

KOLPINGO KOLEGIJA

KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ VERSLE

***CHALLENGES AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN
BUSINESS***

**Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų
medžiaga**

International Applied Research Conference Proceedings

Kaunas, 2021

KONFERENCIJOS MOKSLINIS KOMITETAS

Pirmininkas

Prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė, Kolpingo kolegija

Nariai:

Prof. dr. Sigrid A. Bathke, Landshuto taikomųjų mokslų universitetas, Vokietija

Prof. dr. Nijolė Petronėlė Večkienė, Trečiojo amžiaus universitetas

Doc. dr. Rūta Meištė, Utenos kolegija

Doc. dr. Regina Navickienė, Kolpingo kolegija

Dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolpingo kolegija

CONFERENCE SCIENTIFIC COMMITTEE

Chairman

Prof. dr. Daiva Beržinskienė-Juozainienė, Kolping University of Applied Sciences

Members:

Prof. dr. Sigrid A. Bathke, Landshut University of Applied Sciences, Germany

Prof. dr. Nijolė Petronėlė Večkienė, University of the Third Age

Doc. dr. Rūta Meištė, Utena University of Applied Sciences

Doc. dr. Regina Navickienė, Kolping University of Applied Sciences

Dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolping University of Applied Sciences

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS

Pirmininkė

Dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Kolpingo kolegijos direktorė

Nariai:

Evelina Darulienė, Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija

Gintarė Milčė, Patirtinio mokymosi centro koordinatorė, Kolpingo kolegija

Dalia Gineitienė, Tarptautinių ryšių vadybininkė, Kolpingo kolegija

Renata Butkutė, Direktorės padėjėja (sekretorė), Kolpingo kolegija

Juozas Stočkus, Kompiuterių tinklo administratorius, Kolpingo kolegija

THE ORGANIZING COMMITTEE

Chairman

Dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Director of Kolping University of Applied Sciences

Members:

Evelina Darulienė, Head of Social Welfare Center, Kolping University of Applied Sciences

Gintarė Milčė, Experiential Learning Center Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Dalia Gineitienė, International Relations Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Renata Butkutė, Assistant Director (Secretary), Kolping University of Applied Sciences

Juozas Stočkus, IT Administrator, Kolping University of Applied Sciences

Straipsniai įvertinti mokslinio komiteto narių. Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.

Papers were selected and reviewed by the members of Conference Scientific Committee

© Kolpingo kolegija, 2021

IŽANGA

Kolpingo kolegija jau daugelį metų stengiasi atkreipti visuomenės dėmesį į ekologinį mąstymą. Kolegija savo veiklą grindžia krikščioniškomis vertybėmis, akcentuodama socialinį įsipareigojimą ir socialiai atsakingą požiūrį į bendruomenę ir visą kūriniją. Žmogus - socialinė būtybė, nešanti atsakomybę už save patį, aplinkinius ir aplinką.

Atliepiant Šventojo Tėvo Pranciškaus encikliką „Laudato si“, kurioje kalbama apie rūpinimąsi mūsų bendrais namais, šiais metais Kolegijoje buvo organizuota mokslinė-praktinė konferencija „Eko mąstymo svarba šiuolaikinėje visuomenėje“. Suprantama, kad neatidėliotinas iššūkis apsaugoti mūsų bendruosius namus apima rūpestį suburti visą žmoniją siekti tvaraus ir darnaus vystymosi, nes jau pasaulinės pandemijos metu pajutome, kad viskas gali labai greitai pasikeisti. Šventasis tėvas Pranciškus tvirtai tiki, jog svarbu ypatingą dėmesį rodyti visai Dievo kūrinijai ir ragina kitus gyventi darniai su Dievu, kitais, gamta ir savimi pačiu.

Palaimintasis Adolfas Kolpingas taip pat skyrė daug dėmesio ir daug kalbėjo apie Dievo kūriniją, apie aplinką. Jis teigė: „Jei kiekvienas savo aplinkoje darys tik gerus darbus, tai pasaulyje viskas greitai atrodys geriau“. 2021 metais Kolpingo kolegija mini savo veiklos 25-tus metus. Šiais jubiliejiniais metais dar kartą atsižvelgta į esminius palaimintojo Adolfo Kolpingo filosofijos principus ir ypatingas dėmesys skirtas eko sąmoningumui ir darniai plėtrai visuomenėje.

Darnia plėtra siekiama išsaugoti ne tik dabarties žmonijos, bet ir ateities kartų galimybes tenkinti savo poreikius, pagrįstus žmogaus vertybėmis. Eko sąmoningumas ir ekologinis mąstymas padeda suvokti esamos ekologinės problematikos, pasiekusios kritinį lygį, mastą ir pavojus. Tad šiame, jubiliejiname, leidinyje eko mąstymo svarbos šiuolaikinėje visuomenėje klausimai (ekologinis švietimas ir dvasingumas, eko mąstymo ugdymas mokykloje ir universitetuose, eko mąstymas kasdieniame ir profesiniame gyvenime, jaunimo darnaus verslumo ugdymas, verslo socialinė ir ekologinė atsakomybė ir kt.) aptariami įvertinus skirtingas Europos šalių patirtis, kylančius iššūkius bei dalinantis gerosiomis patirtimis.

*Dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė
Kolpingo kolegijos direktorė*

INTRODUCTION

Kolping University of Applied Sciences (KUAS) has been trying for many years to draw public attention to environmental thinking. KUAS activities are based on Christian values, emphasizing the social commitment and socially responsible approach to the community and the whole of creation. Human is a social being who takes responsibility for him/herself, others and the environment.

In response the Holy Father Francis' encyclical *Laudato si'*, which talks about the care for our common home, this year, KUAS organized a scientific-practical conference "The Importance of Eco-Thinking in Modern Society". Understandably, the immediate challenge of protecting our common home includes the concern to bring all of humanity together for sustainable and harmonious development, because things can change very quickly, as we have already felt during the global pandemic. The Holy Father Francis firmly believes that it is important to pay special attention to the whole creation of God, and urges the others to live in harmony with God, others, nature and oneself.

Blessed Adolf Kolping also paid a lot of attention to and talked a lot about God's creation, about the environment. He said: "If everyone does only good things in their environment, things in the world will soon look better". In 2021, Kolping University of Applied Sciences celebrates its 25th anniversary. In this anniversary year, we turned once again to the essential principles of the philosophy of Blessed Adolf Kolping and are paying special attention to eco-awareness and sustainable development in society.

With sustainable development we aim to preserve not only the resources for present-day humanity but also for future generations to meet their needs based on human values. Eco-awareness and environmental thinking help us to understand the scale and dangers of current environmental issues that have reached a critical level. So in this anniversary publication, the issues of importance of eco-thinking in contemporary society (environmental education and spirituality, teaching the eco-thinking in schools and universities, eco-thinking in daily and professional life, youth sustainable entrepreneurship education, corporate social and environmental responsibility, etc.), are addressed based on evaluation of different experiences of European countries, emerging challenges, and by sharing good practices.

*Dr. Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė,
Director
of Kolping University of Applied Sciences*

TURINYS / CONTENTS

1	Rūtenis Jančius, Algirdas Gavenauskas <i>EKOLOGINĖS ETIKOS IR ŠVIETIMO REIKŠMĖ UGDOMAJAME PROCESSE</i> <i>DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE</i> <i>THE IMPORTANCE OF ECOLOGICAL ETHICS AND EDUCATION IN THE</i> <i>TRAINING PROCESS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT</i>	6
2	Evita Kryževičienė, Raminta Kalvaitienė <i>STUDENTŲ EKO MĄSTYMAS TVARIOŠ MADOS KONTEKSTE</i> <i>STUDENTS' ECO-THINKING IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE FASHION</i>	15
3	Iveta Varnagirytė-Kabašinskienė <i>EKOLOGINIO MĄSTYMO RAIŠKA ŠIANDIENINIAME PASAULYJE: TEORINĖ</i> <i>ANALIZĖ</i> <i>EXPRESSION OF ECOLOGICAL THINKING IN TODAY'S WORLD: THEORETICAL</i> <i>ANALYSIS</i>	25
4	Marius Brazdauskas <i>ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ŠVIETIMAS: NAUJOS VIDINIŲ</i> <i>ORGANIZACIJOS MOKYMŲ TENDENCIJOS IR JŲ KONTEKSTUALIZAVIMAS</i> <i>BESIMOKANČIOS ORGANIZACIJOS KŪRIME</i> <i>CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY EDUCATION: NEW TRAINING TRENDS</i> <i>WITHIN ORGANIZATIONS AND THEIR CONTEXTUALISATION IN CREATING A</i> <i>LEARNING ORGANISATION</i>	33
5	Mantas Dilys <i>SOCIALIAI ATSAKINGOS ĮMONĖS ĮVAIZDŽIO FORMAVIMAS TAIKANT TURINIO</i> <i>RINKODAROS SPRENDIMUS</i> <i>BUILDING AN IMAGE OF A SOCIALLY RESPONSIBLE ENTERPRISE THROUGH</i> <i>CONTENT MARKETING SOLUTIONS</i>	40
6	Meda Andrijauskienė, Toma Kauneckytė <i>SUSTAINABLE PROJECT MANAGEMENT IN TRANSPORT AND LOGISTICS</i> <i>INDUSTRY</i> <i>TVARUS PROJEKTŲ VALDYMAS TRANSPORTO IR LOGISTIKOS PRAMONĖJE</i>	49
7	Dr. Regina Navickienė, dr. Rūta Meištė <i>DARNAUS VYSTYMOSI PRINCIPŲ TAIKYMAS TURIZMO SEKTORIUJE</i> <i>APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE</i> <i>TOURISM SECTOR</i>	59
8	Dr. M. Hilaria Soundari, S. Jeya Baskaran <i>TRENDS IN ENVIRONMENTAL ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL</i> <i>ORGANISATIONS IN RURAL VILLAGES OF TAMIL NADU, INDIA</i> <i>NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ APLINKOS APSAUGOS VEIKLOS KRYPTYS</i> <i>TAMIL NADU (INDIA) KAIMUOSE</i>	70
9	Marija Griniuk <i>THE NOMADIC RADICAL ACADEMY: CREATING A DIALOGUE ABOUT ECO-</i> <i>FRIENDLY BEHAVIOUR USING ARTS-BASED METHODS</i> <i>NOMADINĖ RADIKALI AKADEMIJA: DIALOGO KŪRIMAS APIE EKO-ELGESĮ,</i> <i>NAUDOJANT MENU PAGRĮSTUS METODUS</i>	82

10	Dr. Sigita Šimbelytė <i>ECONOMIC SANCTIONS IN LITHUANIAN ENVIRONMENTAL LAW FINANSINĖS SANKCIJOS LIETUVOS APLINKOSAUGOS TEISĖJE</i>	90
11	Rima Strelčiūnienė, Jurgita Paulavičienė <i>EFEKTYVAUS VARTOJIMO RAIŠKA IR JO UGDYMAS STUDIJOSE EXPRESSION OF EFFECTIVE CONSUMPTION AND ITS EDUCATION IN STUDIES</i>	98
12	Goda Varnauskienė <i>ORGANIZACIJOS MIKROKLIMATUI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI FACTORS AFFECTING THE ORGANIZATION'S MICROCLIMATE</i>	108
13	Sandra Žukauskienė <i>PANEVŽIO KOLEGIJOS STUDENTŲ POŽIŪRIS Į ŽIEDINĖS EKONOMIKOS SIEKIUS LIETUVOJE DARNAUS VYSTYMO SIKONTEKSTE PANEVŽYS UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS CIRCULAR ECONOMY OBJECTIVES IN LITHUANIA IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT</i>	113
14	Inga Jakštonienė, Ingrida Pliopaitė Bataitienė, Nijolė Rukštelienė <i>UTENOS RAJONO GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į MAISTO ŠVAISTYMĄ IR PASIRENGIMO RŪŠIUOTI MAISTO ATLIEKAS TYRIMAS THE RESEARCH OF UTENA DISTRICT MUNICIPALITY RESIDENTS' ATTITUDE TOWARDS FOOD WASTE AND READINESS FOR FOOD WASTE SORTING</i>	121
15	Justina Zykevičiūtė-Laugs, prof. dr. Laima Česonienė, assoc. prof. dr. Daiva Šileikienė <i>EVALUATION OF ELECTROCHEMICAL PARAMETERS OF PLANT RAW MATERIALS GROWN BY ORGANIC AND CONVENTIONAL PRODUCTION METHODS IN 2020 (EDIBLE CARROTS, DAUCUS SATIVUS RÖHL.) AUGALŲ ŽALIŲJŲ MEDŽIAGŲ, UŽAUGINTŲ ORGANINĖMIS IR ĮPRASTOMIS GAMYBOS METODIKOMIS 2020 M. ELEKTROCHEMINIŲ PARAMETRŲ VERTINIMAS (VALGOMOSIOS MOKOS, DAUCUS SATIVUS RÖHL).</i>	130
16	Jurgita Babilienė, Vilda Grybauskienė, Ernesta Liniauskienė, Gitanė Vyčienė <i>DIRVOŽEMIO DRĖGMĖS REŽIMO REGULIAVO GALIMYBĖS NAUDOJANT BIOLOGINIUS PRIEDUS REGULATION OF SOIL MOISTURE REGIME USING BIOLOGICAL ADDITIVES</i>	136
17	Rasa Balsevičienė, Regina Navickienė <i>TAUTINIO PAVELDO PRODUKTŲ NAUDOJIMO TRANSFORMACIJA FORMUOJANT EKO MĄSTYMĄ THE ROLE OF COSMETICS AS A NATIONAL HERITAGE PRODUCT TRANSFORMATION IN FORMING ECO-THINKING</i>	143
18	Šárka Dořičáková, Veronika Mia Zegzulková <i>ECO3 – AN INTERNATIONAL PROJECT AIMED AT EDUCATING SUSTAINABLE MANAGEMENT IN THE SOCIAL ECONOMY ECO3 - TARPTAUTINIS PROJEKTAS DARNIOS VADYBOS VYSTYMIUI SOCIALINĖJE EKONOMIKOJE</i>	160
19	Viltė Kriščiūnaitė, Regina Navickienė <i>ĮSIMINTINŲ TURIZMO PATIRČIŲ NARATYVO FORMULAVIMAS TEORINIŲ ASPEKTU NARATIVE FORMATION OF A MEMORABLE TOURISM EXPERIENCES IN THEORETICAL ASPECT</i>	169

EKOLOGINĖS ETIKOS IR ŠVIETIMO REIKŠMĖ UGDOMAJAME PROCESU DARNAUS VYSTYMO SI KONTEKSTE

RŪTENIS JANČIUS, ALGIRDAS GAVENASKAS

Vytauto Didžiojo universitetas

ANOTACIJA

Pagrindinė straipsnyje sprendžiama problema – per mažas dėmesys skiriamas darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimui naudojantis ekologinės etikos ir švietimo principais. Straipsnio tikslas – atskleisti ekologinės etikos ir švietimo reikšmę ugdomajame procese siekiant darnaus vystymosi. Straipsnio objektas – ekologinė etika ir švietimas. Straipsnyje taikyti metodai: sisteminė mokslinės literatūros analizė, lyginimo ir apibendrinimo metodai. Straipsnyje nagrinėjama ekologinės etikos ir švietimo reikšmė ugdomajame procese siekiant darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo. Remiantis sukaupia teorine medžiaga, įvertinant ekologinės etikos, švietimo ir darnaus vystymosi principus, nagrinėjama ekologinės etikos ir švietimo reikšmė ugdomajame procese.

ĮVADAS

Temos aktualumas ir problema

Technikos pažanga, gyventojų skaičiaus augimas ir neracionalus žemės išteklių naudojimas sukėlė ekologinę krizę, kuriai reikalingas neatidėliotinas sprendimas tiek vietos, tiek tarptautiniu lygmeniu (Kovalenko et al., 2018). Kalenda (2005) atkreipia dėmesį, kad XX amžiuje išaugusi techninė žmonijos galia, paskatino žmones skverbtis „...į gyvosios ir negyvosios medžiagos struktūrą taip giliai ir savo veikla ėmė daryti planetai tokią poveikį, kad iškilo grėsmė pačiai Žemės gyvybei, ypač jos rūšinei įvairovei ir vientisumui“ (p. 138).

Planeta apimta ekologinės krizės, rodo žmonijos pasirinktą kelią pavojingai vedantį į susinaikinimą. Ekologinė krizė yra pasaulinio pobūdžio, o padariniai Žemei yra katastrofiški ir neginčytini. Aplinkos krizė reiškia visuotinį ekosistemų „puolimą“, t. y., žmogaus amoralų elgesį su gamta (Ilić et al., 2015). Pokyčiai gamtoje yra tiesiogiai susiję su žmogaus veiklomis, kurios sukelia neigiamus padarinius. Gamta turi savo dinamiką ir gėrybes, kuri nepriklauso nuo žmogaus tikslų ir nusipelno moralinės pagarbos. Pagarba gamtai galėtų būti *prima facie* pagarba planetos riboms, nes per didelis gamtos išteklių naudojimas ir klimato disbalansas yra rodikliai rodantys, kad dabartinis vystymosi kelias nesuderinamas su gamtos ir jos turtų klestėjimu (Martin et al., 2016).

Didelis gamtos išteklių naudojimas, užterštumas ir natūralus planetos proceso sutrikimas, tiesiogiai atspindi tai kas gaminama ir kiek suvartojama (Atstaja et al., 2017). Vartotojiškumo kultūra yra viena iš priežasčių nulemiančių ekologinę krizę o kartu ir minėtą ne tik aplinkos, bet ir paties žmogaus sunaikinimą (Kuprina et al., 2015). Žmogus turi suvokti, kad tik jo pagalbos dėka gamta, kurioje kai kurie procesai jau nesustabdomi, gali rodyti atsigrąžos ženklus. Žmonių kaip vartotojų atsakomybė už aplinką glaudžiai susijusi su aplinkosauginiu švietimu. Vykdoma veikla daro didžiulį poveikį gamtai pamirštant, kad žmonės yra nuo jos priklausomi, o tai tampa grėsme žmonijos egzistencijai. Suprasti ir spręsti ekologinių problemų iššūkius yra svarbiausia šiandienos žmonijos užduotis (Nasibulina et al., 2015).

Ekologinis švietimas gali būti pagalbos priemonė susivokti susidariusios ekologinės situacijos, pasiekusios kritinį lygį, mastus ir pavojus. Darnios aplinkos ir ekologinės pusiausvyros sampratos internalizavimas žmonių širdyse gali sumažinti būsimų problemų atsiradimą (Liu et al., 2020).

Ekologinė sąmonė formuojasi tuomet, kai suvokiami santykiai tarp žmogaus ir gamtos, kuri tarpininkauja pastarojo elgesiui, o kartu atsiskleidžia sąmonės objekto aksiologinė padėtis pasaulyje (Panov, 2013; Wolff et al., 2017). Ekologiniai iššūkiai skatina mąstyti apie būtinybę ugdyti

atsakingą ir gebantį gyventi darnoje su aplinka ir ekologinėmis kompetencijomis pasižymintį asmenį. Ekologinis ugdymas susijęs su pažinimu, įvairių aplinkos sistemų ryšių supratimu, žmogaus poveikio aplinkai suvokimu, atsakingo požiūrio ir elgesio su aplinka formavimu. Ekologinis ugdymas tampa pamatu ir keliu į brandžią asmenybę, kuri turi esmines ekologines žinias, gebėjimus ir vertybines nuostatas padedančias siekti gamtos išsaugojimo, kartu tinkamai pasirinkti veiklos būdus numatant savo veiklos pasekmes gamtai. Visybiška asmenybės branda veda į asmenybės ugdymą (-sis), kuris apima vertybinį žmogaus *turinį* – ką turiu įprasminti ir formas – kaip įprasminti ir perteikti kaitą (Bieliauskienė, 2013).

Straipsnio tikslas – atskleisti ekologinės etikos ir švietimo reikšmę ugdomajame procese siekiant darnaus vystymosi.

Straipsnio objektas – ekologinė etika ir švietimas.

Tikslo išpildymui, straipsnyje keliami tokie uždaviniai: išanalizuoti darnaus vystymosi sampratą; išnagrinėti ekologinės etikos reikšmę ugdomajame procese; išanalizuoti švietimo reikšmę siekiant darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo.

Straipsnis parengtas sisteminės mokslinės literatūros analizės, bendrosios ir loginės analizės, kompleksinio apibendrinimo ir lyginimo metodais.

Raktiniai žodžiai: darnus vystymasis, ekologinė etika, švietimas

Žvilgsnis „Darnaus vystymosi“ sampratos atžvilgiu

Žmogus tampa nejautrus gamtai, todėl tai sukelia vis didesnes aplinkos problemas. Šiuo metu turime rasti sprendimus, užtikrinančius aplinkos tvarumą ir natūralius šaltinius ateinančioms kartoms (Demirkan, 2018). Jančius (2018) su kolegomis pastebi, kad darnus vystymasis turėtų būti vertinamas ne tik ekonominiu, socialiniu požiūriais, bet žmogaus, kaip visumos ir jo pašaukimo pasaulyje vidiniais dvasiniais parametrais. Fizinė (ekonominė), protinė, socialinė (emocinė) ir dvasinė dimensijos atskleidžia pagrindinius žmonijos poreikius ir motyvacijas: gyventi (išlikti), mylėti (bendrauti tarpusavyje), mokytis (augti ir vystytis) ir būti naudingam (gyventi prasmingai ir palikti pėdsaką).

Darnaus vystymosi apibrėžimų gausu, tačiau dažniausiai naudojamas 1987 metais G. H. Bruntland pranešime „Our common future“ pirmą kartą panaudotas apibrėžimas, kuris paliečia esminę poziciją, t. y., dabartinių kartų poreikių tenkinimą nepakenkiant ateities kartų gebėjimui patenkinti savo poreikius (Mensah, 2019; Shy et al., 2019). Sąvokos idėja yra užtikrinti geresnę gyvenimo kokybę visiems planetos gyventojams tiek dabartinės, tiek ateinančioms kartoms, skatinant ekonominės ir socialinės pažangos suderinamumo idėją, nepakenkiant natūraliai planetos pusiausvyrai (Duran et al., 2015).

Pivorienė (2014) atkreipia dėmesį, kad pateiktas darnios plėtos apibrėžimas iki šiol yra aktyviai diskutuojamas ir kritikuojamas. Darnaus vystymosi apibrėžimas bandomas interpretuoti skirtingai, atkreipiant dėmesį į tai, jog klasikiniu vadinamame *darnaus vystymosi* apibrėžime neidentifikuotos poreikių bei laiko ribos. Daugelis autorių principiniai pateikia tas pačias *darnus* vystymasis definicijas, akcentuodami šalies ūkio plėtrą, „...racionaliai suderinti visuomenės ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius interesus ir taip užtikrinant visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms neviršijus leistinų poveikio aplinkai ribų“ (Domarkas et al., 2012, p. 463).

Terminu *Vystymasis* apibrėžiamas evoliucinis procesas, kurio metu žmogaus gebėjimai didėja, sprendžiant problemas, prisitaikant prie nuolatinių pokyčių ir tikslingai bei kūrybiškai siekiant naujų tikslų. Vystymasis suprantamas kaip socialinė tautos sąlyga, kai jos gyventojų poreikius tenkina racionalus ir tvarus gamtos išteklių naudojimas (Mensah, 2019). Alili (2017) su kolegomis vystymąsi įžvelgia kaip pageidautiną, kuris susijęs su visuomene ar socialine – ekonomine sistema, o tai reiškia tobulėjimą, atsižvelgiant į bendrą sistemos situaciją ar kai kuriuos jos elementus. Autoriai pastebi, kad abi sąvokos, tokios kaip *vystymasis* ir *tvarumas*, pirmiausia skirtos žmonėms, kurie gyvena taikiai vienas su kitu ir yra santykiuose su Planeta (Alili et al., 2017).

Čiegis (2013), darnų vystymąsi mato kaip savotišką kompromisą tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, kuris leidžia siekti visuotinės gerovės sau ir ateinančioms kartoms. Pivorienė (2014), darnų vystymąsi apibrėžia kaip tikslą, procesą ir gerovę,

dabartinei ir būsimoms kartoms. Šiuo terminu pabrėžiamos aplinkosaugos problemos, kurios turi būti sprendžiamos atsižvelgiant į socialinius ir ekonominius klausimus (Jančius et al., 2018).

Darnaus vystymosi koncepcija pasižymi pusiausvyra tarp trijų tvarumo ramsčių: *aplinkos tvarumo* pasireiškiančio aplinkos kokybės palaikymu siekiant ekonominės ir žmonių gyvenimo kokybės; *socialiniu tvarumu* siekiama užtikrinti žmogaus teises, lygybę, kultūrinio identiteto išsaugojimą, pagarbą kultūrų įvairovei, rasei ir religijai; *ekonominiu tvarumu* siekiama socialinio ir žmogiškojo kapitalo reikalingo pajamoms ir gyvenimo lygiui palaikyti (Klarin, 2018).

Pati sąvoka iki šių dienų kelia įvairias diskusijas jos vartojimo kontekste ir „...palieka pakankamai erdvės įvairioms interpretacijoms, sukeldama nemažai teorinių ir praktinių problemų mokslininkams, politikams, bendruomenėms ir individams“ (Lapinskaitė, 2013, p. 9). Ne ką mažiau diskusijų sąvokos vartojimas kelia ir Lietuvoje ypatingai vertimo klausimas. Žičkienė ir kt. (2019) pastebi, kad šalys, kurios nėra anglakalbės, ieškodamos angliško termino *sustainable development* vertimo į gimtąją kalbą susidūrė su lingvistiniais iššūkiais. Lietuvoje bandant šią sąvoką versti į lietuvių kalbą buvo bandoma naudoti *palaikančiojo, tausojančio, subalansuotos, tvaraus vystymosi ar plėtros* sąvokas. R. Kareivaitė (2012) atkreipė dėmesį, kad daugelis šalių susidūrė su pirmuoju termino dėmeniu t. y. „*sustainable*“, atitikmens nacionalinėse kalbose, o dėl pagrindinio dėmens „*development*“ problemų kilo tik Lietuvoje, kurioje terminas buvo verčiamas žodžiu *plėtra*, o likusios šalys vartoja vertinį – *vystymasis*. Petkevičiūtė ir Balčiūnaitienė (2018) nurodo, kad Lietuvoje sąvoka „*development*“ yra verčiamas į žodį „*plėtra*“ ir terminas „*sustainable development*“ apibūdinamas kaip ilgalaikė nuolatinė visuomenės plėtra, o taip pat „...apjungia ekonominius, socialinius, aplinkosaugos, institucinius ir etinius – moralinius aspektus į holistinį žmogaus bei aplinkos santykių modelį“ (p. 234). *Darnaus vystymosi* definicija siūlo visapusišką, bendru sutarimu paremtą požiūrį vienijančių skirtingus ir tarpusavyje prieštaraujančius interesus siekiant suderinti taip, „...kad tarp iš prigimties skirtingų elementų nebelieka prieštaros, o juos jungia bendras tikslas“ (Štareikaitė, 2013, p. 296).

Nežiūrint diskusijų dėl apibrėžimo *darnus vystymasis* G. H. Brundtland ataskaitos dėka, tapo pradžia – naujos pasaulinės – socialinės – ekonominės politikos, kurioje darnaus vystymosi koncepcija tapo pagrindiniu aplinkosaugos valdymo ir kitų žmogaus veiklų sritimi (Klarin, 2018).

Ekologinės etikos svarba darnaus vystymosi kontekste

Žmonės suvokdami, kad gali padaryti didžiulę ir nuolatinę žalą gamtiniam kraštovaizdžiui, ištekliais ir ekosistemoms, ne tik turi, bet ir privalo išpildyti moralinę pareigą elgtis atsargiai ir įžvalgiai. Mokslo laimėjimai panaudojant gamybos technologijas žmogaus būčiai gerinti nulėmė technokratinę nuostatą: „gamta – tai imoralinė erdvė, kurioje negalioja moralės principai ir normos“ (Kalenda, 2005, p. 138). Susirūpinimas neigiama antropogenine įtaka gamtinei aplinkai lėmė aplinkos etikos atsiradimą (Stalhammar et al., 2019). Paprastai etika suvokiama kaip kitų vertinimas, šeimos vertybės, rezultatai ir teisės sprendžiant asmenines problemas. Svarbiausias žmogaus buvimo pobūdis yra gebėjimas atskirti teisingumą nuo neteisingumo, gėrį nuo blogio ir tinkamumą nuo netinkamumo bei įsipareigojimą daryti tai, kas gera ir teisinga (Shobana et al., 2017).

Aplinkos etika nagrinėja žmonių ir aplinkos santykį, ir apima moralinį žmogaus požiūrį į gamtą ir jos išteklius (Verma, 2019). Pagrindinis aplinkos etikos klausimas yra tai, ar etika gali būti antropocentrinė, išimtinai žmogaus autonomija, racionalumu ir gebėjimu protauti, grindžianti teises. Epistemologiškai reiškia prisiimtą socialinės – kultūrinės ir gamtinės aplinkos tarpusavio priklausomybę, kuri turi teigiamą vertę (Keitsch, 2018). Aplinkos etika gali padėti įvertinti ir išsaugoti svarbias ekosistemos paslaugas tiek antropocentriškai, tiek ekocentriškai. Aplinkos etikoje išreikštas vertybes ir moralinę atsakomybę gali paveikti netinkamas gamtos suvokimas ir santykis su visuomenės sveikata (Jennigs et al., 2016).

Požiūris į *gamtą kaip katedrą*, kreipia į gamtos egzistencinę vertę, kad pateisintų išsaugojimą. Daugeliui žmonių, gamta atspindi moralinį egzistencijos ir moralinės autonomijos vaizdą, kuris yra radikalaus „kitoniškumo“ šaltinis leidžiantis atsiriboti nuo daugelio žmogaus gyvenimo aspektų.

Būdami rūšimi, didelę savo gyvenimo dalį praleidžiame kurdami naujus užimamos aplinkos struktūrizavimo ir pertvarkymo būdus, siekdami ją vis geriau kontroliuoti. Žvelgiant iš šio požiūrio, žmogus gali būti laikomas išradingiausiu ir efektyviausiu ekosistemų inžinieriumi visame gamtos pasaulyje (Biasetti et al., 2016), tačiau žmogaus *pareiga* tampa skatina „...daryti viską ir elgtis taip, kad aplinka būtų švari, o natūrali ekosistema – neniokojama“ (Kalenda, 2007).

Vasiliauskas (2011) nurodo, kad „vertybės apibrėžiamos ir traktuojamos kaip kompleksinė sąvoka, kuri apima įvairias žmogaus dvasinio brandimo sritis, nusako žmogaus gyvenimo aukščiausių tikslų prasmę, jo kompetenciją, išreiškia jo vidaus pasaulį“ (p. 80). Etinės vertybės skiriasi priklausomai nuo individualaus suvokimo, kurios turi didelį ryšį tarp etikos ir sąmoningumo (Shobana et al., 2017). Vertybės yra pagrindiniai žmogaus pasirinkimo ir polinkių kriterijai, kurie pasireiškia formuojant asmenybę ar priimant sprendimus. Žmogus tiki vertybėmis kaip tiesos sprendimais turinčiais visuotinį požymį. Būdami patogaus dvasinio pobūdžio ir nesijaudindami, žmonija vertybės sampratą vertina kaip viską, kas yra vertinimo objektas ir yra vertinama kaip kažkam reikšminga (de Agrela Gon-çalves Jardim et al., 2017).

Vertybių klasifikacijoje atsiradusi sąvoka „*santykių vertybė*“ skirta suprasti gamtos vertybes, skatinant tinkamiau suvokti žmonių gerovę ir daromus sprendimus susijusius su pasauliu (natūraliomis ekosistemomis). Paprastai aplinkos etika nagrinėja normatyvinį klausimą, kaip ir kodėl turėtume vertinti gamtą *per se*. Susirūpinimas vidinėmis etikos vertybėmis kyla iš idėjų, kaip turėtume vertinti gamtą (Stalhammar et al., 2019). Santykių vertybės kyla iš santykio su gamta, kurios apima gerovės jausmą (psichinę ir fizinę sveikatą), kultūrinę, bendruomeninę ar asmeninę tapatybę. Žmogaus ir gamtos santykį laikui bėgant įvairios kultūrinės ir etninės grupės suprato skirtingai. Nepaneigiamas augalų, gyvūnų ir jų ekosistemų ekologinis vaidmuo, kuris vaidina svarbų vaidmenį žmonių visuomenėse (Skubel et al., 2019).

Santykių vertybės gali kilti iš būdų, kuriais gamta prisideda prie asmens ar žmonių bendruomenės tapatybės, arba iš to, kad buvimas gamtoje stiprina žmonių ryšius. Santykių vertybės grindžiamos žmonių ir gamtos santykiais. Daugelis žmonių vertina gamtą, t. y., jie gamtą vertina nei kaip išteklių, kurį reikia naudoti, nei kaip tai, kas turi vertę visiškai nepriklausomai nuo jos sąsajų su žmogaus gyvenimu. Santykių vertybės galėtų pabrėžti visų gyvųjų tarpusavio ryšius, pradedant nuo patirtų žmonių išgyvenimų gamtoje (Elliott, 2020).

Žmogaus elgesys, nors ir nėra tyčia piktybiškas, plačiai pripažįstamas pagrindine daugumos tvarumo problemų priežastimi. Individualus ir kolektyvinis pasirinkimas gali neigiamai sustiprinti aplinkos, ekonomines ir socialines problemas. Būtina peržengti kritinės planetos ribas, transformuoti visuomenės suvokimą, vertybes, požiūrį ir elgesį siekiant pokyčių išsaugant teigiamą santykį tarp žmogaus ir gamtos.

Švietimas yra svarbiausia priemonė ugdant pasaulėžiūrą bei vertybes ir turi didžiulį potencialą spręsti tvarumo problemas, su kuriomis susiduria žmonija, tai gali padėti besimokantiems, tvarumą pasirinkti kaip gyvenimo būdą (Kioupi et al., 2019). Šiandien matome gilią aksiologinę krizę, todėl vertybių ugdymas iškyla kaip nuolatinis reikalavimas, kurį sukelia šiuolaikiškumo kultūra, dėl kurios skubiai reikia švietimo orientuoto į moralinių vertybių mokymą (de Agrela Gon-çalves Jardim, et al., 2017).

Švietimo reikšmė naujo – Ekožmogaus ugdymui darnaus vystymosi kontekste

Lietuvos valstybės istorijos raida galėtų būti sulyginama su „amerikietiškais kalmeliais“, kurie nulėmė tam tikrame istoriniame tarpsnyje įgautą tautinį identitetą. Švietimo sistema Lietuvos valstybėje taip pat išgyveno įvairius istorinius potyrius, kurie buvo lemiantys Lietuvos istorinę ateitį. Želvys (2018) nurodo, kad Lietuvos švietimo istorija jau skaičiuoja daugiau nei 600 metų, kurie nulėmė ne tik didelių pasiekimų (karaliaus Stepono Batoro Vilniaus universiteto įkūrimas 1579 m.), bet ir sudėtingų laikmečių (lietuviškos spaudos draudimas XIX a.). Vienas iš istorinių tarpsnių, tai 1940 m. prasidėjusi Sovietų Sąjungos okupacija, kuri ne tik nutraukė trijų Baltijos valstybių valstybingumą, bet ir buvo siekiama kontroliuoti ir unifikuoti visas gyvenimo sritis, tame tarpe ir švietimo sistemą (Stašaitis, 2008). Nežiūrint mėginimų per ideologinę švietimo sistemą

„naikinti“ žmogaus tapatumą ir santykį su savo Tauta, išliko gyvos ir stiprios pasipriešinimo jėgos mėginusios išsaugoti Tautos šaknis. Prie šios kovos prisidėjo ir tuometinė švietimo sistema, kuri „buvo viena iš svarbiųjų pozicijų siekiant atsilaikyti prieš nacionalinės kultūros pagrindų destrukciją, taigi ir tautos egzistencinių pagrindų destrukciją“ (Lukšienė, 2014).

Šaulys (2014) išsamiai išanalizavęs gamtosauginės minties ir praktikos istorinę raidą sovietinėje Lietuvoje, pateikia išvadą apie tuometinį jauno žmogaus gamtinį ugdymą. Autorius pastebi, kad buvo kuriamas sovietinis pilietis, kaip „gamtos užkariautojas“ ir „kario su gamta didvyris“. Gamtosauginio švietimo forma buvo siekiama suteikti žinias, kad mokinys mokėtų atpažinti gamtos išteklius ir panaudoti juos liaudies ūkio poreikiams. Sovietiniu gamtosauginiu švietimu jaunas žmogus buvo mokomas kaip tinkamai kovoti su žemės ūkio kultūrų ligomis naudojant chemines priemones. Šaulys A. daro išvadą, kad „bolševikų reformuotas gamtos mokslų mokymas sukūrė sąlygas susiformuoti visuomenei, kuri abejoja gamtinės aplinkos saugojimui“ (p. 88-89).

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę buvo reikalingas atsinaujinimas ekonominėje, socialinėje ir žinoma aplinkosauginėje srityse, tame tarpe ir švietimo srityje, kuri tampa didžiuliu akstinu siekti darnaus vystymosi ypatingai išsilaisvinus iš tuometinės santvarkos. Lietuvos švietimo įstatyme (2021 m. redakcija) keliamas tikslas išugdyti asmeniui vertybines orientacijas, kurių dėka žmogus taptų doras, siekiantis žinių, savarankiškas, atsakingas, patriotiškai nusiteikęs, turintis socialines kompetencijas ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi (3 str., 1 d.); kitu tikslu įstatymo rengėjas siekia nustatyti kūrybinius gebėjimus, kurių pagrindu būtų padedama įsigyti kompetencijų ir (ar) kvalifikaciją, kuri padėtų įsitvirtinti ir sėkmingai konkuruoti kintančioje darbo rinkoje, perteikti technologijų, ekonomikos ir verslo kultūros pagrindus, būtinas šalies ūkio pažangai, konkurencingumui bei darniai raidai laiduoti (3 str. 2d.). Tarp švietimo tikslų, taip pat yra siekis stiprinti visuomenės galias užtikrinant krašto ūkio, aplinkos ir žmogiškųjų išteklių darnų vystymąsi; perteikti tautinės ir etninės kultūros pagrindus, vertybes ir t. t. (2021, 3 str. 3, 4 d.). Įstatymo leidėjas numatydamas šiuos tikslus nurodo, kad ir ugdymo turinys yra kuriamas atsižvelgiant į besikeičiančios socialinės ir kultūrinės aplinkos lemiamus Lietuvos visuomenės poreikius, vietos ir mokyklos bendruomenės reikmes, taip pat mokinių ir studentų turimą patirtį, ugdymosi poreikius ir interesus (2021, 4 str. 2 d.). Švietimas siekiant darnaus vystymosi, suteikia galimybę kiekvienam asmeniui įgyti žinių, vertybių ir įgūdžių, reikalingų norint priimti sprendimus dėl individualios ar kolektyvinės veiklos, siekiant pagerinti gyvenimo kokybę šiuo metu, nekeliant pavojaus ateities kartų poreikiams (Atstaja et al., 2017).

Žičkienė (2019) su kolegomis atkreipia dėmesį į „Darbotvarkę 2030“ universalumą, nes atsižvelgiant į galimybes ir aplinkybes, be išimties, taikoma visoms šalims. Darbotvarkė 2030 yra „...įgyvendinama laikantis visuotinės partnerystės, kuriai būdinga bendra atsakomybė, abipusė atsakomybė ir visų suinteresuotų šalių įsitraukimas, principo“ (p. 115). Septyniolika numatytų darnaus vystymosi tikslų yra svarbūs žingsniai kiekvieno žmogaus vystymosi link (Agbedahin, 2019), o Darbotvarkės 2030 ketvirtas tikslas įvardijamas kaip atskiras ir skirtas švietimui siekiant užtikrinti įtraukų švietimą, kuris pasižymėtų kokybe ir skatintų viso gyvenimo mokymąsi. Šis tikslas įvardijamas kaip priemonė siekiant visų darnaus vystymosi tikslų. Kaip pastebi Agirreazkuenaga (2020), akademiniame srityje, atsižvelgiant į tarptautinius aukščiausiojo lygio susitikimus, švietimas laikomas būtinu atsižvelgiant į aplinkos problemas, o taip pat pasak Agbedahin (2019) gerinti žmonių gebėjimą spręsti aplinkos ir vystymosi problemas, kurios neatskiriama susijusios su darniu vystymusi.

Švietimas, siekiant darnaus vystymosi, turi būti visų dalykų dalis visuose švietimo lygiuose, pradedant šeima ir baigiant aukštosiomis mokyklomis. Jis vaidina svarbų vaidmenį kuriant išmintingus ir kokybiškus žmogiškuosius išteklius, atsakingus už darnaus vystymosi įgyvendinimą (Hendriawan et al., 2019). Aplinkosauginis švietimas priklauso nuo konteksto socialinėje, kultūrinėje ir aplinkosaugos situacijoje, kurios yra darnus vystymasis. Švietimo tikslas yra pabrėžti „tvaramo ugdymą“, kuris skirtas ne tik aplinkosauginiam, bet ir skurdo mažinimo socialiniam ir ekonominiam vystymuisi, netgi gyventojų ir lyčių klausimams (Darnawan et al., 2021).

Ekologinis švietimas suponuoja tikslingą pedagoginę mokytojo įtaką vaikų ir suaugusiųjų ekologinės kultūros pagrindų formavimui. Ekologinė kultūra apima gyvų organizmų specifikos supratimo, susidomėjimo gamtos reiškinais, noro išsaugoti ir emocinio atsako į gamtos apraiškas ir jos grožį. Aplinkosauginis ugdymas yra tikslinga, sisteminga pedagoginė veikla, kurios tikslas – ugdyti vaikų ir suaugusiųjų aplinkosauginį ugdymą ir aplinkos kultūrą. Švietimas aplinkosaugos srityje suteikia žmogui žinių apie aplinką, įgūdžių ir gebėjimų dirbti gamtoje, o taip pat padeda žmonėms pažinti moralinius ir estetinius jausmus, moralines asmenines savybes ir tvirtą valią įgyvendinant aplinkosauginį darbą (Shutaleva et al., 2020).

Tvarus švietimas gali paskatinti bendruomenės mentaliteto pokyčius gerinant gyvenimo kokybę. Švietimas siekiant darnaus vystymosi, reiškia mokymąsi, kuris reikalingas siekiant išsaugoti ir pagerinti ateities kartų gyvenimo kokybę. Tai dinamiškas procesas, reikalaujantis, kad kiekvienas žmogus atpažintų savo galimybes ir pagerintų gyvenimo kokybę. Nors aplinkosauginis ugdymas gali vykti bet kur, tačiau pagrindinė vieta yra mokykloje. Mokykla vaidina svarbų vaidmenį padedant mokiniams mokytis suvokti aplinką (Mahat et al., 2016).

Esminė švietimo kokybė – išugdyti vertybių rinkinį, pvz., meilę, atjautą, socialinę tvarką, pagrįstą tiesa. Atsižvelgiant į tai, kad mokiniai didžiąją savo gyvenimo dalį praleidžia su mokytojais, tai jie reikšmingai prisideda prie bendros mokinių gyvenimo kokybės. Mokytojams yra daugybė galimybių paveikti mokinius, kad jie tinkamai pakeistų savo požiūrį ir pajustų, kad jie gali analizuoti savo gyvenimo stilių ir elgesio požiūrį suprasdami, kas yra teisinga, o nusprenddami ką jie gali, įsipareigotų sau kurti tokią visuomenę, kurioje jie nori gyventi (Shobana et al., 2017). Mokinių vertybės užima pagrindinę vietą kognityvinėje sistemoje ir asmenybėje, nes ji apima žinių, afektyvių ir elgesio komponentus, lemiančius jų požiūrį ir motyvaciją. Mokinio vertybių apmąstymas yra labai svarbus švietimo sistemai dėl švietimo ir žmogiškųjų vertybių santykio, atstatant ar atkuriant tikrąjį mokyklos vaidmenį formuojant vertybes (de Agrela Gon-çalves Jardim, et al., 2017).

Jei nėra ugdomas žmonių aplinkosauginis sąmoningumas, tai ir jų požiūris į aplinką negali būti pakeistas, o tai lems tolimesnes žmogaus sukeltas aplinkos problemas ir toliau neigiamai veiks visą pasaulį. Sąmoningumo aplinkai tikslas yra žinių apie aplinką suteikimas, požiūrio į aplinką ir tinkamo elgesio su aplinka kaita. Thor (2020) nurodo, kad sąmoningumas apie aplinką ir mokymąsi visą gyvenimą apima visus švietimo lygmenis, kad žmogus turėtų aiškų supratimą apie ekonomines, socialines, politines ir ekologines sąsajas. Kiekvienas asmuo turi turėti galimybes įgyti žinių, vertybių, požiūrių, įsipareigojimų ir įgūdžių, reikalingų apsaugoti ir gerinti aplinką. Švietimo įstaigos yra šiuolaikinės visuomenės aplinkosauginio švietimo priemonė užtikrinanti žinias, įgūdžius ir elgesį tinkami sprendžiant ekologines problemas, o mokytojo elgesys, požiūris į aplinką ir ekologinis įsipareigojimas gali daryti įtaką jauno žmogaus žinias apie aplinką ir žalingo elgesio suvokimą (Karatas, 2013; Mohamad, 2020). Aplinkosauginio švietimo, nesvarbu, ar jis yra formalus, ar neformalus, tikslas yra skatinti šalies piliečių sąmoningumą, suteikiant galimybę priimti ir įgyvendinti sprendimus, norint išspręsti aplinkos krizę bei pagerinti gyvenimo kokybę nepakenkiant Planetai. Šiam tikslui pasiekti reikalingas sąmoningumas aplinkoje ir tinkamas jos supratimas, integruojant darnaus vystymosi prigimtines vertybes, kurios turėtų būti giliai įsišaknijęs švietimo sistemos visuose ugdymo lygiuose, kuriuose reikštųsi susidomėjimas, emocijos, žinios, įgūdžiai, požiūris ir bendradarbiavimas (Erkal et al., 2013; Sola, 2014, Dyrtrtova et al., 2018).

IŠVADOS

Darnaus vystymosi idėja siekia užtikrinti gyvenimo kokybę ne tik dabartiniai, bet ir ateinančioms kartoms. Darnaus vystymosi koncepcija tapo pradžia socialinės ir ekonominės politikos ir tęsiasi ES žalinimo kurse, turėtų tapti pagrindine aplinkosaugos valdymo ir kitų žmogaus veiklų sritimi.

Padaryta žala gamtiniam kraštovaizdžiui, ištekliais ir ekosistemoms, skatina moralinę atsakomybę ir pareigą elgtis įžvalgiai gamtos atžvilgiu. Aplinkos etika išskeldama vertybes ir moralinę pareigą ir atsakomybę gali būti koreguojančiu elementu žmogaus santykių su gamta.

Švietimo dėka ugdomas atsakingas žmogus už darnaus vystymosi ir ES žalinimo kurso įgyvendinimą. Aplinkosauginiu švietimu siekiama ugdyti tiek vaikų, tiek suaugusiųjų aplinkosauginę kultūrą, kurio dėka žmogus įgauna žinių apie aplinką, įgūdžius ir gebėjimus dirbti gamtoje. Švietimas skatina visuomenės ekologinį sąmoningumą siekiant spręsti aplinkos krizę pagerinant gyvenimo kokybę nepakenkiant Planetai. Švietimas pažadina žmogaus moralinius ir estetinius jausmus, o taip pat prisideda prie gamtos išsaugojimo ateities kartų gyvenimo kokybei.

LITERATŪRA

1. Agbedahin, A. V. (2019). Sustainable development, Education for Sustainable Development, and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Emergence, efficacy, eminence, and future. *Sustainable Development*, 4, 669 – 680.
2. Agirreazkuenaga, L. (2020). Education for Agenda 2030: What Direction do We Want to Take Going Forward? *Sustainability*, 12, 2035.
3. Alili, H. A., Chaushi, B. A., Chaushi, A. C., Tanevska, H. A. (2017). Identifying factors that influence sustainable development: the case of Macedonia. *Socio-economic perspectives in the age of xxi century globalization*, 525 – 538.
4. Atstaja, D., Susniene, R., Jarvis, M. (2017). The role of economics in education for sustainable development; the baltic states' experience. *International Journal of Economic Sciences*, 2.
5. Balčiūnaitienė, A. (2016). Darnaus vystymosi kompetencijos ugdymas(is) aukštojo mokslo institucijoje (anglų kalbos studijų aspektas). *Doctoral dissertation*.
6. Biasetti, P., de Mori, B. (2016). Reasons for conserving biodiversity and natural environments. *Ethics & Politics*, XVIII, 3, 527 – 545.
7. Bieliauskienė, R. A. (2013). Visybiska asmenybė ir jos vieta sociume. *Logos*, 77, 147 – 158.
8. Čiegis, R., Pečkaitienė, J. (2013). Darnaus vystymosi poveikis gyvenimo kokybei. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 68, 7 – 26.
9. Darmawan, M. D., Dagamac, N. H. (2021). Situation of environmental education in senior high school programs in indonesia: Perspectives from the teachers of Palembang. *Interdisciplinary Journal of Environmental and Science Education*, 17(3), 1 – 8.
10. Demirkan, G. C., Erzurumlu, G. S., Kuzucu, E. (2018). The study on determining environment and nature awareness of pre-school students and mentally disabled in Nigde province: Art therap. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 5 (1), 83 – 89.
11. Domarkas, V., Jukevičiūtė, V., Kareivaitė, R. (2012). Institucinės dimensijos vaidmuo darnaus vystymosi koncepcijoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 3, 461 – 472.
12. Dyrtrova, R., Nemejc, K. (2018). Evaluation of awareness and implementation of environmental education in teachers of secondary vocational schools. *Rural environment. Education. Personality*, 11 66 – 73. DOI:
13. Duran, D. C., Artene, A., Gogan, L. M., Duran, V. (2015). The objectives of sustainable development - ways to achieve welfare. *Procedia Economics and Finance*, 26, 812 – 817.
14. Elliot, K. (2020). Framing conservation: 'biodiversity' and the values embedded in scientific language. *Environmental Conservation*, 47, 260 – 268.
15. Erkal, S., Gürsoy, N. (2013). Importance of environmental education to achievement of sustainable development. *AWERProcedia Advances in Applied Sciences*, (Online) 1, (pp.1042-1045).
16. Hendriawan, D., Rusman, M. A. (2019). High school history education and education for sustainable development. an integrated curriculum approac. *Journal of physics: conference series*, Vol. 1179, 1 – 6.
17. Ilić, I., Hafner, P. (2015). Environmental aspects of the process of globalization – negative implications and crisis. *Economics and Organization*, 12, 2., 109 – 120.
18. Jančius, R., Gavenauskas, A., Pekarskas, J. (2018). visuomenės ekologinis švietimas darnios plėtros kontekste. *Regional formation and development studies*, 2 (25), 48 – 56.
19. de Agrela Gonçalves Jardim, M. H., da Silva Junior, G. B., Alves, M. L. S. D (2017). Values in students of higher education. *Creative Education*, 8, 1682-1693.
20. Jennings, V., Yun, J., Larson, L. (2016). Finding common ground: environmental ethics, social justice, and a sustainable path for nature-based health promotion. *Healthcare*, 4, 61, 1 – 9.
21. Kalenda, Č. (2005). Ekologinė etika: kilmė, principai, taikymas. *Problemos*, 68, 135 – 147.
22. Kalenda, Č. (2007). Homeostazė kaip ekosistemos dėsnis ir moralinis žmogaus apsisprendimas. *Problemos*, 71, 134 – 140.

23. Karataş, A. (2013). The role of faculties of education in increasing sustainable environmental awareness of society. *European journal of sustainable development*, 2, 4, 233-242.
24. Kareivaitė, R. (2012). Kompleksinis darnaus vystymosi vertinimas taikant daugiakriterius metodus. *Doctoral dissertation*.
25. Keitsch, M. (2018). Structuring ethical interpretations of the sustainable development goals—concepts, implications and progress. *Sustainability*, 10, 829, 1–9.
26. Kioupi, V., Voulvoulis, N. (2019). Education for sustainable development: a systemic framework for connecting the SDGs to educational outcomes. *Sustainability*, 11(21), 6104.
27. Klarin, T. (2018). The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 1, 67–94.
28. Kovalenko, K., Kovalenko, N. (2018). Ecological problem of modernity as a global problem of humanity. *MATEC Web of Conferences*, 193, 1-7.
29. Kuprina, N., Maslennikova, S., Lykova, T., Bormotova, O. (2015). Moral and Ecological Function of Students' Upbringing. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 214, 135–142.
30. Lapinskaitė, I. (2013). Optimal allocation of investments for company's sustainable development. *Doctoral dissertation*.
31. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. (2021). *Suvestinė redakcija*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>
32. Liu, Z., Yang, H. C., Shiau, Y. C. (2020). Investigation on Evaluation Framework of Elementary School Teaching Materials for Sustainable Development. *Sustainability*, 12, 1-19.
33. Lukšienė, M. (2014). Prie tautos kultūros pamatų. *Švietimo aprūpinimo centras*. Vilnius.
34. Mahat, H., Saleh, Y., Hashim, M., Nayan, N. (2016). Model development on awareness of education for sustainable schools development in Malaysia. *Indonesian Journal of Geography*, Vol. 48, No.1, 37–46.
35. Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, 5, 1–21.
36. Mohamad, M. M., Ibrahim, B., Lai, C. S., Ahmad, A. & Md Nasir, A. N. (2020). Reflection on environmental awareness for school management. *Journal of critical reviews*, 6, 265–268.
37. Nasibulina, A. (2015). Education for sustainable development and environmental ethics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 214, 1077–1082.
38. Panov, V.I. (2013). Ecological thinking, consciousness, responsibility. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 86, 379–383.
39. Petkevičiūtė, N. & Balčiūnaitienė, A. (2018). Darnumo vystymasis organizacijose: problemos ir iššūkiai. *Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka*, 20, 232–260.
40. Pivorienė, J. (2014). Darnios plėtros socialinė dimensija ir globalus švietimas. *Social Education / Social Innovation for Social Industry Development*, 39, 39–47.
41. Shy, L., Han, L., Yang, F., Gao, L. (2019). The evolution of sustainable development theory: types, goals, and research prospects. *Sustainability*, 11, 7158.
42. Shobana, S., Kanakarathinam, R. (2017). Awareness and need of ethics and values in education for students: a study among college teachers in Pollachi region. *International Journal of Current Research and Review*, Vol. 9, 26–31.
43. Shutaleva, A., Nikonova, Z., Savchenko, I., Martyushev, N. (2020). Environmental Education for Sustainable Development in Russia. *Sustainability*, 12(18), 7742.
44. Skubel, R. A., Shriver-Rice, M., Maranto, G. M. (2019) Introducing relational values as a tool for shark conservation, science, and management. *Frontiers in marine science*, 6:53, 1–21.
45. Sola, A. O. (2014). Environmental education and public awareness. *Journal of Educational and Social Research*, 3, 333–337.
46. Stašaitis, S. (2008). Istorija Lietuvos mokykloje 1940–1941 metais: tautiškumo naikinimas ir sovietinės ideologijos diegimas. *Istorija*, 39–52.
47. Stålhammar, S., Thoren, H. (2019). Three perspectives on relational values of nature. *Sustainability Science*, 14,1201–1212.
48. Šaulys, A. (2014). Historical development of environmental thought and practice in soviet Lithuania. *Master of history and politics*.
49. Štarekaitė, E. (2013). Darnaus vystymosi principo įgyvendinimo probleminiai aspektai. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2, 293–305.
50. Thor, D., Karlsudd, P. (2020). Teaching and fostering an active environmental awareness design, validation and planning for action-oriented environmental education. *Sustainability*, 12(8), 3209.
51. Vasiliauskas, R. (2011). Mokymasis – vertybių ugdymo veiksnys: aksiologinės prasmės įžvalgos. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*, 27, 79–90.

52. Verma, A. K. (2019). Sustainable development and environmental ethics. *International Journal on Environmental Sciences*, 10(1), 1 – 5.
53. Wolff, L.A., Sjoblom, P., Hofman-Bergholm, M., Palmberg, I. (2017). High performance education fails in Sustainability? — a reflection on finnish primary teacher education. *Education Sciences*, 7, 32.
54. Želvys, R. (2018). Lietuvos švietimo raida: praeitis, dabartis ir ateities perspektyvos. *Ugdymo psichologija*, 29.
55. Žiškienė, S., Guogis, A., Gudelis, D. (2019). Darnaus vystymosi teorinė samprata ir jos praktinė reikšmė. *Tiltai*, 1, 108 – 123.

THE IMPORTANCE OF ECOLOGICAL ETHICS AND EDUCATION IN THE TRAINING PROCESS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

RŪTENIS JANČIUS, ALGIRDAS GAVENASKAS

Vytautas Magnus University

ANNOTATION

Low priority of achieving sustainable development goals through the principles of ecological ethics and education is the main issue of the article. The goal of the article is to reveal the importance of ecological ethics and the significance of education in the training process for sustainable development. The objects of the article are: Ecological Ethics and Education. Systematic analysis of scientific literature and the methods of comparison and generalization are used in the article. The importance of ecological ethics and education in the training process for achieving the goals of sustainable development are analysed in the article. The importance of ecological ethics and education in the educational process is analysed according to the gathered theoretical material, evaluating the principles of ecological ethics, education and the principles of sustainable development.

STUDENTŲ EKO MĄSTYMAS TVARIOS MADOS KONTEKSTE

EVITA KRYŽEVIČIENĖ, RAMINTA KALVAITIENĖ

Vilniaus kolegija

ANOTACIJA

Atsakingas vartojimas, tvarumas – šie terminai kaip niekad anksčiau yra aktualūs ir susiję su mada. Straipsnio tikslas – išanalizuoti studentų požiūrį į tvarią madą. Tyrimui naudota studentų anketinė apklausa. Apklausos rezultatai rodo, kad informacijos apie tvarią madą studentai turi, tačiau žinios nesusistemintos ir nepakankamos. Šios temos nagrinėjimas paskatins studentus susimąstyti ar tvarumas, ekologiškumas, gamtą tausojantys būdai yra aktuali tema ne tik susijusi su drabužiais, bet gali būti įgyvendinama visose gyvenimo srityse bei įtraukti tvarumo aspektą į savo darbus bei kūrybą.

Reikšminiai žodžiai: tvarumas, tvari mada, eko mąstymas.

ĮVADAS

Atsakingas aprangos gaminių vartojimas, tvarumas – šios temos itin aktualios ekologiškame aplinkos suvokime. Kadangi Vilniaus kolegijos Menų ir kūrybinių technologijų fakultete yra nemažai studijų programų, susijusių su mada bei mados technologijomis, buvo aktualu sužinoti studentų nuomonę apie tvarią madą, ar juos domina ekologiškos mados kontekste ir, jei domina, ar jie norėtų vystyti šią temą.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti studentų požiūrį į tvarią madą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pagrindinius terminus, susijusius su tvarumu bei tvaria mada.
2. Išsiaiškinti studentų eko mąstymo lygį tvarios mados kontekste.

Tyrimo metodas – siekiant išsiaiškinti pagrindinius tvarumo terminus, atlikta mokslinės literatūros analizė. Duomenų rinkimo metodu pasirinkta anketinė apklausa, kuri leidžia ištirti dalyvių nuomonę, požiūrį bei supratimą tvarios mados klausimais. Apklausą atlikta 2021 m. sausio - vasario mėnesiais. Apklausoje dalyvavo 106 Vilniaus kolegijos Menų ir kūrybinių technologijų fakulteto studentai ir absolventai.

PAGRINDINIŲ TVARUMO TERMINŲ SAMPRATA

Tvarumo sąvoka Lietuvoje atsirado iš užsienio kaip angliško termino „sustainability“ vertimas. Šis angliškas terminas gali būti verčiamas skirtingai. Net toje pačioje knygoje „Ar verslas gali išgelbėti žemę“ (Lenox ir Chatterji, 2019) šis terminas „sustainability“ verčiamas kaip „darnumas“ ir „tvarumas“. R. Stunžinas (2015) atliko angliško termino „sustainability“ atitikmens Europos sąjungos institucijų dokumentuose analizę, padarydamas išvadą, kad „vyraujantys angliško termino atitikmenys – daiktavardžiai tvarumas, darnumas, darna, tausumas“ ir šiais skirtingais terminais gali būti nusakomi „įvairūs tų pačių reiškinų požymiai“ (Stunžinas, 2015).

Tvarumo sąvoka yra gana plati ir daugelis autorių pateikia skirtingą šios sąvokos išaiškinimą. Kembridžo žodynas aiškina, kad tvarumas – tai galimybė pratesti tam tikrą lygį tam tikru laiko periodu (Cambridge University Press, 2021). JAV aplinkos apsaugos agentūra (US EPA - United States Environmental Protection Agency) pateikia terminą, kad tvarumas - tai gebėjimas palaikyti ar pagerinti gyvenimo lygį nepažeidžiant mūsų eikvojamų gamtinių išteklių dabarties ir ateities kartoms (United States Environmental Protection Agency, 2021). Tvarumas yra mąstymo apie ateitį modelis, kurioje aplinkos, visuomenės ir ekonominiai aspektai yra subalansuoti siekiant geresnės gyvenimo kokybės. Pavyzdžiui, klestinti visuomenė remiasi sveika aplinka, kad aprūpintų savo piliečius maistu ir ištekliais, saugiu geriamuoju vandeniu ir švariu oru (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2019). Dažnai kalbant apie tvarumą vartojamas terminas „tvarus vystymasis“ (United Nations, Department of Economic and Social

Affairs, 2021). Galima pagalvoti kuo skiriasi tvarus vystymasis ir tvarumas? Tvarumas dažnai laikomas ilgalaikiu tikslu (pvz.: tvaresnis pasaulis), tuo tarpu tvarus vystymasis reiškia daugybę procesų ir būdų jam pasiekti (pvz.: tvari gamyba ir vartojimas, tvarus verslas, tvarus žemės ūkis, maistas ir kt.) (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2019). Pagal UNESCO yra išskiriamos keturios tvaraus vystymosi dimensijos - visuomenė, aplinka, kultūra ir ekonomika, kurios yra tarpusavyje susijusios.

Toliau apžvelgsime tvarumo terminus susijusius su mada. Greitosios mados terminas vartojamas apibūdinti pigiems, masinės gamybos drabužiams, kurie labai greitai ateina ir išeina iš mados (The Green Hub, 2021). Greita mada - demokratiška, ji sudaro galimybę nebrangiai puoštis naujais drabužiais, tačiau retai kada susimąstome apie kitą jos pusę. Greitosios mados produkciją siūlantys gamintojai dažnai naudoja pigią darbo jėgą. Dauguma fabriku yra įsikūrę trečiojo pasaulio šalyse, žmonės juose dirba itin prastomis sąlygomis ir už mažą algą, daugiau kaip 98% darbuotojų Bangladeše ir 52% darbuotojų Vietname uždirba mažiau nei pragyvenimo lygis, lyginant su gyvenimo lygiu, nustatytu Global Living Wage Coalition (Emran, S. N., Kyriacou J. and Rogan S., 2019). Tarptautinė nevyriausybinė organizacijų grupė „Oxfam International“ nurodo, kad Vietname dirbantieji pasauliniame mados tinkle dirba šešias dienas per savaitę ir dažnai uždirba mažiau nei 1 \$ per valandą (OXFAM International, 2021). Skirtingai nuo tradicinių mados namų, kurie turi tik keletą sezoninių kolekcijų per metus, greitosios mados prekių ženklai gali išleisti po naują kolekciją per savaitę, stengdamiesi skatinti nuolatinį, beprasmi vartojimą (Green Dreamer, 2021).

Lėta mada - priešingybė greitajai madai. 1986 m. Italijoje atsirado Lėtasis judėjimas pradžioje kaip Lėtojo maisto judėjimo atsakas greitam maistui ginant vietos sezoninio maisto tradicijas (Milburn, 2017). Panašiai ir lėta mada atsirado kaip priešprieša pramoninei produkcijai, pigiai greitai madai. Sąvoka „lėta mada“ atsirado daugiau nei prieš 10 metų, 2007 m. Ji pristatė anglė Kate Fletcher rašiusi apie dizainą ir madą. Fletcher kontrastavo „lėtą madą“ su „greita mada“. Kokybiški, sąmoningai sugalvoti, siuvami, išrinkti ir nupirkti drabužiai buvo paskelbti masinės rinkos antipodu.

Tvari mada susijusi ne tik su drabužių, avalynės ir aksesuarų gamyba, bet ir su aplinkos, socialiniais bei ekonominiais veiksniais, tvaresniais ir ekologiškesniais vartojimo ir naudojimo modeliais, dėl kurių reikia keisti vartotojo individualų požiūrį ir elgesį (Green Strategy, 2021). Tvarios mados gamyboje siekiama mažinti vandens ir energijos suvartojimą, atsisakyti cheminių medžiagų ir dirbtinių dažų naudojimo, pakeičiant juos natūraliais. Tai - socialiai atsakingas procesas, saugantis gamtos išteklius, apimantis vartotojo atsakingą požiūrį į vartojimą (Valaikaitė, R., 2021).

Pastaraisiais metais lėtas ir tvarus mados judėjimas didėjo dėl didžiausios drabužių pramonės katastrofos - „Rana Plaza“ gamyklos Bangladeše griūties 2013 m. Ši tragedija sukėlė daugiau nei 1100 mirčių, daugelis pamatė kaip brangiai kainuoja jų pigūs drabužiai (Marcketti, S. B. and Karpova E. E., 2020). Netrukus po fabriko žlugimo buvo išleistas dokumentinis filmas „The true cost“ (Tikroji kaina), kuriamie prieštapatytos darbo sąlygos trečiojo pasaulio šalyse ir garsių firmų dizaino pasaulyje. Po šių tragiškų įvykių daugelis aktyvistų ir organizacijų pradėjo nenuilstamai atkreipti dėmesį į greitosios mados keliamas problemas, skatindami vartotojus ir prekės ženklus keisti savo požiūrį į socialinį ir aplinkos poveikį.

Madą galima padaryti tvaresnę įvairiais būdais - pradedant ekologiškų medžiagų naudojimu, biologiškai besiskaidančių dažų naudojimu, baigiant inžineriniais modeliais, kurie gaminami be atliekų. Kad geriau suprastumėme tvarią madą, turime žinoti jos sudedamąsias dalis: etinę madą, veganišką madą, lėtą madą, mainų ir nuomos madą, perdirbama ir pakartotinai naudojamą gaminių madą, žiedinę madą, sąmoningą madą, ekologišką madą, žr. 1 pav. (Alves, 2021). Šios sudedamosios dalys nuolat kinta bei plečiasi.

Etinės mados tikslas - sumažinti žalą žmonėms ir planetai. Tai reiškia, kad drabužius siuva ne vaikai, o suaugę žmonės, kuriems yra užtikrinamos visos socialinės garantijos, geros darbo sąlygos, bei tinkami atlyginimai ir nesvarbu kur jie tai siuva ar Italijoje, ar Indijoje, ar Bangladeše. Jei gamykla turi Fair trade sertifikatą, galite būti tikri, kad produkcija atitinka griežtus socialinius, aplinkosauginius ir ekonominius standartus (Green Dreamer, 2021).

Veganiška moda nenaudoja gyvūninės kilmės žaliavų - odos, kailio, ragų, užtikrina, kad jokiame gamybos etape gyvūnas nėra nukentėjęs. Mados industrijos gigantai nors ir diktuoja madą, bet atsižvelgia į besikeičiančius klientų poreikius. Per pastaruosius metus madoje odą buvo bandoma pakeisti medžiagomis, pagamintomis iš ananasų, obuolių lupenų ir netgi fermentuoto vyno, pritaikant besiuolas technologijas (Startup Fashion, 2013). Britų dizainerė Stella McCartney kartu su San Fransisko biotechnologijų įmone sukūrė veganams draugišką, itin prabangų šilko audinį, kuris gaminamas naudojant mieles (Mingėlaitė, 2018). Rebecca Mink, rengianti Holivudo žvaigždes, prieš du dešimtmečius sugalvojo veganų batų prekės ženklą „Mink“ (Mink. Luxury Vegan Shoes & Accessories, n. d.), kuriems pagaminti nenaudojami gyvūninės kilmės produktai - oda ir klijai. Per metus „Mink“ parduoda virš 10 tūkst. veganų batų porų batų.

1 pav. Tvarios mados koncepcijos dalys
(Paveikslėlis sudarytas autorių, naudotasi Alves, (2021))

Lėta moda reiškia, kad gaminių dizainas orientuotas į klasikinius, nesenstančius modelius bei gaminių ir medžiagų kokybę.

Mainų ir nuomos moda numato drabužių nuomos galimybes per proginių ar karnavalinių, ar darbinių drabužių nuomos punktus, internetines platformas. Ypač populiariu tapo keistis vaikų išaugtais drabužėliais per drabužių mainų ir prekybos platformą *Vinted*, internetine platforma „Mamų mugė“. Vilniuje įsikūrė daiktų dovanojimo stotelės DĖK'ui, kuriose galima palikti nebenaudojamus ar atsibodusius daiktus, kurie ras antrus namus (Vilniaus savivaldybės Rinkodaros ir komunikacijos skyrius, 2019). Vilniaus kolegijos Menų ir kūrybinių technologijų fakultete yra paskirta erdvė, kur galima atnešti nebedėvimus drabužius. Sukabintus drabužius gali bet kuris studentas ar darbuotojas pasiimti, dėvėti ar juos perdirbti, pritaikant savo poreikiams.

Perdirbama ir pakartotinai naudojamų gaminių mados pagrindas yra medžiagų perdirbimas ir pakartotinis drabužių panaudojimas pakeičiant jų dizainą ar sukuriant drabužį iš kelių gaminių. Tokiu būdu gaunami unikalaus dizaino drabužiai, sukurti pagal individualų skonį. Jau dabar panaudotą tekstilę galima nunešti į specialius kontenerius, kad būtų mažiau teršiam aplinka ir prarandamos žaliavos. Lietuvoje tekstilės atliekos sudaro maždaug 8 proc. visų komunalinių atliekų (Tekstilės tvarkymas, 2019). Pakartotinai naudojamus drabužius galima įsigyti specialiose

parduotuvėse arba įvairiose internetinėse pirkimo-pardavimo platformose, tokiose kaip skelbiu.lt, Facebook – „Market Place“, vinted.lt.

Į madą stipriai ateina žiedinės „circular“ mados principas, kai drabužiams ar medžiagoms suteikiamas antras gyvenimas juos perdirbant, perdarant ir pakeičiant. Galima išskirti mados ženklus „Swedish Stockings“ ir „Mud Jeans“, kurie jau tai daro (Retraced, 2021).

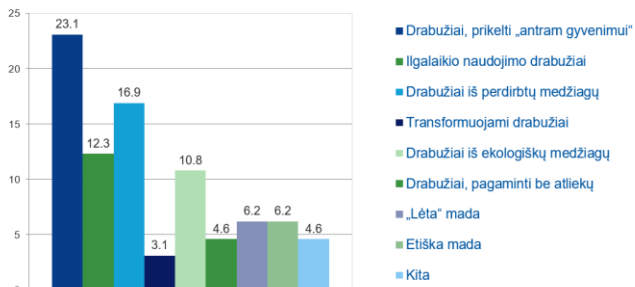
Vienas iš naujausių terminų tvarios mados koncepcijoje yra sąmoninga mada, kuri atspindi vartotojų poreikį sąmoningai dėvėti dizainerių, kurie tausoja aplinką, žmones ir gyvūnus, pagamintus gaminius iš tvarių ir gamtą puoselėjančių medžiagų.

Ekologiška mada – daro labai mažai arba visai nedaro jokio poveikio aplinkai ir didelį dėmesį skiria žaliai bei jos apdirbimui. Drabužių gaminimui pasirenkami natūralūs pluoštai, kurie yra biologiškai skaidomi ir juos galima kompostuoti.

POŽIŪRIS Į TVARIĄ MADĄ

Siekiant ištirti studentų požiūrį į tvarią madą, išsiaiškinti jų eko mąstymo lygį buvo parengtas tyrimo instrumentas – anketa. Tyrimas atliktas užpildant respondentams anketas internetinėje erdvėje. Toks tyrimo metodas yra daugiau struktūrizuotas bei suplanuotas, nes tyrimo klausimai formuluojami prieš tyrimą (Kardelis, 2017). Tuo pačiu siekiama respondentams sudaryti galimybę išgirsti klausimus, naujus terminus apie tvarią madą, gal būt patiems išsiskirti aplinkosauginius klausimus, paskatinti ieškoti atsakymų ir domėtis aplinkai palankiais sprendimais, tokiu būdu keičiant įprastinį mąstymą į eko mąstymą. Buvo apklausiami studijuojantys studentai ir jau baigę studijas. Iš 106 apklaustųjų 60 proc. sudarė Vilniaus kolegijos Menų ir kūrybinių technologijų fakulteto studentai ir 40 proc. - absolventai. Didžiausią pildžiusiųjų anketą dalį (47,7 proc.) sudarė Mados technologijų ir verslo studentai ir absolventai, kitų studijų programų respondentai pasiskirstė apylygiai po 10-12 proc.

Pirmiausia buvo svarbu žinoti ar apklaustiesiems yra svarbios aplinkosaugos / ekologijos idėjos. 98,5 proc. tyrimo dalyvių pabrėžė, jog jiems tai svarbu. Pasidomėjus ar yra žinomas terminas „tvari mada“, teigiamai atsakė 93,8 proc. apklaustųjų. Paprašius pažymėti ką konkrečiai yra girdėję apie tvarią madą, atsakymų pasiskirstymas procentais pateiktas 2 pav.

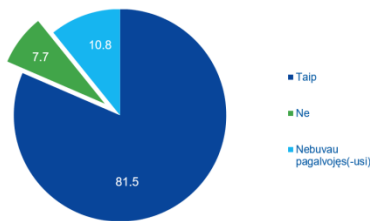
2 pav. Atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Ką esate girdėję apie tvarią madą“

Matome, kad daugiausia užpildžiusiųjų pažymėjo, kad tai drabužiai, prikelti „antram gyvenimui“ ar iš perdirbtų medžiagų. Paprašius paaiškinti ir parašyti kas tai yra tvari mada, sulaukėme daug įvairių atsakymų ir nuomonių. Vieni galvoja, kad

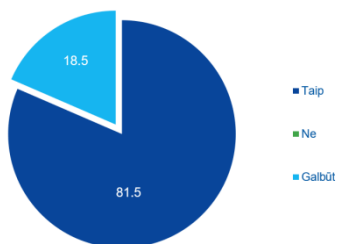
- tai tokia mada, kurios vien idėja yra tvari, apgalvota bei išvystyta taip, kad konkretus gaminy/drabužis ar aksesuaras būtų dėvimas/vilkimas ilgalaikėje perspektyvoje panaudojant mažai/mažai taršiu būdu pagamintus audinius ar perdirbus jau sukurtus drabužius ar aksesuarus. Taip pat labai svarbus socialinės atsakomybės aspektas gaminančių šiuos gaminius atžvilgiu.

- Labai daug įvairių idėjų pradedant nuo produktų pagamintų iš perdirbtų plastiko iki daigafunkciškumo ir pan. Šiaip labai populiarus žodis dabar kabinamas prie bet ko.
- Drabužiai prikeliami antram gyvenimui, gaminami iš perdirbtų medžiagų.
- Tvarią madą interpretuoju kaip audinių kūrimui sunaudoja mažiau sąnaudų, kuriami audiniai iš perdirbtų medžiagų, drabužiai prikeliami antram gyvenimui, persiuvami, panaudojamos medžiagos kitam gaminiui.
- Manyčiau, kad tvari mada, tai tokia mada, kurios vien idėja yra tvari, apgalvota bei išvystyta taip, kad konkretus gaminys/drabužis ar aksesuaras būtų dėvimas/vilkimas ilgalaikėje perspektyvoje panaudojant mažai/mažai taršiu būdu pagamintus audinius ar perdirbtus jau sukurtus drabužius ar aksesuarus. Taip pat labai svarbus socialinės atsakomybės aspektas gaminančių šiuos gaminius atžvilgiu.
- Tai sąmoningėjančios visuomenės rezultatas, manyčiau. Tvari mada skatina žmones ir mados industriją naudoti bei gaminti tvaresnius, ekologiškesnius gaminius, apskritai mažinti vartotojiškumą. Tai taip pat paliečia ir etinius aspektus gamyboje.
- Kad ji yra gaminama su meile, nenaudojant chemikalų, ir tvarios mados produkcijos daug nėra.
- Žiedinės ekonomikos koncepcija, zero waste idea, tvarių audinių panaudojimas, didelių korporacijų grėsmė aplinkosaugai (inditex ir pan.), vandens resursų perteklinis naudojimas drabužių gamyboje.

Toliau sekė klausimai, skatinantys susimąstyti. Respondentų buvo klausama ar įsigyjant drabužį yra svarbu iš kokių medžiagų / žaliavų ir koku būdu jis yra pagamintas. Didžioji dauguma (81,5 proc.) atsakė, kad tai svarbu, tačiau apie 10 proc. apie tai nebuvo pagalvoję (3 pav.).

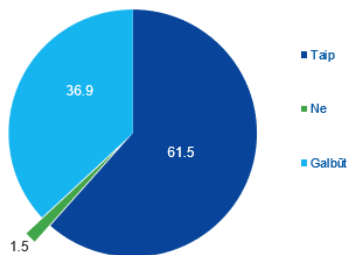

3 pav. Atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Ar įsigyjant drabužį jums svarbu iš kokių medžiagų / žaliavų ir koku būdu jis pagamintas“

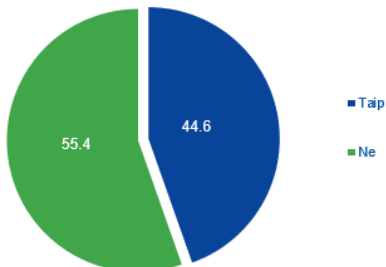

4 pav. Atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Ar pirkumėte drabužius / produktus, jei žinotumėte, kad jie pagaminti atitinkant tvarios mados idėjas“

Paklausus ar respondentai pirktų drabužius, pagamintus atitinkant tvarios mados idėjas, dauguma (81,5 proc.) atsakė, kad pirktų, o likusieji abejoja (4 pav.). Buvo domimasi ar perkantieji gaminius sutiktų mokėti daugiau už tvarios mados drabužius / produktus. Didėsnė pusė (61,5 proc.) sutiktų tai daryti, kita dalis (36,9 proc.) abejoja, atsisakė tik 1,5 proc. apklaustųjų (5 pav.).

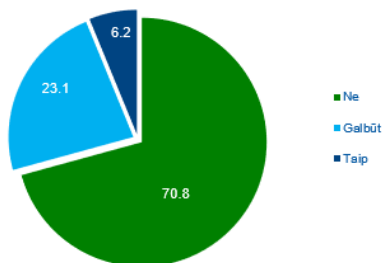

5 pav. Atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Ar sutiktumėte mokėti daugiau už tvarios mados drabužius / produktus, jei žinotumėte, kad jie tausoja aplinką, skatina gamtos išteklių išsaugojimą, didina socialinę gerovę“

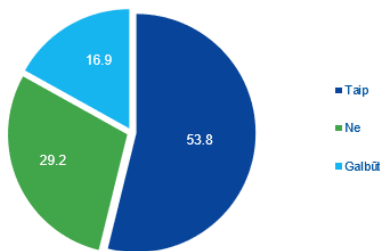

6 pav. Atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Ar žinote įmones / prekių ženklus / dizainerius propaguojančius tvarią madą“

Buvo domimasi ar tyrimo dalyviai žino įmones, prekių ženklus ar dizainerius, propaguojančius tvarią madą. Atsakymai pasiskirstė apylygiai, teigiamai atsakė 55,4 proc. apklaustųjų (6 pav.). Paprašius konkrečiai nurodyti, buvo gauta daug atsakymų ir nuomonių, iš kurių matome, kad respondentai žino pakankamai daug pasaulinio lygio bei Lietuvos įmonių ar dizainerių. Apie 40 proc. tyrimo dalyvių nurodė jiems žinomas įmones / prekių ženklus / dizainerius, propaguojančius tvarią madą: H&M, Vinted, Patagonia, Stella McCartney, Gucci, Prada, Armani, Calvin Klein, Tommy Hilfiger, Utenos trikotažas, About You, prekinis ženklas Ūkai, gaminantis kojines iš perdirbto plastiko, Laba diena, LeMuse ir pan. Apie 10 proc. respondentų atsakymai buvo nekonkretūs.

7 pav. Jūsų manymu, ar pakanka informacijos apie tvarią madą socialinėse platformose ir kitose informacijos priemonėse?

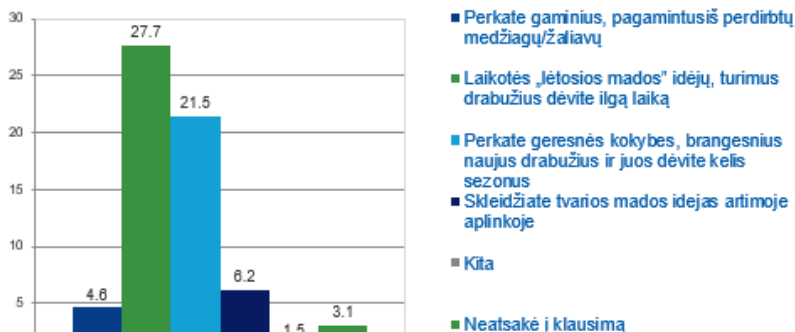

8 pav. Ar esate girdėję apie aplinkosaugines, eko mados ar tvarios mados idėjas dėstomuose dalykuose ir/ar organizacijose?

Buvo įdomu sužinoti apklaustųjų nuomonę apie informacijos apie tvarią madą pakankamumą. 70,8 proc. pažymėjo, kad tokios informacijos jiems trūksta (7 pav.). Buvo domėtasi ar aplinkosauginės, eko ar tvarios mados idėjos nagrinėjamos dėstomuose dalykuose. Daugiau kaip pusė respondentų į tai atsakė teigiamai (8 pav.). Apklaustųjų buvo paprašyta nurodyti ar yra girdėję apie eko ir tvarios mados renginius Vilniaus kolegijos Mados ir kūrybinių technologijų fakultete. Apie pusę apklaustųjų (44,6 proc.) atsakė, kad apie tokius renginius yra girdėję. Paklausus ar norėtų dalyvauti panašiuose renginiuose, teigiamai atsakė virš pusės apklaustųjų (58,5 proc.), nemaža dalis (33,8 proc.) liko abejojantys. Paprašius pasiūlyti aktualių tvarios mados temų/renginių, kuriuos norėtų organizuoti ar dalyvauti, gavome pasiūlymų:

- Marškinėliai prikelti antram gyvenimui
- Second hand drabužiai transformuoti į aukštosios mados kūrinčius.
- Gudrybės kaip iš tarkim susitepusio ar įplyšusio drabužio greitai ir lengvai pasidaryti kažką gražaus ar tinkamo dėvėjimui
- Tvarios mados kolekcijos ar drabužio kūrimas, taip pat manau, kad būtų šaunu turėti atskirą dėžę į kurią galima būtų mesti medžiagų atliekas ir skutelius, kurie lieka po praktinių darbų ir juos išmesti į tam tinkamus konteinerius.

Paprašėme pažymėti kaip asmeniškai yra puoselėjamos aplinkosauginės, tvarios mados idėjos.

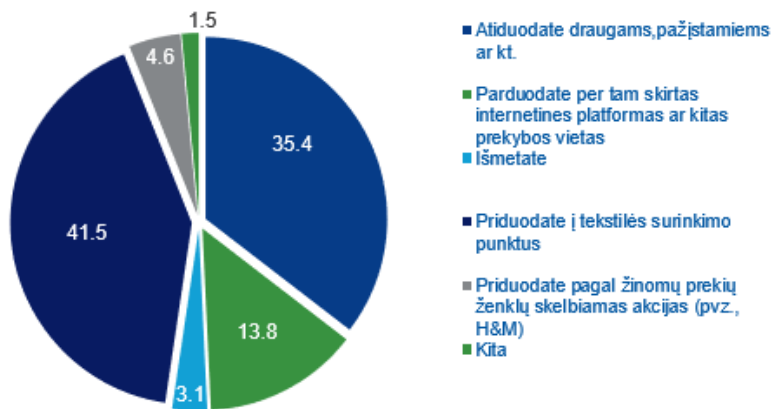

9 pav. Kaip jūs asmeniškai puoselėjate aplinkosauginę, tvarios mados idėjas

Respondentai pažymėjo, kad dažniausiai turimus drabužius dėvi ilgą laiką (9 pav.) bei įsigyja drabužius geresnės kokybės, kad galėtų dėvėti kelis sezonus.

Paprašius pasidalinti kaip asmeniškai puoselėja aplinkosaugines, tvarios mados idėjas, gavome įvairius atsakymus. Dažniausiai nurodė: perka kokybiškus drabužius, kuriuos dėvi pakankamai ilgai; perka, ieško idėjų bei perdaro drabužius iš „antrų rankų“; keičiasi drabužiais tarpusavyje, atiduoda kitiems; rūšiuoja drabužius bei atliekas, renkasi ekologišką produkciją.

Norėjome sužinoti ką apklaustieji daro su nebedėvimais drabužiais. 10 pav. matome, kad didžioji dauguma priduoda į tekstilės surinkimo punktus (41,5 proc.) arba atiduoda draugams, pažįstamiems (35,4 proc.).

10 pav. Ką darote su nebedėvimasi drabužiais / tekstilės gaminiais

Analizuojant tvarumą, tvarią madą, vystomas eko mąstymas, aktyvinamas studentų sąmoningumas, skatinama susimąstyti apie asmeninį indėlį aplinkos išsaugojimui. Didėjančių studentų eko mąstymo lygį galima pastebėti jiems renkantis baigiamojo darbo temas. Kiekvienais metais daugėja studentų, nagrinėjančių baigiamuosiuose darbuose tvarumo temas.

IŠVADOS

1. Išanalizuoti pagrindiniai terminai, susiję su tvarumu bei tvaria mada. Atlikta mokslinės literatūros analizė rodo, kad skirtingų autorių pateikti pagrindiniai terminai, susiję su tvarumu ir tvaria mada, iš esmės yra panašūs ir tvarumas gali būti sinonimu tokiems žodžiams, kaip darnumas, tausumas.

2. Išanalizuotas studentų eko mąstymo lygis, požiūris į tvarią madą. Studentai žino pagrindinius terminus apie tvarumą, parodė bendrą gana platų supratimą apie tvarią madą. Studentams rūpi iš kokių iš kokių mediagų / žaliavų pagaminti drabužiai, didžioji dalis respondentų pirktų drabužius atitinkančius tvarios mados kriterijus, bet skirtų didesnes lėšas tokių gaminių įsigijimui tik 61,5 proc. respondentų. Tyrimo dalyviai žino pakankamai daug pasaulinio lygio bei Lietuvos įmonių ar dizainerių, bet į šį klausimą išsamiau atsakė tik 40 proc. respondentų. Didžioji dalis tyrimo dalyvių (70,8 proc.) nurodė, kad informacijos apie tvarią madą socialinėse platformose nepakanka, bet studijų metu 53,8 proc. respondentų nagrinėjo aplinkosauginės, eko mados idėjas studijų dalykuose. Vilniaus kolegijos Mados ir kūrybinių technologijų fakultete vyksta įvairūs renginiai ekologijos temomis, bet apie tai yra girdėję 44,6 proc., norėtų dalyvauti 58,8 proc. Iš studentų atsakymų matome, kad studentams ir asmeniškai rūpi aplinkosauginės idėjos, jie pasisako už lėtą madą ir sąmoningai bei atsakingai elgiasi su nebedėvimais drabužiais.

Iš tyrimo matome, kad informacijos apie tvarią madą tyrimo dalyviai turi, tačiau žinios nesusistemintos ir galėtų būti išsamesnės. Norint plačiau ugdyti eko mąstymą reikėtų daugiau diskutuoti apie tvarią madą, viešinti eko renginius, skatinti studentus aktyviau juose dalyvauti, į savo darbus bei kūrybą įtraukti tvarumo aspektą.

Eko mąstymas turėtų tapti įprastas, savaime suprantamas, o įvairios veiklos, laikantis tvarumo principų, - prasmingos ir toliaregiškos.

INFORMACIJOS ŠALTINIAI

- Alves, A. (2021). *Sustainable Fashion – A Comprehensive Guide + 10 New Designers* (2021). Prieiga per internetą: <https://wtvtx.com/fashion/sustainable-fashion/>
- Burns, Leslie Davis. Sustainability and Social Change in Fashion. London: Fairchild Books.
- Cambridge University Press (2021). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. Prieiga per internetą: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sustainability>
- Emran, S. N., Kyriacou J. and Rogan S. (2019). *Made in poverty. The true price of fashion*. Prieiga per internetą: <https://whatshemakes.oxfam.org.au/wp-content/uploads/2019/02/Made-in-Poverty-the-True-Price-of-Fashion-Oxfam-Australia..pdf>
- Fair Trade USA. (2021). *What is Fair Trade?* Prieiga per internetą: https://www.fairtrade certified.org/why-fair-trade?gclid=Cj0KCQjw1PSDBhDbARIsAPeTqrdYvjxY-V5Sd3gCqt8UUG1qUJ3NyHDMxZO_rrPg2LLoOa20kiP05BQaAtMzEALw_wcB
- Fletcher, K. (2014). *Sustainable Fashion and Textiles*. Abingdon: Routledge.
- Green Dreamer. (2021). *What is Sustainable fashion?* Prieiga per internetą: <https://greendreamer.com/journal/what-is-sustainable-fashion>
- Green Strategy (2021). *What is Sustainable fashion?* Prieiga per internetą: <https://www.greenstrategy.se/sustainable-fashion/what-is-sustainable-fashion/>
- Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Lenox, M. ir Chatterji, A. (2019). *Ar verslas gali išgelbėti žemę?*. Vilnius: Eugrimas.
- Marcketti, S. B. and Karpova E. E. (2020). *The Dangers of Fashion*. London: Bloomsbury Visual Arts.
- Milburn, J. (2017). *Slow Clothing*. Brisbane: Textile Beat.
- Mingėlaitė, U. (2018). Šių metų didžiausia mados tendencija – veganiški drabužiai ir aksesuarai. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/stilius/mano-stilius/2018/02/02/news/siu-metu-didziausia-mados-tendencija-veganiški-drabužiai-ir-aksesuarai-416056/>
- Mink. Luxury Vegan Shoes & accessories. (n. d.). *Vegan Leather*. Prieiga per internetą: <https://www.minkshoes.com/vegan-leather/>
- OXFAM International. (2021). *One pair shoes that we make is valued more than our whole month's salary*. Prieiga per internetą: <https://www.oxfam.org/en/one-pair-shoes-we-make-valued-more-our-whole-months-salary>
- Retraced. (2021). *Top 7 Best Use of Ecological Sustainability*. Prieiga per internetą: <https://retraced.co/blog/top-7-best-use-of-ecological-sustainability>
- Startup Fashion. (2013). *Fermented fashion: fabric made from wine*. Prieiga per internetą: <https://startupfashion.com/fabric-made-from-wine/>
- Stunžinas, R. (2015). *Tvarumas, darnumas, tausumas ir kiti angl. sustainability atitikmenys Europos Sąjungos institucijų dokumentuose*. Prieiga per internetą: http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/06/terminologija_22_maketas-ilovepdf-compressed-ilovepdf-compressed.pdf#page=110
- Tekstilės tvarkymas (n. d.). *Tekstilės ir atliekų tvarkymas Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <http://tekstilestvarkymas.lt/tekstilest-atlieku-tvarkymas-lietuvoje/>
- The Green Hub. (2021). *36 facts about fast fashion that will (hopefully) inspire you to embrace the slow fashion movement*. Prieiga per internetą: <https://thegreenhubonline.com/2018/01/16/20-facts-about-the-fast-fashion-industry-that-will-shock-you/>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2019). *Sustainable Development*. Prieiga per internetą: <https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development/what-is-esd/sd>
- United States Environmental Protection Agency (2021). *Learn about sustainability*. Prieiga per internetą: <https://www.epa.gov/sustainability/learn-about-sustainability#what>
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2021). *Sustainable Development in the 21st century (SD21)*. Prieiga per internetą: <https://sustainabledevelopment.un.org/resources/sd21>
- Valaikaite, R. (2021). *Tvari mada – kas tai?* Prieiga per internetą: <https://www.naturoti.lt/tvari-mada>
- Vilniaus savivaldybės Rinkodaros ir komunikacijos skyrius. (2019). *Vilniuje įsikūrė unikali dalijimosi daiktais stotelė: vieni daiktus paliks, kiti pasiims*. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/2019/06/14/vilniuje-isikure-unikali-dalijimosi-daiktais-stotele-vieni-daiktus-paliks-kiti-pasiims/>

STUDENTS' ECO-THINKING IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE FASHION

EVITA KRYŽEVIČIENĖ, RAMINTA KALVAITIENĖ

Vilniaus kolegija / University of Applied Sciences

ANNOTATION

Responsible consumption, sustainability - these terms are more relevant and fashion-related than ever before. The aim of the article is to analyze students' attitudes towards sustainable fashion. A questionnaire survey of students was used for the research. The results of the survey show that students have information about sustainable fashion, but the knowledge is not systematized and insufficient. Examining this topic will encourage students to think about whether sustainability, environmental friendliness, nature-friendly ways are a relevant topic not only related to clothing, but can be implemented in all areas of life and incorporate sustainability into their work and creativity.

Key words: *Sustainability, sustainable fashion, eco-thinking.*

EKOLOGINIO MĄSTYMO RAIŠKA ŠIANDIENINIAME PASAULYJE: TEORINĖ ANALIZĖ

IVETA VARNAGIRYTĖ-KABAŠINSKIENĖ^{1,2}

¹Kolpingo kolegija

²Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras

ANOTACIJA

Siekiant efektyviau spręsti ekologines problemas, tikslinga ne tik diegti ekoinovacijas versle, modernizuoti technologijas, bet ir keisti žmonių vertybines nuostatas, gyvenimo būdą ir elgesį. Šiame straipsnyje analizuojamos ir apžvelgiamos ekomąstymo ir ekokultūros sąvokos, interpretuojant jų kilmę, reikšmingumą bei taikymą viešajame ar privačiame žmonių gyvenime. Taip pat aptariami aspektai susiję su ekologijos ir aplinkosaugos mokslų raiška šiuolaikiniame pasaulyje, didėjantis jaunimo organizacijų aktyvumas ir kasdienos iššūkiai, siekiant darnaus vystymosi užtikrinimo tiek globaliame kontekste, tiek valstybės, organizacijos ar šeimos lygmenyje.

IVADAS

Ekomąstymas ir ekokultūra, kaip ekologinio sąmoningumo ir asmeninio augimo išraiška, yra orientuota į darnų žmogaus santykį su aplinka. Nuolat ugdomos šios vertybės formuoja visapusišką žmonių požiūrį į gamtinių išteklių tausojimą, atsakingą vartojimą, gamtos apsaugą, formuoja ekologinę pasaulėžiūrą ir socialinį atsakingumą. Pastaraisiais dešimtmečiais ekologija tapo neatsiejama žmonių gyvenimo dalimi, o ekosąmoningumas – svarbiu elementu ir sąlyga sėkmingai verslo, pramonės, turizmo, švietimo ir kitų sričių plėtrai. Integruotas požiūris į pasaulio ekologinių sistemų įvairovę, unikalumą, gamtos vertybių išsaugojimą ateities kartoms bei klimato kaitos valdymą akcentuojamas ne tik visuose mūsų gyvenimo etapuose, bet ir valstybių ar skirtingo lygio institucijų strateginiuose dokumentuose.

Nors gyvename pagal ekologijos mokslo dėsnius, modernioje visuomenėje ekologijos samprata ir sąvokos yra suprantamos ir vartojamos kiek kitaip nei jas interpretuoja ar apibūdina klasikinės ekologijos mokslas. Pamažu yra tolstama nuo griežtai apibrėžtų terminų, jie lanksčiai pritaikomi kasdieniams reiškiniams aiškinti, laisvėja tam tikrų sąvokų suvokimas. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti ekologinės kultūros, kaip reiškinių, svarbą, raiškos būdus ir interpretacijas šiuolaikinio žmogaus gyvenimo kontekste. Rengiant šį straipsnį, daugeliu atvejų buvo remtasi mokslo ir populiariąja literatūra, tačiau kai kurie aiškinimai ir sąajos yra paremtos autorės įžvalgomis ir patirtimi ekologijos ir aplinkosaugos mokslų kryptyje.

Ekomąstymas - ekologinės kultūros ugdymuis

Sąvoka ekomąstymas vis dažniau vartojama visuomeniniame gyvenime, matoma valstybinio ir privataus verslo įmonių svetainėse, reklamose, švietimo ir mokymo programose. Atrodytų, kad tai yra lengvai suvokiamas, įgimtas ar nesunkiai išmokstamas veiksmas ar procesas. Šiuolaikinėje mokslo literatūroje vieningo šios sąvokos apibrėžimo nepavyksta surasti. Ekomąstymas ir ekologinė arba eko-kultūra yra sudėtiniai terminai. Remiantis Lietuvos kalbos žodynu, ekologija (gr. oikos - namas, būstinė, tėvynė + logos - mokslas) yra „mokslas, tiriantis organizmų santykius su gyvenamąja aplinka, gyvosios ir negyvosios gamtos sąveiką, aukštesnio negu organizmas lygio biologines sistemas“. Ekologija, kaip mokslas, apibūdinamas kaip „tiriantis organizmų ir jų bendrijų santykius su aplinka“. Panašiai šią sąvoką aiškina ir užsienio leidiniai, tokie kaip deLapante et al. (2008), Egerton et al. (2019). Neretai ekologija yra tapatinama su gamtos apsauga ar su kai kuriomis socialinių mokslų tiriamomis dvasios, šeimos, žmonių visuomenės problemomis (gyvensenos, mitybos ekologija), su technologijomis (ekologiška transporto priemonė, ekologiška maisto gamyba) ar valdymo/administravimo priemonėmis

(ekologinė policija) (Sinkevičius, 2012). Ekologijos mokslo požiūriu tai nėra tikslūs ar pagrįsti skirtingų sričių junginiai, nors plačiai paplitę šiuolaikinėje visuomenėje.

Jeigu drąsiai skoliname priešdėlį „eko“, reikia suvokti jo reikšmę, kuri gali būti aiškinama labai skirtingai. Pavyzdžiui, „eko“ – tai sąsaja su namais, ūkiu, augimo, buvimo vieta, aplinka ar ūkio tvarkymu. Priešdėlį „eko“ suprantame gana skirtingai: eko gali būti siejamas su ekologija ir svarbiausiu šio mokslo tyrimo objektu – ekosistema arba su aplinka, gamta ar natūralia buveine. Būtent pastarasis aiškinimas būtų artimesnis šiuolaikiniam „eko“ vartojimui – taip aiškinant, tikėtina, atsiranda tokios sąvokos kaip nekenkiantis aplinkai, ekologiškas, ekologiškai švarus arba ekopolitika, ekomiestas, ekoinovacija, ekoturizmas. Toks interpretavimas tarsi priartina „eko“ prie šiandienos aplinkosauginių aktualijų, nes būtent aplinkos apsaugos terminas akcentuoja aplinkos saugojimą nuo fizinio, cheminio, biologinio ir kitokio neigiamo poveikio ar pasekmių, atsirandančių įgyvendinant tam tikrus planus ir programas, vykdančią ūkinę veiklą ar naudojant gamtos išteklius.

Analizuojant antrąją sudedamąją sąvokos ekomąstymas dalį, matome, kad sąvoka mąstymas nėra trumpinys, tačiau pats mąstymo procesas dėl to nėra paprasčiau suvokiamas. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje nurodoma, kad „mąstymas, žmogaus pažintinė veikla – mintinės operacijos su simboliais ir ženklais, analizuojant sukaupias žinias ir ieškant to, kas nauja, esminga ir reikšminga“ (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2020). Analizuojant šią sąvoką, galima išskirti du aspektus: mąstant atsiranda naujos mintys ir šias mintis reiškiant, turėtų atsirasti nauji žodžiai ir sprendimai. Sąvokos mąstymas sinonimai yra apmąstymas, įsimąstymas, išmąstymas, pamąstymas, sumąstymas, užsimąstymas, tačiau visi minėti žodžiai reiškia sugebėjimą samprotauti, žmogaus ypatybę mąstyti ar tiesiog reiškia mūsų mintis, o mąstymo formos – tai sąvokos, sprendimai, samprotavimai. Apibendrinant, vienas iš sąvokos ekomąstymas aiškinimų galėtų būti toks: naujų minčių ir samprotavimų bei kūrybiškų sprendimų paieška aplinkos saugojimo kontekste ar darnaus vystymosi linkme.

Nors ir atsiranda vis daugiau šios sudėtingos sąvokos aiškinimų, reikėtų paieškoti ekomąstymo praktinės išraiškos. Šiame kontekste sąvoka ekologinė kultūra yra apibūdinama kaip emocijų ir vertybinių orientacijų bei ekologijos dėsnių žinojimo organiška darna bei jos realizavimas praktikoje (Kalinauskienė, 2011). Ekologinę kultūrą skatinama nuolat ugdyti vaikams ir suaugusiems, akcentuoti kuriant ir įgyvendinant valstybės programas ir strategijas, o formų tam įgyvendinti yra daug – nuo tradicinių švenčių, ekskursijų, akcijų organizavimo iki kūrybinių, inovatyvių projektų įgyvendinimo.

Ekologija šiandien

Ankstesniais laikotarpiais žmogaus veiklos buvo tiesiogiai susiję su gamta, vyravo pagarba ir natūralaus pasaulio saugojimas (Kalenda, 2005). Lietuvių ryšys su gamta ir atskirais jos objektais nuo seno buvo stiprus, gamta buvo dievinama ir garbinama. Pagonybės laikotarpiu gamta buvo puoselėjama, medžiai laikyti šventais, o šaltinių vanduo – turintis gydomųjų galių. Lietuvoje pirmieji aplinkos apsaugos elementai buvo paskelbti XV amžiuje Karaliaus Kazimiero teisyne (nustatyta bebrų gaudymo tvarka). Pirmajame Lietuvos statute (1529 m.) buvo skelbiami straipsniai, kurie reguliavo medžioklę, žvejybą, draudė naikinti laukinių bičių šeimas.

Lietuvių gamtinės savimonės elementai vaizduojami įvairiuose meno kūriniuose, liaudies kūryboje. Pavyzdžiui, prof. S.Valenta kalbėdamas apie poeto A.Baranausko poemą „Anykščių šilelis“, teigia, kad šis poetas buvo lietuvių gamtos saugos pradininkas, savo kūriniuose sujungęs gamtos saugą su gamtojauta, kuri siejasi su senaisiais baltų tikėjimais, kai lietuviai buvo gamtonys, o ne pagony.

Šiuolaikiniame pasaulyje ekologija nėra vienintelė siekiamybė, nes daugeliu atvejų yra svarbūs ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai aspektai ar sprendimai, siekiant mažesnio poveikio aplinkai (Vaičiulienė, 2017). Visgi, ir dabartiniame pasaulyje, grįžtame arčiau gamtos ir jos pirminių galių skirtingomis formomis. Galime stebėti, kad socialiniame gyvenime randame daug naujų gamtos mokslo ir pažinimo apraiškų. Viena tokių – ekopsichologija, kuri gali būti aiškinama ir kaip individualus kontaktas su gamta, asmeninis patyrimas gamtoje: gamtos pajauta, tyla,

meditacija, tyrinėjimas, pasivaikščiojimas, žaidimas. Šios krypties sekėjai teigia, kad atsiribodami nuo gamtinės aplinkos, žalojame savo psichiką, nes, iš tiesų, turime genetinį poreikį būti gamtoje. Britų mokslininkai taip pat ragina dažniau lankytis miškuose, nes tai padeda išlaikyti psichologinę pusiausvyrą, gerina savijautą ir sveikatą (Marušaková et al., 2019; Forestry England, 2020). Dažnam lietuviui (ir ne tik) ekomeditacija – tai laiko praleidimas miške ar mėgstama veikla darže ar sode. Ypatingai, jei kuriamas namų ekoūkis, kur darže lysvės neariamos ir nekasamos, nenaudojami cheminiai preparatai augalų apsaugai nuo kenkėjų ar ūkyje laisvėje auginami naminiai paukščiai.

Ekologinių iniciatyvų šalininkai nuolat teigia, kad niekas šiame pasaulyje nepasikeitė ir žmonijai reikia tik šiek tiek ekosąmoningumo, tačiau dėl žmogaus sukulto žymaus poveikio biologinėms sistemoms, žmonija jau yra tapusi ekologine katastrofa. Šiandieną fiksuojama daugybė aplinkos pokyčių, kuriuos išvardinti būtų sudėtinga: oro, vandens ir dirvožemio tarša, globalus šiltėjimas, gyventojų perteklius, miestų plėtra, natūralių išteklių mažėjimas, atliekų šalinimas, biologinės įvairovės praradimas, klimato kaita (ledynų tirpimas, sezonų pasikeitimas, naujos ligos, potvyniai), vandenynų rūgštėjimas, ozono sluoksnio nykimas, miškų naikinimas, rūgštūs lietūs, genetinė inžinerija (GMO) ir visuomenės sveikatos problemos (ligos, infekcijos dėl oro, vandens taršos, temperatūros pokyčių, kt.) (Conserve energy future, 2020). Pasaulio politiniame kontekste jau keletą dešimtmečių diskutuojama apie esminius pokyčius ir jų pasekmes, kas keletą metų keliavimi vis nauji tikslai ir prioritetai šioje srityje. Europos regione aplinkosaugos srityje nuolat siekiama esminių dalykų: saugus geriamasis ir maudyklų vanduo; geresnė oro kokybė ir mažesnis triukšmas bei mažesnis kenksmingų cheminių medžiagų poveikis, tarp svarbesnių problemų minimi klimato pokyčiai, ozono sluoksnio plonėjimas ir miškų plotų mažėjimas. Daugeliu metų tarp šių prioritetų išlieka siekis išlaikyti švarų orą ir vandenį, tausiai naudoti žemę ir ekosistemas bei valdyti klimato kaitą, tai, matyt, tiesiogiai siejama su pirminiais žmonių poreikiais gyventi ekologiškai saugioje aplinkoje, valgyti saugų maistą ir išvengti didesnių gamtinių katastrofų.

Aplinkos būklė yra vienas svarbiausių veiksnių, veikiančių žmogaus socialinę raidą bei ekologinį saugumą. Lietuvoje pagrindinis ekologinio saugumo garantas yra valstybė, veikianti drauge su nevyriausybėmis institucijomis ir visuomene. Lietuvos Nacionalinėje aplinkos apsaugos strategijoje išskirtos keturios prioritetinės aplinkos apsaugos sritys: darnus gamtos išteklių naudojimas ir atliekų tvarkymas; aplinkos kokybės gerinimas; ekosistemų stabilumo išsaugojimas ir klimato kaitos švelninimas ir prisitaikymas prie klimato kaitos keliamų aplinkos pokyčių (LR Nacionalinė aplinkos apsaugos strategija, 2015). Naujausioje LR Vyriausybės programoje (LR Seimas, 2020) numatyta, kad valstybė didelį dėmesį skirs “kasdieniams žmonių gyvenimo pokyčiams taip, kad mūsų vaikai ir ateities kartos turėtų tokias pačias galimybes, tuos pačius gamtos išteklius, tokią pat švarią ir turtingą gamtą, kaip ir mes šiandien”.

Ilgą laiką buvo stebima tendencija, kad lietuviai buvo vieni mažiausiai besidominčiųjų aplinkosaugos problemomis Europos Sąjungoje. Dauguma buvo įsitikinę, kad atliekų rūšiavimas ar viešojo transporto naudojimas vietoj asmeninio automobilio mažai kuo prisideda prie visuotinio aplinkosaugos problemų sprendimo ir bendrą gamtos užterštumo lygį sumažina labai nežymiai. Gyvenimo kokybę siejame su ekonomine ir socialine gerove, o ne švaria aplinka ar ekologiškais produktais. Tačiau 2019 m. atliktas tyrimas („Baltijos tyrimai“; apklausti 1033 gyventojai nuo 15 iki 74 metų amžiaus) parodė pasikeitusį lietuvių požiūrį. Šio tyrimo metu paaiškėjo, kad svarbiausia aplinkosaugine problema lietuviai laiko klimato kaitą ir jos padarinius (20 proc.), toliau minimos tokios problemos kaip oro tarša (16 proc.), vandens užterštumas (15 proc.), gausėjantis atliekų kiekis (13 proc.), cheminių medžiagų žemės ūkyje ar buityje keliamą taršą (12 proc.) ir atliekų tvarkymas bei jų prevencija (11 proc.) (LR Aplinkos ministerija, 2019). Išanalizavus informaciją, akivaizdu, kad didžiausią poveikį aplinkai daro keturios pagrindinės vartojimo sferos (Paulauskaitė, 2012): maistas ir gėrimai – poveikis gali būti/yra netiesioginis, bet didelis, susijęs su žemės ūkio gamyba ir pramoniniu perdirbimu arba tiesioginis, bet mažesnis, susijęs su išvykomis apsipirkti, energijos naudojimu maistui gaminti ir laikyti šaldytuvuose, bei organinių ir pakavimo atliekų susidarymu; būstas - tiesioginis poveikis: energijos, vandens, žaliavų vartojimas namų ūkyje; netiesioginis poveikis: būstui vartojamos prekės (baldai, prietaisai) ir paslaugos; smeninės kelionės ir mobilumas - klimato kaita, padidėjusi oro ir akustinė (triukšmas) tarša, padidėjęs išteklių

vartojimas ir atliekų susidarymas, buveinių fragmentacija, bioįvairovės nykimas ir turizmas - aplinkai kenkia visos turizmo veiklos ir visi, kurie keliauja, o sritys, kur pasireiškia neigiamas turizmo poveikis: gamtiniai ištekliai (vanduo, ištekliai), tarša (oro tarša, triukšmas, atliekos) ir fizinis turizmo poveikis (infrastruktūros plėtra).

Panašu, kad šiuolaikinė visuomenė tolsta nuo pirminės ekologijos idėjos, tai ką vadiname terminu „ekologija“ labiau yra aplinkosaugos objektas darnaus vystymosi kontekste, o inovatyvūs sprendimai vienaip ar kitaip siejami su kokybiškos aplinkos išsaugojimu ateities kartoms. Savo prigimti šiuolaikinis ekologijos mokslas jungia keletą mokslų ir sričių, o šių mokslų sandūroje stebime tokių naujų krypčių, kaip ekoturizmas, ekotransportas, ekoūkis, ekoamistas, kt. populiarėjimą visuomenėje. Pavyzdžiui, ekoturizmas apibūdinamas kaip atsakingas keliavimas į natūralias vietas, tausojant aplinką, palaikant vietinių žmonių gerovę bei atliekant edukacinę funkciją (International Ecotourism Society, 2015).

Naujos kartos iššūkiai

Stebint situaciją dėl vis aktyvesnio ekologijos vaidmens mūsų gyvenime, atrodytų, kad dabartiniam žmogui, ekologinis sąmoningumas ir ekokultūra greitai taps įprastu dalyku, o garsios pasaulio organizacijos ir šalių lyderiai aplinkosauginius dalykus priskirs prie prioritetinių. Tačiau tai nevyksta labai sklandžiai. Žmonija visais laikais, vienokiu ar kitokiu mastu pajusdavo aplinkos pasipriešinimą. Pagal klasikinės ekologijos mokslo dėsnius, tai vis augančios globalios žmonių populiacijos reguliavimo mechanizmas. Pastaraisiais metais stebimos Covid-19 pandemijos mastas ir pasekmės sudaro prielaidas manyti, kad įprastas žmonių gyvenimą paveikus nenumatytiems aplinkos trikdžiams jis išsibalsuoja labai greitai. Net jei šiuo atveju to neturėtume sieti su ekologinių principų pažeidimais, negalima atmeti, kad gamtiniai kataklizmai, sukelti pačių žmonių veiklos, nesukeltų dar stipresnių neigiamų aplinkos ir žmonių gyvenimo pokyčių.

Ne tik mokslinė ar populiarioji spauda ar internetiniai portalai, tačiau ir įvairūs ekologiniai, aplinkosauginiai judėjimai bei akcijos prisideda prie ekologinių idėjų sklaidos. „Greenpeace“ aktyvistai nuolat inicijuoja akcijas, siekdami atkreipti visų dėmesį į būtinybę skubiai imtis veiksmų gamtos krizės ir biologinės įvairovės žlugimo akivaizdoje, o savo idėjas išreiškia vis naujomis formomis. Pavyzdžiui, klimato aktyvistai iš „Extinction Rebellion“ grupės 2020 m. rugsėjo 3 d. prie Didžiosios Britanijos parlamento prisiklijavo save prie šaligatvio. Aktyvistai teigė, kad vyriausybė nedaug nuveikė kovoje su klimato kaita.

Keisti požiūrį į nusistovėjusį gyvenimą drąsiai imasi jaunosios kartos atstovai. Pasaulyje, viename ar kitame regione pasigirsta vaikų ir paauglių mintys ir šūkiai, atkreipiantys aukščiausių valstybių vadovų dėmesį. Garsiausiai nuskambėjusi 16-metė klimato aktyvistė iš Švedijos Greta Thunberg tapo JAV žurnalo „Time“ metų žmogumi. Tai tapo sensacija daugeliui, nesidomėjusių šios aktyvios paauglės veiklomis. Sekant šios merginos biografiją, klimato kaita ji domėjosi nuo aštuonerių, nuolat garsiuose pasisakymuose smerkdavo pasaulio lyderius elgiantis tarsi rytojas nebebūtų. 2018 m. iniciavo pirmuosius protestus prie Švedijos parlamento, o 2019 m. gegužę išleido savo kalbų rinkinį apie klimata „Niekas nėra per mažas pakeisti padėtį“ (No One Is Too Small to Make a Difference). 2019 m. rugsėjį Greta Thunberg pelnė Švedijos Teisingo gyvenimo premiją, kuri yra vadinama Nobelio premijos alternatyva. Greta Thunberg drąsiai reikšdama savo mintis ir akcentuodama, kad žmonės kenčia ir griūna ištisos ekologinės sistemos, savo idėjas paskleidė visame pasaulyje. Daugybė jaunų žmonių daugelyje regionų pradėjo judėjimą dėl klimato kaitos - „Penktadieniai ateičiai“ (Fridays for Future). Paaugliai penktadieniais dalyvauja demonstracijose, skleidami žinią apie aplinkos teršimą, gamtinių išteklių išnaudojimą, augmenijos ir gyvūnijos naikinimą. Jie siekia atkreipti visuomenės dėmesį į globalinį klimato atšilimą, skatinti žmonių sąmoningumą ir priminti valstybių vadovams bei politikams, kad daug kas priklauso nuo jų noro priimti aplinkai draugiškus sprendimus.

Kita aktyvistė, klimato ir lygių teisių gynėja ir ornitologė Mya-Rose Craig iš Didžiosios Britanijos surengė protestą ant Arkties vandenyno ledo: ji stovėjo ant ledo, laikydama pranešimą „Jaunimo streikas dėl klimato“ („Youth Strike for Climate“) (Greenpeace International, 2020). Ši mergina teigia, kad tie, kurie jaunimo protestus vertina kaip maištingą paauglystės etapą, yra

neteisūs. Be to, ši aktyvistė pabrėžia, kad pasaulinė pastarųjų metų pandemija jau leido suprasti, kad sumažėjęs žmonių judrumas turėjo teigiamą poveikį aplinkai (Jacobs, 2020).

Lietuvoje pastaraisiais metais atsiranda vis daugiau klimato aktyvistų, kurie ragina valdžią pertvarkyti viešąjį transportą, plėsti žaliasias zonas, spartinti elektromobilių įkrovimo stotelių įrengimą. Moksleiviai ir studentai aktyviai skatinami prisidėti prie ekologinių judėjimų, akcijų, įtraukiami į ekologinio ugdymo iniciatyvas mokyklose, įgyvendinami įvairūs projektai.

Globalus ekomąstymas kasdien

Panov (2013) teigia, kad ekologinė sąmonė (*angl. ecological consciousness*) yra žmogaus santykio su gamta atspindys, kuris keičia žmogaus elgesį gamtoje ir išreiškia sąmonės subjekto padėtį gamtos pasaulio atžvilgiu. Tyrimai rodo, kad aplinkos sąmonė (*angl. environmental consciousness*) yra kompleksinis protinis ugdymas, apimantis pažinimo, reguliavimo, emocinius, etinius ir kitus aspektus. Nors daugelį metų kalbama apie visuomenės ugdymą aplinkos tvarumo klausimais, Vakarų švietimo sistemos vis dar labiau akcentuoja konkurencijos ir vartojimo (*competition and consumption*) svarbą, o ne priežiūrą ir išsaugojimą (*care and conservation*) (Sterling, 2001).

Literatūroje pateikiama daug įvairių būdų ir metodų, padedančių suprasti nuo ko reikėtų pradėti ir kaip elgtis, siekiant ekologiškesnio supratimo apie supančią aplinką, mažesnę vartojimą ar subalansuotą išteklių naudojimą. Neretai teigiamia, kad reikėtų pradėti nuo energijos, vandens ir kitų gamtos išteklių taupymo, tinkamo susidariusių atliekų utilizavimo (rūšiavimas, perdirbimas, kompostavimas), reketinio naudojimosi transporto priemonėmis (ypatingai lėktuvais, automobiliais), mėsos vartojimo mažinimo ir baigiant – medžių, kurie augdami savo biomasėje kaupia anglį, sodinimu. Wapner (2010) teigia, kad aplinkos pokyčiai keičia ir žmonių istorinį vaidmenį žemėje, skatina ne tik naudotis aplinkos teikiamais ištekliais, bet ir priimti iššūkį tapti protingais, atjaučiančiais ir kitaip dėmesingais savo planetai. Pasak šių dienų psichologų, Žemės saugoti nereikia, ši planeta be žmonių egzistuos milijonus metų, reikia saugoti save pačius nuo savęs pačių.

Kai kurie autoriai nurodo, kad aplinkos problemos yra socialinio elgesio padarinys ir suvokimo rezultatas, o šiuo aspektu ekologinės problemos tampa socialinėmis problemomis (Juraitė, 2002). Ekologišku elgesiu galima įvardinti aplinkai palankius veiksmus, susijusius su asmeninėmis išlaidomis ir/arba gyvenimo stiliumi (gyvensenos) pakeitimu (Martinez et al. 2004). Nemažą svarbą turi visapusiškas ekologinis ar aplinkosauginis visuomenės ugdymas, interpretacijų moksliniame lygmenyje pateikimas visoms socialinėms grupėms suprantama kalba (Nardi 2019).

Žvelgiant paprasčiau, net ir didesni pokyčiai kiekvieno žmogaus gyvenime pradedami nuo idėjos, supratimo – tiesiog pirmo žingsnio. 1 pav. pavaizduotas spalvų (nuo pilkos iki tamsiai žalios) spektras, atspindintis žmonių požiūrį į gamtą ir aplinką kaitos nuo antropocentrinio link ekocentrinio požiūrio skalę. Kairėje skalės pusėje pavaizduotas antropocentrinis požiūris, kuris rodo, kad žmogus sutelktą požiūrį, t.y. skelbia, kad žmonės yra pranašesni už kitą gyvąjį pasaulį ir jame dominuoja; gamtos pasaulio viršuje vaizduojamas žmogus; o visas gamtos pasaulyje skirta žmonių poreikių tenkinimui (Corbett 2006).

1 pav. Žmonių požiūrio, nuostatų ir vertybių (aplinkos ideologija) kaitos spektras gamtinių ar aplinkos vertybių kryptimi (schema – autorės pagal Corbett, 2006; Binkley, 2018; López, 2019)

Vadovaujantis antropocentrinio požiūriu, *žmonės ir jų poreikiai yra svarbiausi, kitos rūšys ir jų poreikiai yra svarbūs tiek, kiek tai svarbu žmonėms. Susiformavusi nuostata, kad šis antropocentrinis požiūris yra viena iš neatsakingo požiūrio į gamtą priežasčių. Keičiantis laikmečiams, kartoms, technologijos ir žmonių savimonei bei susiduriant su vis didesniu aplinkos pasipriešinimu (gamtiniai kataklizmai, ligų protrūkiai), stebima, kad dabartinės kartos atstovai, politikai, valstybės bando keisti požiūrį į aplinką. Tai lėtas, nuoseklus procesas, turintis keletą etapų. Po žingsnį artėjant link ekocentrinio požiūrio, gamta tampa labiau vertinama dėl jos pačios, o ne tik dėl naudos žmonėms (1 pav.).*

Net ir keičiantis žmonių požiūriui, darnaus vystymosi idėjos yra pagrįstos labiau antropocentrinio nei ekocentrinio požiūriu, nes prioritetas yra dabarties ir ateities žmonių poreikių užtikrinimas, nors ir išsaugant gamtinę aplinką būsimoms kartoms (Informacija apie ekologinį pilietišumą Lietuvoje, 2018). Pastaraisiais metais vis dažniau aptariamasi ir analizuojamos ekosisteminės paslaugos (*angl. ecosystem services*) – ekosistemų atliekamos funkcijos tiesiogiai naudingos žmogui (AM, 2020) – neretai dar laikomos neišsenkančiomis ir nemokamomis, nes nėra pakankamai žinomos ir vertinamos. 2020 m. pristatytas Pasaulinis gamtą pagrįstų sprendimų (*angl. nature-based solutions*) standartas (IUCN Global Standard for NbS, 2020), kuriame gamtą pagrįsti sprendimai apibūdinami kaip sprendimai, kuriuos „įkvepia ir palaiko gamta“: jie teikia įvairiapusę naudą aplinkai bei socialinei ir ekonominei gerovei, didina atsparumą pokyčiams. Nors ekologinių problemų ir jų sprendimų spektras yra platus, bet šiandienos galimybės ir besiformuojantys aplinkosauginiai visuomenės įgūdžiai prisideda ieškant pusiausvyros tarp atsakingo požiūrio į gamtą ir žmonių poreikių tenkinimo.

ISVADOS

Ekomąstymo ugdymas ir aplinkos suvokimas darnios plėtos kontekste prisideda prie ekologinės kultūros kūrimo įvairiuose lygmenyse – šeimoje, įstaigoje, valstybėje, regione. Ekomąstymas keičia žmonių vidines nuostatas ir suvokimą apie gyvenimą, vartojimo kultūrą, bioekonomiką – žaliavų ir energijos naudojimą, ciklišumą, įvertinant atliekų tvarkymo procesus, gamtos išsaugojimo dėsnius ir skatina rinktis kitokius produktus, paslaugas ar veiklas.

Ekologija šiandien nėra kitokia ar kitaip suvokiama, tiesiog bendrieji šio mokslo dėsniai adaptuojami šiuolaikinio ir sumanaus pasaulio žmonėms. Dalis visuomenės gebėjo ir geba garsiau reikšti mokslu daugiau ar mažiau pagrįstas idėjas ir šiuolaikinius žmogus šiame kontekste nėra išskirtinis – naudojamos kitos priemonės ar kitaip šokiruojančios formos. Žmonės savo mąstymą kreipdami ekologijos ir aplinkosaugos kryptimi, visuomet pradedą nuo pirmo žingsnio – rūšiavimo, taupymo ar vietinio maisto pasirinkimo, o vėliau seka kiti veiksmai, vedantys link ekologiškesnio gyvenimo.

LITERATŪRA

1. Binkley R. (2018). Anthro vs eco: the battle of the prefixes. <https://medium.com/@rnb96/anthro-vs-eco-the-battle-of-the-prefixes-20d257111013>
2. Conserve energy future (2020). Environmental problems. <https://www.conserve-energy-future.com/15-current-environmental-problems.php>
3. Corbett J.B. (2006) Communicating nature: how we create and understand environmental messages. Island Press, 368 p.
4. deLaplante K. (2008). Philosophy of Ecology: Overview. Reference module in Earth systems and environmental sciences. Encyclopedia of Ecology (Second Edition) 3: 510-515.
5. Egerton F.N., Niquil N., Martins I. (2019). History of Ecology. Encyclopedia of Ecology (Second Edition). Fath B. (ed.). Oxford: Elsevier, p. 398-428.
6. Forestry England (2020). Don't stop going outside when it gets dark. https://www.forestryengland.uk/news/dont-stop-going-outside-when-it-gets-dark?fbclid=IwAR0yPvCghvfm-p_pEjQ_SEKPD9wg3vRdNv9OKTGMwZKkCZ-aj6QWgChuLs

7. Greenpeace International (2020). Bird prodigy and young activist leader holds most Northerly strike. <https://www.greenpeace.org/international/press-release/45255/youth-activist-holds-most-northerly-strike/>
8. Informacija apie ekologinį pilietiškumą Lietuvoje (2018). Ekologinis rūpestis ir pilietiškumas Lietuvoje. <https://www.bernardinai.lt/2018-02-02-ekologinis-rupestis-ir-pilietiskumas-lietuvoje/>
9. International Ecotourism Society (2015). <https://ecotourism.org/>
10. IUCN Global Standard for NbS (2020). Global Standard for Nature-based Solutions (NbS) <https://www.iucn.org/theme/nature-based-solutions/resources/iucn-global-standard-nbs>
11. Jacobs E. (2020). Interview Mya-Rose Craig: 'Young people need to see someone like them who is into nature'. <https://www.theguardian.com/society/2020/jul/07/mya-rose-craig-young-people-need-to-see-someone-like-them-who-is-into-nature>
12. Juraitė K. (2002) Construction of Public Opinion on Environmental Issues in the Media. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 90-99.
13. Kalenda Č. (2005). Ekologinė etika: kilmė, principai, taikymas. *Problemos* 680: 135-147.
14. Kalinauskienė R. (2011). Ekologinio sąmoningumo ugdymas. <https://kpkc.lt/failai/dokumentai/konferencijos/2011/12/1/1gr/R.Kalinauskien%C4%97.pdf>.
15. López A. (2019). The Ecomedia/sphere: Technology as Ecomedia. <https://image.slidesharecdn.com/ecomediasphere-190502102203/95/the-ecomediasphere-technology-as-ecomedia-10-638.jpg?cb=1556792815>
16. LR Aplinkos ministerija (2019). Gyventojų apklausa rodo: aplinkosauga yra svarbi devyniems iš dešimties šalies žmonių <https://am.lrv.lt/lt/naujienos/gyventoju-apklausa-rodo-aplinkosauga-yra-svarbi-devyniems-isdeshimties-salies-zmoniu>
17. LR Nacionalinė aplinkos apsaugos strategija (2015). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/609a6f82ea4e11e4da6f94d34be6d75/asr>
18. LR Seimas (2020). Aštuonioliktoji LR Vyriausybės programa. TAR, 2020-12-11, Nr. 27121. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c?jfwid=-19qec2w2up>
19. Martinez S.T., Martinez C.J.S., Martinez R.F.T. (2004) *Relationship on Ecological Awareness, Knowledge, and Purchasing Behavior among ITESM's Undergraduate Students*. Proceedings Environmental Management for Sustainable Universities (EMSU) "Sustainable Development Education: Holistic and Integrative Educational and Management Approaches for Ensuring Sustainable Societies". Monterrey, p. 1-19.
20. Marušáková L., Sallmannshofer M., Tyrväinen L., O'Brien L., Bauer N., Schmechel D., Kašpar J., Schwarz M., Krainer F. (2019). Human Health and Sustainable Forest Management. FOREST EUROPE Study. Liaison Unit Bratislava. Retrieved from: https://foresteurope.org/wp-content/uploads/2017/08/Forest_book_final_WEBpdf.pdf
21. Nardi M.L. (2019). Ecology, Sustainability, and Scientific Education: The Evolution of an Environmental Pedagogy.
22. Panov V.I. (2013). Ecological Thinking, Consciousness, Responsibility. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 86: 379 – 383.
23. Paulauskaitė R. (2012). Universitetų bendruomenių pasiryžimo mokėti už aplinkai palankias prekes ir paslaugas tyrimas. Magistro darbas, VDU, 48 p.
24. Sinkevičius S. (2012). Globalioji ekologija. Vilniaus universitetas, 327 p.
25. Sterling S. R. (2001). Sustainable Education: Re-visioning Learning and Change. *Issue 6 of Schumacher briefing*. US: Green Books. <http://www.developmenteeducationreview.com/issue6-perspectives1?page=show>
26. Vaičiulienė M. (2017). Ekologinis atsivertimas: Bažnyčios iššūkis šiandienos kultūrai. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2017-06-08-ekologinis-atsivertimas-baznycios-issukis-siandienos-kulturai/>.
27. Visuotinė lietuvių enciklopedija (2020). Mąstymas. <https://www.vle.lt/straipsnis/mastymas/>
28. Wapner P. (2010). Living Through the End of Nature: The Future of American Environmentalism. MIT press.

EXPRESSION OF ECOLOGICAL THINKING IN TODAY'S WORLD: THEORETICAL ANALYSIS

IVETA VARNAGIRYTĖ-KABAŠINSKIENĖ^{1,2}

¹*Kolping University of Applied Sciences*

²*Lithuanian Research Centre for Agriculture and Forestry*

ANOTATION

In order to solve ecological problems more effectively, it is rational not only to introduce ecoinnovations and modernize technologies, but also to change people's values, lifestyle and behavior. This article analyzes and reviews the concepts of eco-thinking and ecoculture, interpreting their origin, significance and application in public or private life. Aspects related to the expression of ecology and the environmental protection sciences in the modern world, the growing activity of the youth organizations and the daily challenges for ensuring sustainable development both in a global context and at the state, organization or family level are also discussed.

ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ŠVIETIMAS: NAUJOS VIDINIŲ ORGANIZACIJOS MOKYMŲ TENDENCIJOS IR JŲ KONTEKSTUALIZAVIMAS BESIMOKANČIOS ORGANIZACIJOS KŪRIME

MARIUS BRAZDAUSKAS

Vilniaus kolegija / University of Applied Sciences

Verslo vadybos fakultetas

El. paštas: m.brazdauskas@vvf.viko.lt

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje yra konceptualiai nagrinėjama kaip įmonės gali organizuoti įmonių socialinės socialinės atsakomybės švietimą savo organizacijoje bei numatyti švietimo raidą kaip besimokančios organizacijos kūrimą. Straipsnio tikslas yra išnagrinėti įmonių socialinės atsakomybės švietimą įmonėse galimos mokymų struktūros ir jų raidos aspektu, aptariant įmonių socialinės atsakomybės vidinių mokymų galimus formatus organizacijoje, ypatingai besimokančios organizacijos modelio kontekste (Jones ir Hendry, 1992), pritaikant šio modelio įkūrimo, formavimo, tęstinumo, transformacijos ir transfiguracijos etapus įmonių socialinės atsakomybės švietimo plėtros etapams organizacijoje numatyti. Pažymėtina, kad įmonės darbuotojų švietimas įmonių socialinės atsakomybės klausimais reikalauja daug naujų, kompleksinių žinių bei naujų kompetencijų formavimo, todėl mokslinėje literatūroje vis plačiau akcentuojama besimokančios organizacijos kūrimo vaidmuo kaip organizacinės transformacijos prielaida. Šis straipsnis – tai konceptuali įžvalga, apibendrinanti įmonių socialinės atsakomybės švietimo galimybes organizacijose ir jų sisteminę analizę besimokančios organizacijos koncepcijos kontekste.

Raktiniai žodžiai: *ISA, įmonių socialinės atsakomybės švietimas, įmonių socialinės atsakomybės mokymai, darnaus vystymosi švietimas, besimokanti organizacija.*

ĮVADAS

Darnaus vystymosi ir įmonių socialinės atsakomybės principų ir gerosios praktikos taikymas įmonių veikloje ir strategijose tampa vis svarbesniu konkurencingumo didinimo veiksmu ir verslo gerovės sukūrimo prielaida. Įmonių socialinė atsakomybė (ISA) yra koncepcija, kurią pasitelkdami verslo atstovai savanoriškai įtraukia socialinius ir aplinkosauginius klausimus į savo įmonių veiklą ir į santykius su suinteresuotosiomis šalimis. Šiame kontekste darnus vystymasis yra platesnė koncepcija, reikalaujanti sistemiško, kompleksiško, holistinio požiūrio į ekonomikos, aplinkosaugos ir socialinę raidą bei jų tarpusavio sąveiką. Todėl darnus vystymasis reikalauja itin daug sisteminių pastangų, siekiant įdiegti struktūrinius ir transformuojančius pakeitimus ekonominėse, socialinėse ir aplinkosauginėse struktūrose (Bansal, 2005). ISA koncepcija darnaus vystymosi darbotvarkės kontekste - tai tarpsektorinio, tarpvalstybinio darnaus vystymosi prielaida verslo lygmenyje. Pažymėtina, kad įmonės, kurios kuo anksčiau pradėjo perorientuoti savo verslo strategijas prie darnaus vystymosi ir ISA prioritetų, palaipsniui įgyja ilgalaikį konkurencinį pranašumą. Darnaus vystymosi darbotvarkė ir ISA plėtra atveria naujas verslo galimybes darnių produktų kūrimui, naujų darnių tiekimo grandinių atsiradimui bei naujų rinkų atradimui. Taip pat pažymėtina, kad šis procesas skatina darnių inovacijų kūrimą ir diegimą visuose verslo procesų etapuose bei verslo futuristinį projektavimą į ateities rinkas, todėl šiame procese didelis dėmesys kreipiamas į ISA ir darnaus vystymosi švietimo plėtrą įmonių personalo mokymuose, siekiant sukurti kuo potencialesnį intelektinį kapitalą įmonėse.

Pažymėtina, kad darbuotojų švietimo procesas tiek ISA, tiek darnaus vystymosi kontekste reikalauja daug naujų, kompleksinių žinių bei naujų kompetencijų formavimo, todėl mokslinėje literatūroje vis labiau akcentuojama besimokančios organizacijos kūrimo vaidmuo kaip organizacinės transformacijos prielaida. Esminis besimokančios organizacijos koncepcijos metodologinis pagrindas yra sistemiškas ir tęstinis darbuotojų mokymasis pagal esamus ar ateities poreikius, siekiant transformuoti įmonę į jai palankesnę, daugiau galimybių atveriančią

organizaciją. Tai suponuoja nuolatinį žinių įgyjimą ir kūrimą, integraliai jungiant naujai įgytas žinias su esamomis ir taip sukuriant naujas žinias, reikalingas įmonės tikslams pasiekti. Šiame procese itin aktualus yra mokymosi kultūros sukūrimas, palankus darbuotojų darbo klimatas diskusijų atsiradimui ir žinių plėtrai, noras mokytis tiek individualiai, tiek darbo grupėse.

Šio straipsnio objektas - galimi socialinės atsakomybės švietimo formatai organizacijose struktūriniu ir raidos aspektu. Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti įmonių socialinės atsakomybės švietimą įmonėse galimos mokymų struktūros ir jų raidos aspektu, aptariant įmonių socialinės atsakomybės vidinių mokymų galimus formatus organizacijoje, ypatingai besimokančios organizacijos modelio kontekste (Jones ir Hendry, 1992), pritaikant šio modelio įkūrimo, formavimo, tęstinumo, transformacijos ir transfiguracijos etapus įmonių socialinės atsakomybės švietimo plėtros etapams organizacijoje numatyti. Šis straipsnis – tai konceptuali įžvalga, apibendrinanti įmonių socialinės atsakomybės švietimo galimybes verslo įmonėse ir jų sisteminę analizę besimokančios organizacijos koncepcijos kontekste. Darbe taikyti sisteminės analizės, metodinės ir mokslinės literatūros analizės metodai.

Įmonių socialinės atsakomybės neformaliojo švietimo galimybės įmonėse: mokymų struktūrinis aspektas

ISA mokymai įmonėse turi įvairių krypčių, t.y. darbuotojai gali būti apmokomi tiek ISA bendra teorija ir praktika, tiek koncentruojant mokymus ties konkrečiais klausimais, pavyzdžiui, socialiai atsakingi pirkimai, darnios tiekimo grandinės valdymas, atliekų valdymas, produkto būvio ciklo įvertinimas ir t.t. Sėkmingas ISA švietimas yra gana sudėtingas uždavinys, kadangi reikalauja gilių pokyčių ir transformacijos darbuotojų suvokime apie besikeičiantį verslo vaidmenį visuomenėje ir naujas galimybes. Efektyvus ISA švietimas turėtų padėti darbuotojams įgyti socialiai atsakingą mąstyseną, išugdyti naujas kompetencijas, įgūdžius ir elgseną. Šių mokymų procese organizacijoje būtina sukurti tinkamą aplinką, kad darbuotojai galėtų tikslingai ir motyvuotai siekti ISA švietimo tikslų, t.y. ISA koncepcija ir galimybės neturėtų būti pristatomos kaip abstraktus mokymo objektas, bet kaip konkretus pamatas ir instrumentas naujam verslo augimui ir galimybėms. Sisteminga ir nuosekli organizacijos švietimo sistema ISA klausimais užtikrina, kad visi darbuotojai ateityje turės tuos pačius įgūdžius siekiant tikslingai įgyvendinti ISA strategiją ir prioritetus (McLean, 2009).

Su kiekvienais metais ISA temų ir aktualių klausimų apimtis plečiasi, prisitaikant prie ekonominių ir socialinių realių. Kaip pavyzdys, naująją Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 metų sudaro 17 kertinių tikslų ir 169 konkretūs uždaviniai, kurie jau yra daug ambicingesni nei Naujieji Darnaus vystymosi tikslai apima siekius mažinti skurdą ir nelygybę pasaulyje, užtikrinti visuomenei prieinamą sveikatos pasaugą, skatinti darnų vystymąsi ir vartojimą, švelninti klimato kaitos poveikį, gerinti infrastruktūrą, kurti taikias visuomenes ir atsakingas institucijas (Jungtinės Tautos, 2015). Įvairūs autoriai teigia, kad Jungtinės Tautos (JT) švietimą įtraukė į Darnaus vystymosi strategiją kaip strategijos pagrindą, siekiant paveikti tiek verslo, tiek pedagogų mąstymą, ypatingai ateities kartų atžvilgiu (Avelar, et.al, 2019).

Šiuo metu egzistuoja daug galimybių skatinti ISA švietimą tarp darbuotojų, tačiau daugelis pastangų priklauso tiek nuo vidinės darbuotojų motyvacijos, tiek nuo organizacijos vadovo kaip lyderio gebėjimo įkvėpti savo darbuotojus ISA plėtrai. ISA švietimui yra būtinas tinkamas, palankus organizacinis klimatas ir organizacinė kultūra, kuri puoselėtų aktyvesnę darbuotojų saviraišką ISA iniciatyvų kūrimui. ISA švietimo kontekste svarbu pažymėti, kad darbuotojai yra linkę labiau prisidėti prie ISA vystymo tikslų tada, kai jie turi pakankamai informacijos kaip jų individualūs veiksmai gali pagerinti organizacinę veiklą ir sėkmingiau įgyvendinti organizacijos strategiją. Toks požiūris suponuoja, kad kuo labiau personalizuotas ir individualiai prasmingas darbuotojų požiūris į ISA švietimą, tuo efektyvesnis jos įgyvendinimas organizacijos kasdienėje veikloje. Literatūroje galime aptikti įvairių metodų kaip plėtoti ISA švietimą. Kaip pavyzdys, Vandermosten (2009) pateikia itin populiarų ir daugelio taikomą modelį, kurio konceptualių pagrindų galima daryti įtaką ir keisti visuomenės elgesį, kuris vestų darnios plėtros link, t.y. taip

vadinamas 4E modelis (angl. *enable, encourage, engage, exemplify*), kurį šiame kontekste galime pritaikyti ĮSA švietimui :

- *įgalinti*. Įgalinimas - tai galimybių prieinamumas šviesti savo darbuotojus ĮSA temomis
- *padrąsinti*. Padrąšinimas - tai darbuotojų skatinimas ir motyvacijos didinimas savišvietai ir konstruktyviam švietimui ĮSA temomis.
- *įtraukti*. Įtraukimas - tai aplinkinių kolegų, savo darbo komandos ir visos organizacijos sudominimas plėtoti besimokančią organizaciją ĮSA švietimu kontekste;
- *rodyti pavyzdį*. Pavyzdžio rodimas - tai pastangos sukurti gerosios praktikos pavyzdžius ir skatinti gerąją sklaidą tam, kad paveikti aplinkinius ir visuomenę. Šiuo aspektu siekiama, kad organizacijos galėtų tapti pavyzdžiu kitoms organizacijoms.

Šiame procese svarbus yra tiek asmeninis kiekvieno darbuotojo indėlis, tiek jo gebėjimas dirbti komandose, todėl verta paminėti kelias inovatyvias galimybes ĮSA švietime tarp darbuotojų, jų mokymus struktūrizuojant pagal keletą įvairiakrypčių dimensijų:

- *Į konkrečių ĮSA tikslų orientuotų mokymosi grupių sudarymas*. Kadangi ĮSA tematika yra itin plati ir dažnai reikalauja daug konkrečių, specifinių žinių verslo uždavinių sprendimui, tokiam atvejui yra sudaromos specializuotos darbo grupės, kuriose darbuotojai turi susikonsultuoti ties jais ar jų darbo specifikai aktualiais klausimais, pvz., darbo grupė atliekų valdymui, darbo grupė energijos efektyvumo užtikrinimui, darbo grupė bioįvairovės išsaugojimui ir t.t. Ši mokymosi galimybė skatina komandinį mokymąsi, siekiant užsibrėžtų tikslų ir skatinant bendrą komandos diskusiją ir savišvietą konkrečiais ĮSA klausimais. Pažymėtina, kad dažnai ĮSA politika organizacijoje pradedama įgyvendinti būtent nuo tokios komandos sukūrimo kaip pirminės, užuomazginės iniciatyvos. Vėliau, kai organizacija labiau išplėtoja ĮSA praktiką, gali būti kuriamos komandos dar specifiskesniems tikslams ar verslo poreikiams. Atitinkamai, šios komandos gali kviešti išorės ekspertus savo tematikos srityje ar konsultantus.

- *Darbuotojų informacinės sklaidos sesijų organizavimas ĮSA klausimais*. Darbuotojų informacinės sklaidos sesijų tikslas yra skatinti darbuotojų siekį keistis reikiama informacija. Tokių sesijų galimybės yra įvairios, t.y. tai gali būti forumai, debatai ar diskusijos, kurių metu darbuotojai dalinasi įgyta informacija, patarimais, gautomis žiniomis tam tikrose srityse, susijusiose su ĮSA klausimais. Tai suteikia darbuotojams galimybę sukurti jų interesų tinklą atitinkančią savišvietos sistemą. Tokių sesijų metu darbuotojai nėra pasyvūs klausytojai, o informacijos sklaidėjai, t.y. darbuotojas turi iš anksto pasirengti artėjančiai informacinės sklaidos sesijai ir jos metu perduoti savo kolegoms naują informaciją ir žinias. Tokiomis sklaidos sesijomis siekiama skatinti darbuotojų tarpusavio švietimą ir dalinimąsi naujomis žiniomis ir idėjomis. Dažnai tokioms sesijoms gali asistuoti sesijos moderatorius. Taip pat tokios sesijos gali įtraukti išorės ekspertus, kurie skatintų ir stebėtų darbuotojų diskusijos efektyvumą konkrečių klausimų sprendime. Pažymėtina, kad tokia švietimo galimybė yra įmanoma ne visose organizacijose, nes čia būtinas asmeninis kiekvieno darbuotojo įsipareigojimas tobulėti ir struktūrizuota savišvietos sistema organizacijoje. Tokių informacinių sesijų privalumas yra galimybė taupant laiką ir išteklius sistemingai ir efektyviai atnaujinti darbuotojų žinias ĮSA klausimais ir taip pat tarnauti kaip orientacinės taškas ateities mokymams ir geriausios praktikos galimybių monitoringui.

- *Struktūrizuota darbuotojo savišvieta*. Struktūrizuota darbuotojo savišvieta yra orientuota į tokius švietimo tikslus, kuriuos darbuotojas gali pasiekti pats pagal jo poreikius, prioritetus ir darbo galimybes organizacijoje, pačiam kontroliuojant mokymosi procesą ir resursus. Darbuotojų savišvietos struktūrizuotumo klausimai, t.y. kaip mokysis darbuotojas, gali priklausyti tiek nuo darbuotojo asmeninės motyvacijos, tiek nuo vadovo švietimo strategijos organizacijoje ir motyvacinės sistemos. Struktūrizuota darbuotojo savišvieta gali apimti įvairias mokymosi priemones ir galimybes (pvz., konkrečių knygų skaitymas ĮSA klausimais, lankymasis konferencijose ar pan.), kadangi pagrindinis tikslas yra sistemingai ir efektyviai išugdyti konkrečios srities žinias ir kompetencijas. Šiame kontekste galėtume paminėti galimybę įvesti ir formalizuoti organizacijoje darbuotojo savišvietos planą. Toks planas yra formalus dokumentas, kuris nustato darbuotojo mokymosi ir švietimo tikslus. Tokio plano pagalba tiek vadovas, tiek darbuotojas gali kartu sudaryti savišvietos tikslus, numatant mokymosi prioritetus ir projektuojant darbuotojo ateities kompetencijas. Struktūrizuota darbuotojo savišvieta ĮSA mokymo kontekste gali būti

sėkmingai pritaikyta organizaciniams poreikiams, tikslams, darbo specifikai, bei gali funkcionuoti kaip formalios karjeros planavimo dalis.

ISA mokymų kontekste taip pat svarbu akcentuoti ir vis plačiau taikomą mišraus mokymo pobūdį. Mišrus mokymas ir mokymasis yra susijęs su tiesioginio mokymo ir mokymosi internetu metodų deriniu, taikant skirtingus mokymo metodus ir požiūrius (Graham, 2012). Mišrus mokymas(is) apima įvairius mokymo ir mokymosi modelius, todėl siekiant konceptualizuoti mišrų mokymą(sį) ISA kontekste, galime paminėti keletą „mišrumo“ aspektų:

- Įprasti tiesioginiai mokymo ir mokymosi metodai yra derinami su technologijomis pagrįstais internetiniais metodais (Oliver ir Trigwell 2005; Graham 2012);
- Mišrus mokymo(si) e-technologijų pasirinkimas ir daugialypė terpė, teikiama virtualios mokymosi aplinkos (VLE) platformoje (Oliver ir Trigwell 2005; Graham 2012);
- Skirtingų pedagoginių metodikų pasirinkimas ir taikymas, pavyzdžiui, konstruktyvizmas, biheviorizmas, kognityvizmas (Oliver ir Trigwell 2005; Graham 2012);
- Mišrus pats pedagoginis požiūris (remiantis pirmiau minėtais trim požiūriais), skirtas sutelkti dėmesį į numatomus mokymosi rezultatus (Oliver ir Trigwell, 2005).

Ir kitų mokslininkų kaip Spring (2016) tyrimai patvirtino mišraus mokymosi teikimo vertę besimokančių įsitraukimui geresniems mokymosi rezultatams. Šiame kontekste taip pat itin populiarėja ir naujas kontempliatyvus (angl. *contemplative*) mokymo ir mokymosi metodas. Tai apima sąmoningumo skatinimą, refleksiją ir komandinę įžvalgą (Trigwell et al., 1999; Nhat Hanh, 2003, Baer et al., 2006). Vis daugiau autorių siekia įrodyti kaip kontempliatyvi praktika gali pakeisti mūsų mintis, protą ir kūną (Goleman ir Davidson, 2017). Kita tendencija yra dėmesingumo (angl. *mindfulness*) mokymo aspektas, kurį vis labiau siekiama sutapatinti su švietimu, nors mokslininkų tyrimai ir teorinės analizės vis dar yra tik pradinėje stadijoje (Frank ir kt., 2019; Wamsler ir kt., 2018).

Įmonių socialinės atsakomybės švietimo plėtra besimokančios organizacijos kūrimo kontekste: kompetencijų tobulinimo raida

Besimokanti organizacija yra tokia organizacija, kuri skatina visų savo narių mokymąsi ir tęstinai transformuoja save (Pedler et al. 1988). Besimokančios organizacijos koncepciją išplėtojo mokslininkas Senge (1990) savo knygoje „Penktoji disciplina“ teigia, kad darbuotojai nuolatos plečia savo gebėjimus sukurti tokius rezultatus, kurių jie iš ties nori, ypač kai yra puoselėjami jų nauji ir besiplėtojantys mąstymo būdai, kai yra išlaisvinamos jų kolektyvinės aspiracijos ir kai žmonės nuolatos mokosi kaip mokytis kartu. Siekiant užtikrinti besimokančios organizacijos kūrimą, buvo sukurtas išplėtotas besimokančios organizacijos modelis (Jones ir Hendry, 1992), remiantis ankstesnių tyrimų pasiekimais (Pedler et al. 1988) ir naujomis įžvalgomis. Šiame skyriuje yra aptariamas šio modelio pritaikymas ISA švietimo kontekste, aptariant toliau įvardintus šio modelio etapus:

- Įkūrimo etapas;
- Formavimo etapas;
- Tęstinumo etapas;
- Transformacijos etapas;
- Transfiguracijos etapas.

Įkūrimo etapas. Įkūrimo etapas yra susijęs su pirminiais klausimais kaip bus organizuojamas darbuotojų švietimas ir kompetencijų tobulinimas organizacijoje. Organizacijos vadovas numato darbuotojų mokymo galimybes, turimus išteklius, įvertina darbuotojų motyvavimo sistemas bei formuoja pirminę organizacijos personalo švietimo ir mokymo strategiją. ISA švietimo srityje šis etapas suponuoja tokius pereinamuosius pokyčius:

- ISA švietimo strategijos kūrimas ir galimybių bei išteklių įvertinimas;
- Prioritetinių sričių nustatymas;
- Darbuotojų skatinimas dirbti ir mokytis komandose ar darbo grupėse.

Formavimo etapas. Formavimo etapas yra labiau koncentruotas į žmones. Šiame etape svarbu skatinti darbuotojų motyvaciją mokytis ir ugdyti tokius jų įgūdžius, kurių pagalba jie

galėtų patys mokytis ir patys plėtoti savo kompetencijas, siekiant ugdyti jų gebėjimus dirbti projektinėse komandose. ĮSA švietimo srityje šis etapas suponuoja tokius pereinamuosius pokyčius:

- Savarankiško ir komandinio darbo efektyvumo skatinimas;
- Darbuotojo vaidmens besimokančioje organizacijoje įvertinimas;
- Motyvuotos ir struktūrizuotos kompetencijų ir įgūdžių formavimo sistemos kūrimas;
- Kompetencijų vertinimo ir darbuotojų motyvacijos sistemų sukūrimas.

Tęstinumo etapas. Tęstinumo etape yra svarbus vienodo mokymosi tempo išlaikymas, kadangi naujoms kompetencijoms ir įgūdžiams susiformuoti reikia pakankamai laiko bei laikas, skirtas mokymosi tikslams, turi būti efektyviai valdomas. Dažna organizacijų patirtis yra ta, kad organizacijoje gali būti lėčiau besimokančių darbuotojų ar nenorinčių mokytis, todėl šio etapo tikslas yra užtikrinti visų darbuotojų tolygų besimokymą ir jų motyvacijos skatinimą, t.y. išlyginti netolygumus ir užtikrinti mažiau besimokančių darbuotojų mokymosi efektyvumo užtikrinimą (akceleraciją). ĮSA švietimo srityje šis etapas numato tokius pereinamuosius pokyčius:

- Sistematizuotos ir struktūrizuotos mokymo(si) sistemos ir laiko valdymas;
- Efektyvus kvalifikacijų kėlimas tiek organizacijos viduje, tiek išorėje, įgyjant reikiamas papildomas profesines kvalifikacijas;

- Darbuotojų švietimas ir jų pasiekimų įvertinimas darbuotojų karjeros planavimo matmenyse;

- Darbuotojų tarpusavio atsakomybės augimas už organizacijos savišvietos tikslus ir plėtrą;

- Autonomiškų darbo grupių kūrimasis, kurios pačios geba nustatyti sau prioritetus ir planuoti savo darbą, t.y. šiame etape darbdaviai vis labiau pasitiki savo darbuotojų autonomiškumu, gebėjimu mokytis ir tinkamai adaptuotis prie verslo poreikių ir prioritetų.

Transformacijos etapas. Transformacijos etapas - tai esminių kokybinių pokyčių atsiradimas organizacijoje. Jeigu tęstinumo etapas gali būti vertinamas kaip reakcija į pokytį, tai transformacijos etapas daugiau orientuojasi į "kitokią nei buvo anksčiau" pokytį. Transformacijos etapas - tai perėjimas į kitą būvį, naujo organizacijos požiūrio įsitvirtinimas. Pažymėtina, kad šiame etape organizacijos kuria savo konkurencinį pranašumą ne tik komercinio ar pelningumo atžvilgiu, bet taip pat socialiniu, aplinkosauginiu ir etiniu atžvilgiu. ĮSA švietimo srityje šis etapas suponuoja tokius pereinamuosius pokyčius:

- Esminių pokyčių atsiradimas darbuotojų mokymo sistemose ir struktūrose bei darbuotojų požiūriuose ir suvokime;

- Darbuotojų švietimo koncentracija daugiau ties asmeninio pokyčio valdymu ir savęs paties įvertinimu;

- Didesnis dėmesys lyderystei ir grupiniam verslumui, siekiant suvokti kaip galima plėtoti organizacinį kūrybiškumą ir inovacijas, taip pat įvertinant ką reikia daugiau išmokti ir valdyti, siekiant sukurti didesnį ir išskirtinesnį konkurencinį pranašumą įmonei;

- Naujų įgūdžių įgijimas, kuris leistų sukurti absoliučiai kitokią, išskirtinę pridėtinę vertę organizacijoje;

- Darbuotojų idėjų puoselėjimas ir resursai jas įgyvendinti;
- Nuolatinis bendros vizijos puoselėjimas, kai darbuotojai aktyviai ir atsakingai dalyvauja šios vizijos kūrimo.

Transfiguracijos etapas. Transfiguracijos etapas yra įsivaizduojamo organizacinio idealo pasiekimas, t.y. akcentuojama pilna saviraiška tiek organizacijos, tiek darbuotojų asmeniniame lygmenyje. Nuo transformacinio lygmens šis etapas skiriasi tuo, kad akcentuojama įmonės idealizacija, t.y. darbuotojai suvokia, kad jie prisideda prie naujo, idealizuoto organizacinio modelio kūrimo. ĮSA švietimo srityje šis etapas suponuoja tokius esminius, pereinamuosius pokyčius:

- Aukšta darbuotojų motyvacija ir didžiavimasis savo organizacija kaip ĮSA pavyzdžiu;
- Darbuotojų vertybių integralumas;
- Aukšta darbuotojų saviraiška ir lojalumas;
- Aktyvus darbuotojų įsitraukimas į organizacijos ateities projekcijų kūrimą;
- Sistemingas, struktūrizuotas, motyvuotas darbuotojų mokymasis visuose etapuose;

- Lyderių kaip vizionierių vaidmens atsiradimas mokymosi procese;
- Darbuotojų drąsa klausti esminių klausimų kodėl organizacija egzistuoja ir kaip ji egzistuoja visuomenėje socialiniu, aplinkosauginiu ir ekonominiu atžvilgiu.

Visi minėti etapai leidžia geriau įvertinti, kaip ĮSA plėtra ir švietimas gali būti plėtojamas organizacijoje. Senge (1994) apibūdino besimokančią organizaciją, kaip organizaciją, kuri nuolatos plečią savo gebėjimą kurti savo ateitį. Tokiai organizacijai nepakanka tik išgyventi. „Mokymasis išgyvenimui“ ar kas dažnai yra vadinama „adaptyviniu mokymusi“ yra svarbus organizacijai, tačiau besimokančioje organizacijoje adaptyvinis mokymasis turi būti sujungtas su generatyviniu mokymusi, t.y. puoselėti darbuotojų gebėjimą kurti, t.y. plėtoti naujas idėjas, naujus veiklos modelius, kurti ar taikyti socialines ar aplinkosaugines inovacijas. Šiame procese auga tiek darbuotojai, tiek pati organizacija kaip visuma.

IŠVADOS

Šiame straipsnyje buvo konceptualiai išnagrinėta kaip įmonės gali organizuoti įmonių socialinės socialinės atsakomybės švietimą savo organizacijoje bei numatyti švietimo raidą kaip besimokančios organizacijos kūrimą. Straipsnyje buvo analizuojami įmonių socialinės atsakomybės vidinių mokymų galimi formatai organizacijoje bei analizuojamas besimokančios organizacijos modelis (Jones ir Hendry, 1992), kurį autorius pritaikė įmonių socialinės atsakomybės švietimo plėtros etapams organizacijoje numatyti.

Pritaikytas modelis akcentuoja kaip ĮSA švietimas gali potencialiai plėtotis besimokančios organizacijos kūrimo kontekste, pereinant įkūrimo, formavimo, tęstinumo, transformacijos ir transfiguracijos etapus, kur susikuria aukšta darbuotojų motyvacija ir didžiavimasis savo organizacija kaip ĮSA pavyzdžiu, jaučiamas didelis darbuotojų vertybių integralumas, asmeninė saviraiška ir lojalumas bei aktyvus darbuotojų įsitraukimas į organizacijos ateities projekcijų kūrimą. Straipsnyje pažymima, kad ĮSA švietimas yra sudėtingas uždavinys, kadangi jis reikalauja daug ekspertinių žinių, inovatyvios švietimo metodikos ir vertybinio integralumo. Straipsnyje teigiama, kad nuolatinis mokymasis ir tobulėjimas - tai sėkmingos organizacijos veiklos pagrindas, o organizacijos sėkmę nulemia gebėjimas tinkamai pasirinkti organizacinio mokymosi modelius. Šiame procese kiekviena organizacija turi rasti savo modelį, todėl esminė ĮSA švietimo proceso dalis - tai visos įmonės darbuotojų pastangos išversti ĮSA koncepcijas ir sąvokas į jiems suprantamą kalbą ir vertybes, kurios leistų darbuotojams suvokti ĮSA principus ir prasmę kasdienės veiklose.

LITERATŪROS ŠARAŠAS:

1. Avelar, A.B.A., Oliveira, K.D.S., Pereira, R.S. (2019). Education for advancing the implementation of the Sustainable Development Goals: A systematic approach. *International Journal of Management Education*. 17 (1), p.38-39.
2. Baer, R.A., Smith, G.T., Hopkins, J., Krietemeyer, J. and Toney, L. (2006). Using self-report assessment methods to explore facets of mindfulness. *Assessment*, 13 (1), p. 27-45.
3. Bansal, P. (2005). Evolving sustainably: a longitudinal study of corporate sustainable development. *Strategic Management Journal*, Nr. 26 (3), p. 197-218.
4. Frank, P., Fischer, D., Wamsler, C. (2019). Mindfulness, education and sustainable development goals” (SDGs)”, in Leal Filho, W. (Ed.), *Encyclopedia of the United Nations Sustainable Development Goals. Peace, Justice and Strong Institution*. Springer: Switzerland.
5. Goleman, D., Davidson, R.J. (2017). *Altered Traits: Science Reveals How Meditation Changes Your Mind, Brain, and Body*. Penguin:New York.
6. Graham CR. (2012). Emerging practice and research in blended learning. In: Moore MG (ed) *Handbook of distance education*. Routledge, London, p. 333–350.
7. Jones, A.M., Hendry, C. (1992). *The Learning Organization: A Review of Literature and Practice*. London: HRD Partnership.

8. McLean, G.N. (2006). *Organization Development Principles, processes, performance*. San Francisco: Berrett-Koehler.
9. Nhat Hanh, T. (2003). *Creating True Peace: Ending Conflict in Yourself, Your Family, Your Community and the World*, Ebury Press, London.
10. Oliver M, Trigwell K. (2005). Can “blended learning” be redeemed? *e-Learning*, 2(1):17–26
11. Pedler, M., Boydell, T., ir Burgoyne, J. (1988). *Learning Company Project: A Report on Work Undertaken October. 1987 to April. 1988*. Sheffield: The Training Agency.
12. Senge, P. (1990). *The fifth discipline: the art and practice of the learning organisation*. New York: Doubleday.
13. Senge, P., A. Kleiner, et al. (1994). *The Fifth Discipline Field Book: Strategies and Tools for Building a Learning Organization*. New York: Doubleday.
14. Spring KJ, Graham CR, Hadlock CA. (2016). The current landscape of international blended learning. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, 8(1):84–102
15. Trigwell, K., Prosser, M. and Waterhouse, F. (1999). Relations between teachers’ approaches to teaching and students’ approaches to learning. *Higher Education*, 37 (1), p. 57-70.
16. United Nations. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, a/RES/70/1, United Nations, New York, NY
17. Vandermosten, G. (2009). *Sustainable development for Dummies*. Brussel: Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling
18. Wamsler, C. (2018). Mind the gap: the role of mindfulness in adapting to increasing risk and climate change”, *Sustainability Science*, 13 (4), p 1121-1135.
19. Wamsler, C. and Brink, E. (2018). Mindsets for sustainability: exploring the link between mindfulness and sustainable climate adaptation. *Ecological Economics*, Vol. 151, pp. 55-61.
20. Wamsler, C., Brossmann, J., Hendersson, H., Kristjansdottir, R., McDonald, C. and Scarampi, P. (2018). Mindfulness in sustainability science, practice and teaching. *Sustainability Science*, 13 (1), p. 143-162.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY EDUCATION : NEW TRAINING TRENDS WITHIN ORGANIZATIONS AND THEIR CONTEXTUALISATION IN CREATING A LEARNING ORGANISATION

MARIUS BRAZDAUSKAS

Vilniaus kolegija / University of Applied Sciences
Business Management Faculty
Email: m.brazdauskas@vvf.viko.lt

ABSTRACT

This paper is a conceptual analysis on how organizations can organize their internal CSR training and foresee its development as a creation of a learning organization. The paper addresses different formats of internal CSR training and development, and includes an analysis of a learning organization model, encompassing multi-level stages of foundation, formation, continuation, transformation, transfiguration which, in turn, are being adapted by the author to foresee the future development of CSR. It is noted that employee education on CSR requires new, complex knowledge base creation and up-to-date competence building, therefore this discussion is presented in parallel with the concept of a learning organization as a basis for organizational transformation. This paper is a conceptual insight, which systemically analyzes possible educational possibilities and opportunities to promote CSR education within organizational settings.

Keywords: CSR, corporate social responsibility education, corporate social responsibility training, sustainable development education, learning organization.

SOCIALIAI ATSAKINGOS ĮMONĖS ĮVAIZDŽIO FORMAVIMAS TAIKANT TURINIO RINKODAROS SPRENDIMUS

MANTAS DILYS

Kauno kolegija

ANOTACIJA

Globalizacijos dinamiškose rinkos procesuose siekiant atsakingo išteklių naudojimo bei darnaus veiklos padarinių valdymo tikslinga, kad įmonės būtų socialiai atsakingos. Įmonių socialinė atsakomybė suprantama kaip etiškos ir rūpestingos veiklos organizavimas atsižvelgiant į aplinkoje esančias problemas ir jas sprendžiant drauge su kitomis suinteresuotomis šalimis. Perėjimas prie vis didesnių skaitmeninio turinio vartojimo išpročių kelia poreikį analizuoti, kaip yra formuojamas socialiai atsakingos įmonės įvaizdis taikant turinio rinkodaros sprendimus, kuris skatintų vartotojus tapti atsakingos bendruomenės dalimi. Publikacijos tikslas yra išanalizuoti įmonių socialinės atsakomybės įtvirtinimo ypatumus taikant turinio rinkodaros sprendimus. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė. Mokslinės literatūros analizė atskleidė socialinės atsakomybės ir turinio rinkodaros sąsajas, taikymą lemiančius veiksnius bei leido atskleisti formavimo ypatumus.

Reikšminiai žodžiai: socialinė atsakomybė, turinio rinkodara, įvaizdis

IVADAS

Dinamiškose rinkos procesuose vykstant sparčiai technologinei pažangai, atsakingo išteklių naudojimo bei veiklos padarinių valdyme vis daugiau mokslinėje literatūroje akcentuojama įmonių socialinės atsakomybės (toliau ISA) svarba (Banytė ir kt. 2012; Sanclemente-Téllez, 2017; Rakštelytė ir Lobanova, 2018; Ferrella ir kt., 2019). Tyrimų, rodančių teigiamą ISA poveikį vartotojų elgsenai, skaičius nuolat auga (Lee ir Shinb, 2010). Atsižvelgiant į ekonomikos augimo pasekmes, įmonės vis labiau koncentruojasi į socialinę atsakomybę, dėl to rinkodaros sprendimai perorientuojami į socialinę etinę rinkodarą, kurios tikslas, pasak Paužuolienės ir Viningienės (2014), yra išsiaiškinti ir tenkinti visuomenės poreikius, įvertinant vykstančių procesų galimas pasekmes. ISA yra vienas iš ilgalaikį konkurencingumą lemiančių veiksnių ir priemonė galinti padėti visuomenei atskleisti aplinkosaugos ir tausojančio vartojimo veiksmų svarbą. Patrauklaus organizacijos įvaizdžio formavimas, konkurencingumo veiksnių išryškėjimas yra rinkodaros sritis. Darnios plėtos kontekste aktualu yra ne vien atsakingas išteklių naudojimas pagal tam tikrus rodiklius, bet ir moralinis nusiteikimas, kaip įmonės vertybinis pamatas, kurio dėka bus pozicionuojama, formuojama vertė kitoms interesų grupėms. Formuojant patrauklumą svarbi yra vertybinio veiksmo vienovė. ISA įtvirtinimui reikalingas nuoseklus ir kryptingas veiklos scenarijų kūrimas, kitaip tariant, glaudžios sąveikos kūrimas su visuomene ir jos užtikrinimas. Rinkodaros koncepcijos apibrėžimų evoliucionavimas verslo pasaulyje bei praktinis taikymas išryškina rinkodaros ir ISA sąsajas bei vaidina vis didesnį vaidmenį sąveikoje su visuomene (Sanclemente-Téllez, 2017). Be visa ko, augantys skaitmeninio turinio vartojimo tempai skatina įmones vertybinį dialogą perkelti į internetą ir santykius su vartotojais palaikyti tose aplinkose, kurios vartotojams yra priimtinos ir kuriuose vykdomas informacijos rinkimas ir svarstymas dėl pasirinkimo bei vartojimo (Černikovaitė ir Jucaitytė, 2012). Siekiant, kad tai vyktų strategiškai kryptingai, šioje vietoje gali padėti turinio rinkodaros (toliau TR) sprendimai. TR sprendimai skirti, per aktualaus turinio vystymą, formuoti ir atskleisti įmonės vertę, įtraukiant į turinio kūrimo procesą ir kitas suinteresuotomis grupes (Holliman ir Rowley, 2014; Turoň ir Jůzek, 2015; Bennett, 2017; Repovienė, 2017; Wall ir Spinuzzi, 2018; Hollebeek ir Macky, 2019). Vartotojų įtraukimas į aktualaus turinio vystymą naudingas vartotojams tuo, kad per nuomonių raišką, grįžtamojo ryšio dėka, tobulinama lūkesčius atitinkanti pasiūla, o gavus aktualią informaciją galimas ir tinkamesnis vartotojų produkcijos pasirinkimas, mažėja įsigijimo sąnaudos.

Tuo tarpu įmonei formuojamas patrauklumas ir didėja žinomumas, per organinę sklaidą teikiant kokybišką, poreikius atitinkančią produkciją. Vykstant vartotojiškos rinkos elgsenos pasikeitimams ir spartiems informacijos ir inovacijų diegimo tempams vartotojai tampa labiau reiklesni ir išmanesni, tad norint išlaikyti auditorijos susidomėjimą svarbu pateikti aktualų turinį. Perėjimas prie vis didesnių skaitmeninio turinio vartojimo įpročių skatina kelti klausimą: kaip materialaus pasaulio problemos ir vertybinės nuostatos perkeliamos į skaitmeninį dialogą? Todėl aktualu yra analizuoti, kaip ĮSA, vienas iš konkurencingumo veiksnių ir vertybinių aspektų atspindinčių organizacijos įsipareigojimus, yra aktyvuojama ir įtvirtinama skaitmeninėje erdvėje?

Tikslas – išanalizuoti socialiai atsakingos įmonės įvaizdžio formavimo ypatumus taikant turinio rinkodaros sprendimus.

Uždaviniai:

1. Nustatyti turinio rinkodaros taikymą lemiančius veiksnius.
2. Atskleisti įmonių socialinės atsakomybės ir turinio rinkodaros sąsajas.
3. Apibendrintai pateikti turinio rinkodaros taikymo ypatumus formuojant socialiai atsakingos įmonės įvaizdį.

Metodas: sisteminė ir lyginamoji mokslinių literatūros šaltinių analizė.

Turinio rinkodaros taikymą lemiantys veiksniai

Turinio rinkodara yra rinkodaros technika, apimanti kūrimą ir sklaidą turinio, kuris yra vertingas gavėjų požiūriu, ir tikslas yra atkreipti dėmesį ir taip įtraukti bendruomenę, susibūrusią aplink tam tikrą tikslinę grupę (Świeczak, 2012). Turinio rinkodara yra skirta organizacijų vertės kūrimo procesui ir / ar naudos atskleidimui (Turoń ir Juzek, 2015; Holliman ir Rowley, 2014; Bennett, 2017), parodant, kas toje aplinkoje yra aktualu ir į ką reikia įsiklausyti, matyti ar žinoti. Socialinių ir aplinkosauginių aspektu tai ypatingai svarbu, siekiant susitarti, ką naudoti ir ką tausoti. Vykstantys verslo pokyčiai lemia dalyvių elgsenos pasikeitimą ir skatina ieškoti naujų santykių formavimo ir konkurencinio pranašumo įtvirtinimo būdų (Banyte ir kt., 2012). Vienas tokių yra ĮSA, tačiau siektina, kad tokio tipo organizacijos įvaizdžio formavimo procesas būtų suderintas su visuomenės poreikiais, ir būtų formuojama atliepiamoji reakcija. Tam įgyvendinti gali pasitarnauti TR sprendimai, kurie aktyvuojami skaitmeninėje erdvėje ir jų poveikis ne visada yra tiesioginis. TR sprendimai skirti įtraukti, mokyti ir dalintis kuriant vertę (Akar ir Topcu, 2011; Ahmad ir kt., 2015; Wall ir Spinuzzi, 2018, Al-Gasawneh ir Al-Adamat, 2020). Pasak Černikovaitės ir Jucaitytės (2012), patys vartotojai tampa informacijos šaltiniu kitiems žmonėms.

Turinio naudojimas, kaip rinkodaros strategija, pastaruoju metu smarkiai evoliucionavo dėl plintančių skaitmeninių komunikacijų ir socialinių tinklų (Elisa ir Gordini, 2014). Modernizuojant skaitmeninio turinio valdymo prieigas bei augant naudojimosi informacija tempams, internete vartotojai tampa reiklesni turinio kokybei. Tad norint pritraukti ir išlaikyti auditorijas turinys internetinėse priemonėse turi būti vertingas ir pateiktas patraukliai (Rowley, 2008; Repovienė, 2017; Ahmad ir kt., 2015). TR sprendimai dažnu atveju yra interaktyvūs ir įtraukiantis, taip pat patrauklūs dėl to, kad yra lengvos įėjimo ir išėjimo sąlygos – būti turinio vartotoju. Skaitmeninėje erdvėje formuojasi ne tik nauji fizinių žmonių santykiai, bet ir formuojamos naujos bendradarbiavimo formos, kuriami nauji verslo modeliai, keičiasi vartotojų elgsenos ypatumai (Rowley, 2008; Mansour, ir Barandas, 2017). Pasak Juščiaus ir Maliauskaitės (2015), pagrindinės socialiai atsakingą vartojimą ribojančios priežastys yra klaidingas vartotojų požiūris, menkas veiksmingumo suvokimas, pajamų, išsilavinimo ir informacijos trūkumas. Atsakingas vartojimas galimas, kai yra susitarta, ką visuomenė laiko vertinga ir ką reikia saugoti bei tausoti. Organizacijos įgyvendindamos socialinę atsakomybę siekia užtikrinti atsakingą vartojimą visuose procesuose, tai daroma taikant darnaus vystymosi principus ir laikantis atsakingo vartojimo strategijos. Tokiu būdu atsakingas vartojimas tampa ne tik konkurenciniu pranašumu, bet ir veiksmingu informavimo bei jų interesų ir teisių gynimo būdu (Epuran ir kt., 2017).

Kadangi vartotojiška kultūra savo dėmesio prasme vis labiau persikelia į skaitmenines aplinkas, įmonėms vykdamat veiklas ir formuojant pasiūlą, tikslinga pateikti ar net perkelti jas ten, kur yra jų vartotojai. Vartotojai rinkdamiesi produktus informacijos būtent ir ieško internete. Dėlto

pasikeitė ir komunikacijos procesai, kurie tarp interesų grupių, vis labiau grindžiami pasitikėjimu ir tarpusavio santykiu (Černikovaitė ir Jucaitytė, 2012). Tad, norint juos vesti link atsakingo pasirinkimo ir vartojimo, reikia formuoti patrauklumą jiems priimtinomis priemonėmis.

Siekiant socialinės pažangos, per pavyzdines iniciatyvas, reikalinga formuoti novatorišką požiūrį į auditorijas. Tai įgyvendinama per įvairaus lygio institucijų ir visuomenės interesų darnią sąveiką – jungiant vertybines, etines nuostatas ir atsakingos elgsenos bruožus į visuomenės sąmoningumo kėlimą vartojime. ĮSA per TR sprendimus turėtų motyvuoti vartotojus rinktis atsakingai ir dalyvauti tose iniciatyvose, kuriose galima turėti įtakos neigiamo poveikio mažinimui, pavyzdžiui, pereiti prie produktų vartojimo, kurie gali būti perdirbti ar pan. Pasak Juščiaus ir Maliauskaitės (2015) vartojimas yra socialiai neatsakingas, jei vartotojai nepakankamai yra informuoti ir sunku gauti informacijos apie ĮSA. Todėl reikalinga vartotojus ne tik informuoti, bet ir motyvuoti rinktis atsakingai, tai darant per patrauklaus turinio kūrimą, kuris įkvėptų elgtis kitaip. Rinkodaros specialistai turėtų daugiau dėmesio skirti vartotojų sprendimo priėmimo proceso tyrimui (Černikovaitė ir Jucaitytė, 2012) ir numatyti, koks vertybinis turinys ar jo dedamosios ves prie atsakingo pasirinkimo.

Pagrindiniai TR taikymą lemiantys veiksniai yra rinkoje intensyvėjantys komunikavimo procesai, kurie lemia ir vartotojų „nuovargį“ nuo „medijų triukšmo“ dėl taktinių ir strateginių rinkodaros triukų. Todėl reikia ieškoti būdų, kaip rasti naujų formų sudominti vartotoją, ir suteikus galimybes per sąveiką tobulinti organizacijos veiklą, pavyzdžiui, skatinti vartotojus socialiniuose tinkluose ar interneto svetainės puslapiuose išsakyti nuomonę konkretaus objekto atžvilgiu, vertinti kokybės lygį ar atsakyti į tikslinius klausimus, leidžiančius gauti grįžtamąjį ryšį ir tobulinti veiklos procesus. Interneto bei socialinių tinklų plėtra sukuria naujas galimybes įmonėms populiarinti savo prekės ženklus ir sulaukti vartotojų grįžtamojo ryšio (Černikovaitė ir Jucaitytė, 2012). Tokiu būdu būtų formuojama atjaučianti, atsakinga ir integruojanti socialinės aplinkos interesus veiklos koncepcija. TR sprendimai leidžia papasakoti patrauklią organizacijos veiklos ar prekės ženklo istoriją ir per tai kurti vertę vartotojams (Akar ir Topcu, 2011; Ahmad ir kt., 2015; Wall ir Spinuzzi, 2018). TR sprendimais siekiama sudominti ir per sąveiką formuoti pasitikėjimą (Hollebeek ir Macky, 2019). TR sprendimai daugiau taikomi siekiant ne momentinės naudos – pardavimų skatinimo, bet ilgalaikės naudos gavimo – per išskirtines aktyvavimo formas siekiama stabilaus konkurencinio pranašumo formavimo.

Įmonių socialinės atsakomybės ir turinio rinkodaros sąsajos

ĮSA suprantama kaip etiškos ir rūpestingos veiklos organizavimas atsižvelgiant į aplinkos, kurioje veikiama aktualius probleminius aspektus ir juos sprendžiant drauge su suinteresuotaisiais. ĮSA atskleidžia įmonės elgesį su suinteresuotomis grupėmis, apimant ir vartotojus. ĮSA tai vidinis organizacijos nusiteikimas veikti atsakingai, kuris įtvirtinamas per savanoriškas iniciatyvas (Potašinskaitė ir Draugelytė, 2013). Pasak Dagilienės ir Bruneckienės (2010), informacija apie įmonių socialinę atsakomybę gali ir turi būti savanoriško pobūdžio. Įmonė, kuri siekia būti konkurencinga, sieks pateikti daugiau informacijos apie savo veiklą suinteresuotiems asmenims. ĮSA yra tarsi pažadas tinkamai valdyti organizacijos procesus ir formuoti darnią sąveiką su aplinka. ĮSA parodo organizacijos elgsenos principus ir įsipareigojimą atsakingai valdyti veiklos padarinius – organizuoti veiklą taip, kad nebūtų neigiamų padarinių ateityje. Pasak Troise ir Camilleri (2021), ĮSA dažnai apibrėžiama kaip „daryti gera“, o ne pakenkti kitiems.

ĮSA yra vienas iš ilgalaikį konkurencingumą lemiančių veiksnių ir priemonė galinti padėti visuomenei atskleisti aplinkosaugos ir tausojančio vartojimo veiksnių svarbą. Patrauklaus organizacijos įvaizdžio formavimas, konkurencingumo veiksnių išryškinimas yra rinkodaros sritis. Darnios plėtos kontekste aktualu yra ne vien atsakingas išteklių naudojimas pagal tam tikrus rodiklius, bet ir moralinis nusiteikimas, kaip vertybinis pamatas, dėl kurio bus pozicionuojama ir formuojama vertė kitoms interesų grupėms. Formuojant patrauklumą svarbi yra vertybinio veiksmo vienovė, kuri yra rinkodaros komunikacijos dalis. ĮSA įtvirtinimui reikalingas nuoseklus ir kryptingas veiklos scenarijų kūrimas, kitaip tariant, glaudžios sąveikos kūrimas su visuomene ir jos užtikrinimas. Rinkodaros koncepcijos apibrėžimų evoliucionavimas verslo pasaulyje bei

praktinis taikymas išryškina rinkodaros ir ĮSA sąsajas bei vaidina vis didesnį vaidmenį sąveikoje su visuomene (Sanclemente-Téllez, 2017). Remiantis J. Banytė ir kt. (2012) atlikta analize, galima teigti, kad rinkodaros taktikos ir sprendimai pasikeitė dėl technologijų vystymosi, rinkų globalizacijos ir vartotojų poreikių kaitos. Autorių teigimu rinkodaros teorijoje akcentuojamas vertės aspektas ne tik tiesioginio vartotojo, bet ir kitų suinteresuotųjų grupių atžvilgiu. Dėl to formuojasi nauji požiūriai ir naujo tipo organizacijų, vartotojų ir kitų suinteresuotųjų šalių elgsena ir sąveika. ĮSA darnios plėtros kontekste suprantama, kaip verslo vystymo norma, o jei jos nėra siektina konkurencingumo sąlyga. Gilinantis į ĮSA koncepcijos aiškinimus bei naudas, pastebima, kad vis daugiau akcentuojama informacijos dalijimosi aspektas, socialinio dialogo vystymas tarp suinteresuotųjų šalių, jų dalyvavimas bendrose veiklose, pavyzdžiui, sprendžiant aplinkosauginius klausimus (Pučėtaitė, 2009; Dagilienė ir Bruneckienė, 2010; Ferrell ir kt., 2019; Troise ir Camilleri, 2021). Vis labiau jaučiamas poreikis iš organizacijų formuoti sprendimus su atliepiamąja reakcija į visuomenės poreikius, kitaip tariant, verslo organizacijos vykdydamos veiklą turi atstovauti visuomenės interesus. Siekiant, kad tai vyktų nuosekliai ir sklandžiai reikalinga rinkos poreikius atitinkanti aplinka bei turinys, kuris būtų naudingas ir aktualus, pavyzdžiui, leidžiantis prisidėti prie aplinkos apsaugos ar keisti vartojimo įpročius. Šiuo atveju populiarėjant elektroninei prekybai bei skaitmeninio turinio vartojimui, patogi aplinka sąveikai su vartotojais yra skaitmeninė erdvė. Skaitmeninė erdvė yra tinkama informacijos sklaidai, vertybių įtvirtinimui ir įmonių konkurencingumo formavimui. Augantis skaitmeninio turinio vartojimas skatina organizacijas savo veiklos rezultatus perkelti į internetą (Černikovaitė ir Jucaitytė, 2012) ir dialogą su auditorijomis vystyti skaitmenine forma.

Pasak Dagilienės ir Bruneckienės (2010), ĮSA – tai bendrovės ryšiai su jos veikla suinteresuotomis grupėmis: investuotojais, kreditoriais, darbuotojais, tiekėjais, vartotojais, valstybinėmis institucijomis, visuomene. Pučėtaitė (2009) teigia, kad organizacijos integralus ir sistemingas procesų valdymas padeda sukurti tokią organizacijos kultūrą, kuri motyvuoja individą priimti etiškus – atsakingus – sprendimus ir etišškai elgtis. Tuo pačiu jie padaro organizacijas socialiai atsakingomis, geromis korporatyvinėmis pilietėmis. Be visa ko organizacinės kultūros formavimas yra priklausomas nuo aplinkos, tad norint ją formuoti tam tikra linkme, šiuo atveju būti atsakinga, reikalingas bendras dalyvavimas ir socialinis dialogas, kuris vis dažniau įgyvendinamas skaitmeninėje aplinkoje naudojant įvairias interaktyvias sąveikavimo priemones (pvz.: įmonės interneto svetainėje, ar naudojant socialinių tinklų profilius, vaizdo ir garso tinklaraščius ir pan.). Skaitmeninė žiniasklaida yra svarbi įmonių komunikacijos priemonė, kuri gali būti naudojama informuotumui didinti apie organizacijų ĮSA veiklą ir skatinimui imtis veiksmų (Troise ir Camilleri, 2021).

Atskleidžiant ĮSA ir TR sąsajas reikia pažymėti, kad įmonių savanoriškas informacijos atskleidimas visų pirma siejasi su ĮSA, o motyvuojančios priemonės ar reakcijos jau yra TR dalis. Pasak Dagilienės ir Bruneckienės (2010), ĮSA vertinimo sritys yra susijusios su aplinkosauga, žmogiškaisiais ištekliais, visuomene bei produkto kūrimu ir tobulinimu. Norint, kad tai vyktų sklandžiai, reikalingas dialogas ir informacijos dalijimasis. ĮSA ir TR sąsajos išryškėja per turinio įsisąmoninimo prasmės, elgsenos vertybinio įtvirtinimo svarbą. Tiek ĮSA, tiek TR sprendimai yra orientuoti į aukštesnių tikslų siekimą – ne vien konkurencinio pranašumo formavimą pasirinkime, bet ir į elgsenos pasikeitimą. Pavyzdžiui, nuo emocionalaus, spontaniško ir hedonistinio vartojimo eiti link atsakingo vartojimo koncepcijos. Atsakingas vartojimas nebūs įgyvendintas, jei nebūs sudarytos sąlygos interesų grupėms tarpusavyje komunikuoti, kad tai vertybiškai aktualu ir gyvybiškai tikslinga ateities vartojimo prasme (Juščius ir Maliauskaitė, 2015; Epuran ir kt., 2017). Tai aktualu tiek organizacijoms formuojančioms socialiai atsakingą veiklą, tiek vartotojams priimant sprendimus dėl vartojimo. ĮSA veikla, įmonių socialinis įnašas ir vietos bendruomenės indėlis daro įtaką vartotojų pirkimo ketinimams (Lee ir Shinb, 2010). Sąveikoje svarbus tampa vertės integralumas. Pasak Pučėtaitės (2009), integralumas yra vertybė, kuri organizaciniu požiūriu išreiškia nuoseklų etinių principų laikymąsi organizacijos veikloje, atsakomybės už ją prisiėmimą, o taip pat harmoningą principų integravimą į visas savo veiklos sritis, jų tarpusavio derėjimą bei derinimą.

Nors ĮSA taikymas rinkodaros tikslais ne visada yra tinkamas ir net kartais kritikuojamas, tačiau norima pažymėti, kad konkurencingos informacijos gausoje svarbu palaikyti vertybinį dialogą su auditorijomis tokia forma, kuri auditorijoms yra priimtina. Be visa ko, tokio tipo veikimas skatintų etišką ir pavyzdinę elgseną, kaip atsvarą „Žaliajam smegenų plovimui“ ar pan. TR įmonių ĮSA pagelbėtų ne vienakrypčiu įtaigiu turiniu formuoti konkurencinį pranašumą, o drauge su auditorijomis per pažinimą ir refleksiją formuoti etiškos ir atsakingos socialinės elgsenos bendrystę, kas ypatingai aktualu formuojant patrauklumą ir ilgalaikį konkurencinį pranašumą organizacijai, ir visuomenei suderintos pasiūlos prasme. Remiantis Baltės (2015) analize, galima teigti, kad TR sprendimai yra skirti vertės atskleidimui ir naudos kūrimui. Pasak Banytės ir kt., (2012), aplinkos rinkodaros aspektu prioritetas konkurencinio pranašumo įgijimo atitenka santykių su vartotojais plėtros perspektyvai. TR sprendimai yra santykių su vartotojais užmezgimui ir palaikymui (Kuš, 2016). Tuo požiūriu veiksmingesnis sąveikavimas ir vertybinio ryšio palaikymas įgyvendinamas skaitmeninėje erdvėje. Kas ypatingai aktualu, pavyzdžiui, COVID-19 pandemijos metu procesai kai kuriose srityse yra apstoję, ribojami, tačiau norint išlaikyti srautą ir komunikaciją su tiksline auditorija yra puikus metas pasidžiaugti įgyvendintomis geromis praktikomis, pasidalinti pavyzdžiais, nuveiktais darbais ar pasiektais rezultatais. Mokslinėje literatūroje galima išskirti šias sritis kaip labiausiai dominančias suinteresuotųjų grupės įmonės lygmeniu: žmoniškųjų išteklių veikla, produkto kūrimo ir tobulinimo veikla, visuomeninė veikla ir aplinkosauginė veikla (Dagilienė ir Bruneckienė, 2010). Pasak Banytės ir kt., (2012), konkurencinio pranašumo įgijimo kontekste dažniausiai tiesiogiai ar netiesiogiai akcentuojami keturi elementai: efektyvumas, rizika, santykiai su vartotojais, inovacijos.

ĮSA įvaizdžio formavimu taikant TR sprendimus veiksmingumas gaunamas per grįžtamojo ryšio rodiklius, pavyzdžiui, tokius kaip socialiniuose tinkluose visuomenės atstovai dalinasi, vertino, skatino, komentavo aktyvuotą rinkodaros turinį. Nesuderinus sąveikavimo ir vertės pristatymo ypatybių galimos tokios rizikos, kaip vartotojų nubybėjimas, išpareigojimų nevykdymas iš vartotojų pusės, ar net auditorijos praradimas. Socialiai atsakingos įmonės įvaizdžio formavime TR sprendimais siekiama gerinti santykius su vartotojais jiems priimtina skaitmenine forma. Tai atliekama ne vien siekiant didinti vartojimo apimtį, bet ir formuoti lojalumą, taip pat per aktualų turinį diskutuoti su vartotojais dėl įsitraukimo prie bendrų veiklų. Dalyvaujant iniciatyvose drauge parodyti veiklos vertę ir orientuoti atsakingo vartojimo link. Tačiau, tai bus įgyvendinama tik tuo atveju, jei organizacija taikys atsakingus, ekologinius ir novatoriškus sprendimus. Pavyzdžiui, išplės ekologinių produktų asortimentą, taikys draugiškus aplinkai inovacinius gamybos ir vadybos procesų sprendimus. Kitaip tariant, reikalingas yra priežasties suformulavimas, stimulus keisti ir lyderiauti, kuris turėtų kilti iš organizacijos paskatų.

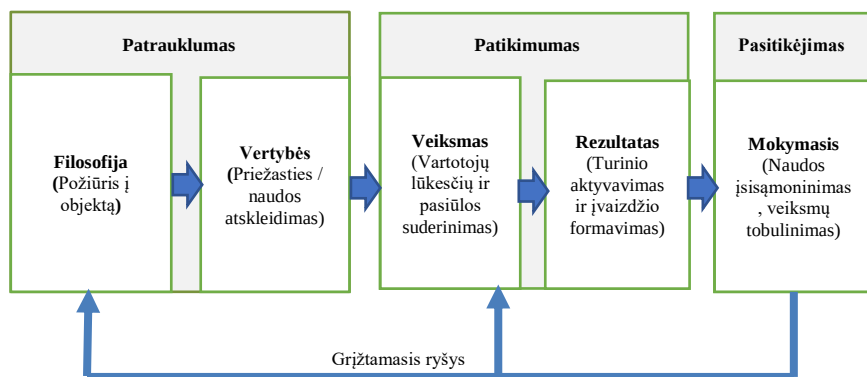
Turinio rinkodaros taikymo ypatumai formuojant socialiai atsakingos įmonės įvaizdį

TR sprendimai yra skirti sudominti auditorijas aktualiu turiniu ir motyvuotai formuoti dalijimosi kultūrą, įtraukiant ir apjungiant kitas interesų grupes sudaryti sąlygas joms mokytis, suteikiant galios įkvėpti dalintis nuomone ir dalyvauti sąveikavimo procese (pavyzdžiui, per atsiliepimus veikti produkcijos gamybą, per socialinius tinklus išreiškiant nuomonę formuoti produkcijos įvaizdį). Pagrindinis rezultatas, kurio siekiama per TR sprendimus yra užmegzti ir palaikyti santykius su suinteresuotomis grupėmis vedančius bendradarbiavimo link. Remiantis Sanclemente-Téllez, (2017), Świeczak, (2012), Akar ir Topcu, (2011); Baltės, 2015; Holliman ir Rowley, (2014), An Kee ir Yazdanifard (2015), Bennett (2017) autorių darbais, apibendrinamai galima išskirti tokias TR aktyvavimo proceso daly:

- Objekto pristatymas;
- Priežasties (vertės) suformavimas;
- Vidinių organizacijos išskirtinumų demonstravimas;
- Rezultatų ar gerosios patirties dalijimasis įtraukiant vartotojus ir siekiant atliepiamosios reakcijos;
- Vertės suvokimas ir susitarimas veikti bendrą interesų link (nukreipimas veiksmui);

- Grįžtamasis ryšio valdymas.

Gera patirtis, išorinis palaikymas, kitų suinteresuotų grupių, žinomų ir toje socialinėje aplinkoje vertinamų žmonių, pavyzdžiui, nuomonės formuotojų, įsitraukimas ir jų veiksmai gali pagelbėti sustiprinti susidomėjimą pateikiamu turiniu. Tačiau organizacija turi turėti priežastį, ar objektyviai suprantamą ir apčiuopiamą faktą, kuriuo būtų galima pasiremti, kad įmonė įgyvendina socialiai atsakingą veiklą ir savo veiksmais, per įsipareigojimų vykdymą, siekia įgyti pasitikėjimą. Tokiu atveju TR taikomi sprendimai turi būti edukacinio pobūdžio, atskleidžiant veiklos rezultatus ar gera praktika įkvepiantys vartotojus judėti naujų patirčių link. Edukacinė ir įkvepianti organizacijos praktika, socialinė etinė rinkodara leidžia sukurti patikimesnį įmonės veiklos įvaizdį (Paužuolienė ir Viningienė, 2014). Įmonės suinteresuotoms grupėms stengiasi pateikti reikšmingą ir patikimą informaciją (Juščius ir Maliauskaitė, 2015). Tikslinga, kad sąveikavimas tarp suinteresuotų šalių motyvuotų adaptuotis prie vykstančių pokyčių, organizacijos savo ruožtu imtųsi iniciatyvos pritaikyti tiek produktų pasiūlą, tiek komunikavimo ypatybes. Socialinė atsakomybė gali būti vienas iš akstinių to imtis, taip pat tai gali tapti vienu iš įmonės tikslų, ar pasižadėjimu siekti socialinės aplinkos priimto atsakingo veikimo standarto. Remiantis šia logika būtų galima išskirti tokius tris loginius veikimo etapus, taikant TR ir formuojant ĮSA įvaizdį: pirma, formuojamas patrauklumas, tuomet per sąveikavimą įgytas patikimumas ir, galiausiai, dėl sėkmingo dalyvavimo ir santykių vystymo įgaunamas pasitikėjimas, sudarantis prielaidas vystyti veiklą bei palaikyti santykius ir ateityje. TR sprendimų seka formuojant socialiai atsakingos įmonės įvaizdį iš organizacijos pavaizduota 1 paveiksle.

1 pav. Turinio rinkodaros sprendimų seka formuojant socialiai atsakingos įmonės įvaizdį

Pirminiame etape svarbi yra įmonės filosofija (vizija veikti), bei vertybės ir jų atskleidimas – nusiteikimas veikti ir apsisprendimas, kokias vertybes integruoti į procesus. Antrame etape seka veiksmai apimantys procesus, tokius kaip gamybos, komunikacijos, darbo organizavimo ir pan., kurie turi būti suderinti ir atitinkamai vertingi vartotojams pagal jų lūkesčius. Sąveikoje gautas rezultatas, tai faktas, kas rinkoje yra gaunama, matoma ir atpažįstama ir kas lemia turinio ypatybes. Galiausiai, jei tai tampa atitinkančiu pasiūlymu, vyksta mainai – verčių apsisikeitimas, kurio tęstinis rezultatas yra mokymasis. Dėl grįžtamojo ryšio įvertinamos įmonės pastangos bei numatomos veiklos plėtros galimybės, analizuojant vartotojų elgseną koreguojama įmonės pozicionavimo strategija.

Kiekvienu atveju turinio rinkodaros sprendimai yra unikalūs ir formuojantys naujas patirtis, tad sėkmingam sąveikavimui ir vertės nuosekliam pristatymui reikalinga dalijimosi kultūra, vertė bei erdvė socialiniam dialogui. TR sprendimai padeda formuoti ĮSA įvaizdį, tačiau tai yra tik

pasekmė lemianti tolimesnius veiksmus, tokius kaip bendras veikimas, partnerystė, kuri yra įvairių sričių jungiamoji grandis siekiant visuotinės gerovės.

IŠVADOS

1. TR sprendimų taikymą lemia įvairiomis formomis intensyvėjantys skaitmenizacijos procesai, augantys informacinio pobūdžio turinio kiekiai bei vartotojų įsitraukimas į juos. TR sprendimais siekiama įveikti augančius konkuruavimo iššūkius, kurie turi būti patrauklūs, įtraukiantys bei formuotų organizacijos išskirtinumą unikaliais ir atsakingais sprendimo būdais. TR sprendimai taikomi siekiant pristatyti ir išskirti organizacijos vertę bei sukurti artimesnius santykius su tikslinėmis auditorijomis.
2. ĮSA leidžia formuoti veiklos patikimumą tikslinėms auditorijoms, o vystomos atsakingos veiklos bei pasiekti rezultatai yra tinkama medžiaga turiniui kurti. TR sprendimais yra siekiama pateikti tai, kas toje organizacijoje ar suinteresuotų grupių supančioje aplinkoje yra aktualu ir vertinga. TR sprendimais siekiama demonstruoti pažangą ir per sąveiką, vartotojų švietimą vesti auditorijas atsakingo vartojimo link, o kartu su suinteresuotaisiais, formuoti žinių ir patirčių dalijimosi kultūrą.
3. TR sprendimai leidžia formuoti socialiai atsakingos įmonės įvaizdį ir skaitmeninėje erdvėje per interaktyvias formas į aktualaus turinio vystymo procesą įtraukti kitas suinteresuotąsias grupes. Taikant TR sprendimus ir formuojant socialiai atsakingos įmonės įvaizdį, reikalinga dalintis aplinkai vertingais, atsakingos veiklos rezultatais, tai įgyvendinama siekiant vartotojiškos kultūros palaikymo ir įsitraukimo per tris formavimo etapus: patrauklumo, patikimumo bei pasitikėjimo.

Ateities tyrimų kryptys: siekiant detalizuoti TR sprendimų taikymo logiką, tikslinga ateityje tirti, kokie aktyvuojami įmonės veiklos objektai ar formos labiausiai skatina vartotojus įsitraukti ir reikšti nuomonę veiklos tobulinimui, kokios skaitmeninės aplinkos įrankiai jiems yra tinkamesni socialiniam dialogui palaikyti. Taip pat tikslinga gilintis, kokie sprendimai turi įtakos kitų suinteresuotų grupių, įsitraukimui į bendros vertės kūrimą. Tikslinga analizuoti, kaip viešojoje erdvėje vertinamos bendros veiklos ar komunikacija su partneriais, tiekėjais, nevyriausybinėmis organizacijomis, bendrijomis ir kaip tai veikia įvaizdžio formavimo sprendimus.

LITERATŪRA:

1. Ahmad, N. S., Musa, R., Harun, M. H. M. (2015). The Impact of Social Media Content Marketing (SMCM) towards Brand Health. *Procedia Economics and Finance*, 37, 331-336.
2. Al-Gasawneh, J., Al-Adamat, A. (2020). The mediating role of e-word of mouth on the relationship between content marketing and green purchase intention. *Management Science Letters*, 10(8), 1701-1708.
3. Akar, E., Topcu, B. (2011). An Examination of the Factors Influencing Consumers' Attitudes Toward Social Media Marketing. *Journal of Internet Commerce*, 10, 35-67.
4. An Kee, A. W., Yazdanifard, R. (2015). The Review of Content Marketing as a New Trend in Marketing Practices. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 2, 9, 2383-2126.
5. Baltes, L. P. (2015). Content marketing - the fundamental tool of digital marketing. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences*, 8/57, (2), 111-118.
6. Banytė, J., Gadeikienė, A., Kasiulienė, I. (2012). Aplinkos marketingas kaip konkurencinio pranašumo įgyjimo šaltinis. *Economics and management*, 17(3), 1060-1067.
7. Bennett, R. (2017). Relevance of Fundraising Charities' Content-Marketing Objectives: Perceptions of Donors, Fundraisers, and Their Consultants. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 29(1), 39-63.
8. Černikovaitė, M., Jucaitytė, I. (2012). Prekės ženklų valdymas virtualioje erdvėje Lietuvoje. *Economics and management*, 17(2), 636-642.
9. Dagilienė, L., Bruneckienė J. (2010). Savanoriškai atskleidžiamos informacijos vaidmuo įmonių socialinės atsakomybės aspektu. *Ekonomika ir vadyba*, 15, 451-456.
10. Elisa, R., Gordini, N. (2014). Content marketing metrics: theoretical aspects and empirical evidence. *European Scientific Journal*, 10 (34), 92-104.

11. Epuran, G., Tescaşiu, B., Todor, R.D., Sasu, K.A., Cristache, N. (2017). Responsible Consumption – Source of Competitive Advantages and Solution for Tourist Protection. *Amfiteatru economic*, 19 (45), 447-462.
12. Ferrella, O.C., Harrisonb D. E., Ferrellc, L., Hair, J. F. (2019). Business ethics, corporate social responsibility, and brand attitudes: An exploratory study. *Journal of Business Research*. 95, 491–501.
13. Hollebeek, L. D. Macky, K. (2019). Digital content marketing's role in fostering consumer engagement, trust, and value: framework, fundamental propositions, and implications. *Journal of Interactive Marketing*, 45, 27-4.
14. Holliman, G., Rowley, J. (2014). Business to business digital content marketing: Marketers' perceptions of best practice. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 8(4), 269-293.
15. Juščius V., & Maliauskaitė, D. (2015). Socialiai atsakingą vartojimą lemiantys veiksniai ir ribojančios priežastys. *Regional Formation and Development Studies*, 15(1), 65–72.
16. Kuš, O. (2016). The Influence of cultural background on content marketing practices: The approach of Turkish and Lithuanian youth to the main components of content marketing. *Informacijos Mokslo*. 2016, t. 76, 45-60.
17. Lee, K.H., Shinb, D. (2010). Consumers' responses to CSR activities: The linkage between increased awareness and purchase intention. *Public Relations Review*, 36, (2), 193-195.
18. Mansour, D., Barandas, H. (2017). High-tech entrepreneurial content marketing for business model innovation. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 11(3), 296-311.
19. Paužolienė, J., Viningienė, D. (2014). Socialiai atsakingo marketingo poveikis organizacijoms, įgyvendinančioms socialinę atsakomybę. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 36(3), 616-626.
20. Potašinskaitė, M., Draugelytė, A. (2013). Įmonių socialinės atsakomybės dedamųjų fragmentiškas naudojimas Lietuvoje p. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Scientific Journal*, 35(3), 424-431.
21. Pučėtaitė, R. (2009). Įmonių socialinės atsakomybės vadyba integralumo aspektu. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 328-334.
22. Rakštelytė, J., & Lobanova, L. (2018). Spreading of social responsibility principles in the companies of construction sector in Lithuania. *Mokslas – Lietuvos Ateitis / Science – Future of Lithuania*, 10, 1–9.
23. Repovienė, R. (2017). Role of content marketing in a value creation for customer context: theoretical analysis *International Journal on Global Business Management & Research; Chennai* 6, (2), 37-48.
24. Rowley, J. (2008) Understanding digital content marketing. *Journal of Marketing Management*, 24 (5-6), 517-540.
25. Sanclemente-Téllez, J.C. (2017). Marketing and Corporate Social Responsibility (CSR). Moving between broadening the concept of marketing and social factors as a marketing strategy *Spanish Journal of Marketing – ESIC*, 21(1), 4-25.
26. Świeczak, W. (2012). Content marketing as an important element of marketing strategy of scientific institutions. *Transactions of the Institute of Aviation*. 226(5), 133-150.
27. Troise, C., Camilleri, M. A. (2021). The use of the digital media for marketing, CSR communication and stakeholder engagement. In M. A. Camilleri (Ed.), *Strategic corporate communication in the digital age*. Bingley: Emerald, 161-174.
28. Turoń, K. & M. Juzek. (2015). Content marketing – the concept of alternative form of marketing on example of courier service companies. *Scientific Journal of Silesian University of Technology. Series Transport*, 87, 87-94.
29. Wall, A. Spinuzzi, C. (2018). The art of selling-without-selling: Understanding the genre ecologies of content marketing. *Technical Communication Quarterly*, 27 (2), 137-160.

BUILDING AN IMAGE OF A SOCIALLY RESPONSIBLE ENTERPRISE THROUGH CONTENT MARKETING SOLUTIONS

MANTAS DILYS

Kaunas University of Applied Sciences

ANNOTATION

In the dynamic market processes of globalisation, to responsibly use the resources and sustainably manage the consequences of activities, it is purposeful for the companies to be socially responsible. Corporate social responsibility is understood as the organisation of ethical activities that consider the problems existing in the environment and address them together with stakeholders. The shift towards increasing digital content consumption patterns raises the need to analyse how the image of a socially responsible company is shaped through content marketing solutions that encourage consumers to become part of a responsible community. This publication aims to analyse the specificities of how corporate social responsibility is consolidated through content marketing solutions. The research method is the analysis of scientific literature. The study has revealed the links between social responsibility and content marketing, the factors determining its application and the specificities of its design.

Keywords: social responsibility, content marketing, image

SUSTAINABLE PROJECT MANAGEMENT IN TRANSPORT AND LOGISTICS INDUSTRY

MEDA ANDRIJAUSKIENĖ, TOMA KAUNECKYTĖ

Kaunas University of Technology

ANNOTATION

This paper explores the possibilities of sustainable project management implementation in the transport and logistics industry. First of all, the concept of sustainability and the links between different dimensions is analysed. Then, the most suitable project management model that could be applied for sustainability implementation in the transport and logistics industry is determined. Finally, the situation of a real-life company is presented and the social sustainability status is investigated by employing a questionnaire survey. In the end, recommendations for improvement are provided.

INTRODUCTION

The 2030 Agenda for Sustainable Development (United Nations, 2015), states that the eradication of poverty and other deprivation must go hand in hand with strategies to improve health and education, reduce inequalities and boost economic growth while addressing climate change and protecting the oceans and forests. Therefore, sustainability processes that modify both public attitudes and standards are seen not only as an advantage but an increasing expectation for various organizations. A sustainable company shows its reliability, is more attractive to employees, draws the attention of potential customers and generates more profit than usual (Kiron, 2013).

The transport and logistics sector accounts for approximately 12% of the global GDP (Maiden, 2020). However, according to the International Energy Agency, this industry accounts for around one-fifth of global carbon dioxide emissions (IEA, 2019). Moreover, social responsibility is also poorly developed. Lithuanian television company “Laisves TV” carried out an investigation in which it was discovered that a large part of the foreign employees of the most famous transport and logistics companies work in slave conditions, do not receive the agreed wages, obligatory rest, compulsory leave and end up experiencing deductions from salary. This leads to the conclusion that not enough time is devoted to the social aspects and their implementation in the transport and logistics sector.

As Makower (2011) explain, sustainability has become part of business success and project management is one way to get there. Therefore, **this article aims** to analyse the current social sustainability status in a real-life transport and logistics company and present recommendations for improvement.

The objectives of the article:

1. To analyze the concept of sustainability and the links between different dimensions.
2. To determine the most suitable project management model that could be applied for sustainability implementation in the transport and logistics industry.
3. To investigate the social sustainability status in UAB Transport and provide recommendations for improvement.

The research methods: scientific literature analysis, content analysis, questionnaire survey.

1. THE CONCEPT OF SUSTAINABILITY

Sustainability is an increasingly visible and audible concept, both on social media and on television as well as in educational institutions. However, in scientific literature, the concept of

sustainability is expressed differently. For example, according to Hedstrom (2018), sustainability means running a successful business in a way that is acceptable to the communities we work with while Farley and Smith (2020) argue that sustainability describes the actions and processes that prevail between the human sphere and the biosphere. Arowoshegbe, Emmanuel and Gina (2016), on the other hand, describe sustainability as the improvement of the quality of economic and social life by controlling the impact on nature and its resources.

Although these concepts sound different, common links can be found, such as processes related to social, economic and environmental aspects. Figure 1 shows several ways of portraying the relationship between sustainability dimensions. The three circles on the left are merging and is a typical and correct way of portraying sustainability whereas alternative images on the right side that show separated components are misleading interpretations (Purvis, Mao and Robinson, 2019).

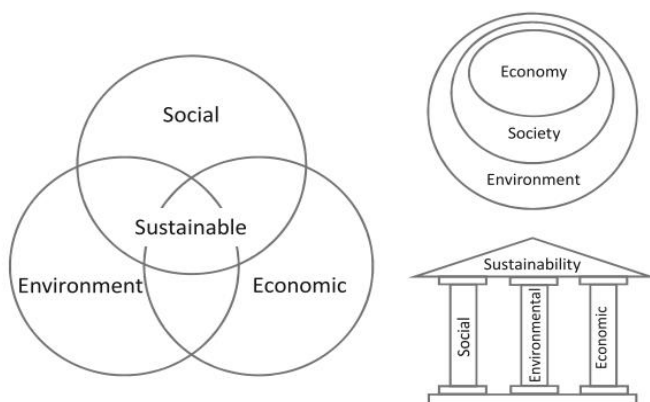

Figure 1. **The portrayal of sustainability (source: Purvis, Mao and Robinson, 2019)**

According to Khoshnavar et al. (2018), each sustainability component incorporates different benefits:

- Environmental benefits: strengthening and protecting ecosystems, improving air and water quality, reducing waste flows into air and land, protecting and restoring natural and renewable resources;
- Economic benefits: reducing operating costs, creating, expanding and shaping markets for green products and services, improving population productivity and optimizing the economic role of the life cycle;
- Social benefits: increasing the comfort and health of the population, strengthening aesthetic characteristics, reducing the pace of local infrastructure and improving the overall quality of life.

To conclude, sustainability is a process consisting of three dimensions - environmental, economic and social. Together, these components create different but interrelated benefits. We will therefore examine each aspect in more detail in the following sub-sections.

Environmental dimension

Environmental sustainability is the responsibility to conserve natural resources and protect global ecosystems to maintain health and well-being now and in the future. The European Environment Agency claims that transport and logistics are critical factors contributing to the impact on climate change, as they account for around 24% of greenhouse gas emissions (eea.europa.eu, 2018). This situation, therefore, has consequences on food safety, health and water,

and these factors cause indirect damage to social factors such as gender equality, education, human rights (Haddock, Rands and Scoffham, 2018).

Thus, other dimensions also depend on the environmental dimension, but this topic is being studied rapidly, and strong measures are being taken to reduce environmental impacts, both globally and within the EU. The European Union's environmental policy and rights (EUR-Lex, 2020) protect natural habitats, maintain air and water cleanliness, ensure proper waste disposal, improve knowledge of toxic chemicals and help businesses build a sustainable economy.

Economic dimension

Economic sustainability refers to practices that support long-term economic growth without adversely affecting environmental and social aspects of the community (University of Mary Washington, 2019). In the transport and logistics sector, economic issues relate not only to costs or profits but also to economic benefits such as quality, efficiency and reliability.

Studies have shown that the economic dimension of sustainability has been found to have the greatest weight in introducing a harmonised system compared to the environmental and social dimensions (Sureeyatanapas, 2015). Moreover, it has the most options for combining sustainability practices, technologies and profit generation tools. Therefore, the economic dimension has the greatest potential for development, having a direct impact on the remaining sustainability efforts. On the other hand, scholars admit that economic, as well as the environmental dimension, are studied more than the social component (Amrutha and Geeth, 2020).

Social dimension

Social sustainability must be an important element of any organisation, as it affects the quality of relations with stakeholders (UN's World Compact, 2020). According to Ajmal et al. (2018), from the business perspective, the social dimension can be decomposed into three major parts:

- Learning and growth (e.g. training, job security);
- Community development (e.g. good governance, human rights, product responsibility);
- Safety and security (e.g. labor practices, health and safety).

It can be stated that social sustainability involves an active way of identifying and managing the impact of businesses on employees, the participants of the value chain, customers and local communities. There are several existing alternatives to fulfil these criteria. For example, ISO 26000:2010 International Standard on Social Responsibility or Corporate Social Responsibility (CSR)) management concept where companies integrate social and environmental aspects into their business operations and interactions with their stakeholders.

Nevertheless, many companies note that they face challenges in adapting these alternatives. The effectiveness of social responsibility is often problematic to spot and measure, conflicts of interest between stakeholders arise, and lack of specificity often makes it difficult to manage risks and set boundaries (Wang et al., 2016).

If compared to environmental and economic dimensions of sustainability, the social one, though equally important, is the least defined and the most difficult to evaluate. Since the transport and logistics sector encounters a variety of social issues (such as exploitation of workers, lack of necessary competencies, etc.), it is crucial to analyse how the social dimension can be investigated and developed in the most effortless and standard way.

2. THE CASE

UAB Transport is one of the leading transport and logistics companies in Europe, operating for more than 20 years. The company carries out three main activities: car transportation, general cargo transportation and service.

The company constantly renews the fleet of vehicles and gives great attention to the quality of services, motivating employees financially. It is also rolling out one of the latest IT systems that help to reduce paper consumption and optimize the cost of time spent loading and unloading.

However, after looking at the main aspects of UAB Transport's activities, problematic aspects became visible. Firstly, the functions of employees often overlap, also, there are problems regarding wage (in)equality. Secondly, there is a shortage of skilled workers. Logistics specialists are trained in only a few higher education institutions, and the need for staff is high, so they have to recruit specialists who have nothing in common with this area. The third aspect is that the company does not have a common management system and each manager chooses a management style that is acceptable to himself/herself. In this way, it is difficult to control the results of each department, monitor the quality of work, and pay equal attention to employees and their needs.

The problematic aspects mentioned above clearly have the greatest connection with the social dimension of sustainability. Since the activities of the transport and logistics companies are usually based on projects, the next chapter will present the alternatives for implementing social sustainability by using project management methods.

3. PROJECT MANAGEMENT METHODS FOR SOCIAL SUSTAINABILITY IMPLEMENTATION

In order to put social sustainability into the organisation's activities, the first step is to choose the right method to do so. The analysis of the scientific literature has revealed the most popular ways of deploying social sustainability: ISO standards, Corporate Social Responsibility and PRiSM project management methodology with P5 model. Next, we will briefly discuss them and choose the most suitable method for this case.

ISO standards

The first way to integrate social sustainability through project management is to deploy ISO standards. Perales et al. (2018) carried out a study to analyse the links between the main sustainability dimensions and ISO systems in the context of project management. Basic standards with interfaces with sustainability have been identified as: *ISO 9001*, *ISO 14000*, *ISO 26000:2010* and *ISO 50001:2018*. *ISO 26000:2010* in particular is the international standard of social responsibility. According to the International Organization for Standardisation (ISO, 2011), this system aims to provide organisations with guidance on how to contribute to sustainable development.

Even so, the implementation of ISO standards is a long and enduring process that can be too complicated and time-consuming for a company without a common management system. If we take the transport and logistics companies as the case, the social sustainability approach should be first of all compatible with the project management processes, require less time for the integration and should not create so many organisational difficulties.

Corporate Social Responsibility model

CSR provides a guide from "why" to "how" to implement social responsibility, without losing the positive impact on the organization and creating value (Grayson and Hodges, 2017). Mainly large companies, but also smaller ones, are now preparing CSR reports, have dedicated

managers, departments or CSR-based projects (Tilt, 2016). The use of this method is growing fast in the fields of management, marketing, accounting and finance.

However, the required amount of initiatives and the need for financing for implementation may not match the financial capabilities of many companies. Although this way of introducing social sustainability is appropriate enough, more cost-effective options should be considered so that every business' financial capabilities would be proportionate to its' needs.

PRiSM - Projects integrating Sustainable Methods

PRiSM by GPM Global was developed in 2013 (the latest edition is of 2019). It aims at the long-term sustainability of people, the planet, the economy, products and processes (GPM Global, 2019). According to Toledo et al. (2021), this is a sustainable project management methodology that integrates sustainability impact analysis in the first phase of the project and uses this analysis as a basis for further phases.

Throughout the life cycle of a PRiSM project, P5 elements are included. The P5 impact analysis, which is carried out during the initiation phase, helps project managers and their colleagues to identify risks that may reduce the sustainability of the project and identify opportunities and measures to avoid it (Rooyan, 2019).

Table 1

Shorter version of P5 model

PROJECT										
Product Impacts				Process (Project Management) Impacts						
Lifespan of Product		Servicing of Product		Effectiveness of Project Processes		Efficiency of Project Processes		Fairness of Project Processes		
People (Social) Impacts				Planet (Environmental) Impacts				Prosperity (Economic) Impacts		
Labor Practices and Decent Work	Society and Customers	Human Rights	Ethical Behavior	Transport	Energy	Land, Air and Water	Consumption	Business Case Analysis	Business Agility	Economic Stimulation

Table 1 illustrates the social, environmental and economic dimensions that form the basis of sustainability. Each of them is divided into small components, and in the P5 guide, these ingredients are divided into even smaller real, practical examples. Based on the examples given, what a sustainable project should look like, it is possible to assess which points have already been implemented in the organisation and which are lacking in the context of sustainability. Identifying weaknesses in an organization can provide solutions to eliminate them during the project process, and the P5 method delivers sustainable project results that can be achieved by fulfilling each point.

In the present case, the P5 model is the most appropriate choice, as it provides both a project management methodology and detailed steps to implement sustainability. Depending on the need to focus on the social dimension, it is possible to deploy only one out of 3 options, and in the future development of the sustainable enterprise, gradually introduce the remaining two.

4. SOCIAL SUSTAINABILITY STATUS ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVEMENT

The method of questionnaire survey was chosen to assess social sustainability in the company. The survey was carried out using an electronic questionnaire form, as the company's divisions were located in different cities and the physical possibility to interview all employees was not possible. The study was carried out based on the social sustainability indicators assessment

system of Hale et al. (2019). There were 54 respondents in total, 45 belonging to staff and 9 holding management positions. 50 statements about the following social areas were drawn up in support of the P5 model as to what a socially sustainable enterprise should look like:

Table 2

Social sustainability areas and statement examples based on P5 model

Social sustainability area based on P5 model	Statement example
Fair Competition	Refusal to participate in price fixing agreements
Health and Safety	I feel safe in the workplace
Anti-Corruption	Prohibited team members from requesting, preparing or accepting bribes for their benefit
Customer Privacy	All relevant laws and regulations (e.g. GDPR in Europe) have been identified and complied with
Non-discrimination	Zero tolerance for any form of discriminatory bias
Community Protection	Prevents any action that may eliminate local human resources or lands
Market Communication and Advertising	The organisation is spreading the message about its contribution to sustainability
Procurement Practices	All procurement decisions shall take sustainability into account
Diversity and Equal Opportunity	I am not discriminated against because of differences in age, religion or other diversity
Labor Relations	Dispute resolution methods are defined and applied in the enterprise
Training and Education	The company pays or partially reimburses the learning costs
Community Support and Public Policy Compliance	Provides honest information to the community about the damage caused by the activities carried out
Local Competence Development	Local labour force used
Employment and Staffing	My salary is enough for a living

A 5-point Likert scale system was selected and the arithmetic mean of the answers to each question was calculated. The questionnaire proportionally meant 1 = completely disagree, 5 = fully agree. Figure 2 depicts the averages of the answers for each area according to the P5 model:

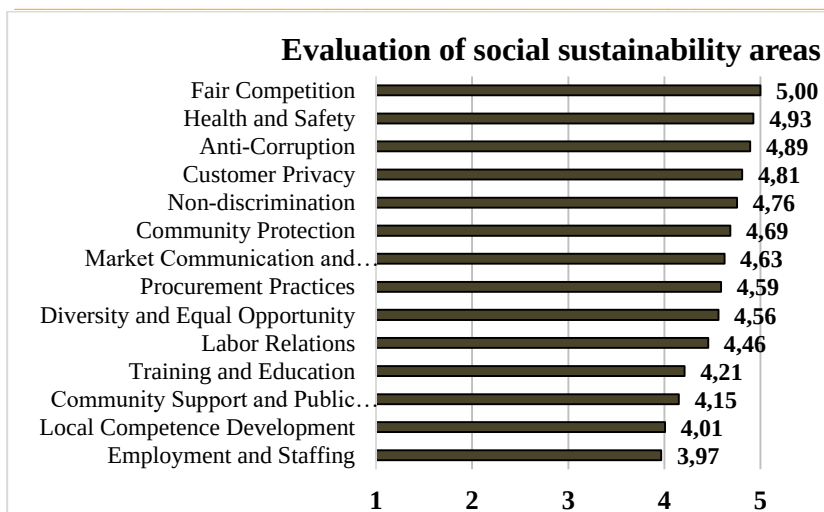

Figure 2. Evaluation of social sustainability areas, in scores

Fair competition, health and safety, anti-corruption, customer privacy, non-discrimination, protection of locals, market communication and advertising, procurement, diversity and equal opportunities can be seen as evaluated by more than 4.5 points, on average. This means that although some areas are not fully fulfilled, they require only minor changes or do not have a significant impact on the organisation's activities. In this context, the focus should be on areas at the lowest points, as these are mainly related to the issues raised. Next, we will discuss the results in each area and make proposals to resolve the problems.

The first item on the problematic list is labor relations. This score was due to the lowest rating of the statement "the means of dispute resolution defined and applied in the human being". This illustrates that UAB Transport does not have or has weakly defined dispute resolution methods. Such a situation complicates teamwork, communication between managers and, most importantly, relations with clients and partners. As the company has a permanent lawyer, this option could accurately define ways of resolving disputes. Such a process does not require additional costs or employees. The introduction of dispute resolution methods would lead, both internally and externally, to a positive environment, to less stress for employees and other stakeholders and to mutually satisfactory solutions in the event of legal problems.

The second point in the problematic list is training and education. Such a score was due to a lower rating of all four points: payment of training, organization, learning from unsuccessful previous experiences and the concern of managers and help in learning. Taking into account the assessments, it can be said that the company does not pay or only partially pays for the learning, does not organize any trainings itself, there is no culture of mutual learning and managers put too little effort and attention to their employees. Such a situation harms the motivation, the quality of services, and has a negative influence on attracting new employees. Next, we will discuss the results in each area and make proposals to resolve the problems.

To avoid these problems, the managers of the company, having assessed the professional needs of employees, should determine what training they need and at what interval they should take place. Then, assess whether there is an opportunity to conduct training within the organization, and if not - to find the company providing the necessary training services. If the training is necessary for the performance of duties at work - to pay for them, if not - to assess the benefits of the training for the employee and offer at least partial compensation or discount. Greater

attention should also be paid to sharing the experience between the employees. One of the solutions could be to devote a meeting once per month and summarise the lessons learned.

Finally, as managers do their job as best they think, the only solution for the company is to adopt a common management system that will equalize the quality of management work. By applying these recommendations, the company could have more motivated and better-skilled employees, provide a higher quality of service and become an organization of interest to potential newcomers.

The third point is the community and public policy support. The basis for this assessment consisted of points: providing honest information about the harm of ongoing activities to the community and taken measures to reduce the damage to the community caused by the activities carried out. This means that the company does not provide full information on the environmental damage caused by the activities carried out and does not take all possible measures to reduce it. A socially sustainable company should fully inform the community about the influence it has, which it could do by creating videos, organizing meetings with the local community, online feeds. Such provision of information would have the greatest positive impact when specific examples are displayed of what the company is doing to minimise the damage - for example planting trees, changing transportation routes or strategies and donating to non-profit organizations. Such measures would create an even more reliable image and UAB Transport would gain the potential to attract new customers.

The fourth point, which scored almost the lowest points, is the development of local competence. The statement 'the inclusion of local employment objectives in contracts with partners and suppliers' was evaluated lowest. This shows that the organisation does not include such a clause in the contracts. However, if it decides to add it, UAB Transport, together with its partners, could participate in initiatives and projects to discover a new, potential workforce in cities they currently operate, so that additional units would not have to be set up due to staff shortages.

The fifth and final point is recruitment and staffing. The following statements belong to the worst-rated ones: "the salary is enough for a living", "salaries of colleagues in the same position do not differ" and "a healthy work-life balance is maintained". To reduce these negative aspects, managers should take the initiative to talk to their employees about the topic of payment, take into account the positions they are performing and consider salary increases. Likewise, to unify the subordination of the organizational structure and posts, since such inaccuracies lead to different salaries being received for the same work.

Finally, it seems that employees do not support a healthy work-life balance, because after an 8-hour shift, even at home, they constantly have to possess a work phone and solve unexpected problems, which happens every day in the transport and logistics sector. Such constant attachment to work creates tensions, increases fatigue, which is manifested in a decrease in motivation and a deterioration in the quality of work. To solve this problem, the company should consider a two-shift working day or add new positions for on-call employees. Taking into account these proposals, UAB Transport would increase the satisfaction of staff in regards to working conditions, motivation. This would manifest in higher customer satisfaction with services.

CONCLUSIONS

1. The scientific literature analysis has shown that sustainability is a process consisting of three dimensions - environmental, economic and social. Together, these components create different but interrelated benefits.
2. ISO standards, the Corporate Social Responsibility model and PRiSM project management methodology were analysed as the potential methods for implementation of social sustainability in the transport and logistics industry. The PRiSM approach has been chosen as the most suitable for the integration, as it provides the most detailed guide, does not require significant investment and can serve in the future to introduce other sustainability components;

3. The investigation of the company that belongs to the transport and logistics sector revealed the biggest social issues related to the motivation of employees. As staff acts as a key factor in ensuring the quality of services, special attention has to be given to the satisfaction of their needs. If the company considered dispute resolution methods, more learning&training options, implementation of the common management system, local employment opportunities, equal wage system and other mentioned issues, it would definitely move closer to a higher social sustainability status. Finally, properly developed communication with communities would encourage not only a more favourable approach to UAB Transport activities but would also attract the attention of potential partners.

REFERENCES

1. Ajmal, M. M., Khan, M., Hussain, M., & Helo, P. (2018). Conceptualizing and incorporating social sustainability in the business world. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 25(4), 327-339.
2. Amrutha, V. N., & Geetha, S. N. (2020). A systematic review on green human resource management: Implications for social sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 247, 119131.
3. Arowoshegbe, A. O., Emmanuel, U., & Gina, A. (2016). Sustainability and triple bottom line: An overview of two interrelated concepts. *Igbinedion University Journal of Accounting*, 2(16), 88-126.
4. EUR-Lex (2020). *European Union's environmental policy and rights*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu>
5. European Environment Agency (2018). *EEA greenhouse gas - data viewer*. Retrieved from <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer>
6. Farley, H. M., & Smith, Z. A. (2020). *Sustainability: if it's everything, is it nothing?*. Routledge.
7. GPM Global, 2019. *The P5 Standard for sustainability in project management*. Retrieved from <https://www.greenprojectmanagement.org/gpm-standards/the-p5-standard-for-sustainability-in-project-management>
8. Grayson, D., & Hodges, A. (2017). *Corporate social opportunity!: Seven steps to make corporate social responsibility work for your business*. Routledge.
9. Haddock-Fraser, J., Rands, P., & Scoffham, S. (2018). *Leadership for sustainability in higher education*. Bloomsbury Publishing.
10. Hale, J., Legun, K., Campbell, H., & Carolan, M. (2019). Social sustainability indicators as performance. *Geoforum*, 103, 47-55.
11. Hedstrom, G. S. (2018). *Sustainability: What it is and how to Measure it*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
12. International Energy Agency (2019). *Transport sector CO2 emissions by mode in the Sustainable Development Scenario, 2000-2030*. Retrieved from <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/transport-sector-co2-emissions-by-mode-in-the-sustainable-development-scenario-2000-2030>
13. ISO (2011). *ISO 26000: Social Responsibility*. Retrieved from <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html>
14. Khoshnava, S. M., Rostami, R., Valipour, A., Ismail, M., & Rahmat, A. R. (2018). Rank of green building material criteria based on the three pillars of sustainability using the hybrid multi criteria decision making method. *Journal of Cleaner Production*, 173, 82-99.
15. Kiron, D., Kruschwitz, N., Reeves, M., & Goh, E. (2013). The benefits of sustainability-driven innovation. *MIT Sloan Management Review*, 54(2), 69.
16. Maiden T. (2020). *How big is the logistics industry?* Retrieved from <https://www.freightwaves.com/news/how-big-is-the-logistics-industry>
17. Makower J. (2011). *The Bottom Line on Sustainability*. Retrieved from <https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/white-papers/the-bottom-line-on-sustainability.pdf>
18. Martínez-Perales, S., Ortiz-Marcos, I., Juan Ruiz, J., & Lázaro, F. J. (2018). Using certification as a tool to develop sustainability in project management. *Sustainability*, 10(5), 1408.

19. Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability science*, 14(3), 681-695.
20. Sureeyatanapas, P., Yang, J. B., & Bamford, D. (2015). The sweet spot in sustainability: a framework for corporate assessment in sugar manufacturing. *Production Planning & Control*, 26(13), 1128-1144.
21. Tilt, C. A. (2016). Corporate social responsibility research: the importance of context. *International journal of corporate social responsibility*, 1(1), 1-9.
22. Toledo, R. F. D., Farias Filho, J. R. D., Castro, H. C. G. A. D., Putnik, G. D., & Silva, L. E. D. (2021). Is the incorporation of sustainability issues and Sustainable Development Goals in project management a catalyst for sustainable project delivery?. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 1-11.
23. UN's Word Compact (2020). *Social Sustainability*. Retrieved from <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/our-work/social>
24. United Nations (2015). *The 17 goals*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/goals>
25. University of Mary Washington (2019). *The Concept of Economic Sustainability*. Retrieved from <https://www.towards-sustainability.com/the-concept-of-economic-sustainability/>
26. Van Rooyen, E. J. (2019). Applying the P5 standard for sustainability: Enriching project leadership. International Conference on Public Administration and Development Alternatives (IPADA).
27. Wang, H., Tong, L., Takeuchi, R., & George, G. (2016). Corporate social responsibility: An overview and new research directions: Thematic issue on corporate social responsibility.

DARNAUS VYSTYMOŠI PRINCIPŲ TAIKYMAS TURIZMO SEKTORIUJE

DR. REGINA NAVICKIENĖ, DR. RŪTA MEIŠTĖ

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnis kelia aktualią šių laikų problemą – kaip taikomi darnaus vystymosi principai turizmo sektoriuje. Didėjantys turistų srautai lemia didelį išteklių vartojimą, o vis didesnis žmonių susidomėjimas naujomis turizmo rūšimis, tokiomis kaip darnusis turizmas, ekologinis turizmas ar tokiomis kryptimis kaip sveika gyvensena, ekologiškumas, darna, išryškina poreikį taikyti darnaus vystymosi principus turizmo sektoriuje. Tyrimo objektas: darnaus vystymosi principai turizmo sektoriuje. Darbo tikslas - išsiaiškinti darnaus vystymosi principų taikymo galimybes turizmo sektoriuje. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad darnaus vystymosi principai yra gana plačiai taikomi turizmo sektoriuje, tačiau turizmo vystymasis turi tiek teigiamą, tiek ir neigiamą poveikį aplinkai.

IVADAS

Darnus vystymasis – šiuolaikinės valstybės ir visuomenės raidos kelias, kuris remiasi trimis pagrindiniais elementais – aplinkos

apsauga, ekonominė ir socialinė gerovė ir todėl skiriamas didelis dėmesys darniam vystymuisi, nes neatsakinga žmonių ūkinė veikla, neracionalus planetos išteklių naudojimas daro neigiamą poveikį mūsų planetai ir jos gyventojams. Mokslininkai darnaus vystymosi sampratai ir principams skiria didelį dėmesį kurdami įvairias darniosios plėtros programas, strategijas, kuriose akcentuojami ekonominiai, socialiniai ir aplinkosauginiai tikslai šiandieninių kartų gerai gyvenimo kokybei užtikrinti, neatimant galimybes taip gyventi ir ateities kartoms. Darnaus vystymosi principai taikomi ir turizmo sektoriuje, organizuojant keliones, plečiant apgyvendinimo sektorių.

Didėjantys turistų srautai lemia didelį išteklių vartojimą, o vis didesnis žmonių susidomėjimas naujomis turizmo rūšimis, tokiomis kaip darnusis turizmas, ekologinis turizmas ar tokiomis kryptimis kaip sveika gyvensena, ekologiškumas, darna, lemia darnaus vystymosi principų taikymą turizmo sektoriuje.

Tyrimo problema - neaišku, ar darnaus vystymosi principai taikomi organizuojant turistines keliones, jų kūrimo ir įgyvendinimo etapuose.

Tyrimo objektas. Darnaus vystymosi principai turizmo sektoriuje.

Darbo tikslas. Išsiaiškinti darnaus vystymosi principų taikymą turizmo sektoriuje.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti darnaus vystymosi sampratą.
2. Išanalizuoti darnaus vystymosi koncepciją turizmo sektoriuje.
3. Atlikti darnaus vystymosi principų taikymo Lietuvos turizmo sektoriuje analizę.

Darbo rengimo metodai. Mokslinės literatūros šaltinių ir teisinių dokumentų analizė, empirinis tyrimas (kiekybinis, naudojant anketavimą), gautų duomenų sisteminimas, grafinis vaizdavimas.

DARNAUS VYSTYMOŠI KONCEPCIJOS ANALIZĖ

Akivaizdi būtinybė keisti į susinaikinimą vedančią žmonijos vystymosi trajektoriją atvedė prie darnaus vystymosi koncepcijos, kuri siekia subalansuoti ekologinius, ekonominius ir socialinius žmonijos interesus. Beveik pusšimtį metų evoliucionavusi darnaus vystymosi idėja jau daro realią, nors dar akivaizdžiai per silpną, įtaką mūsų gyvenimams. Reformuojama atskirų šalių bei tarptautinė politika, koreguojami teisės aktai, aktyvesnės bendruomenės inicijuoja darnios gyvensenos principus puoselėjančius judėjimus, formuojasi atskirų gyvenimo elementų

„ekologizavimo“ mados. Akivaizdu, reikalingas ilgas laiko tarpas, kad darnios plėtros principai nugultų ne tik į teisės aktus, bet ir greitėjančiu pasauliniu resursų vartojimu, neduoda laiko laipsniškai gyvenenos adaptacijai (William, Theobald, 2005).

Situacija reikalauja ženklių sprendimų tiek politiniame lygmenyje, tiek kiekvieno iš mūsų gyvenime (projektas „Darnus vystymasis“, 2009 m.).

Terminas „darnus/tvarus vystymas(is)/plėtra“ (angl. k. *sustainable development*) plačiau pradėtas naudoti praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje. 1983 m. Jungtinių Tautų Organizacija, išreiškdamą susirūpinimą „dėl greitėjančio žmonijos aplinkos blogėjimo ir gamtinių išteklių suvartojimo bei šio proceso pasekmių ekonominei ir socialinei plėtotei“, sudarė Pasaulio aplinkos ir vystymosi komisiją, kuri plačiau žinoma jai pirmininkavusios Gro Harlem Brundtland vardu (United Nations, 1983). Būtent Brundtland komisijos ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“ (angl. *Our Common Future*) pasiūlytas iki šiol dažniausiai naudojamas terminas „darnus vystymas(is)“ apibrėžimas: „tai vystymasis, kuris tenkina šių laikų poreikius nesumažindamas galimybių ateities kartoms tenkinti jų pačių poreikių“ (United Nations, 1987). Pasaulio viršūnių konferencijų metu Rio de Žaneire 1992 m., Niujorke 2000 m. ir 2005 m., ir Johanesburge 2002 m. darnus vystymas įtvirtintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija, kuri pabrėžia tarpusavio priklausomybę tarp trijų darnaus vystymosi stulpų – ekonominio vystymosi, socialinio vystymosi ir aplinkosaugos (United Nations, 2005; Sustainable tourism, 2021). Darnaus vystymosi stulpai yra tarpuriai susiję tarpusavyje. Darnaus vystymosi principų taikymo tikslas – suderinti šiuos stulpus taip, kad jie sustiprintų vieni kitus, ar bent jau nekonkuruotų tarpusavyje.

Ekonominis tvarumas žymi gerovę, generuojamą įvairiuose visuomenės lygiuose. Jis taip pat nurodo visos ekonominės veiklos kaštų efektyvumą, gyvybingumą ir gebėjimą veikti ilguoju laikotarpiu. Socialinis tvarumas reiškia pagarbą žmogaus teisėms ir lygias galimybes visiems visuomenės nariams. Jis reikalauja, kad nauda būtų paskirstoma teisingai ir taip, kad būtų mažinamas skurdas. Socialinis tvarumas taip pat pabrėžia vietos bendruomenių ir jų pragyvenimo šaltinių sistemų stiprinimo svarbą bei išreiškia pagarbą skirtingoms kultūroms. Aplinkosauginis tvarumas reiškia išteklių, ypatingai neatsinaujinančių ir labai svarbių pragyvenimui, apsaugą ir valdymą. Jis reikalauja imtis priemonių, kad būtų mažinama oro, vandens ir grunto tarša, bei išsaugota biologinė įvairovė ir paveldas. (Darnaus ir atsakingo turizmo gairės, 2009).

Šiuo metu, darnaus vystymosi koncepciją ir apibrėžimą tikslingiausiai nusako Jungtinių Tautų (toliau – JT) Pramonės plėtros organizacijos išleista ataskaita „Mūsų bendra ateitis“ (1987 m.), kurioje parašyta, jog: **„Darnus vystymas apibūdinamas kaip vystymas, tenkinantis dabartinio laikotarpio poreikius, nesudarant pavojaus būsimoms kartoms juos tenkinti“**. Šio apibrėžimo tikslas – akcentuoti ilgalaikę šalių/valstybių ūkio plėtrą, siekiant racionaliai suderinti visuomenės ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius interesus. Visi šie veiksniai turi būti derinami ir papildyti vieni kitus, o dėmesys privalo būti sutelkiamas į žmogaus gyvenimo kokybę.

Darnaus vystymosi koncepcijos pagrindas – tai aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinių tikslų ir interesų suderinimas – darnos siekimas (Naruševičius, Lazdinis, 2011).

Daugelis faktų, tokių kaip žmogaus įtakota klimato kaita, gyvūnų ir augalų įvairovės nykimas bei resursų mažėjimas rodo, kad žmonijos poveikio aplinkai limitai yra ženkliai viršijami. Pagal Global Footprint Network, šiuo metu žmonijos sunaudojamų resursų atstatymui ir taršos neutralizavimui reikia 1,4 Žemės. Žmonijos apkrova (ekologinis pėdsakas) Žemei ir toliau nenumaldomai didėja.

DARNAUS VYSTYMOŠI KONCEPCIJOS TAIKYMAS TURIZMO SEKTORIJE

Turizmo ir darnaus vystymosi santykis yra ypatingas. Visų pirma, turizmo augimas, teigiamai prisideda prie šalių ir turizmo traukos vietovių ekonomikos. Antra, turizmas apima ypatingus santykius tarp vartotojų (lankytojų), verslo, aplinkos ir vietos bendruomenių. Skirtingai nei daugelio kitų ūkio šakų, turizmo vartotojas keliauja pas gamintoją ir jo siūlomą produktą. Tokie

artimi ir betarpiški santykiai sukuria jautrią situaciją, kurioje turizmas gali būti tiek labai pozityvus, tiek labai negatyvus darnaus vystymosi atžvilgiu (UNEP, WTO, 2005).

1 lentelė

Turizmo poveikis

☐ TURIZMO TEIGIAMAI PADARINIAI	☐ TURIZMO NEIGIAMAI PADARINIAI
☐ Galimybės įmonių plėtrai ir darbo vietų kūrimui	☐ Spaudimas trapioms ekosistemoms ir fizinės aplinkos blogėjimas ir laukinės gyvūnijos žlugimas
☐ Skatinamos investicijos ir paslaugų plėtra net ir atokiose bendruomenėse	☐ Trikdamos vietos bendruomenės, galimas tradicinės kultūros nykimas
☐ Suteikiama gamtiniais ir kultūriniais ištekliais apčiuopiama ekonominė vertė	☐ Pretenduojama į ir taip nepakankamus išteklius, ypačiai žemę ir vandenį
☐ Skatinamas tarpkultūrinis supratimas ir taika	☐ Prisidedama prie vietinės ir globalios taršos

Kaip matyti 1 lentelėje, turizmas gali daryti teigiamą įtaką. Kita vertus, „netvarus“ turizmas gali ne tik atnešti daug žalos visuomenėms ir aplinkai, bet ir susinaikinti pats, sunaikindamas išteklius, kuriais jis remiasi. Todėl visiems dalyvaujantiems turizmo veikloje tenka didžiulė atsakomybė ir jie privalo pripažinti darnaus vystymosi svarbą (UNEP, WTO, 2005).

Turizmas yra vienas iš perspektyviausių ir dinamiškiausių verslų pasaulyje. Jis apima apie 8 proc. visų pasaulinių investicijų, 7 proc. pasaulio bendro nacionalinio produkto, sukuria apie 400 mln. darbo vietų. Labai svarbu turizmą planuoti ir vystyti kryptingai ir darniai, ieškant kompromisų tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų.

Terminas „darnus turizmas“ reiškia - „turizmą, kuris grindžiamas darnaus vystymosi principais“, t.y. remiasi fundamentaliu tikslu: darniai vystyti visą turizmą. Šis terminas turi būti naudojamas siejant jį su visu turizmo sektoriumi, o ne konkrečia turizmo rūšimi. Gerai valdomas didelių srautų turizmas gali ir turi būti toks pats darnus, kaip ir mažų srautų, specialių interesų turizmas. (Projektas „Anykščių savivaldybės gebėjimų stiprinimas rajono darnaus vystymo ir turizmo planavimo gerinimui, panaudojant Norvegijos patirtį“, 2018).

Pagal Pasaulio turizmo organizacijos apibrėžimą (WTO, 2004) darnaus turizmo principai yra taikytini visoms turizmo formoms visų tipų turistų traukos vietovėse, įskaitant masinį turizmą ir įvairius nišinio turizmo segmentus. **Darnus turizmas** turi:

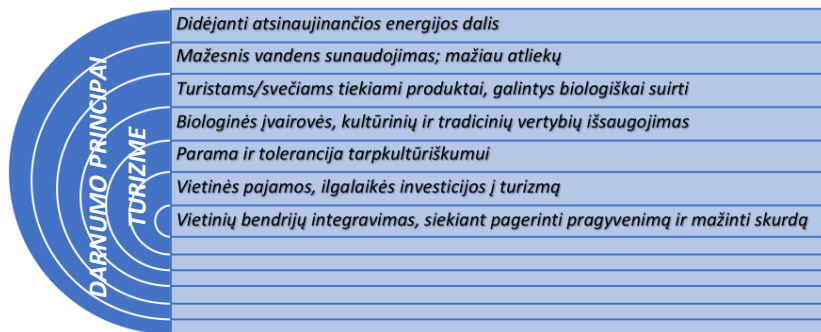
1) optimaliai naudoti aplinkos išteklius, kurie sudaro turizmo plėtros pagrindą, išlaikant būtinus ekologinius procesus ir padedant išsaugoti gamtos paveldą ir biologinę įvairovę;

2) gerbti turistus priimančių bendruomenių socio-kultūrinį autentiškumą, išsaugoti jų nekilnojamąjį ir gyvąjį kultūros paveldą bei tradicines vertybes, ir prisidėti prie tarpkultūrinio supratimo ir tolerancijos;

3) palaikyti gyvybingas ir ilgalaikes ekonomines veiklas, duodančias socialinę ir ekonominę naudą visoms dalyvaujančioms interesų grupėms, įskaitant stabilias darbo vietas, galimybes gauti pajamas ir socialines paslaugas turistus priimančioms bendruomenėms. Nauda turi būti paskirstyta teisingai ir taip, kad ji prisidėtų prie skurdo mažinimo.

Darnaus turizmo plėtrai reikalingas visų suinteresuotų grupių informuotumas ir dalyvavimas bei stipri politinė lyderystė tam, kad būtų užtikrintas platus dalyvavimas ir sutarimas. Darnaus turizmo siekimas yra nuolatinis procesas, reikalaujantis vykdyti nuolatinę poveikio stebėseną ir imtis kada reikia būtinų prevencinių ir/arba korekcinų priemonių. Darnus turizmas taip pat turi išlaikyti aukštą turistų pasitenkinimo lygį ir sukurti turistams prasmingas patirtis, kurios keltų jų supratimą apie darnaus vystymosi klausimus bei skatintų darnaus turizmo praktikas jų tarpe (WTO, 2004; Bawa, Seidler, 2009).

Darnaus turizmo plėtra – vienas pagrindinių šio šimtmečio turizmo sektoriaus plėtros iššūkių ir prielaidų, norint išlaikyti konkurencingumą tarptautinėje turizmo rinkoje, todėl darnumo principų diegimas turizmo veikloje yra būtinas (žr. 1 pav.).

1 pav. Darnumo principai turizme

Darnaus turizmo modelis teigia, jog *ekonominis gyvybiškumas* - tai turizmo vietovių ir turizmo paslaugų įmonių gyvybiškumo bei konkurencingumo sąlygų užtikrinimas, ilgalaikė nauda. *Vietovės gerovė* - kai skatina maksimaliai padidinti turizmo indėlį šalies lankytojų vietų ekonomikai gerinti, įskaitant lankytojų išlaidas. *Įdarbinimo kokybė* užtikrina padidinti darbo vietų turizmo srityje skaičių ir kokybę – apmokėjimo lygį, darbo sąlygas, galimybę įsidarbinti be diskriminacijos. *Socialinis teisingumas*: teisingas ekonominės ir socialinės turizmo veiklos rezultatų paskirstymas priimančioje bendruomenėje – tobulinimosi galimybės, pajamos ir paslaugos neturtingiesiems. *Lankytojų poreikių tenkinimas*: lankytojams suteikti saugią, poreikius tenkinančią patirtį, pasiekiamą visiems ir atitinkančią lūkesčius. *Vietinė kontrolė*: įtraukti vietines bendruomenes ir skatinti jas dalyvauti, konsultuojantis su kitomis suinteresuotomis pusėmis, planuojant ir priimančias sprendimus apie jų regiono turizmo vadybą ir vystymą ateityje. *Bendruomenės gerovė*: gerinti vietinių bendruomenių gyvenimo kokybę – socialines struktūras, priėjimą prie išteklių, patogumus, vengti bet kokių socialinės degradacijos ir išnaudojimo formų. *Kultūrinis turtingumas*: gerbti ir pabrėžti istorinį palikimą, autentišką kultūrą, tradicijas ir vietinių bendruomenių savitumą. *Fizinis integralumas*: palaikyti ir gerinti miesto ir kaimo kraštovaizdžių kokybę, vengti aplinkos fizinės bei vizualinės degradacijos. *Biologinė įvairovė*: remti gamtinių regionų, arealų ir laukinės faunos bei floros išsaugojimą, minimalizuoti jiems daromą žalą. *Išteklių naudojimo efektyvumas*: mažinti retų ir neatkuriamų išteklių naudojimą vystant bei įgyvendinant turizmo galimybes ir paslaugas. *Aplinkos švara*: mažinti dėl turizmo įmonių ir lankytojų didėjančią oro, vandens bei žemės taršą bei atliekų kiekius. (Making Tourism More Sustainable, 2005).

LIETUVOS RESPUBLIKOS TURIZMO ĮSTATYMO BEI NACIONALINĖS DARNĖS VYSTYMOSI STRATEGIJOS SANTYKIS SU DARNIUOJU TURIZMO VYSTYMSI

Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas (2021, toliau – įstatymas) nustato turizmo verslo organizavimo principus, reikalavimus turizmo paslaugų teikimui ir turistų teisių apsaugai, valstybės ir savivaldybių institucijų kompetenciją turizmo srityje. Sąvoka „darnasis turizmas“ nėra minima šiame įstatyme ir turizmo paslaugų teikėjams nėra taikomi darniojo turizmo principus atitinkantys reikalavimai. Įstatymas numato privalomą apgyvendinimo paslaugų klasifikavimą, kuris tarp bendrų nuostatų, išskiria darniojo turizmo principus atliepiančią reikalavimą „privažiavimą neįgaliesiems“, o klasifikavimo anketoje dar akcentuojami aplinkosauginiai aspektai: šukšlių rūšiavimas, elektros ir vandens sunaudojimo mažinimas, skatinamas nesunaudoto maisto

restoranuose išmetimo mažinimas, eko ženklo reikalavimų atitikimas – už visą tai apgyvendinimo įstaiga gali gauti papildomų taškų. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad nėra skatinama įsidiesti visuotinai pripažintą tarptautinę „Žaliojo rakto“ programą, kuri diegia darniosios plėtros principus apgyvendinimo sektoriuje:

Istatyme taip pat nurodyta, jog Sveikatos apsaugos ministerija nustato gamtinių sveikatos veiksnių, naudojamų sveikatinimo ir sveikatingumo paslaugoms, sertifikavimo tvarką, kurią vykdo visuomenės sveikatos centrai, kuri aktyviai veikia kurortuose ir kurortinėse teritorijose sertifikuojant mineralinį vandenį, molį, dumblą ar kitus gamtinius išteklius. Verta paminėti, jog Sveikatos apsaugos ministerija sistemingai vykdo maudyklų ir vandens kokybės vertinimą, bei teikia ataskaitas Europos Komisijai: visose Lietuvos maudyklose matuojama vandens kokybė daugeliu atveju vertinama kaip puiki ir net keturi Lietuvos paplūdimiai atitinka tarptautinės Mėlynosios vėliavos programos reikalavimus (I Smiltynės paplūdimys, Juodkrantės centrinis paplūdimys, Nidos centrinis paplūdimys, Palangos Birutės parko paplūdimys). Ši tarptautinė pripažinimą pelniusi programa yra skirta savivaldybėms plėtojantioms turizmo paslaugas. Mėlynoji vėliava – visame pasaulyje žinomas ir pripažįstamas ekologinis ženklas. Mėlynosios vėliavos programą administruoja Aplinkosauginio švietimo fondas (FEE), kurio būstinė yra Kopenhagoje (Danija). Siekiant gauti šį prestižinį apdovanojimą, reikia laikytis griežtų aplinkosaugos, švietimo, saugumo ir kitų susijusių kriterijų. Bendradarbiaudamas su savo nariais, FEE siekia užtikrinti programos plėtrą ir Mėlynosios vėliavos standartų laikymąsi visame pasaulyje. Reikalavimai paplūdimiams ir prieplaukoms skirstomi į keturias grupes: vandens kokybės, aplinkosauginio švietimo ir informavimo, aplinkosauginio valdymo, paslaugų ir saugumo.

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2011) yra išskirtos darnaus dystymosi turizmo sektoriuje stiprybės tokios kaip: sparčiai didėja turistų srautai ir pajamos iš atvykstantojo turizmo; turizmo sukurto BVP didėjimas daro mažesnę nei kitų ūkio šakų neigiamą poveikį aplinkai. Taip pat akcentuojama, kad turizmas yra patraukli sritis investicijoms, nes nuolat auga aktyvaus poilsio ir sveikatingumo paslaugų paklausa. Negalima pamiršti ir palankios geografinės padėties – arti didelės užsienio turizmo rinkos; yra didelis gamtos ir kultūros potencialas bei mažai urbanizuotas kaimo kraštovaizdis; patrauklios turizmo paslaugų kainos ir gera kokybė, svetingumas. Sparčiai auganti apgyvendinimo paslaugų ir laisvalaikio pramogų pasiūla; gausūs etniniai ryšiai su užsienio valstybėmis bei sukurta turizmo teisinio reguliavimo ir planavimo sistema taip pat yra darnaus vystymosi Lietuvoje stiprybės. Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2011) taip pat analizuojamos ir turizmo silpnybės, akcentuojant trumpą turistinį sezoną, lėtai kuriamą infrastruktūrą sezoniskumo poveikiui mažinti, nepakankamą kultūros paveldo ir gamtinių teritorijų pritaikymą lankytojams, didelių neorganizuotų turistų (poilsiautojų) srautus rekreacinėse vietovėse, per mažą laisvalaikio veiklos įvairovę ir jos diversifikavimą pagal turistų pajamų lygį, silpnąją turizmo informacijos sklaidą ir rinkodarą bei neišplėtotą sveikatingumo paslaugų pasiūlą ir aktyvaus poilsio (vandens turizmo, dviračių turizmo) viešąją infrastruktūrą. Programoje užsimenama ir apie per mažai išplėtotą turistinės klasės apgyvendinimo paslaugų sektorių, kvalifikuotų darbuotojų stygių ir mažą turizmo sektoriaus vidutinį darbo užmokestį. Reikia spręsti dar tokias problemas, kaip didelę turizmo paslaugų koncentraciją didžiuosiuose miestuose ir periferinių vietovių atsilikimą šioje srityje; planavimo netolygumus; per menkai turizmui naudojamas kurortų ir kurortinių teritorijų vietoves, neišplėtotas sveikatingumo paslaugas ir aktyvaus poilsio infrastruktūrą.

Darnaus turizmo plėtrai (2011) Lietuvoje dar yra daug galimybių, t.y., kuriam itaką daro plėtojami Lietuvos tarptautiniai ryšiai, mokslo, kultūros ir ekonomikos bendradarbiavimas, didėjantys turistų srautai ir pajamos iš atvykstantojo turizmo, naujų patrauklių aktyvaus poilsio ir kultūrinio turizmo maršrutų sistemos sukūrimas šalies regionuose, prioritetas turizmo plėtros skatinimas regionuose, nepalankiose ūkininkauti ir gausių rekreacinių išteklių vietovėse, efektyvus ES struktūrinių fondų ir kitų tarptautinių programų paramos naudojimas, didėjančios gyventojų pajamos, aktyvaus poilsio ir sveikatingumo produktų paklausa.

Apibendrinant išnagrinėtus teisinius dokumentus, kurie daro itaką darniai turizmo plėtrai, matomas didelis potencialas, bet svarbu yra nepamiršti, kad reikia spręsti ir galimas grėsmes, tokias kaip Lietuvos regionų ekonominių ir socialinių skirtumų didėjimas, gyventojų perkamosios

galios mažėjimas, per menkas turizmo plėtros finansavimas, rekreacinių išteklių ir kultūros paveldo vertybių kokybės prastėjimas ir naudojimo galimybių mažėjimas, nesugebėjimas sukurti patrauklų Lietuvos turizmo įvaizdį, nepagerėjęs šalies pasiekiamumas, didėjanti turizmo specialistų migracija į kitas ES valstybes, nesugebėjimas laiku reaguoti į darnaus vystymosi principų ir teisinės bazės taikymo trūkumus, neadekvačių ribojimų taikymo pasekmės.

DARNAUS VYSTYMOSI PRINCIPŲ TAIKYMAS LIETUVOS TURIZMO SEKTORIJE TYRIMO METODIKA

Šio tyrimo tikslas yra atlikti darnaus vystymosi principų (ne)taikymo Lietuvos turizmo sektoriuje analizę. Norint pasiekti tyrimo tikslą buvo pasirinktas kiekybinio tyrimo metodas. Kiekybine paradigma grįstas tyrimas paprastai disponuoja žymiai svesnesniais tyrimo reprezentatyvumo, validumo ir objektyvumo argumentais. Kiekybiniam tyrimui būdingas siekis ieškoti išorinio reiškinio požymių, išgaunant įvairius dydžius, kurie gali būti matuojami, todėl šis tyrimo metodas tinkamas ryšiams ir temoms patikrinti populiacijoje (Žukauskienė, 2008; Bhandari, 2021). Norint atlikti anketinę apklausą reikia nusistatyti tikslinę respondentų grupę. Tyrime „Darnaus vystymosi principų taikymas Lietuvos turizmo sektoriuje“ pasirinkta tikslinė respondentų grupė buvo Lietuvos turizmo sektoriaus ekspertai, t.y. apgyvendinimo paslaugų teikėjai ir kelionių organizatoriai, kurie Lietuvos turizmo sektoriuje dirba 10 ir daugiau metų. Remiantis populiacijos dydžiu ir imties dydžio skaičiuokle nustatyta, kad reikia apklausti 139 respondentus. Tyrimas buvo atliktas 2019 metų pabaigoje - 2020 metų pradžioje.

Atliekant tyrimą buvo laikomasi konfidencialumo ir tyrimo etikos reikalavimų. *Statistical data confidentiality* – tai duomenų tvarkymas, užtikrinant jų naudojimą tik statistikos reikmėms taip, kad nebūtų galima tiesiogiai ar netiesiogiai atpažinti teisės aktų saugomų konkretaus respondento duomenų ir veiklos rezultatų.

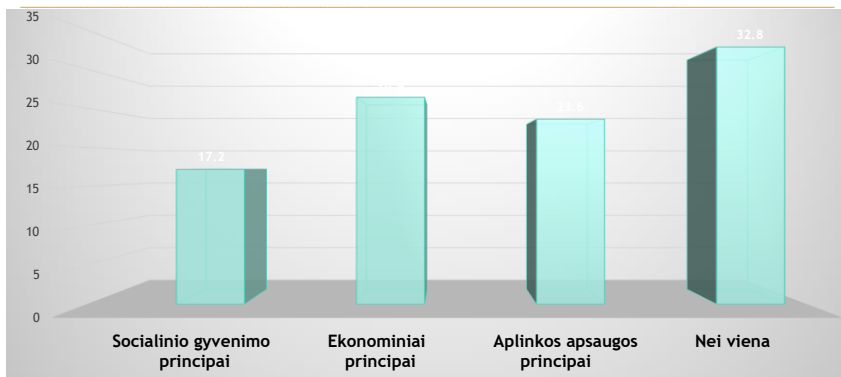
TYRIMO DARNAUS VYSTYMOSI PRINCIPŲ TAIKYMAS LIETUVOS TURIZMO SEKTORIJE REZULTATAI

Tyrime dalyvavo 139 respondentai (turizmo sektoriaus ekspertai, kurie orientuoti į apgyvendinimo paslaugų suteikimą ir kelionių organizavimą ir jų atstovaujamos įmonės Lietuvos turizmo sektoriuje dirba daugiau nei 10 metų.). Tyrimo pradžioje buvo užduoti klausimai, kuriais siekta išsiaiškinti respondentų demografinius požymius (lytį ir amžių). Apklausoje dalyvavo 19 vyrų ir 119 moterų, kurių amžius buvo nuo 22 iki 60 metų.

Antrosios klausimyno dalies pirmuoju klausimu buvo siekta išsiaiškinti ar respondentai yra girdėję/žino/yra susipažinę su darniojo vystymosi koncepcija. (žr. 2 pav.)

Iš gautų rezultatų atsakant į pirmąjį klausimą, matyti, jog didžioji dalis respondentų žino bent vieną (iš trijų pateiktų) darnaus vystymosi koncepcijų, tačiau daugiau nei ketvirtadalis apklaustųjų 32,8 proc. (57 respondentai) nežinojo nei vienos koncepcijos, kas gali iškart daryti prielaidą, jog ši respondentų dalis netaiko darnaus vystymosi principų įmonės veikloje.

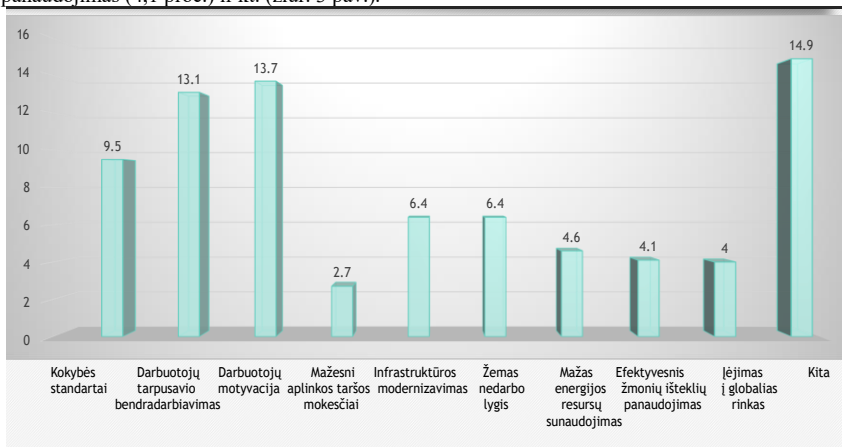
Didžioji dalis atsakiusiųjų, net 47,8 proc. (66 respondentai) atsakė, jog jie nemano, kad šiuo metu darnus vystymasis yra prioritetinga sritis turizmo sektoriuje. 18,1 proc. (tik 25 respondentai) mano, jog darnus vystymasis ir jo principai yra plačiai taikomi turizmo sektoriuje. Na o 34,1 proc. (47 respondentai) į šį klausimą atsakė, jog nežino.

2 pav. Darnaus vystymosi principų taikymas Lietuvos turizmo sektoriuje

Kitu anketos klausimu buvo pristatoma, jog viena iš trijų darnaus vystymosi dimensijų yra ekonominė aplinka. Respondentų buvo prašoma įvardinti kurie iš išvardintų ekonominės aplinkos principų yra taikomi jų atstovaujamose įmonėse.

Svarbiausiais aspektais respondentai nurodė darbuotojų motyvaciją (13,7 proc.) ir darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimą (13,1 proc.). Taip pat jie pažymėjo, kad kokybės standartai irgi yra labai svarbūs darbioje įmonės veikloje. Taip nurodė 9,5 proc. respondentų. Kiti aspektai buvo įvardinti tokie, kaip infrastruktūros modernizavimas (6,4 proc.), žemas nedarbo lygis (6,4 proc.), mažas energijos resursų sunaudojimas (4,6 proc.), efektyvesnis žmonių išteklių panaudojimas (4,1 proc.) ir kt. (žiūr. 3 pav.).

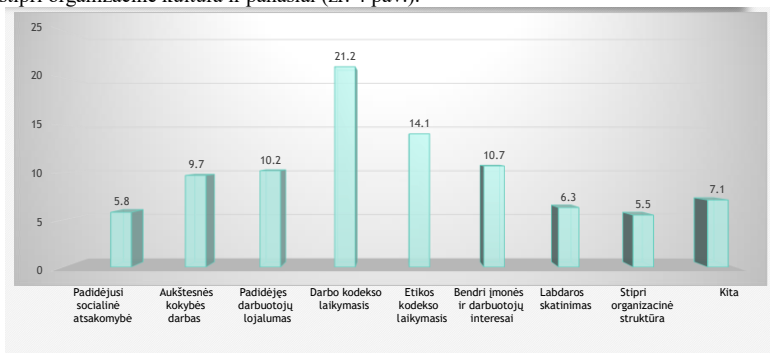

3 pav. Ekonominio principo taikymas Lietuvos turizmo sektoriuje

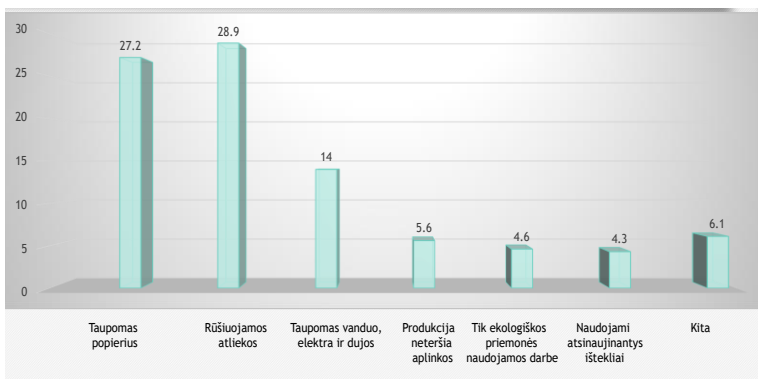
Kitu klausimu respondentams buvo pristatoma, jog viena iš trijų darnaus vystymosi dimensijų yra socialinė aplinka. Respondentų buvo prašoma įvardinti, kurie iš išvardintų socialinės aplinkos principų yra taikomi jų atstovaujamose įmonėse.

Didžioji dalis respondentų atsakė, jog taiko vienokius ar kitokius darnaus vystymosi socialinės aplinkos principus savo atstovaujamos įmonės veikloje. Daugiausia respondentų 21,2 proc. (81 respondentas) atsakė, kad darbo vietoje laikomasi darbo kodekso nuostatų ir 14,1 proc.

(54 respondentai), kad laikomasi darbo etikos nuostatų, tačiau šie du principai yra griežtai reglamentuojami Lietuvos Respublikos vyriausybės ir jų privalo laikytis visos įmonės. Neprivalomi principai taip pat buvo pasirinkti. 10,7 proc. (41 respondentas) apklaustųjų atsakė, jog jų įmonėje yra derinami organizacijos ir darbuotojų interesai, randami bendri kompromisai. 10,2 proc. (39 respondantai) atsakė, kad jų atstovaujamos įmonės yra skatinamas lojalumas. Panašiai pasiskirstę įmonių veikloje ir toki principai, kaip skiriamos lėšos labdarai, vykdomos socialinės akcijos, vyrauja stipri organizacinė kultūra ir panašiai (žr. 4 pav.).

4 pav. Socialinio principo taikymas Lietuvos turizmo sektoriuje

5 pav. Aplinkos apsaugos principo taikymas Lietuvos turizmo sektoriuje

Septintuoju anketos klausimu buvo siekta išsiaiškinti respondentų nuomonę, kaip jie mano ar turizmo sektoriuje plačiai taikomas aplinkos apsaugos principas?

Gauti rezultatai yra džiuginantys, nes didžioji dalis respondentų 28,9 proc. (87 respondentai) atsakė, jog jų įmonėje yra rūšiuojamos atliekos ir 27,2 proc. (82 respondantai) atsakė, jog įmonėje taupomas popierius (spausdina ant abiejų lapo pusių, stengiamasi turimą informaciją tvarkyti elektroniniais būdais). Toki principai kaip sąmoningai taupomas vanduo, elektra, dujos, gaminama produkcija/teikiamos paslaugos nekenkia aplinkai, naudojami atsinaujinantys energijos ištekliai taip pat buvo pasirinkti respondentų. Na, o 9 proc. (27 respondantai) atsakė, jog ekologinės aplinkos principai jų įmonėse netaikomi, nes: nėra tam laiko;

siekiami sutaupyti lėšas, nes ekologiški produktai labai brangūs; nėra sukurtos strategijos; nėra informacijos kaip taikyti tokius principus; nereikalaujama; nėra poreikio; įmonė neekologiška (žr. 5 pav.).

Apibendrinus visų atsakymų rezultatus, galima teigti, jog situacija Lietuvos turizmo sektoriuje kalbant apie darnųjų vystymąsi yra palanki toliau plėtotis šiai koncepcijai ne tik teoriškai, bet ir praktiškai, nes kaip atskleidė tyrimas, jau dabar dalis turizmo paslaugų teikėjų diegia savo įmonių veikloje darnaus vystymosi principus ir planuoja ateityje naudoti kitokius, dar neišbandytus metodus siekiant darnaus vystymosi. Taip pat tyrime pastebėta, kad dalis įmonių bendradarbiauja su savo partneriais/kolegomis, net konkurentais, kai reikia taikyti darnaus vystymosi principus, nes kaip viena iš pagrindinių priežasčių kodėl netaikomi principai turizmo veikloje, buvo nurodyta, jog šiam veiksmui trūksta informacijos.

IŠVADOS

1. Darnaus vystymas(is) – tai vystymasis, kuris tenkina šių laikų poreikius nesumažindamas galimybių ateities kartoms tenkinti jų pačių poreikius. Tai pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija, kuri pabrėžia tarpusavio priklausomybę tarp trijų darnaus vystymosi stulpų (dimensijų). – ekonominio vystymosi, socialinio vystymosi ir aplinkosaugos. Darnaus vystymosi tikslas – suderinti šiuos stulpus taip, kad jie sustiprintų vieni kitus, ar bent jau nekonkuruotų tarpusavyje. Ši koncepcija plačiau naudojama pradėjo būti tik XX amžiuje, nes iki tol žmonija tiesiog neįvertino pasikeitusios situacijos dėl stiprėjančios civilizacijos, ekonominės veiklos ir dėl to, jog planetoje neliko žmogaus nelieštų plotų. Tačiau praeitame amžiuje žmonija susivokė ir atsirado poreikis subalansuoti globalios visuomenės vystymąsi dėl spartaus gyventojų skaičiaus augimo ir poreikių didėjimo, nes visiems šiems dalykams reikėjo ir vis didesnių aplinkos išteklių.

2. Darnaus vystymosi ir turizmo santykis yra ypatingas. Pagal Pasaulio turizmo organizacijos apibrėžimą (WTO, 2004) darnaus turizmo principai yra taikytini visoms turizmo formoms visų tipų turistų traukos vietovėse, įskaitant masinį turizmą ir įvairius nišinio turizmo segmentus. Tačiau kaip rodo dabartinė literatūros analizė, Lietuvos turizmo sektoriuje, turizmo plėtros programoje, nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje ir kituose dokumentuose darniam vystymuisi ir jo sąsajai su turizmu yra skiriamas permažas dėmesys, nes daugelis paslaugų nėra sertifikuojama, nevykdomas paslaugų monitoringas (ką jau daro daug sparčiau kaimyninės šalys).

3. Atlikus empirinį tyrimą, išsiaiškinta, jog dalis Lietuvos turizmo paslaugų teikėjų jau yra susipažinę su darnaus vystymosi koncepcija, bei taiko darnumo principus savo veikloje, rūšiuodami atliekas, sąmoningai taupant resursus, diegiant atsinaujinančios energijos išteklius, bendradarbiaujant su kitomis įmonėmis, kuriant darbo vietas, skatinant bendruomeniškumą, keliant vietinę ekonomiką ir kitais būdais, kurie daro teigiamą įtaką socialinei, ekologinei ir ekonominei aplinkoms, kurios yra darnaus vystymosi pagrindiniai stulpai. Tačiau išreiškiant tyrimo rezultatus procentais, tik šiek tiek daugiau nei pusė respondentų papuola į šią grupę, kuri domisi darnaus vystymosi samprata. Kiti paslaugų teikėjai nediegia darnaus vystymosi principų savo veikloje, nes jų nuomone tai reikalauja papildomų finansinių ir laiko išteklių, nėra pakankamai informacijos kaip integruoti darnaus vystymosi principus turizmo veikloje.

REKOMENDACIJOS

Išanalizavus užsienio ir Lietuvos literatūrą darnaus vystymosi ir turizmo tematika, bei atlikus empirinį tyrimą, buvo pastebėta, jog Lietuvos turizmo sektoriuje darnaus vystymosi principai yra taikomi, tačiau ši sritis turėtų būti dar tobulintina. Todėl iš literatūros analizės ir gautų tyrimo rezultatų kyla tokios rekomendacijos:

1. Valstybinėms institucijoms, kurios yra atsakingos už darnaus vystymosi principų diegimą, reikėtų labiau atsižvelgti į turizmo paslaugų teikėjų integravimą į šią ideologiją. Skatinti turizmo paslaugų teikėjus diegti darnaus vystymosi principus savo veikloje paaškinant kuo tai yra naudinga (tai gali būti atliekama rengiant konferencijas, seminarus, per švietimo prizmę).

2. Taikyti lengvatas tiems paslaugų teikėjams, kurie stengiasi savo veiklą vykdyti darniai ir prisideda prie globalios gerovės.

3. Turizmo paslaugų teikėjams reikėtų susikurti rodiklius, kuriais vadovaujantis būtų galima patvirtinti, kad įmonė tikrai yra integravusi darnaus vystymosi principus savo veikloje ir gali pasigirti (konkuruoti) su kitomis turizmo paslaugas teikiančiomis įmonėmis.

LITERATŪRA

1. Asociacija „Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vystomojo bendradarbiavimo platforma“ (2016). *Nacionalinė nevyriausybinių vystomojo bendradarbiavimo organizacijų platforma*.
2. Ataskaita „Our Common Future“. (2021). [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d]. Prieiga per internetą <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
3. Aulytė-Jelagė, R. (2016). *Darnaus vystymosi tikslai*. [žiūrėta 2021 m. sausio 12 d]. Prieiga per internetą <http://eurohouse.lt/wp-content/uploads/2016/12/Naujienslaikis-4.pdf>
4. Bhandari, P. (2021). An introduction to quantitative research. [žiūrėta 2021 m. kovo 6 d]. Prieiga per internetą <https://www.scribbr.com/methodology/quantitative-research/>
5. Bawa, K. S., Seidler, R. (2009). Dimensions of Sustainable Development. [žiūrėta 2021 m. sausio 23 d]. Prieiga per internetą https://www.books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=lyBICwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA21&dq=dimensions+of+sustainable+development&ots=k2syklfCM3&sig=nGnfvPDXTsbc-82iU6852DSfTY&redir_esc=y#v=onepage&q=dimensions%20of%20sustainable%20development&f=false
6. Bružaitė, V., Šadeikaitė, G. (2016). *Darniojo turizmo plėtra Lietuvoje. Nacionalinės darniojo turizmo reguliacinės aplinkos analizė*. [žiūrėta 2021 m. vasario 3 d]. Prieiga per internetą <https://www.Darniojo%20turizmo%20plėtra%20Lietuvoje.pdf>
7. Gall, M., Borg, W., Gall, J. (1996). *Educational Research. An Introduction*. New York, 1996.
8. Krathwohl, D.R. (1993). *Methods of Educational and Social Science Research: An Integrated Approach*. Longman/Addison Wesley Longman, New York, 789 p.
9. Mobilumo projekto „Profesinės kompetencijos didinimas darnaus turizmo traukos centrų ir paslaugų plėtrai (PROSTOUR)“ baigiamasis dokumentas (2009). *Darnaus ir atsakingo turizmo gairės*. [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d]. Prieiga per internetą https://www.J:/Darnausiratsakingo_turizmogairės.pdf
10. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2002). PATVIRTINTA Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimo Nr. 1247 redakcija). [žiūrėta 2021 m. kovo 8 d]. Prieiga per internetą <http://www.smm.lt/uploads/documents/darnus-vystymas/0.816819001255418152.pdf>
11. Naruševičius, V., Lazdinis, I. (2011). *Darnaus vystymosi politika ir valdymas*. [žiūrėta 2021 m. kovo 18 d]. Prieiga per internetą http://www.scholar.google.lt/scholar?cluster=168483121523193400&hl=lt&as_sdt=2005&sciodt=0,5
12. Oficialus Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerijos tinklalapis: <http://www.am.lt/V1/index.php>
13. Paulauskaitė, N. (1996). *Kokybiniai tyrimo metodai vadyboje*. Socialiniai mokslai: Vadyba, 1996, Nr.4(8), p. 35 - 42.
14. Projektas „Darnus vystymasis“. (2009). [žiūrėta 2021 m. sausio 18 d]. Prieiga per internetą <http://www.darnusvystymasis.gpf.lt/lt/intro>
15. Projektas „Darnus vystymasis“. (2009). [žiūrėta 2021 m. sausio 18 d]. Prieiga per internetą: <http://www.darnusvystymasis.gpf.lt/lt/problematika>
16. Projektas „Darnus vystymasis“. (2009). [žiūrėta 2021 m. sausio 18 d]. Prieiga per internetą <http://www.darnusvystymasis.gpf.lt/lt/istorija>
17. Projektas „Anykščių savivaldybės gebėjimų stiprinimas rajono darnaus vystymo ir turizmo planavimo gerinimui, panaudojant Norvegijos patirtį“. (2018).
18. Rezoliucija priimta Generalinės Asamblėjos 2015 m. rugsėjo 25 d. *Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų*. [žiūrėta 2021 m. vasario 14 d]. Prieiga per internetą <https://www.J:/Darbotvarkė%20iki%202030m.pdf>
19. Rinkos tyrimų specialistai. Internetinė nuoroda: <http://www.apklausa.lt/itmities-dydisStake>“s Instrumental Case Study Approach (2016). *Private sector implementation of responsible tourism*. [žiūrėta 2021 m. kovo 18 d]. Prieiga per internetą http://www.ajhtl.com/uploads/7/1/6/3/7163688/2016_article_1_vol_5_2_.pdf
20. Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita (2002). [žiūrėta 2021 m. kovo 8 d]. Prieiga per internetą <http://www.am.lt/LSP/files/SUB-PLET-NAC-AT.pdf>
21. Sustainable tourism. (2021). Sustainable development goals. [žiūrėta 2021 kovo 11 d]. Prieiga per internetą <https://www.sustaina.bledevelopment.un.org/topics/sustainabletourism>

22. United Nations (UN). (1983, 1992, 2000, 2022, 2005). Paimta iš tinklalpio: <http://www.un.org/en/index.html>
23. United Nations Environment Programme, World Tourism Organization (2021). *Making Tourism More Sustainable. A Guide for Policy Makers*. [žiūrėta 2021 m. kovo 6 d]. Prieiga per internetą: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/dtix0592xpa-tourismpolicyen.pdf>
24. Verslo žinių žodynas. [žiūrėta 2021 m. sausio 29 d]. Prieiga per internetą <http://zodynas.vz.lt/>
25. Žukauskienė, R. (2008). *Kokybiniai ir kiekybiniai metodai*.
26. William F. Theobald (2005). *Global Tourism*. [žiūrėta 2021 m. vasario 15 d]. Prieiga per internetą https://www.books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=X_gqz7u9iboC&oi=fnd&pg=PR1&dq=UNEP,+WTO+2005&ots=e6dw0gD9Pt&sig=1SMMWy-CNurYKAoPALaXgHBxMCY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE TOURISM SECTOR

DR. REGINA NAVICKIENĖ, DR. RŪTA MEIŠTĖ

Kolping University of Applied Sciences

ANNOTATION

The article deals with a current problem - how the principles of sustainable development are applied in the tourism sector. Increasing tourist flows lead to high resource consumption, and the growing interest of people in new types of tourism, such as sustainable tourism, eco-tourism or in directions such as healthy living, ecology, sustainability, highlights the need to apply the principles of sustainable development in the tourism sector. Object of research: principles of sustainable development in the tourism sector. The aim of the work is to find out the possibilities of applying the principles of sustainable development in the tourism sector. The results of the study revealed that the principles of sustainable development are quite widely applied in the tourism sector, but the development of tourism has both positive and negative effects on the environment.

TRENDS IN ENVIRONMENTAL ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN RURAL VILLAGES OF TAMIL NADU, INDIA

DR. M. HILARIA SOUNDARI, ASST. PROFESSOR & S. JEYA BASKARAN, M.PHIL SCHOLAR

Centre for Applied Research, Gandhigram Rural Institute, Gandhigram, Dindigul, TN, India

ABSTRACT

The frightening environmental degradation and depletion seek local, national, and global attention to respond immediately. Non-Governmental Organisations (NGOs), in this regard, have played a dynamic and prominent role in addressing this call and plunged into action. This study focuses on the roles and trends of NGOs in environmental activities among children in the rural villages of Tamil Nadu, India. Descriptive research design, which is primarily qualitative, is used to integrate practical tools of data collection. The study indicated the incredible impact created among children resulting in fostering a sense of eco-consciousness and attitudinal changes towards the environment through various initiatives like planting trees, kitchen gardening, etc. It places recommendations to other NGOs to reach out to as many villages as possible, teaching a strong sense of stewardship among the young ones, who will be ambassadors of protecting and preserving the environment.

“The earth provides enough to satisfy every man's need, but not for every man's greed”.

-Mahatma Gandhi

1. INTRODUCTION

Non-Governmental Organisations (NGOs) are prominent and inevitable forces working in the forefront, particularly in environmental concerns affecting every member of the society. NGOs have made substantial impacts in protecting and preserving the environment down the years in the history of humankind. As the quote of Mahatma Gandhi rightly pointed out, the interconnectedness of humans and nature are inextricable, and the entire living beings depend on the earth for their sustenance. Human beings in constant interaction with other living and inanimate beings in a historical context are an environment element. Still, both affect the environment and are affected by the environment (Scroll & For, 2020). Lately, the insatiability of human beings has resulted in making the earth the other way about causing environmental degradation and depletion of natural resources.

Hence, the urgent and immediate call to care for the environment is of local and global nature and provoking every walk of life. The outrages against nature keep accelerating at high speed without minding about the future of our common home (Francis, 2016). While human activity has always impacted the environment, technological advances since the Industrial Revolution and processes of globalisation have contributed to multiplying and amplifying those effects (Nasiritousi, 2019). The environmental crisis around us shocks everyone and everything in our common home leading to severe pollution, climate change, scarcity of water, loss of biodiversity, natural disasters, depletion of quality of life and depletion of resources. These issues pose multiple risks on the planet, particularly for the world's most vulnerable people, especially children (Walker, 2016). These issues are the causes of mass destruction, degradation of nature, and resources that endanger human well-being. Unhappiness and suffering to human beings crop up simply due to a lack of concern for the common good and the absence of a sense of responsibility and ethics for sustaining a balanced ecosystem (Danielraja, 2019). The study focused on the role and contributions of Non-Governmental Organisations in creating eco-consciousness among children in the rural villages of Tamil Nadu, India, by educating children on the need for protecting and preserving the environment meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs (Orsini et al., 2009).

2. Need of the Study

India is the world's second thickly populated country, with a population of 1.21 billion. It is the residence of 68.84 per cent of the people living in the rural area, which is about 833.1 million of India's population spread across the country with a divergent culture and customs practised (Census of India, 2011). On the other hand, India is one of the fastest emerging economies of the world; the World Bank has estimated India's Gross Domestic Product (GDP) growth to be in the range of 7.5 to 12.5 per cent during the financial year 2021-22 (Sriram, 2021). This significant population ground, exceptionally rural and the high growth rate of the economy have professed threats and challenges at the forefront of environmental issues related to water and air pollution, deforestation, depletion of the natural resources, climatic change failing agriculture, health hazardous, natural disasters, global warming and biodiversity loss.

The present study aimed to analyse and understand the impact created among children in the rural villages of Tamil Nadu and suggest ways and means for further concrete interventions among children. Hence this study is designed to examine how children exercise by presenting themselves as responsible individuals with considerable knowledge about environmental concerns, investigate the level of awareness taught to children in terms of protecting and preserving the environment as responsible stewards of creation, and focus on the action-oriented programmes that are being practised by children in the villages.

2.1. Study Area

Batlagundu and Oddanchatram are the two study areas in the Dindigul Districts of Tamil Nadu, where the two NGOs, namely DEEPAM and AMUTHU, extend their services. Oddanchatram is one of 8 Taluks of Dindigul district. There are 60 villages and a town in Oddanchatram Taluk. It has 52,829 households and 182,143, of which 91,248 are males and 90,895 are females. Around 16.5 per cent of the total population of Oddanchatram Taluk lives in urban areas, while 83.5 per cent lives in rural areas. The population of children between age 0-6 years is 14,599, which is 8 per cent of the total population. The literacy rate of Oddanchatram Taluk is 66.83 per cent, out of which 75.58 per cent are males, and 58.1percent are females. There are 22.44 per cent Scheduled Caste (SC) and 0.09percent Scheduled Tribe (ST) of the total population in Oddanchatram Taluk (Census of India, 2011).

Batlagundu is a Town Panchayat situated in Nilakottai Taluk of Dindigul district. Nilakottai Taluk of Dindigul district has a total population of 286,641 as per the Census 2011. Out of which 144,482 are males while 142,159 are females. In the total population, 29.6 per cent of people live in urban areas while 70.4 per cent live in rural areas. The average literacy rate in urban areas is 84.3 per cent, while in rural areas is 72.9%. The population of Children of age 0-6 years in Nilakottai Taluk is 30,156, which is 11percent of the total population. Schedule Caste (SC) constitute 27percent while Schedule Tribe (ST) are 0.8 per cent of the total population in Nilakottai Taluk (Census of India, 2011).

3. Objectives of the Study

The study highlights the following specific objectives to critically analyse the roles and impacts created by Non-governmental Organisations and propose recommendations and suggestions for long-lasting and effective interventions. The objectives of the study are,

- i. To study the type of environmental education given to children in the villages,
- ii. To assess the constructive programmes in developing eco-consciousness of the children, and
- iii. To study the feasibility of environmental sustainability at the grass-root level.

4. Study population

The researchers identified two Non-governmental Organisations rendering their service for more than ten years in Dindigul Districts of Tamil Nadu State in India, namely, DEEPAM, run

by the Sisters of the Cross of Chavanod and AMUTHU, run by the Jesuits of Madurai Province. Dindigul is one of the 38 districts of Tamil Nadu located in the southern part of India. It has 396 (Census, 2011) rural villages and one of the most backward districts in Tamil Nadu. The study population chosen are the children (11 – 18 years) in the villages where these NGOs operate.

It said that children are often broadly placed as the 'next generation' by environmentalists and policymakers concerned with addressing 'climate change and environmental degradation' (Walker, 2016). Every seed sown among children instilled with proper understanding and awareness is well nurtured with utmost care. Hence, it remains as the moral base for choosing these two Organisations target population for the study. Having this as a strong base, the researchers examined the role of NGOs in shaping children as conscientised individuals with significant knowledge about environmental concerns.

5. Role of NGOs

Down the years in history, NGOs working for the cause of the environment have been recognised as essential contributors to environmental protection and extended rights to be consulted and participate in the United Nations' decision-making process (Jasanoff, 1997). NGOs have played a significant role in creating awareness on environmental issues at the grassroots to influence local, national, and global bodies in policymaking and implementation. Thus, as a growing body of evidence, it indicated that they influence government decisions to develop domestic policies to protect natural resources and negotiate international treaties and how individuals perceive environmental problems (Betsill & Corell, 2017).

NGOs have been described as agitators for environmental action, architects of governance solutions, and entrepreneurs for new initiatives (Nasiritousi, 2019). According to Betsill (2017), NGOs involved in climate change governance as “activists raising awareness and calling for action; as diplomats working with governments to craft climate policies; and as governors developing new mechanisms for steering society towards a low-carbon future.

Nevertheless, NGOs continue to be more active participants in protecting and preserving the environment adopting the 2030 agenda for Sustainable Development and its seventeen goals through implementing, monitoring, and reviewing in the field. Similarly, these two organisations' works for the study reflect it in the field incorporating SDGs as part of its action programmes.

5.1. Model of reaching out

These two organisations working with children have developed a process through which they reach out to children in creating awareness among children. The model is given below in the figure.1

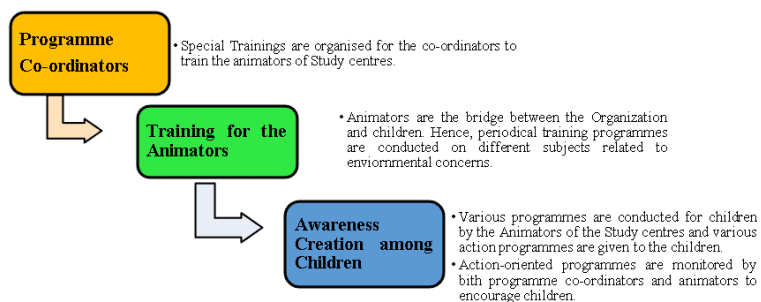

Figure 2. **Process of Reaching out to Children**

6. Methodology and Data Collection

Descriptive research design has been adopted for the investigation to describe accurately and systematically the impact of environmental education made among children in the rural areas in the last five years of these two NGOs working with them.

6.1. Sampling Techniques

The sampling techniques preferred by the researcher is cluster sampling based on the operational nature of the NGOs which have been working in the rural villages, choosing equally 250 respondents.

6.2. Tools for Data Collection

Focus Group Discussion, Interview Schedule, and case study were the main tools for data collection used in this study.

6.2.1. Focus Group Discussion

The respondents are classified into different groups according to their age, and the researcher conducted a focus group discussion. The purpose of this tool is to get an in-depth understanding (O.Nyumba et al., 2018) of the level of awareness created among children on the importance of the environment and its related problems that affect them directly. A total of eight focus group discussions were conducted in different locations in the villages of these organisations. The followings are the questions used for the discussion.

- a) What are the environmental problems that you are aware of, and how you came to know?
- b) What is your understanding and perception of the environmental crises?
- c) Do you realise that these problems are directly connected to you?
- d) What measures have you taken to protect and preserve the environment in your home, school and village?

6.2.2. Interview Schedule

The researcher preferred the Interview Schedule as one technique to collect data because they are a widely used methodology in conservation research (Young et al., 2018). It is flexible and helps the researcher to have an in-depth analysis of the results. Hence, an interview schedule is a tool applied for both children and the animators to assess the environmental impacts among children.

6.2.3. Case Study

As a qualitative research method, the case study is employed to have a comprehensive picture of the study proper involving the selected samples of children. For case study requires investigation of 'real-life phenomenon through detailed contextual analysis of a limited number of events or conditions, and their relationships (Burns, 2017). Hence this tool is selected to address the aspects of environmental issues and the initiatives taken by children.

7. Profile of the Respondents

The respondents belong to the lowest strata of the caste hierarchy in Indian society facing all forms of discriminations. They are from the most deprived sections of the Dalit community, having an impoverished family background in the society. These children belong to the lowest strata of the caste hierarchy in Indian society facing all forms of discriminations. The economic condition in the families of these children is not that conducive for them to afford in premier schools with attractive buildings. Their economic and social conditions allow them only in the ordinary government-run schools in the villages. Moreover, the quality of education provided in villages schools was not par with the leading premier schools in the neighbouring towns. Yet, the NGOs working in these villages offer a quality education focusing on holistic growth through the study centres.

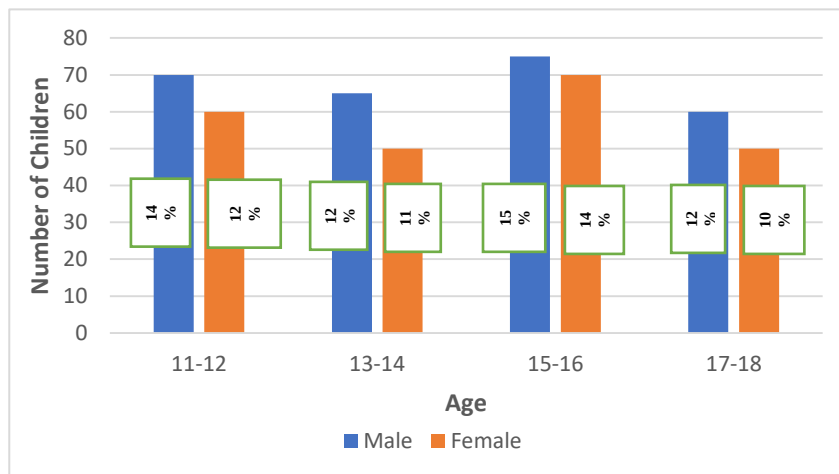

Figure 3. **Age of the Respondents**

The above figure 2 represents the age of the respondents. The respondents are between eleven to eighteen years of age, 53 per cent were male, and 47 per cent were female. *AMUTHU* runs 60 study centres in Oddanchatram block, and *DEEPAM* runs 83 centres in Batlagundu block of Dindigul districts, Tamil Nadu.

7.1. Environmental Programmes

The NGOs had offered a variety of environmental awareness programmes to children. These programmes were given to them periodically, and the medium of communication preferred was Tamil for better grasping and understanding the issues. The following were the key themes covered in creating awareness and imparting knowledge among children. They are the causes and impacts of climate change, global warming, different types of pollutions and health-related problems, depletion of essential resources of the earth, deforestation, and natural disasters.

Apart from these programmes, there were also few training programmes given to them on kitchen gardening, terrace gardening, etc. These training programmes were more realistic. They impart practical skills on kitchen and roof gardening. Experts from the fields had been invited and taken to the villages to give training. The impact of these training programmes has made a tremendous impact resulting in creative initiatives by children.

8. Key Findings

In responding, children came out with their understanding of issues related to the environment and the urgency to respond to the call for action. Children expressed their experiences and defined what was most familiar to them in their simple ways. Hence, this part throws light on the findings and proposes recommendations for future action-oriented activities among children.

8.1. Realisation of Protecting Environment

The need to protect and preserve the earth's vital natural resources is very much felt irrespective of every nation across the globe. This attitude has become evident when people are directly getting affected due to various factors related to the environment. Likewise, the respondents, having known all the environmental problems caused by multiple factors, accept that it is very much essential for the sustenance of every living being.

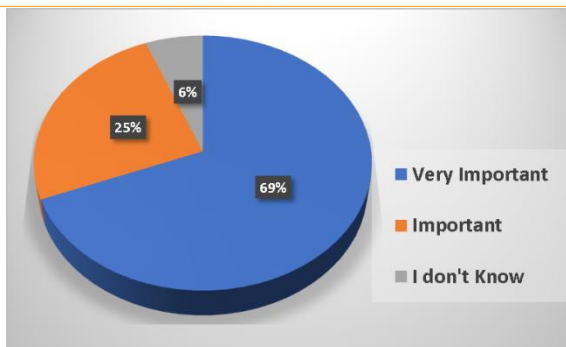

Figure 4. Protecting and Preserving the Environment

The study revealed that the children in the rural villages realise the importance of the environment and its interconnectedness with human beings. The above figure 3 indicated that 69 per cent of the respondents agreed that it was essential to take necessary steps to protect and preserve the environment for future sustenance, and 25 per cent equally felt its importance. Only 6 per cent of the respondents felt confused and were not very sure of what to communicate. Hence, awareness programmes and training offered to these children in the villages have substantially impacted the young ones. Above all, it indicated the sense of eco-consciousness being well nurtured and enhanced through imparting knowledge and awareness programmes.

Children's Involvement in Protecting Clean Environment

Sanitation problem was very acute in Bodikamanvadi village in Authoor Taluk Dinidigul District for the past two years. The rainwater and gutter water got mingled and stagnated in all the streets of the village. Due to this, many children and people were affected by Dengue fever. At this crucial time, DEEPAM evening study centre came to help to solve the sanitation problem through the children parliament, which prepared a petition and presented it in the grama panchayath meeting held on 2nd October 2020. As an immediate response, action was taken to clean the gutter and the streets. The authorities promised to set up proper drainage system in the village to avoid sanitation problems. Thanks to DEEPAM evening study for monitoring the children to write petition and achieve their goal.

8.2. Initiatives by Children

The eco-consciousness created among children has resulted in initiating action-oriented programmes by children themselves in a smaller but ineffective way. Figure 4, given below, presents a vivid picture of different activities started by children assigned to their capacity.

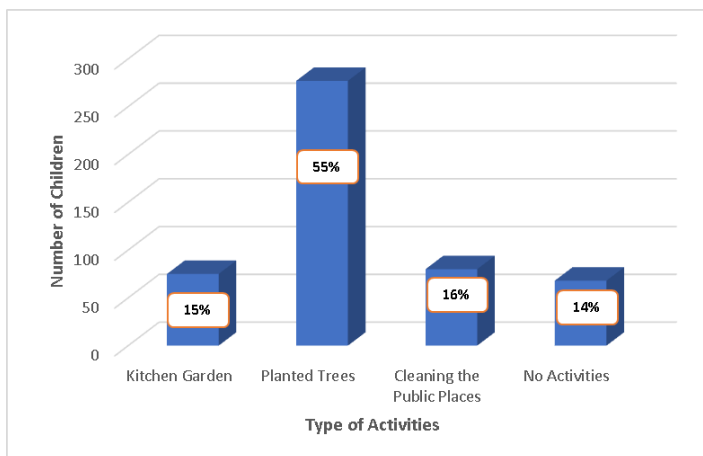

Figure 5. New Initiatives by Children

The study once again pointed out the impact factor created among children, resulting in planting trees, owning a kitchen garden, and cleaning public places like schools and other areas. Among the respondents, 55 per cent said that they planted saplings in their houses, commonplaces of villages and on both sides of the streets. The rest kitchen, gardening and cleaning the public places carry 15 and 16 per cent, respectively. It highlighted that these noble acts of children developed from the awareness programmes and training, which has imparted social responsibility and a change in the attitudes towards environmental sustainability of caring for the society and the surroundings.

My name is S. Kiruthika. My village name is Kothayam colony near Porulur. I am studying in class 11 in the government school. I lost my father a few years back. My mother takes care of me. I have attended awareness programmes on environmental degradations and training on kitchen gardening. After attending these programmes, I have a small kitchen garden in my house, and I have planted vegetables for my family use. Having heard all the programmes given by AMUTHU, I do realise that we have to protect and preserve the environment. I also promise that I will take steps to do it with my limited capacity.

8.3. Awareness of the Use of Plastics

The use of plastic materials causes environmental degradation afflicting land and waterways. The awareness created among the children has a tremendous impact on the ill effects of the use of plastics. Figure 5 throws light on the habits of using plastic related materials among children. Among the respondents, 31 per cent of the children confessed that they never use plastics. Though the percentage was tiny, it indicated a greater impact level among children. However, 45 per cent of the respondents agreed that they use plastic related materials despite knowing the danger of using them due to unavoidable circumstances.

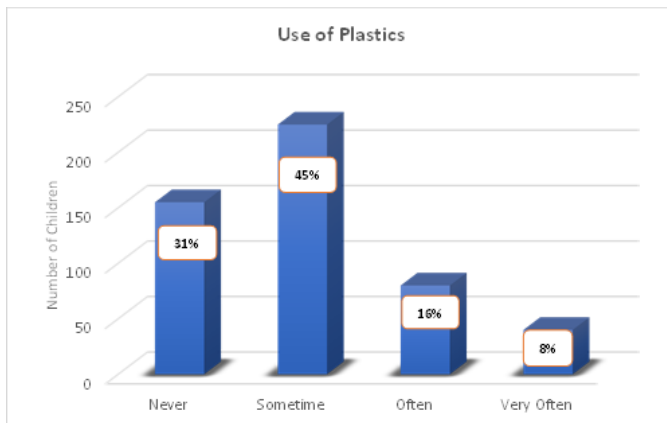

Figure 6. Awareness of the Use of Plastics

My name is K. David, and I am from Pudukottai village near Oddanchatram. As a student studying in class 10 in the government high school in Oddanchatram, I attended all the training programmes of AMUTHU organised for children. I have benefitted and personally learnt many things for my life. Remarkably, the awareness programmes on environmental issues have helped me to understand the need to protect them for myself and future generations. AMUTHU gave me plants, and I have planted ten trees around my house and watering every day.

9. Recommendations

The study on the impact factor of environmental concerns among children showed that children could identify correctly various environmental problems affecting human beings and all other living organisms of the earth. The findings showed that children realise the need and importance of nature, which defines both human beings existence and relationship with the world (Hadzigeorgiou & Skoumios, 2013). There is a clear indication of attitudinal changes among children fostering a sense of appreciating the beauty of the environment and building a solid relationship with it. The attitudinal changes have instilled a significant amount of eco-consciousness, which is visible in the little efforts taken by children. The various initiatives by these two Non- Governmental Organisations yielded an excellent harvest among children.

As Omoogun (2016) suggested, the NGOs involved in imparting environmental awareness at the grassroots should foster a sense of stewardship, reaching out to many more rural villages inspiring young minds, undoubtedly promoting love and respect for nature. Human beings should believe in their interconnectedness with other organisms, which would foster responsibility towards the environment with a common sense of being ever grateful to it. Leopold wrote years ago in his book: 'We abuse land because we regard it as a commodity belonging to us. When we see land as a community to which we belong, we may begin to use it with love and respect'(Frantz & Mayer,

2013). It is true. When humans begin to realise and respect, as the young children in the rural villages did, the environment will respond to human beings positively through its entirety.

10. CONCLUSION

Human beings are part and parcel of the environment. Both are interrelated, interdependent and interconnected. It contributes to the well-being of all living organism, including human beings. Hence, everyone has the moral responsibility to protect and preserve for the good of our generations and leave it without harm for the peaceful living of future generations. Injury and damage done to the environment will take years to recuperate to its normalcy. However, having known all this, let us continue to uphold the significance and respond consciously to make a difference through our small acts to protect and preserve the environment. It manifests the beauty and grandeur of the creator.

REFERENCES

1. Betsill, M. M., & Corell, E. (2017). NGO influence in international environmental negotiations: A framework for analysis. *International Environmental Governance*, November, 453–476. <https://doi.org/10.1162/152638001317146372>
2. Burns, W. (2017). The Case for Case Studies in Confronting Environmental Issues. *Case Studies in the Environment*, 1(1), 1–4. <https://doi.org/10.1525/cse.2017.sc.burns01>
3. Danielraja, R. (2019). A Study of Environmental Awareness of Students at Higher Secondary Level. 6–10.
4. Francis, P. (2016). Sull'enciclica «Laudato si'». *Rivista Di Filosofia*, 107(1), 99–140. <https://doi.org/10.1413/82725>
5. Frantz, C. M., & Mayer, F. S. (2013). Studies in Educational Evaluation The importance of connection to nature in assessing environmental education programs. *Studies in Educational Evaluation*, 1–5. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2013.10.001>
6. Hadzigeorgiou, Y., & Skoumios, M. (2013). The development of environmental awareness through school science : Problems and possibilities. 405–426. <https://doi.org/10.12973/ijese.2013.212a>
7. Jasanoff, S. (1997). NGOs and the environment: From knowledge to action. *Third World Quarterly*, 18(3), 579–594. <https://doi.org/10.1080/01436599714885>
8. Nasiritousi, N. (2019). NGOs and the environment. *Routledge Handbook of NGOs and International Relations*, 329–342. <https://doi.org/10.4324/9781315268927-24>
9. <https://www.censusindia.co.in/subdistrict/nilakkottai-taluka-dindigul-tamil-nadu-5767>
10. O.Nyumba, T., Wilson, K., Derrick, C. J., & Mukherjee, N. (2018). The use of focus group discussion methodology: Insights from two decades of application in conservation. *Methods in Ecology and Evolution*, 9(1), 20–32. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.12860>
11. <https://www.censusindia.co.in/subdistrict/oddanchatram-taluka-dindigul-tamil-nadu-5761>
12. Omoogun, A. C. (2016). From Environmental Awareness to Environmental Responsibility : Towards a Stewardship Curriculum. 2(2), 60–72. <https://doi.org/10.5296/jei.v2i2.9265>
13. Orsini, M., Catharino, A. M. da S., Catharino, F. M. C., Mello, M. P., de Freitas, M. R., Leite, M. A. A., & Nascimento, O. J. M. (2009). Síndrome do homem no Barril, uma diplegia amiotrófica braquial proximal simétrica relacionada a doença do neurônio motor: A propósito de nove casos. *Revista Da Associacao Medica Brasileira*, 55(6), 712–715. <https://doi.org/10.1590/S0104-42302009000600016>
14. Scroll, P., & For, D. (2020). The Impact of Environmental Education Activities on Primary School Students ' Environmental Awareness and Visual Expressions. 9(2), 188–216. <https://doi.org/10.17583/qre.2020.5115>

15. Sriram Lakshman. (n.d.). *article34203789 @ www.thehindu.com.*
<https://www.thehindu.com/news/national/india-fy21-22-growth-will-be-in-the-75-125-range-likely-101-world-bank/article34203789.ece>
16. Sudhira, H. S., & Gururaja, K. V. (2012). Population crunch in India: Is it urban or still rural? *Current Science*, 103(1), 37–40.
17. Walker, C. (2016). *Environment and children's everyday lives in India and England: Experiences, understandings and practices*. 1–311. [http://discovery.ucl.ac.uk/1478353/1/Catherine Louise Walker PhD Thesis.pdf](http://discovery.ucl.ac.uk/1478353/1/Catherine%20Louise%20Walker%20PhD%20Thesis.pdf)
18. Young, J., Young, J. C., Rose, D. C., & Mumby, H. S. (2018). *Science Research: A Methodological guide to using and reporting on interviews in conservation science research*. January. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.12828>

Children's Environment concern

Admiring nature

Kitchen Gardening

Evening Study centre

Becoming part of nature through

Pranayama

Yoga

Learning eco-consciousness

Developing sense of cleanliness

Learning ecology in street corners

Involving parents in environment education

THE NOMADIC RADICAL ACADEMY: CREATING A DIALOGUE ABOUT ECO-FRIENDLY BEHAVIOUR USING ARTS-BASED METHODS

MARIJA GRINIUK

Vilnius Kolegija / University of Applied Sciences, Lithuania

ANNOTATION

The research explores how to create a dialogue with youth and children about climate change and water pollution using arts-based methods (ABR), exemplified by two cases of artwork. The aim of the research is to create recommendations for artists, collaborating with environmental scientists, within NGOs on how to work within InterMedia and complete the Artistic Cycle by involving participants in a dialogue about nature and the environment at the site of the gallery. The objectives of the research are to analyze the cases and discuss environmentally friendly behaviour through art. The research results are the recommendations targeted at artists and art educators working with environmental themes.

INTRODUCTION

The Nomadic Radical Academy (2019), realized at the Gallery Meno Parkas, is the object of the research presented in this article, through the means of Arts-Based Methods, involving artists and environmental scientists and activists. The Nomadic Radical Academy involved live performance and artwork within an art installation comprising an immersive artistic conversation about climate change, environmental sciences, and eco-friendly behaviour (Griniuk, 2021). This research is innovative and significant for the artists and art educators due to its implementation of cross-disciplinary discussion on climate change and water pollution, targeted at young audiences utilizing dialogical art and aesthetics. The research problem concerns the lack of tools and terms for art production and art education practitioners to engage in InterMedia discussions about the artistic methods to enhance empathic connections of the involved project participants with nature. The aim of the research is the development of tools and recommendations, which could be applied by the artists and art educators, working on the projects themed around environmental issues in collaborations with environmental scientists in NGO organizations. The objectives of the research are as follows: to analyze the cases of the artworks by two artists, realized within The Nomadic Radical Academy and to discuss how art can create empathic connections with nature and open a discussion about environmentally friendly behaviour.

The article comprises the following parts: presenting methods and terms used in the research; presentation and analysis of the two cases and recommendations to artists collaborating with environmental scientists or working with art projects themed around eco-friendly behaviour.

Method and Terms

The research philosophy within this study is interpretivism (O'Reilly, 2009, pp.119-124). The methodology is framed as complex mixed methods (Saunders, Lewis and Thornhill, 2012). The time horizon of this research is cross-sectional, as the study is completed within two years (Saunders, Lewis and Thornhill, 2012). The data collected included participant observations as well as photo and video materials from the project The Nomadic Radical Academy (2019). Artists of the case projects Anne-Louise Knudsen (DK) and Anders Werdelin (DK) were invited to participate at the Nomadic Radical Academy and the researcher was an eyewitness to their artistic contributions.

The method used to collect this data and analyze it is the Arts-Based Research (ABR) method. ABR was developed in the 1970s as an interdisciplinary approach to research that uses a range of art practices, such as creative writing, drama, music and visual art forms, in order to address social science questions (Eisner, 1997). Exploratory research is close to ABR in that it involves creative interpretation and creativity exercises. ABR is described as a data-collection

method with art at its core (Barone & Eisner, 2012). In ABR, the process is as important as the product. This is why there is so much focus on the creative process within the contributions to the Nomadic Radical Academy. The product is needed to help answer the research questions, for example the objects and items, used during the performance of a workshop, as at the later phase they can become the parts of the data collected. However, the process of creating this product is just as important as the data is gathered during the interactions between the artists and the audience members (the children).

The goal of this kind of research is to improve the understanding of human behaviour through the involvement of aesthetic means (Barone & Eisner, 2012; Leavy, 2018). ABR helps the researcher understand the relationship between thoughts, feelings, and behaviours, such as in the case of the artworks within The Nomadic Radical Academy. ABR belongs in the field of qualitative research (Leavy, 2018). The data of the described cases is analyzed using the tools of qualitative data analysis. To analyze the collected data are used categories and keywords. The cases in this article are illustrated by the four included images (Image 1, 2, 3 and 4), where the three first images are aiming to highlight the installation at the gallery and the fourth image is unfolding the interaction between the artist and the audience members.

The cases presented in this article will be analyzed through the concepts of *eco-friendly behaviour*, *InterMedia*, and the *Artistic Cycle*:

Eco-friendly behaviour or practices have been gaining ground in recent years due to increased awareness of the need to conserve the environment and promote ecologically sustainable living (Carfora, V., Caso, D., Sparks, P., Conner, M., 2017). *Eco-friendly behaviour* in this study is combined with artistic action.

The term *InterMedia* (meaning “between media”) was originally used to describe Fluxus works that used pre-existing media (e.g. music, painting, sculpture) in new ways (Andersen, 2002; Higgins, 1984; Griniuk, 2020). Creators of such artworks may use any number of objects, media, and/or the human body in combination. The term intermediality can be used more specifically to refer to *InterMedia* and interdisciplinary works that involve the audience directly (Rippl, 2015), as opposed to works in which the audience are only observers. In the context of this article *InterMedia* is used as a term very similar to Fluxus pedagogies (Griniuk, 2020), as interaction is with children.

Artistic Cycle, a term described by art critic and scholar David Burton (2006), is characterised by dialogue with the audience members while completing a studio-based process and during its exhibition. In other words, according to Burton (2006), it is the period during which an artist comes up with a concept and then executes and presents the concept to an audience or spectator, who, in turn, gives rise to new ideas.

Analysis of the Cases

The organizer of The Nomadic Radical Academy (2019) is artist and PhD candidate at The University of Lapland Marija Griniuk (LT/DK/FIN). The following artists were involved in The Nomadic Radical Academy (2019): Tue Brisson Mosich (DK/LT), Nanna Ylönen (FIN), Marta Gil (SE), Sanna Blennow (SE), Rikke Goldbech (DK), Anne-Louise Knudsen (DK), Anders Werdelin (DK), Dr. Adomas Danusevičius (LT/DK), and Kaunas-based Lithuanian artists and initiatives: Evelina Šimkutė, Šilainių Sodai and Vyrenijus Andrijauskas. Video documentation was done by Albinas Liutkus, and photo documentation was done by Antanas Untydi and Marija Griniuk. The cases described in this article are the artworks created by Danish artists Anne-Louise Knudsen (DK) and Anders Werdelin (DK). The project comprised a day camp consisting of performances, workshops, discussions, collective food preparation, and collective dinners. The regular visitors of the gallery could observe the art project in situ. The Nomadic Radical Academy is built upon the ideas of *InterMedia*, a concept coined within the conceptual framework of Fluxus art (Andersen, 2002).

Anne-Louise Knudsen presented her artwork “The Sun” (2019), created from recycled textiles, at The Nomadic Radical Academy. The sewn/quilted pieces of old fabric were the first part of her contribution to the project. In the second part, she expanded her artwork through a workshop

with children who created three-dimensional collages from recycled materials. InterMedia was present in the transgression of the two-dimensional artwork into a dialogue-based production involving the children. Also, the *Artistic Cycle* could be perceived as the static artwork became the basis for an active discussion on the issues of responsibility and recycling (Burton, 2006).

“The Sun” (2019) was created as a part of an ongoing exploration of nurturing ecologically sustainable lifestyles, such as waste and water conservation. The piece symbolises our reliance on the sun for life and how we are destroying it by creating toxic waste. This piece’s use of recycled fabric raises awareness of the importance of recycling and emphasises how we are literally killing ourselves by poisoning our environment. Presented as a tarot card, it also signifies that there is still hope for the future and a chance to change.

Image 1. **The Nomadic Radical Academy.** Anne-Louise Knudsen, “The Sun” (2019), Photo: Marija Griniuk

Knudsen has worked with fabric (recycled or otherwise) for a long time and views it as a powerful medium for expression. The message behind “The Sun” (2019) is important: we need to take care of ourselves and our planet in order to survive, and we need to practice eco-friendly behaviour. The artist’s use of fabric is also a symbol of our need for clothing and warmth. Thus, it ties into the idea that this is an issue that concerns us all.

Both the artwork and the dialogue it generates are intended to promote care for our environment. In the second part of this project, the artist led a workshop with children. In this workshop, *InterMedia* art (Andersen, 2002; Higgins, 1984; Griniuk, 2020) and education merged as the artist, with the help of the children, created a work of art that would later become part of an exhibit. The act of working together to complete a piece of art using the children’s collages sparked a meaningful discussion about the environment and how to help protect it, which, in turn, contributed greatly to the *Artistic Cycle* (Burton, 2006) in the case of this artwork.

Image 2. The Nomadic Radical Academy. Anders Werdelin, “Untitled” (2019), Photo: Marija Griniuk

The contribution by Anders Werdelin, “Untitled” (2019). The work is directly related to climate change and, at the same time, is visually and architecturally interesting.

“Untitled” (2019) is a follow up to his earlier work entitled “Woodwave” (2017), which he created for the Copenhagen Metro fence project (“Byens Hegn”) in October 2017.

Here, Werdelin made a sculptural rendering of sea waves, aiming to communicate that the very place of the exhibition will someday be covered by the ocean if glaciers indeed melt away. His decision to mount the waves vertically was partly the result of the fact that the fence had to be standing upright and partly to bring about the idea of a blind road, the end of evolution, a full stop.

The artwork “Untitled” (2019) was presented at The Nomadic Radical Academy as several parts that fit together, as a habitat made of several reciprocally fitting parts of different ages, all burnt looking on the outside, symbolising a dangerous environment in the form of a hydra of exhaust pipes. The burned elements of the sculpture left marks on the children’s hands or clothes when they attempted to touch them at the gallery.

The children intentionally and unintentionally created patterns on their bodies by interacting with Werdelin’s sculpture. Werdelin’s piece “Untitled” (2019) was presented by the author to the children as part of a discussion about CO₂ emissions and our responsibility to use eco-friendly means of travelling. Here, *InterMedia* (Andersen, 2002; Higgins, 1984; Griniuk, 2020) is seen both in how the children interacted with the sculpture and how the dialogue with the author arose in the gallery.

Image 3. **The Nomadic Radical Academy. Anders Werdelin, “Untitled” (2019) (the black objects on the wall), Photo: Marija Griniuk**

Through the process of making the piece for the exhibition, “Untitled” (2019) transformed into a tool for discussions on issues related to climate change. This is where the challenge lies: How can we make the connection between art and actions? This is where the artist gets in touch with the children directly and makes them aware of our environmental responsibilities as humans today. The artwork “Untitled” (2019) thus becomes part of an important discussion on the environment and is delegating a message that the children are accepting into their daily lives.

The artist makes a connection between the artwork and the children’s lives by opening up a discussion on the topic of climate change. The artist gives the children a chance to voice their concerns and make them known to others. In the case of Werdelin’s work, the *Artistic Cycle* (Burton, 2006) is completed by the dialogue created between the artist and the children participating in the gallery.

Image 4. The Nomadic Radical Academy. Anne-Louise Knudsen, workshop by “The Sun” (2019), Photo: Antanas Unitidy

Recommendations Based on the Cases by Knudsen and Werdelin.

There is a difference between what we think we do and what we actually do, as most of our lives are spent doing things on “auto-pilot.” The problem with “auto-pilot” is that we lose some of the essential details. The aesthetic approach helps us to slow down and pay attention to the little details in our lives, including those regarding responsible consumption and eco-friendly behaviours.

ABR makes us ask the questions that help us to understand our own responsibility and the ways we connect with nature. These questions are different for everyone, but they all help to make us more aware of ourselves and the world around us. The live discussion between the artists and the participating children is at the core of the educational approach within the Nomadic Radical Academy. Therefore, artists engage in the dialogue with children at the site of the installation at the gallery, close to their artwork.

Enhancing awareness about climate change and eco-friendly behaviour through arts-based methods is practiced not only by the artists, but in collaborations between the artists and environmental scientists. In the case of the Nomadic Radical academy cross-disciplinary collaborations were encouraged as such collaborations can widen the scope of the information artworks communicate to the audience members. Knudsen and Werdelin communicated with all the artists, environmental specialists and activists and participants of the Nomadic Radical Academy and this contributed to their experience of the event. They also visited the Kaunas-based initiative Šilainių Sodai and participated in one of their events as the audience members.

The organizer of the Nomadic Radical Academy had a double role, representing both fine arts and environmental sciences, due to her academic background, which was especially present in the later edition of the event in 2020. Part of the discussions with the children and feedback about the performances were conducted by the artwork analysis through the prism of environmental sciences. The language needed to be adapted to the listeners and all the concepts explained and

unfolded, in a way accessible to the young audience. While utilizing arts-based methods to communicate environmental sciences in organizational settings one should be aware of the wide scope of the audience. Thus, the narrative should always be adapted to the interests and backgrounds of the listeners.

The following recommendations are targeted at artists and art educators working with environmental themes, as well artists, collaborating with environmental scientists in the setting of non-governmental organizations:

- ABR (Barone & Eisner, 2012; Leavy, 2018) is an important approach, as it can help people make sense of the data collected and improve projects. There are many ways to collect data, but the ABR approach uses a wide range of artistic practices to do this, thus allowing the artist-researcher to review and analyze the events.
- Everyone has their own interests, likes, and dislikes. Everyone also has their own experiences that affect the way they see and understand things. When a wide range of art practices are used, it is more likely that some of the participating children will connect with something. Therefore, the Nomadic Radical Academy values a wide range of approaches to create a dialogue with children on the themes of the environment and responsible consumption. Collaborations and network-building between the international professionals and local art and environmental sciences communities should be encouraged.
- Completing the *Artistic Cycle* (Burton, 2006)—not only presenting the artwork in the gallery space but also by engaging with the young audience in in-depth conversations about the ecology and environment—is beneficial to the audience and the artist, as it evokes new ideas and thoughts, leading to the further development of the concepts behind the artworks.
- Art is meant to be enjoyed and appreciated. It is meant to express the innermost feelings and ideas of an individual. It is meant to be shared and enjoyed by others. By means of *InterMedia*, emphasis is placed on co-participation and co-creation in the exhibition space (Andersen, 2002; Higgins, 1984; Griniuk, 2020) or enhancing of the scope of participation in the workshop or event setting.

CONCLUSION

This research presented here builds upon the two artistic contributions to the Nomadic Radical Academy created by artists Anne-Louise Knudsen and Anders Werdelin that were observed by the organizer of the Nomadic Radical Academy (who is also the author of this paper). The method used within this research is ABR.

The aim of this research was to create recommendations for the artists, who work with environmental issues and communicate with young audiences and artists collaborating with environmental scientists. The main points of these recommendations are as follows:

- ABR is a useful tool for analyzing art projects about nature, the environment, and participants' behaviours within them.
- The variations and experimentations towards engaging with the audience are key to connecting with most of the participants and having in-depth discussions about eco-friendly behaviour.
- The *Artistic Cycle* is completed by the active involvement of the young audience in the dialogue, and it can benefit the artists' further work.
- The gallery space provides the possibility to generate a story and complete the *Artistic Cycle*, resulting in the dissemination of the narrative about eco-friendly behaviour among a young art audience.

REFERENCES

1. Andersen, E. (2002). What is...? in S. Solimano (Ed.), *The Fluxus Constellation* (pp. 25-35), Museo d'Arte Contemporanea di Genova. http://www.what-is-eric-andersen.net/Fluxus_Constellation_Genova.pdf
2. Barone, T., & Eisner, E. (2012). *Arts based research*. Sage.
3. Burton, D. (2006). *Exhibiting Student Art: The Essential Guide For Teachers*. Teachers College Press.
4. Carfora, V., Caso, D., Sparks, P., Conner, M. (2017). Moderating effects of pro-environmental self-identity on pro-environmental intentions and behaviour: A multi-behaviour study. *Journal of environmental psychology*, 53, 92–99. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.07.001>
5. Eisner, E. W. (1997). The promise and perils of alternative forms of data representation. *Educational Researcher*, 26(6), 4–10. <https://doi.org/10.2307/1176961>
6. Higgins, D. (1984). *Horizons, the poetics and theory of the intermedia*. Southern Illinois University Press.
7. Griniuk M. (2020). Performance pedagogy: Performing fluxus pedagogy in a contemporary Lithuanian context. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 440, 152–163. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.44.11>.
8. Griniuk, M. (2021). Bridging the city: Connecting art, performance design, environment and education. In *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference*, 4 (pp. 528-538). Rezekne Academy of Technologies. <https://doi.org/10.17770/sie2021vol4.6412>
9. Leavy, P. (2018). Introduction to arts-based research. In P. Leavy (Ed.), *Handbook of arts-based research* (pp. 3–21). Guilford Press.
10. O'Reilly, K. (2009). Interpretivism. In K. O'Reilly, *Key concepts in ethnography* (pp. 119–124). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446268308>
11. Rippl, G. (Ed.). (2015). *Handbook of Intermediality: Literature - Image - Sound - Music*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110311075>
12. Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2012) *Research Methods for Business Students*, 6th edition. Pearson.

ECONOMIC SANCTIONS IN LITHUANIAN ENVIRONMENTAL LAW

DR. SIGITA ŠIMBELYTĖ

Kazimieras Simonavičius University

ANNOTATION

The increasing number of environmental infringements calls for effective legal measures, which would help to protect the public interest in this area. Therefore, the object and purpose of the research of the article is to reveal the peculiarities of the legal regulation of economic sanctions for legal persons for environmental violations and the problems of their application in Lithuanian law. On this basis, the analysis of the research is divided into three directions according to the set tasks, therefore, the article seeks to analyze the peculiarities of the regulation of such economic sanctions in administrative and criminal justice and, finally, to reveal the problems of application of such sanctions in case law. The methods of document analysis, systematic analysis, generalization, comparative analysis, logical-analytical methods are applied in the article. The performed analysis substantiated a number of problems not only in the legal regulation of such sanctions, but also in their application.

Keywords: *environmental protection, economic sanctions, legal persons.*

INTRODUCTION

Although the society is increasingly talking about creating innovations in solving environmental problems, ecological responsibility is required from business, however, most famous in the media environmental violation committed by “AB Grigeo Klaipėda” with property damage of EUR 48 million to the environment, as well as the official statistics of the Department of Environmental Protection, show that that last year, in 7 months alone, environmentalists received almost 13 thousand reports of violations. This situation forces us to talk not only about the formation of conscious environmentally friendly thinking, but also about effective legal measures that would help to better protect the public interest in a safe environment and natural resources. Therefore, this article aims to analyse in detail significant and relatively new changes in environmental regulation from August 1st, 2016, when the amendments to the Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania (hereinafter - LEP) made it possible to impose economic sanctions on legal persons for environmental violations, whereas until then, only 'damage' was mentioned in the law, references to the bodies or authorities responsible for its calculation and monitoring of the implementation of legislation. Since the liability of legal persons for environmental violations until 2016 was provided only in the Criminal Code of the Republic of Lithuania (hereinafter - the CC), in principle, scientists have not examined the possibilities of administrative law measures to achieve the objectives of law in this area. Therefore, to this end, it is important to assess not only the specifics of the application of such economic sanctions in the new administrative law, but also to assess the problems of their application in legal practice, which during this period has rapidly begun to develop and form additional rules for the application of these economic sanctions.

Research object – legal regulation and application of economic sanctions for legal persons for environmental violations in Lithuanian law.

Research aim – to reveal the peculiarities of the legal regulation of economic sanctions for legal persons for environmental violations and the problems of their practical application in Lithuanian law.

Research tasks:

1. To analyze the peculiarities of legal regulation of economic sanctions for legal entities for environmental violations in Lithuanian administrative law;
2. To perform the analysis of the peculiarities of the legal regulation of economic sanctions for legal entities for environmental violations in the Lithuanian criminal justice;

3. To analyze the problems of practical application of economic sanctions for legal entities for environmental violations in the Lithuanian case law.

1. Economic sanctions for legal persons for environmental violations in administrative law

The main source regulating the application of financial sanctions is the LEP, one of the uses of which is the wording referred to in Article 2, which states that it regulates liability, economic sanctions for infringements of legislation on the protection of the environment and the use of natural resources by legal persons, with a view to the effective prevention of such infringements and provisions on the jurisdiction of economic sanctions cases. It is worth mentioning that Article 34 of the same law clearly distinguishes between administrative sanctions and the procedure for their imposition from civil liability. This article formulates a mandatory legal norm, which states that “economic operators shall be subject to civil liability, regardless of their fault, for any damage to the environment or imminent (real) threat of environmental damage arising from their economic activities”, except in cases provided for in this Law. Such civil liability shall not apply to persons pursuing an activity the principal purpose of which is national defense or international security, and whose sole purpose is protection against natural disasters. Thus, as we can see, even without the application of administrative law as a means of repressive and preventive effect, such goals, in the absence of personal fault (intention) in the field of environmental protection, can be ensured in civil proceedings.

The LEP also regulates significant provisions on administrative liability, which also means the application of economic sanctions. The provisions of Article 35 of this Law, which define the circle of entities subject to the sanctions provided for in this Law, that is, the liability of legal persons shall apply to legal persons, including foreign legal persons and other organizations, as well as branches of these legal persons and organizations. This means that no economic operators acting in the form of a legal person are exempted within the scope of the LEP. Article 36 of the LEP also defines the acts for which legal persons may be held administratively liable, that is, for violations of the legal acts regulating the protection of the environment and the use of natural resources specified in Articles 55–128 of this Law. Paragraph 2 of the same article also establishes the relationship between the norms of this Law and the norms of criminal law, which is based essentially on the principle of *non bis in idem*.

However, when examining the LEP, it becomes unclear why this law applies only one type of economic sanction - fines. This creates preconditions for systematic and repeated violations, whereas an economic operator, having paid the fine and only formally rectifying the deficiencies, may continue its economic activity and commit repeated infringements. This is a big gap, because the absence of alternative or additional economic sanctions in the same law not only creates preconditions for further violations of the law, but also encourages corrupt violations in the field of licensing (Aleknavičius, 2008). Meanwhile, a "ban on activity" would move a person "under a magnifying glass" – the authorities responsible for licensing his activities should inevitably carry out an investigation into the economic activity and take immediate decisions on whether such a person can continue to develop his activity.

Other economic sanctions are found in the legal acts accompanying the law and in other articles of the LEP, which do not directly regulate violations of the law and the imposition of sanctions for them. For example, Chapter XII of the Rules for the Issue, Amendment and Revocation of Integrated Pollution Prevention and Control Permits, approved by the Minister of Environmental Protection of the Republic of Lithuania by the order No. D1-528 2013 of July 15th, 2013, sets out the circumstances in which the permit may be revoked. One of the circumstances is the non-compliance with the resolution to suspend environmentally harmful activities adopted in accordance with the procedure established by Article 19 of the Law on State Control of Environmental Protection of the Republic of Lithuania (hereinafter - LSCEP). Under such regulation, such a permit may be revoked when the decision to suspend environmentally harmful activities adopted in accordance with the procedure established by the LSCEP is not complied with, that is, if such circumstances are identified, the economic person shall be notified within 3 working

days from the date of establishment of the relevant circumstance prior to the decision to revoke such authorization, and a time limit of 20 working days shall be set within which the person must eliminate the deficiencies. Unfortunately, it has to be acknowledged that the application of economic sanctions, which are not related to fines, is regulated by the legislator not in one place - in the LEP, but in the provisions of the LSCEP, which establishes the procedure for imposing such economic sanctions, and it allows to reasonably state that the types of economic sanctions aimed at restrictions on the economic activity of a legal person are applied in Lithuania to the extent that it is determined in each specific case by the officials of the Environmental Protection Agency at their own discretion. On the one hand, this is a positive decision, as it creates preconditions for the implementation of the principle of proportionality by providing for terms of "correction", for individualisation of responsibilities. However, such regulation creates preconditions for abuse and avoidance of liability, as it is not difficult to find loopholes in the examination of the articles of the LSCEP, through which the legal person, its representative, employees can avoid real liability. First of all, Point 4 of Paragraph 1 of Article 49 of the LSCEP provides that the right to impose an economic sanction is not possible when the legal person in respect of whom such a right has been initiated has been liquidated. This means that the imposition of an economic sanction will not be effective only if such a legal entity is wound up before the sanction is imposed, however, but also in cases where a sanction is imposed but the legal person does not have sufficient assets to fulfill this requirement, and the natural persons associated with it will be able to establish another legal entity as an independent legal entity without any restrictions and will be able to further develop their economic activities. Paragraphs 8 and 9 of Article 50 of the LSCEP also lays down time-limits for the imposition of an economic sanction, that is, an economic sanction may be imposed no later than 2 years from the date of the finding of the violation (within 6 months from the date of drawing up the report or the performance of an additional investigation), and given the gravity of some environmental violations, such deadlines also presuppose non-implementation of the purpose of the law.

2. Economic sanctions for legal persons for environmental violations in criminal law

Although, as can be seen from the above analysis, economic sanctions, as a type of liability, are classified as administrative law, however, in addition to administrative law, which is intended to ensure the fulfillment of obligations established by the state, there is also criminal law, which is intended to apply liability to persons who, by their actions or omissions, exceed the limits of regulation of administrative law. For this reason, it is appropriate to examine in which cases a legal person may be held criminally liable for environmental infringements and what penalties are to be attributed to the economic sanctions imposed for their commission.

Article 270 of the CC is the most significant for this topic, where criminal liability is imposed for a breach of statutory rules on environmental protection or the use of natural resources, if it has endangered human life or health or may have caused significant damage to fauna, flora or other serious effects on the environment. Meanwhile, Paragraph 2 of Article 270 of the CC provides for a qualified composition of this crime, which provides for stricter criminal liability, that is, the person who committed the act referred to in Paragraph 1 of this Article, if it has caused significant damage to fauna, flora or other serious consequences for the environment. Therefore, when deciding on the issue of criminal liability under Article 270 of the CC, it is important to determine not only the amount of damage, but also whether the damage is possible (Paragraph 1 of Article 270 of the CC) or whether the consequences are real (Paragraph 2 of Article 270 of the CC) (Cassation Ruling in Criminal Case No. 2K-156/2009).

Since the composition of the crime provided for in Article 270 of the CC is material, the necessary condition for the occurrence of criminal liability is the occurrence of the consequences provided for in this Article. The consequences can occur in two ways: 1) endangering human life or health; 2) the risk of causing a serious damage to fauna, flora or other serious effects on the environment. It should be noted that the composition of the crime provided for in Paragraph 1 of Article 270 of the CC is somewhat unusual, as the consequences in this case are not damage caused by a criminal act, but the threat of such damage, which within the meaning of Paragraph 1 of

Article 270 of the CC is considered a consequence which needs to be proved (Gutauskas, Jovaišas, Paužaitė, 2006). If such a threat does not arise, the person may incur administrative liability for violations of the rules of environmental protection or use of natural resources. It is also important that any violation of environmental rules may, in principle, endanger (but not actually cause) certain values protected by criminal law (Cassation Ruling in Criminal Case No. 2K-96/2014). It is therefore for the court to assess whether the estimated amount of damages relates to the threat or to the damage already caused, which in this case creates a number of uncertainties in practice in assessing individual cases and in order to delimit individual parts of the said Article of the CC.

In addition, from the point of view of the assessment of legal consequences, it is important to mention that the case law and the doctrine of criminal law state that the content of the assessed feature of the criminal offense is assessed on an *ad hoc* basis (Cassation Ruling in Criminal Case No. 2K-155-693/2015). In such a case, the court must assess which species and part of the fauna or flora has been threatened, the nature, extent and danger of the environmental damage, the possibilities of restoring the affected natural resource, the monetary amount of the damage and other circumstances (Cassation Ruling in Criminal Case No. 2K-155-693/2015).

Since it is necessary to apply criminal liability responsibly, it is necessary to take into account that legal guilt must be proved in accordance with the procedure established by the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, that is, must be based on evidence that has been thoroughly and impartially examined and correctly assessed. In deciding whether a legal person is guilty within the meaning of Paragraph 2 of Article 20 of the CC, the connection between the perpetrator, a natural person and the criminal act committed by him and the legal person must be taken into account.

Article 43 of the CC stipulates that a legal person may be imposed with a fine for a criminal offense, or with a restriction of a legal person's activity (from 1 to 5 years a legal person is prohibited from engaging in certain activities or an obligation to close a branch of a legal person), or with liquidation of a legal person (the legal person is obliged to terminate all its activities within the time limit set by the court). As we can see, another type of economic sanctions is detected in the CC - restriction, prohibition or liquidation of the activities of a legal person. This justifiably raises the question of economic sanctions as a type of liability in the field of administrative law. At the same time, another question arises as to whether the legislator, by providing for such sanctions, does not apply over-regulation to the activities of economic operators by providing for such sanctions, as it is clear that these types of penalties are, in essence, in line with the concept of economic sanctions against legal persons and are intended to prosecute and restrict their activities. As already mentioned, alternative types of economic sanctions analogous to the penalties established in Article 43 of the CC must be provided for in the LEP, and the liability of a legal person could be examined exclusively in an administrative procedure. Also, changes to the authorization process for certain economic activities in order to objectively assess the history of the natural and legal persons concerned would achieve the same objectives, but would avoid conflicts of law and excessive prosecution.

3. Practical problems of applying economic sanctions to legal persons for environmental violations

The practice of applying the law in the context of the administrative justice of economic sanctions against legal persons is clear in the aspect that a formal non-compliance with the law is sufficient for a legal person to incur liability for a violation of administrative law. The November 14th, 2019 decision of Regional Administrative Court in administrative case no. ei-8937-289/2019 should be mentioned as the most striking example, which is significant in that, that according to the decision, the institution imposing economic sanctions must comply not only with the formal imperatives of the law, but also with the factual situation. In addition, the case law observes that justice must be given priority in the decision-making process. In the case of the present case, a significant circumstance for determining the amount of economic sanction was that, that the economic operator has declared the quantities of natural resources (groundwater) to the Geological Survey, which proves that the actions of this legal person did not seek to conceal the quantities of

natural resources used and the tax payable for them, and did not submit Declarations to the State Tax Inspectorate due to lack of tax knowledge. In the present case, it was established that the part of the tax payable by the economic operator for state natural resources was calculated on the basis of the data and explanations provided during its inspection. There is also no evidence that the economic operator sought to conceal the quantities of water extracted, as it reported on the amount of water extracted on the 2016-2018 period. In addition, no evidence was found that the economic operator, in any way, sought to avoid paying the tax on public natural resources. The economic operator has taken action to eliminate the violations. It made a declaration to the tax administrator, cooperated with environmental officials during the infringement case. There is also no evidence in the case, that the economic operator has systematically violated the law and that it has previously been subject to economic sanctions for similar violations. It should also be noted that the infringement committed was not very dangerous in nature. The infringement did not have serious consequences, as the State's financial interest could be safeguarded by means of information available to the tax authorities and by control measures. The Court concluded that the circumstances referred to in the present case were relevant to the determination of the amount of the tax on State natural resources.

In another administrative case No. I-8335-279 / 2019 The Regional Administrative Court, in assessing the fines provided for in Articles 94, 95 and 102 of the LEP, classified them as economic sanctions because of their content, nature, objectives and purpose. This ruling reveals the complexity of the system of administrative legislation governing environmental protection, which makes it practically impossible to provide an exhaustive list of economic sanctions and offenses applicable to legal persons in the context of the subject-matter in question. The Court notes that the composition of environmental offenses is characterized by the fact that their hypothesis and disposition are of a formal nature, that is, points out that a certain sanction is imposed on legal persons for failure to comply with the requirements laid down in another legal act, but does not specify in which. For the concretization of such rule, proposes to look for in the legal provisions of another legal act.

Regarding the issue of the *non bis in idem* principle, it should be noted that neither Lithuanian laws nor international legal acts prohibit double legal liability when prohibiting double punishment. In practice, there is widespread compliance with the conditions for the application of this principle when imposing economic sanctions. In administrative case no. EI-1706-320/201949 the Regional Administrative Court noted, that there is an interpretation in the case-law, that the principle of *non bis in idem*, prohibiting the second punishment of the same person for the same offense, does not prohibit the imposition on a person of other types of liability, the main purpose of which is not punishment (such as civil liability), nor does it prohibit the punishment of different persons for the same act or the punishment of the same person for different acts. As for the impact of the fault of the company's employees on the sanctions imposed on the companies, the court ruled that a legal person exercises its rights and obligations through its employees; a legal person, as an artificially created legal entity, may not itself perform an act prohibited by law; a legal person is always liable for an infringement committed by its representative or employee (natural person). Meanwhile, on the same issue, the Supreme Administrative Court of Lithuania in administrative case No. eA-55-525/2020 stated that a situation in which a natural and legal person is held liable for the same infringement does not in itself infringe the principle of *non bis in idem*. However, once the case has established the identity of an unlawful act which has led to the imposition of sanctions on formally different persons, it is necessary to verify that the natural and legal persons prosecuted are not in fact identical, that is, whether the imposition of a penalty on a legal person will deprive the same person who has already been penalized for the same infringement as a natural person of the consequences of that penalty.

In the practice of the Supreme Administrative Court of Lithuania, as in administrative cases No. I-5-662/2017 and No. eA-55-525/2020 there are also cases of disputes over economic sanctions restricting economic activity. As already mentioned, they take the form of the withdrawal of a legal person's authorization to carry out certain activities, as in these cases it was decided on the compliance of the regulation of the rules of integrated pollution prevention and control in the

LEP. These administrative cases and the LEP, as well as the content of analogous legal norms with their consequences for the ability of economic entities to carry out/continue licensed economic activities, presuppose that public administrations have the possibility to apply a wide range of economic restrictions to legal entities that do not comply with environmental protection requirements. In this way, a third type of economic sanction occurs, when a legal person is punished not by fines or by adding additional tax liabilities, but by restricting their activities. These types may be used together, depending on the situation, but must be provided for by law in each case. This does not mean that the permit is revoked on the basis of the same law as the fine imposed. As mentioned above, the legislation governing the environmental protection system in comparison with legislation in other sectors, e.g. labor, criminal law, is chaotic and liability for the same act may arise under different laws or legislations or by-laws. Therefore, it may seem that only one type of economic sanction (fine) is applied in the field of environmental protection, but a broader analysis of case law and special laws leads to the conclusion that economic sanctions can have a multifaceted effect on the activities of economic operators.

Analyzing the practice of administrative and general jurisdiction courts, it was established that despite the fact that the CC provides for severe penalties for environmental violations, there were only 61 cases initiated under Articles XXXVIII of the CC that would reach the stage of judicial proceedings by 2021 (according to the data of the internet portal www.infolex.lt). This means that the legal framework for environmental sanctions is in line with fundamental principles of law and that criminal law is used in exceptional cases as the *ultima ratio*. However, there are also a number of problematic issues in dealing with the issue and the application of the criminal law in this aspect, and the ruling of the Panevėžys Regional Court in criminal case No. 1A-193-350/2017 should be mentioned, in which it is noted, that the basis of criminal liability of a legal person is inseparable from a criminal act committed by a natural person, and at the same time that criminal liability of a legal person is not possible without a natural person acting in the name or on behalf of that legal person. In order for a legal person to be held criminally liable, a natural person or persons who have acted criminally in the name and on behalf of that legal person must first be identified. Considering that in the case under review, no natural person or persons referred to in Section 3 and (or) 2 of Article 20 of the CC who acted criminally for the benefit or interests of the legal person were identified during the pre-trial investigation and prosecuted together with the legal person, it is clear that without the correction of this error, which can only be corrected during the pre-trial investigation, it will not be possible for such a case to be properly examined in court. This example perfectly illustrates that the mere inclusion of a criminal offense in the CC does not guarantee that law enforcement authorities will be able to use this tool effectively. This means that in each case, when adopting amendments and additions to the law, the totality of the existing legal norms must be taken into account and systematic changes must be made to enable the operation and efficient use of law enforcement resources. However, there is no practice where legal person was imposed with criminal liability for environmental crimes. For this reason, the application of economic sanctions for such offenses against a legal person is still more theoretical.

CONCLUSIONS

1. The analysis of the peculiarities of imposing economic sanctions on legal persons for environmental violations in administrative law showed that the regulation of the main source of law on this issue - LEP is insufficient, requiring to provide for alternative types of economic sanctions as CC. The analysis also substantiated other problems, such as the complex and confusing system established by the legislator regarding the introduction of economic sanctions other than fines in the accompanying legal acts and other articles of the said law, which do not directly regulate violations of the law, and the existing legal regulation does not solve all the gaps in the law and creates preconditions for abuse and avoidance of liability.

2. Assessing the peculiarities of imposing economic sanctions on legal persons for environmental violations in criminal law, it can be summarized that the legal regulation in this area is much more advanced than in administrative law, as there is a much wider variety of such

sanctions. Nevertheless, an analysis of the legal framework and case law has revealed a number of problems in this regard, that is, the composition of such offenses is of a formal nature, some qualifying features, such as the threat of harm caused by a criminal offense, is an unusual feature that causes assessment problems, as well as an accurate assessment of the legal consequences relevant to the classification of the offense. Meanwhile, in the case law, there are no legal persons prosecuted for environmental crimes, especially since the participation of an inseparable natural person in the process is required for their criminal liability to arise.

3. The analysis of administrative case management practices clearly justifies a number of practical problems in applying economic sanctions for environmental infringements, whereas the court cases analyzed raise problematic issues such as legislation providing for such sanctioning regimes, the complexity of the system, environmental protection is in principle limited to one type of economic sanction (fine), the problem of legal assessment of prosecuting a natural and legal person for the same violation of the law, although the practice is clear at least due to the formal non-compliance with environmental standards in order to give rise to liability of the legal person.

REFERENCES

Legislation:

1. Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania. *State news* 1992, No.5-75
2. Law on State Control of Environmental Protection of the Republic of Lithuania, *State news* 2002, No. 72-3017
3. Criminal Code of the Republic of Lithuania. *State new*. 25.10.2000, No. 89-274
4. Amendment and Revocation of Integrated Pollution Prevention and Control Permits, approved by the Minister of Environmental Protection of the Republic of Lithuania by the order No. D1-528 2013 of July 15th, 2013, *State news* 2013, No. 77-3901

Special literature:

5. Aleknavičius, P. (2008). *Aplinkosaugos ir aplinkotvarkos teisė, mokomoji knyga*. Kaunas, Ardiva, 2008.
6. Gutauskas, A., Jovaišas, K., Paužaitė, R. (2006). *Ekonominių sankcijų sistemos monitoringas, Mokslo darbų sąvadas 1992-2006*, Teisės institutas, 2006.

Case law:

7. The January 14th, 2014 ruling of the Supreme Court of Lithuania in criminal No. 2K-96/2014.
8. The March 3rd, 2015 ruling of the Supreme Court of Lithuania in criminal No. 2K-155-693/2015.
9. The April 3rd, 2017 decision of the Supreme Administrative Court of Lithuania in administrative case No. I-5-662/2017.
10. The January 19th, 2020 decision of the Supreme Administrative Court of Lithuania in administrative case No. Ea-55-525/2020.
11. The November 15th, 2019 decision of the Regional Administrative Court in administrative case No. I-8335-279/2019.
12. The November 14th, 2019 decision of the Regional Administrative Court in administrative case No. eI-8937-289/2019.
13. The May 10th, 2019 decision of the Regional Administrative Court in administrative case No. EI-1706-320/2019.
14. The December 4th, 2017 ruling of the Panevėžys Regional Court in a criminal case No. 1A-193-350/2017.

FINANSINĖS SANKCIJOS LIETUVOS APLINKOSAUGOS TEISĖJE

DR. SIGITA ŠIMBELYTĖ

Kazimiero Simonavičiaus universitetas

ANOTACIJA

Dažnėjantys aplinkosaugos pažeidimų atvejai verčia kalbėti apie efektyvias teises priemones, kurios padėtų apsaugos visuomenės interesus šioje srityje. Todėl straipsnio tyrimo objektas ir tikslas yra finansinių sankcijų juridiniams asmenims už aplinkosaugos pažeidimus teisinio reguliavimo ypatumų ir taikymo problematikos Lietuvos teisėje atskleidimas. Remiantis tuo, tyrimo analizė yra padalinta į tris kryptis pagal išsikeltus uždavinius, todėl straipsniu siekiama išanalizuoti tokių finansinių sankcijų reguliavimo ypatumus administracinėje ir baudžiamojoje teisenose ir galiausiai siekiama atskleisti tokių sankcijų taikymo problematiką teismų praktikoje. Straipsnyje dokumentų analizės, sisteminės analizės, apibendrinimo, lyginamosios analizės, loginio-analitinio metodai. Atlikta analizė pagrindė visą eilę problemų ne tik tokių sankcijų įstatyminiame reguliavime, bet ir jų taikyme.

Raktažodžiai: *aplinkos apsauga, finansinės sankcijos, juridiniai asmenys.*

EFEKTYVAUS VARTOJIMO RAIŠKA IR JO UGDYMAS STUDIJOSE

RIMA STRELČIŪNIENĖ, JURGITA PAULAVIČIENĖ

Panevėžio kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama efektyvus vartojimo raiška ir jos ugdymas elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijose Panevėžio kolegijoje. Pristatoma trijų metų studentų studijoms skirtų priemonių, medžiagų sunaudojimo kitimo analizė. Įvertinamos tinkamiausios priemonės ugdant studentų atsakingo vartojimo raišką. Analizuojamos studentams suteikiamos žinios ir įgūdžiai būtini efektyvus vartojimo bei darnaus vystymosi skatinimui.

Raktiniai žodžiai: efektyvus vartojimas, efektyvus vartojimo raiška, darnus vystymasis.

ĮVADAS

Visuomenė nuolat sprendžia perteklinio vartojimo problemas. Neigiamas vartojimo poveikis aplinkai ir visuomenei skatina vartoti atsakingiau. Besibaigiantys įvairūs gamtiniai ištekliai, neefektyvus jų naudojimas, nuolat augančio vartojimo generuojama didžiulė tarša, klimato kaitos keliamos grėsmės yra šių dienų aktualijos, kurios skatina ne tik domėtis darniu vystymusi, bet ir iš esmės suprasti, kas tai yra.

Panevėžio kolegijoje (toliau tekste – Kolegija) elektronikos ir elektros inžinerijos studijų programos parengtos pagal *Inžinerijos studijų krypčių grupės aprašą* (2015), kuris nusako, kad baigęs pirmosios studijų pakopos kolegines studijas, asmuo turi suprasti inžinerinės veiklos etines, aplinkos apsaugos ir komercinės aplinkybes; suprasti inžinerinių sprendimų poveikį visuomenei ir aplinkai, laikytis profesinės etikos ir inžinerinės veiklos normų.

Norint pasiekti, kad studentai suprastų inžinerinių sprendimų poveikį aplinkai ir mokėtų pasiekti efektyvus vartojimo rezultatus, reikalinga parinkti efektyvus vartojimo raišką skatinančius studijų būdus; formuoti studijų rezultatų pasiekimo lygį atsižvelgiant į efektyvus vartojimo principus.

Tyrimo objektas – efektyvus vartojimo raiškos ugdymas elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijų procese.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti efektyvus vartojimo raišką ir jo ugdymą studijų procese.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą nagrinėjančią efektyvus vartojimo raiškos ir jo ugdymo komponentus.

2. Atskleisti veiksnius sąlygojančius efektyvų elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijoms priemonių vartojimą.

3. Įvertinti elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijų programų studijų rezultatų atitiktį efektyvus vartojimo nuostatomis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijų programų proceso stebėseną, baigiamųjų projektų lyginamoji analizė.

1. Efektyvus vartojimo raiška ir jo ugdymo strategija moksliniu aspektu

Vartojimo fenomenas žmogaus gyvenime yra išskirtinės svarbos. Beveik kiekvieną žmogaus veiklą galima suvokti per vartojimo sąvoką arba vienaip ar kitaip susieti su vartojimu. Vartojame prekes, gamtą, aplinką, kultūrą, mokslą ir kt. Vartotojiško požiūrio propagavimas jaunų žmonių švietimo ir ugdymo srityse, taip pat mokslo kūryboje (Rimkus, 2018) aktualus vartotojiškam gyvenimo būdai klausimas.

Atsakingas vartojimas ir gamyba siekia geresnių rezultatų, gerovės nauda, gauta iš ekonominės veiklos, gali padidėti mažinant išteklių naudojimą ir taršą viso gyvavimo ciklo metu, kartu užtikrinant gyvenimo kokybę. Daug dėmesio reikėtų skirti visos grandinės veikimui,

įtraukiant visus procesus nuo gamintojo iki vartotojo. Tai apima vartotojų švietimą atsakingo vartojimo ir gyvenimo būdo klausimais, suteikiant jiems būtiną informaciją. Kuo daugiau kalbama apie efektyvaus vartojimo raišką ir jo problemas, vartotojai palankiau orientuojasi į tvarius produktus (Chen ir kt., 2019).

Sąmoningas vartotojo pasirinkimas atsakingai vartoti pagrįstas žmogaus elgesio supratimu. Atsakingas vartotojas savo požiūriu, kurį atskleidžia tam tikras elgesys, rodydamas iniciatyvą, dalyvaudamas vartotojų judėjime gali prisidėti prie darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo (Jastrzębska, 2017).

Taigi atsakingo vartotojo nuostatas ir požiūrį nuo atsakomybės už savo elgesį jis išplečia iki atsakomybės už globalius dalykus. Vartojama ne visada atsakingai, nors atsakingumas turėtų būti vienas svarbiausių aspektų. Vartotojų požiūris į atsakingą vartojimo svarbą kelia du svarbius klausimus: kokias vertybes puoselėja vartotojai, pripažįstantys tvaraus vartojimo idėjas; su kuriomis vartotojų vertybėmis labiausiai siejamas atsakingas vartojimas (Smyczek, 2020).

Šiuo metu vartotojams dar nepakanka reikiamos informacijos, kuri padėtų suvokti kas yra darnus, efektyvus vartojimas, kokius aspektus toks vartojimas apima. Taupyti, rūpintis aplinka, išnaudoti technologijų siūlomas galimybes, tai reiškia vartoti efektyviai, veiksmingai, gaunant geriausius rezultatus.

Švietimas yra efektyviausia priemonė, kuria visuomenė turi pasinaudoti tam, kad priimtų ateities iššūkius ir kylančias naujas grėsmes, keltų ekonominę gerovę ir stiprintų socialinį saugumą. Nėra jokių abejonų, kad aukštojo mokslo institucijos, atlikdamos savo pagrindines funkcijas (švietimo, mokymo, mokslinių darbų vykdymo), prisideda prie tvaresnio pasaulio ir padeda spręsti tvarumo problemas. Švietimas yra geriausia ir efektyviausia priemonė siekiant darnaus vystymosi (Weenen, 2000).

Darnus vystymasis yra mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, užtikrinantis ilgalaikį darnumo socialinį vystymą, orientuotą į visuomenės gerovę, gyvenimo kokybę, išsilavinimą bei racionalumą panaudojant aplinkos išteklius institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje.

Darna vystymosi tikslai – ne tik plati vizija darnesnei pasaulio ir visų gyventojų atečiai, bet ir konkreti uždaviniais ir rodikliais paremta sistema. Todėl esminės žinios apie socialines, ekonomines, kultūrines ir aplinkos raidos tendencijas, vertybinis ir sisteminis mąstymas, kritiškas gebėjimas įsisavintas žinias vertinti ir taikyti asmeninėje bei profesinėje veikloje – būtinas įvairių studijų programų studentams, būsimiems specialistams. Darnumo principų taikymas studijų programose skatina visus studentus ir dėstytojus labiau įsigilinti į pasaulyje kylančias socialines, aplinkos ir ekonomines problemas, o tarpdisciplininis mokymas padeda ugdyti visuomeniškų specialistus (Staniškienė, 2019).

2015 m. rugsėjo mėn. Niujorke (JAV) 150 pasaulio šalių vadovų susitikime patvirtintas dokumentas „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“ (*Darna vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų*, 2015). Dokumente numatyta 17 darnaus vystymosi tikslų (angl. *sustainable development goals*), juos konkretizuojantys 169 uždaviniai (angl. *targets*), ir pažangai matuoti skirti 232 rodikliai, kurie yra paremti penkiais principais: žmonės, planeta, gerovė, taika ir partnerystė.

Darna vystymosi darbotvarkės 4 tikslas – užtikrinti visa apimančią ir lygiavertę kokybišką švietimą ir skatinti visą gyvenimą trunkantį mokymąsi iki 2030 metų. Užtikrinti, kad visi besimokantys asmenys įgytų žinių ir gebėjimų, reikalingų darniam vystymuisi skatinti, įskaitant, be kitų dalykų, švietimą darnaus vystymosi ir darnios gyvensenos, žmogaus teisių, lyčių lygybės, taikos ir nesmurtinės kultūros skatinimo, pasaulinės pilietybės bei kultūrų įvairovės ir kultūros indėlio į darnų vystymąsi vertinimo klausimais. Prioritetinės sritys: tobulinti strategiją; kurti mokymosi aplinkas (visos institucijos strategija); tobulinti mokytojų, švietimo darbuotojų kvalifikaciją; įgalinti ir paskatinti veikti jaunimą; inicijuoti darnaus vystymosi sprendimus vietos lygmenyje.

Mokslininkai ir tarptautinės organizacijos pabrėžia atsakingo vartojimo įgyvendinimo svarbą siekiant darnaus vystymosi tikslų. Europos komisija (2020) pabrėžia, kad norint išspręsti šiandien kylančias problemas, reikia gaminti ir vartoti kitaip: kurti daugiau vertės mažesnėmis

snaudomis, mažesne kaina, minimaliai veikiant aplinką. Dėl veiksmingesnių gamybos procesų ir geresnių aplinkos valdymo sistemų galima gerokai sumažinti taršą, atliек kiekį, taupyti vandenį ir kitus išteklius. Atsakingas vartojimas yra vienas iš 17-os darnaus vystymosi tikslų (United Nations, 2020), turinčių įtakos likusiems tikslams. Atsakingas vartojimas ir gamyba reiškia tai, kad galima padaryti daugiau ir geriau, naudojant mažiau.

Lietuvos ambasadorės prie Jungtinių Tautų organizacijos R. Murnokaitės nuomone, norint pasiekti rezultatų, ypač svarbu, kad Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m. taptų nacionalinių darnaus vystymosi darbotvarkių dalimi, būtų integruota į visas valstybės veiklos sritis, kad plačioji visuomenė šį ambicingą planą gerai suprastų ir jaustųsi jo įgyvendinimo partnere. „Siekiant, kad piliečiai žinotų Darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 m. esmę, valstybių vadovų prisiimtus įsipareigojimus ir aktyviai dalyvautų ją įgyvendinant, siūloma ją įtraukti į mokymo ir švietimo programas, kad vaikai užaugtų turėdami aiškų supratimą, kokia tai darbotvarkė, ko ja siekiama, ir kaip jie patys gali prisidėti ją įgyvendinant“, – aiškina R. Murnokaitė (Važgauskaitė, 2016).

Nacionalinėje aplinkos apsaugos strategijoje nustatytos prioritetinės aplinkos apsaugos politikos sritys, ilgalaikiai tikslai iki 2030 m. ir Lietuvos aplinkos vizija iki 2050 m. Joje kaip viena iš ekonominių priemonių numatyta pakeisti su aplinkos apsauga, aplinkos taršos mažinimu, efektyviu išteklių naudojimu susijusį ūkio subjektų elgesį ir sprendimų priėmimą per žaliuosius viešuosius pirkimus.

Nuo 2017 m. vidurio įsigaliojo nauja Viešųjų pirkimų įstatymo redakcija. Viešųjų pirkimų įstatymas reikalauja taikyti privalomus prekių, paslaugų ar darbų energijos vartojimo efektyvumo ir aplinkos apsaugos reikalavimus tokioms produktų kategorijoms, kaip popierius, biuro įranga, informacinių technologijų priemonės, viešojo transporto priemonės, buitinė technika ir įranga, valymo priemonės ir paslaugos, statybos darbai, statybinės medžiagos, saugos įranga ir t. t. Perėjimas prie žiedinės ekonomikos tausiau naudojant išteklius, perdirbant daugiau atliekų ir pakartotinai naudojant medžiagas yra iššūkis, kurio sprendimui jau taikomos konkrečios Vyriausybės programoje numatytos priemonės.

Švietimas, kaip vienas iš būdų siekti darnaus vystymosi, įskaitant atsakingo vartojimo ir gamybos siekį, atspindi Nacionalinėje pažangos programoje, Lietuva 2030, bei Nacionalinėse aplinkos apsaugos ir klimato kaitos valdymo politikos strategijose. Reikia užtikrinti, kad žmonės turėtų reikalingos informacijos ir būtų sąmoningi darnaus vystymosi ir darnaus sugyvenimo su gamta atžvilgiu (Buraitytė ir Lekavičiūtė, 2019). Ekspertai pabrėžia poreikį integruoti darnų gamtos išteklių valdymą ir naudojimą į visus švietimo lygius, ypatingą dėmesį sutelkiant asmenims besimokantiems inžinerijos ir verslo vadybos. Holistiškas ir tarpsektorinis ekonominių ir aplinkos principų švietimas ugdytų darnaus vystymosi lyderius bei skatintų tolimesnius teigiamus pokyčius.

Atliekų mažinimas ir žala gamtai yra pabrėžiami aplinkos apsaugos strategijose, tokiose kaip Baltijos jūros aplinkos apsaugos strategija. Tuo tarpu atliekų sukeliamą žalą sveikatai įtraukta į Lietuvos sveikatos 2014-2025 metų strategiją. Darnios gamybos ir vartojimo principų nepaisymas gali turėti didelę įtaką aplinkai dėl padidėjusio užterštumo ar neefektyvaus ribotų išteklių naudojimo. Reikia labai sumažinti atliekų susidarymą, taikant prevenciją, mažinimą, perdirbimą ir pakartotinį vartojimą (Buraitytė ir Lekavičiūtė, 2019).

Apibendrinant efektyvaus vartojimo ugdymo strategijos pristatymą, galima pažymėti, kad mokslinėje literatūroje (Štreimikienė, 2014; Iwaniec et al., 2014 ir kt.) bei Lietuvos įvairiuose strateginiuose dokumentuose, Lietuvos ir užsienio autoriai pateikia tuos pačius darnaus vystymosi apibrėžimus dauguma autorių pabrėžia studentų efektyvaus vartojimo pozicijos ugdymo būtinumą kaip šio ugdymo tikslą, taip pat ekologinio ir dorovinio auklėjimo sąveiką, kelia klausimą apie ekologinės krizės pobūdį, ištakas ir priežastis. Galima būtų teigti, kad aplinkosauginėje dimensijoje vyrauja dėmesys nukreiptas į gamtos išteklių racionalų panaudojimą ir išsaugojimą.

2. Veiksniai sąlygojantys efektyvų elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijoms priemonių vartojimą

2.1. Efektyvaus vartojimo ugdymas studijų procese.

Inžinerinių studijų modulių (dalykų) žinios, gebėjimai vykdyti tyrimus, inžinerinę analizę ir specialieji gebėjimai įgyjami laipsniškai naudojant dėstytojo parinktus mokymo (si) metodus. Pagrindiniai mokymo (si) metodai: paskaitos, laboratoriniai užsiėmimai, konsultacijos, darbas nedidelėse grupėse, pratybos, praktika (pramonės įmonėje arba kitoje institucijoje), individualūs arba komandiniai projektai, pažintinės išvykos, atvejų analizė, rašto darbų (projektų) rašymas, reikiamos informacijos paieška ir apibendrinimas, knygų ir straipsnių skaitymas, žodinių pranešimų rengimas ir pristatymas, ir kt. Kiekvienas studijų metodas reikalauja dėstytojams parengti metodines priemones, nurodymus, užduotis. Studentai atsiskaitydami rengia praktinių darbų, savarankiškų darbų ataskaitas, kursinius darbus (projektus), baigiamąjį darbą (projektą), kurių metu vertinami studijų rezultatai – žinių, gebėjimų, vertybių ir požiūrių deriniai, kuriuos turėtų įgyti studentas, sėkmingai baigęs visą studijų programą. Visų dėstytojo ir studento darbų parengimui naudojamas popierius. Vadovaujantis „Panevėžio kolegijos studijų rašto darbų įforminimo reikalavimais“ studijų rašto darbai rašomi A4 formato popieriaus lapuose. Atlikus skaičiavimus, vidutinėje inžinerinėse studijose studentų grupėje, kurioje yra 15 studentų, vieno modulio (dalyko) metu dėstytojai ir studentai sunaudoja vidutiniškai apie 1000 A4 formato popieriaus lapų. Tūkstantis lapų sudaro dvi biuro popieriaus pakuotės, kurios kiekviena sveria 2,5 kilogramo. Inžinerinių studijų programose yra apie 40 (priklausomai nuo studijų programos) modulių (dalykų), kas sudaro apie 200 kilogramų sunaudoto popieriaus. Projekto *Conseratree* (Kinsella, 2012) skaičiavimais, teigiama, kad pagaminti toną popieriaus reikia sunaudoti 24 medžių, nuo 5 iki 50 kubinių metrų vandens ir maždaug 2500 kW energijos.

Kolegija naudoja virtualią mokymosi aplinką Moodle (toliau tekste – VMA), kurioje talpinama mokymosi medžiaga, praktinės, savarankiško darbo, kontrolinių darbų, kursinių darbų (projektų) užduotys ir įvairių darbų (projektų) metodiniai nurodymai. Studentai turi galimybę parengtus darbus talpinti VMA, todėl minėti studijoms sunaudoti popieriaus kiekiai gali būti mažinami. Ypač didėja efektyvaus vartojimo raiška naudojant VMA studijų procese vykdančias studijas nuotoline forma.

2018-01-31 d. Kolegijos Akademinės tarybos nutarimu patvirtintas „Panevėžio kolegijos nuotolinių ir mišriųjų nuotolinių studijų organizavimo tvarkos aprašas“. Kolegijoje studijos gali būti organizuojamos pilnai nuotoliniu arba mišriuoju nuotoliniu būdu. Nuotolinių studijų būdu visos studijos gali būti išpildomos organizuojant auditorinius užsiėmimus (paskaitas, praktikumus, laboratorinius darbus, konsultacijas ir kt.) sinchroniniu ir / ar asinchroniniu vaizdo konferencijų būdu ir VMA.

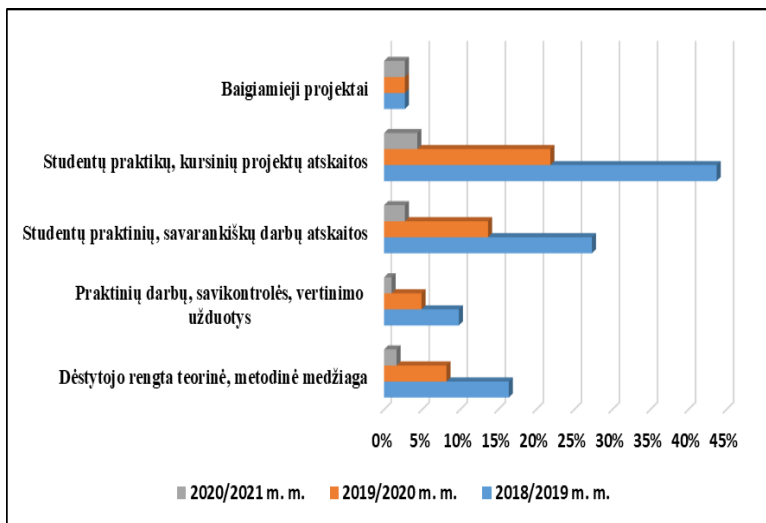
2020 m. prasidėjusi pandemija koregavo studijų organizavimo tvarką, studijų procesas pilnai persikėlė į VMA. Nuotolinių studijų ir VMA naudojimosi intensyvumas pateiktas 1 paveiksle. Dėstytojų naudojančių VMA per tris metus išaugo 70 proc., nes nuotolinės studijos išaugo nuo 5 proc. iki 90 proc. visų studijų.

2018/2019 m.m.	5 proc. studijų sudaro nuotolinės studijos 30 proc. dėstytojų naudoja VMA
2019/2020 m.m.	50 proc. studijų sudaro nuotolinės studijos 70 proc. dėstytojų naudoja VMA
2020/2021 m.m.	90 proc. studijų sudaro nuotolinės studijos 100 proc. dėstytojų naudoja VMA

1 pav. Dėstytojų naudojimosi VMA intensyvumas 2018-2021 m.

2018 m. įrengta nuotolinio mokymo auditorija ir dar 4 darbo vietos su kameromis ir kompiuteriais individualiam dėstytojų darbui leido vykdyti tiesiogines vaizdo ir garso transliacijas į nutolusias studijų vietas ar studentų asmeninius kompiuterius. 2020 m. nuotoliniam mokymui / si

aktyviai pradėtas naudoti programinis įrankis Zoom. Kolegija įsigijo 30 Zoom Pro programos licencijų.

2 pav. Popieriaus kiekio sunaudojimas dėstytojų ir studentų rengtai medžiagai nuo visos medžiagos kiekio 2018-2020 m.

Dėstytojai ir studentai modulių (dalykų) medžiagos, studijų darbų talpinimui naudoja VMA. 2 paveiksle pateikti vienos elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijų programos 15 studentų grupės studijoms sunaudoto popieriaus kiekio palyginimas atskiroms veikloms atlikti. Pateikti duomenys rodo, kad proporcingai didėjant nuotolinėms studijoms didėjo VMA naudojimo intensyvumas, kas leido proporcingai mažinti sunaudojamo popieriaus kiekį. Sumažėjo dėstytojo parengtos medžiagos kiekis atspausdintas popieriuje. 2018/2019 m. m. dėstytojo parengta ir atspausdinta medžiaga studijoms sudarė 26 proc., o 2020/2021 m. m. 3 proc. viso sunaudojamo popieriaus kiekio vienai studijų programai realizuoti. Studentų rengtiems darbams popieriaus kiekis sumažėjo nuo 71 proc. 2018/2019 m. m. iki 7 proc. 2020/2021 m. m. Baigiamųjų darbų (projektų) rengimui 3 proc. sunaudoto popieriaus skaičius nepakito, nes baigiamieji darbai (projektai) saugomi popieriniu variantu. Per tris metus sunaudojamo popieriaus kiekis buvo sumažintas 87 proc. Per metus sunaudotas 200 kilogramų popieriaus kiekis buvo vidutiniškai sumažintas iki 26 kilogramų, skirtų parengti svarbiems studijų darbams, tokiems kaip baigiamieji darbai (projektai).

2.2. Efektyvaus vartojimo priemonės skirtos elektronikos ir elektros inžinerijos krypties studijoms

Europos aukštojo mokslo modernizavimo strateginės nuostatos, skirtos aukštųjų mokyklų infrastruktūros, mokymosi ir ugdymo aplinkų modernizavimui, pažangių (IT ir kitų) technologijų diegimui, rekomenduoja modernias ugdymo (si) technologijas ir procesus, skatinančius kūrybiškos, inovatyvios ir produktyvios asmenybės raidą (Savickas, Savickienė ir Vaitekonienė, 2016).

Informacinių technologijų (toliau tekste – IT) naudojimas ir nuotolinių studijų procesas neatskiriami vienas nuo kito. Galima pasirinkti iš internetinių svetainių IT programėlių ir jas įdiegti į kompiuterį ar išmanųjį telefoną, kurios gali padėti dėstytojui ir studentui siekti studijų rezultatų.

Paskaitas, konsultacijas, seminarus galima organizuoti keliomis dėstytojų naudojamomis IT priemonėmis:

Zoom – tai platforma leidžianti organizuoti vaizdo skambučius bei konferencijas, kurias žiūrėti nemokamai gali iki 100 žmonių.

Google Meet – „Google“ suteikia galimybę visiems pasiekti organizacijos lygio vaizdo konferencijų funkcijas. Dabar visi „Google“ paskyrą turintys naudotojai gali kurti susitikimus internete su daugiausia 100 dalyvių.

Moodle – tai atvirojo kodo žiniatinklis, virtualaus mokymosi aplinka, suprojektuota padėti pedagogams organizuoti mokymosi kursus tinkle. Šioje programoje dėstytojai gali talpinti studijų medžiagą studentams, užduoti bei vertinti duotas užduotis. Studentai gali talpinti atliktus darbus.

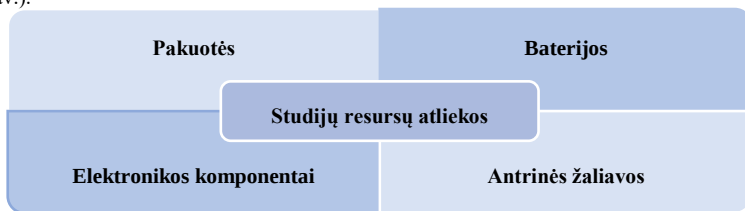
Elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijų programų modulių (dalykų) studijoms naudojami mokomieji kabinetai, kuriuose šiuo metu įdiegta programinė įranga AutoCAD, kompiuterizuota erdvinio modeliavimo programa SolidWorks EDU bei elektrinių – elektroninių schemų modeliavimo ir simuliacijos programa Multisim. Įrengta nauja moderni 25 darbo vietų kompiuterių klasė, kurioje instaliuotos minėtos programos. Atnaujintos mechatroninių sistemų modeliavimo programos FluidSim turimos licencijos, įsigyta atsinaujinančių energijos šaltinių modeliavimo ir projektavimo programinė įranga EA-PSM Electric.

Praktikumus, laboratorinius darbus galima realizuoti nuotoliniu būdu, kas leidžia taupyti realius resursus. Modeliuojant reali sistema yra supaprastinama tiek, kad kuriamas modelis leistų tyrinėti tik dominančias realios sistemos savybes, charakteristikas bei jas nulemiančius faktorius“ (Pilkas, 2011).

Pasirenkamos programos gali būti taikomos vienos rūšies schemų modeliavimui:

1. Analoginių, skaitmeninių įtaisų modeliavimui, nenaudojant realių komponentų.
2. Funkciniam modeliavimui, nenaudojant realių matavimo prietaisų.
3. Spausdintinių plokščių modeliavimui, nenaudojant cheminių medžiagų.

Visos modeliavimo funkcijos reikalauja skirtingų resursų, skirtingų projektuojamų schemų elementų, kurie programinės įrangos pagalba pakeičiami virtualiais. Tokiu būdu atsisakoma bandymams reikalingų realių elementų, prietaisų, kuriuos panaudojus gaunami dideli atliekų kiekiai (žr. 3 pav.).

3 pav. Studijų resursų sudedamosios dalys

Pakuočių atliekos – iš įvairių medžiagų sudarytos pakuotės, skirtos įpakuoti, apsaugoti, gabenti, pateikti gaminius naudotojams.

Antrinės žaliavos – tai studijų praktinėje veikloje panaudoto popieriaus, stiklo, plastmasės ir metalo likučiai, kurie susikaupia atliekant eksperimentus.

Baterijos – naudojamos laboratorinių stendų, matavimų prietaisų, bandymų metu, kaip maitinimo šaltiniai.

Elektronikos komponentai – jungtys, jungikliai, apšvietimo ir LED komponentai, pasyviniai komponentai, puslaidininkiai ir sensoriai, relės, saugikliai, kiti elementai ir jų dalys.

Apskaičiuoti studijų metų sukauptas atliekas sudėtinga, tai priklauso nuo studijuojamo studijų programoje modulio (dalyko), studentų pasirengimo praktiniam darbui, praktinio darbo pobūdžio, siekiamo rezultato ir t.t.

Programomis atliekamas schemų modeliavimas atitinka realų procesą. Visos galimos modeliavimo funkcijos 2018 - 2020 m. palaipsniui buvo perkeliamos į virtualią aplinką. Skirtingų gamintojų programinė įranga atlieka tas pačias elektroninių schemų modeliavimo funkcijas.

Analoginių, skaitmeninių įtaisų modeliavimas. Norint patikrinti elektroninių schemų funkcionavimą atliekamas elementų parinkimas iš programos duomenų bazės ir jų sujungimas. Visi programiniai paketai gali tai atlikti, skiriasi elementų parinkimo galimybės. Pagrindiniai šios kategorijos programiniai paketai yra programos CircuitMaker, OrCAD, Microsoft Visio, AutoCAD ir kitos.

Funkcinis modeliavimas. Svarbus modeliavimo etapas – schemų funkcinė kontrolė, simuliacijos. Simuliacijos projektavime suprantamas, kaip įtaiso veikimo imitacija. Funkcinio modeliavimo metu svarbu tikslumas atvaizduojant virtualius matavimo prietaisus, kurie atvaizduotų realius matuojamus rezultatus. Šioje srityje galima naudoti modeliavimo programas MultiSim, System View, MATLAB paketą ir kitus.

Spausdintinių plokščių projektavimas. Tai vienas iš paskutiniųjų automatizuoto projektavimo etapų. Labiausiai populiarius paketai Circuit Maker, MultiSim, OrCAD, Express PCB ir kiti.

Stebėseną parodė, kad studijų procese taikant efektyvias vartojimo priemones gali būti taikomi gnoseologiniai ir veikdinamieji dėstymo metodai, savarankiškas studijas stimuliuojantys metodai, tiriamojo pobūdžio metodai, kontrolės ir savikontrolės metodai, nenaudojant papildomų priemonių ir efektyviai taupant išteklius.

2.3. Studijų rezultatų pasiekimo lygis atsižvelgiant į efektyvaus vartojimo principus

Kolegijoje elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties studijų programų studijų rezultatai parinkti pagal *Inžinerijos studijų kryptių grupės aprašą* (2015), kurie numato, kad „Elektronikos ir elektros inžinerija yra kryptinga veikla, kuria siekiama sukurti, efektyviai bei saugiai naudoti elektronikos ir elektros įtaisus ir sistemas, naudojančias gamtinius išteklius ir gamtos reiškinius žmonių saugiai, efektyviai, komfortiškai, ekonomiškai ir ekologiškai darniai veiklai“.

Studijų programos studijų rezultatai pasiekiami per modulių (dalykų) studijų rezultatus. Elektrotechninės medžiagos, pramoninė elektronika, aplinkos ir žmonių sauga, tai tie dalykai, kuriuose kalbama apie racionalų ir tausojantį išteklių valdymą, efektyvų vartotojiškumą (žr. 1 lentel.).

1 lentelė

Aplinkos apsaugos aspektus nagrinėjantys elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties dalykai

Dalykas	Nagrinėjamos temos
Ergonomika	Darbo aplinka. Darbo aplinkos parametrų reglamentavimas teisės aktais.
Elektrotechninės medžiagos	Pavojingų ir nepavojingų medžiagų atliekų šalinimas.
Pramoninė elektronika	Elektronikos elementų, įrenginių atliekų tvarkymo principai, taisyklės.
Aplinkos ir žmonių sauga	Aplinkos apsaugos principai. Aplinkos saugojimas nuo fizinio, cheminio, biologinio ir kitokio poveikio. Teisės aktai, reguliuojantis aplinkos apsaugą.

Siekiant studijų programos tikslo, Kolegijos Elektronikos ir elektros inžinerijos studijų krypties programų komiteto parengtuose „Baigiamojo projekto rengimo metodiniuose nurodymuose“ nurodoma, kad gaminiui / objektui sukurti ir (arba) atnaujinti skirti projektai turės atitikti efektyvaus vartojimo principus, t. y. projektuojamas gaminyje turi turėti bent vieną savybę:

gaminiai pagaminti mažėja sunaudojamų žaliavų kiekis; gaminyje sunaudojama mažiau energijos; gaminiui pagaminti naudojamas mažesnis kenksmingų medžiagų kiekis arba iš viso nenaudojama jokių kenksmingų medžiagų.

Išanalizuoti 65 elektronikos ir elektros studijų krypties studijų programų studentų baigiamieji projektai parengti 2018-2020 m. Pasirinkti baigiamųjų projektų tyrimo objektai atitinka studijų programos tikslą – yra savarankiškai projektuojamas, diegiamas, modernizuojamas elektronikos, elektros ir automatikos įrenginys, automatizuota sistema, kompiuterių ar elektros tinklas. Studentai demonstruoja, kad suvokia inžinerinių sprendimų įtaką ir svarbą visuomenės raidai, aplinkai.

Studentas projektavimo metu išnagrinėja įrangos / įrenginio techninius duomenis, funkcinius ir nefunkcinius reikalavimus. Atlieka mechanizuotų įrenginių ar elektroninių prietaisų grandynų, konstruktyvius įrengimo skaičiavimus bei komponentų parinkimą, teikiant prioritetą mažiau energijos vartojantiems. Numato prevencines priemones, skirtas darbuotojų sveikatai ir gyvybei darbe išsaugoti, kurios naudojamos ar planuojamos visuose įmonės veiklos etapuose, kad darbuotojai būtų apsaugoti nuo profesinės rizikos arba ji būtų kiek įmanoma sumažinta, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymą.

Vienoje iš baigiamojo projekto dalių studentai aprašo kas bus nuveikta aplinkosaugos srityje. Numatomas atliekų surinkimas ir išvežimas. Kadangi elektros ir elektroninėje įrangoje yra pavojingų medžiagų, jų negalima šalinti buitiniams atliekoms skirtuose konteineriuose, kad nebūtų teršiama aplinka ar kenkiama žmonių sveikatai, numatoma kaip tinkamai pasirūpinti elektros ir elektroninės įrangos atliekomis.

Parodomas baigiamojo projekto praktinio pritaikymo galimybės. Studentai demonstruoja nagrinėjamos temos supratimą, mokėjimą spręsti iškeltus uždavinius, savo kūrybingumą, gebėjimą naudoti šiuolaikinius inžinerinės analizės metodus, kas atitinka elektros ir elektronikos studijų krypties studijas atsižvelgiant į efektyvaus vartojimo reikalavimus.

IŠVADOS

1. Efektyvus vartojimas – tai ne laikina tendencija, kurios vaikomės siekdami populiarumo, tai yra gyvybiškai svarbu mums ir mus supančiai aplinkai. Didėjant vartojimo išlaidoms didėja ir neigiamas vartojimo poveikis aplinkai. Pasitelkti švietimą darnaus vystymosi siekiams įgyvendinti, tai yra geriausia ir efektyviausia priemonė siekiant tvaraus vystymosi. Labai svarbu paruošti gerus specialistus su darnaus vystymosi strategine nuostata, todėl būtina siekti, kad kiekvienam asmeniui būtų suteikta galimybė ugdytis vertybes ir gebėjimus bei įgyti žinių, siekiant prisidėti prie darnaus vystymosi. Efektyvaus vartojimo principų taikymas studijų programose skatina visus studentus ir dėstytojus labiau įsigilinti į pasaulyje kylančias socialines, aplinkos ir ekonomines problemas.

2. Atliktas tyrimas rodo, kad proporcingai didėjant nuotolinėms studijoms didėja VMA naudojimo intensyvumas, kas leidžia mažinti sunaudojamo popieriaus kiekį. Per metus sunaudotas popieriaus kiekis studijoms gali būti vidutiniškai sumažintas iki 87 proc. Studijų resursus galima efektyviai taupyti naudojant programinę įrangą atliekančią elektroninių schemų modeliavimo funkcijas. Studijų procese taikant efektyvias vartojimo priemones gali būti taikomi gnoseologiniai ir veidkinamieji dėstymo metodai, savarankiškas studijas stimuliuojantys metodai, tiriamojo pobūdžio metodai, kontrolės ir savikontrolės metodai, nenaudojant papildomų priemonių ir efektyviai taupant išteklius.

3. Kolegija atlieka svarbų vaidmenį suteikdama studentams žinias ir įgūdžius būtinas efektyvaus vartojimo siekiams. Elektros ir elektronikos inžinerijos studijų krypties studijų programų studijų rezultatai atitinka efektyvaus vartojimo nuostatas. Dalyje studijų modulių (dalykų) nagrinėjamos efektyvaus vartojimo raiškos temos. Deja, pasigendama daugiau dalykų, kuriuose gali būti ugdomas inovatyvus požiūris į susidarančių atliekų kiekio mažinimą. Analizuotuose baigiamuosiuose projektuose studentai siūlo sprendimus, kurie padėtų projektuojamai veiklai tapti draugiškesnei aplinkai, tiekti švarią iš atsinaujinančių išteklių

pagamintą energiją. Nagrinėjama kaip mažinti veikloje susidarančių atliekų kiekį, užtikrinti saugų ir atsakingą jų tvarkymą ir efektyvų vartojimą.

LITERATŪRA

1. Buraitytė, A. ir Lekavičiūtė, E. (2019). „Kurk Lietuvai“. Darnaus vystymosi tikslų rekomendacijų rinkinys. Prieiga per internetą: [https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/Darnaus%20vystymosi%20tiksl%C5%B3%20rekomendacij%C5%B3%20rinkinys\(1\).pdf](https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/Darnaus%20vystymosi%20tiksl%C5%B3%20rekomendacij%C5%B3%20rinkinys(1).pdf)
2. Chen, Y., Ghosh, M., Liu, Y., Zhao, L. (2019). Media Coverage of Climate Change and Sustainable Product Consumption: Evidence from the Hybrid Vehicle Market. *Journal of Marketing Research*, Vol. 56 (6), 995–1011. Prieiga per internetą: <http://mis.sem.tsinghua.edu.cn/ueditor/jsp/upload/file/20191125/1574672656004082403.pdf>
3. Darnaus vystymosi darbotvarkė. (2015). Prieiga per internetą: <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarkė-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>
4. Europos komisija. (2020). Prieiga internete: https://ec.europa.eu/environment/basics/green-economy/sustainable-development/index_lt.htm
5. Iwaniec, D.M., Childers, D. L., Vanlehn, K., Wiek, A. (2014). Studying, teaching and applying sustainability visions using systems modelling. *Sustainability* 2014, 6 (7), 4452–44695. doi: 10.3390/su6074452
6. Jastrzębska, E. (2017). The Responsible Consumer as an Answer to New Sustainable Development Challenges. *Ekonomia*, 60 (1), 19–26. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5zTbjp80sKUJ:yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta.1.element.agro-617dd12f-9b38-4c1b-88a2-73df98fbd61b/c/18.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>
7. Kinsella, S. (2012). Why Recycled Content is Crucial for Printing & Writing Paper. Prieiga internete: <http://www.conservatree.org/learn/WhitePaper/WhyRecycled.pdf>
8. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl inžinerijos studijų krypčių grupės aprašo patvirtinimo“ Nr. V-964. (2015) [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/48aa06b058b711e5a9129f08109b20ec?jfwid=ck9gyalf7>
9. Pilkauskas, V. (2011). Procesų modeliavimas ir nuotolinis valdymas. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/documents/10157/490675/Procesu_modeliavimas.pdf/4dc2f3a3-308f-41ab-a2fb-dcd98d14ef91
10. Rimkus, E. (2018). Vartojimo revoliucijos ir kontrrevoliucijos: filosofijos, sociologijos ir komunikacijos tyrimai. *Filosofija. Sociologija*, 29 (3), 211–219. doi:<https://doi.org/10.6001/fil-soc.v29i3.3778>
11. Savickas, T., Savickienė, S. ir Vaitekoniėnė, J. (2016). Medžiagų mechanikos mokymo proceso optimizavimas taikant informacines technologijas. *Aukštųjų mokyklų vaidmuo visuomenėje: iššūkiai, tendencijos ir perspektyvos*, 1 (5), 221–227. Prieiga per internetą: <https://alytauskolegija.lt/wp-content/uploads/straipsniai/Savickas.pdf>
12. Smyczek, S. (2020). Consumer Values and Misbehavior in the Context of Sustainable Consumption. *Review of Business*, 40 (2), 75–88. Prieiga per internetą: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=60464349-3330-49db-ab7b-b505e488e8de%40pdc-v-sesmgr03>
13. Staniškienė, E. (2019). Nuo rugsėjo KTU pirmakursiams – naujas bendrauniversitetinis studijų modulis. Prieiga per internetą: <https://ktu.edu/news/nuo-rugsejo-ktu-pirmakursiams-naujas-bendrauniversitetinis-studiju-modulis/>
14. Štreimikienė, D. et al. (2014). Darnus vystymasis: Teorija ir Praktika. Kolektyvinė monografija. Prieiga per internetą: https://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/soctyri/Darnus_Lietuvos_vystymasis_2014.pdf
15. United Nations. (2020). Prieiga internete: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>
16. Važgauskaitė, J. (2016). Lietuviški darnaus vystymosi tikslai: ar esame tinkamai pasiruošę? *Naujienlaidis*#4, 4-6. Prieiga per internetą: <http://eurohouse.lt/wp-content/uploads/2016/12/Naujienlaidis-4.pdf>
17. Weenen, H. (2000). Toward a vision of a sustainability university. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 1(1), 20–34. doi: 10.1108/1467630010307075

EXPRESSION OF EFFECTIVE CONSUMPTION AND ITS EDUCATION IN STUDIES

RIMA STRELČIŪNIENĖ, JURGITA PAULAVIČIENĖ

Panevezys College/ University of Applied Sciences

ANNOTATION

The article analyzes the expression of efficient consumption and its development in the field of electronics and electrical engineering studies at Panevezys College. An analysis of the change in the consumption of various materials for three-year student studies is presented. Analyzing knowledge and skills needed for students in order to achieve efficient consumption and sustainable development.

Key words: *efficient consumption, expression of efficient consumption, sustainable development.*

ORGANIZACIJOS MIKROKLIMATUI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

GODA VARNAUSKIENĖ

Kauno Technologijos universitetas, Technologijų ir verslo fakultetas

Vadovė: doc. dr. Diana Lipinskiėnė

ANOTACIJA

Straipsnyje gilinamasi į organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksnius. Tikslas – atlikti organizacijos mikroklimatui įtaką darančių veiksnių teorinę apžvalgą. Tyrimo metodas – mokslinės literatūros analizė. Atlikta organizacijos mikroklimato sąvokos analizė, atskleidė, kad analizuotoje mokslinėje literatūroje nėra vieningo apibrėžimo organizacijos mikroklimatui apibūdinti. Analizė rodo, kad organizacijos mikroklimatas apibrėžiamas, kaip organizacijos būseną, kuri suformuoja darbuotojų požiūrį į tarpusavio santykius ir nuo kurios tiesiogiai priklauso organizacijos veiklos kokybė. Pabrėžtina, kad organizacijos mikroklimatas yra ilgalaikis, darantis įtaką aplinkiniams ir ypač organizacijos darbuotojams bei klientams. Kaip rodo analizės duomenys, tyrėjai išskiria dažniausiai pasikartojančius organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksnius, t. y. vadovavimas, organizacijos struktūra, komunikacija ir bendradarbiavimas, motyvacija ir lojalumas, etika ir darbo drausmė.

Pagrindinės sąvokos: veiksniai, organizacija, organizacijos klimatas, mikroklimatas.

IVADAS

Temos aktualumas. Analizuojant organizacijos mikroklimatą, jį galima apibūdinti kaip neatskiriama organizacijos veiksnį. Nagrinėjant literatūrą, mokslininkai ir tyrėjai pateikia įvairius organizacijos mikroklimato apibrėžimus. Dauguma jų ieško socialinio psichologinio klimato prasmės ir paskirties. Galima išryškinti, kad organizacijos mikroklimatas yra psichologinė organizacijos kokybė, kuri atspindi darbuotojų savijautos, emocijų, būsenų bendrumus organizacijoje.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, apie organizacijos mikroklimatą, išryškėjo, kad galima išskirti tris teorių grupes, kurios atskiria psichologinį klimatą, kaip organizacijos narių patiriamos organizacijos aplinkos suvokimą, nuo socialinių psichologinių sąlygų, kurios vadinamos organizacijos klimatu (Denison, 1997; Glick, 1985, cit. Rekašiūtė-Balsienė, 2005). Galima teigti, kad šios grupės išsiskiria nagrinėjant organizacijos mikroklimato tyrimus, kurie orientuojasi į (Rekašiūtė-Balsienė, 2005): individo savybių matavimą per suvokimą, organizacijos savybių matavimą per suvokimą, sudedamąjį organizacijos savybių matavimą, kuris apima tiek suvokimo, tiek „objektyvesnius“ matavimus.

Galima pabrėžti, kad toks teorių atskyrimas nereiškia, kad „psichologinis klimatas nėra susijęs su grupės ar organizacijos mikroklimatu ar kad organizacijos mikroklimatas yra visiškai nepriklausomas nuo individų charakteristikų“ (Rekašiūtė-Balsienė, 2005, p. 89). Vadinasi, mikroklimatą kurti organizacijoje yra svarbu ir tam reikia žinoti, kokie veiksniai daro įtaką jam.

Darbo objektas: organizacijos mikroklimatui įtaką darantys veiksniai.

Darbo tikslas: išanalizuoti organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksnius.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti organizacijos mikroklimato sampratą.
2. Atskleisti organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksnius.

Darbo metodai: mokslinės literatūros analizė.

ORGANIZACIJOS MIKROKLIMATO SAMPRATA

Rekašiūtė-Balsienė (2005) savo darbuose teigia, kad organizacijos mikroklimato fenomeną ir jo sandarą nagrinėjo ir kiti užsienio mokslininkai ir tyrėjai: Litwin and Stringer, Campbell, Sims and LaFollette, Muchinsky, Schneider, Jackovsky and Slocum, Lin et al., Glick, Moran and Volkwein, Schein, Yoon et al.

Mokslininkai ir tyrėjai organizacijos mikroklimatą apibrėžia skirtingai, todėl toliau pateikiamos organizacijos mikroklimato sampratos įvairių autorių požiūriu (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Organizacijos mikroklimato apibrėžimai

Autorius, metai	Apibrėžimas
Trinkner, Tyler ir Goff (2016)	Organizacijos mikroklimatas, tai vidinės aplinkos ilgalaikis poveikis organizacijos darbuotojams.
Shim (2010)	Organizacijos mikroklimatas – veiksnys, kuris susijęs su darbuotojų požiūriu į darbą ir organizacinį našumą
Vveinhardt (2009, p. 286)	Organizacijos mikroklimatas – „tai veiksnys, grindžiamas emocijomis, padedantis suvokti aplinką, elgesį, rodantis tarpusavio santykių būklę, darantis didelį poveikį organizacijos narių elgsenai“.
Suslavičius (2006, p. 6)	Žmonių tarpusavio ryšys. „Sugebėjimas kontroliuoti aplinką daro žmogų padėties šeimininku, didina pasitikėjimą savimi, o tai pagerina ir paties žmogaus savijautą“.
Dubauskas (2006)	Organizacijos mikroklimatas – tai psichologinė organizacijos kokybė, kuri atspindinti darbuotojų savijautos, emocinių būsenų bendrumus organizacijoje.
Martin, ir Cullen (2006)	Organizacijos mikroklimatas būdingas kiekvienai organizacijai, turintis įtakos organizacijos narių elgesiui, pasižymi ilgalaikiu stabilumu.
Martinkus (2003)	Geras mikroklimato sukūrimas kaip gerų tarpusavio santykių su vadovaujančiais darbuotojais užtikrinimas.
Allen (2003, p. 65)	Individų reakcija reaguojant į tuos pačius stimulus sukuria bendrą sutarimą, kuris tampa organizacijos mikroklimato pagrindu.

Kaip matyti iš 1 lentelėje pateiktų įvairių autorių organizacijos mikroklimato apibrėžimų, matyti, kad organizacijos mikroklimatą tiriantys mokslininkai ir tyrėjai skirtingai apibrėžia sąvoką. Pastebima, kad kiekvienas autorius organizacijos mikroklimatą supranta savaip ir vyrauja labai įvairios organizacijos mikroklimato sąvokos. Nepaisant įvairių organizacijos mikroklimato apibrėžimų, remiantis, anksčiau pateikta daugelio autorių nuomone, galima teigti, kad organizacijos mikroklimatas tai visuma veiksmų, turinčių įtakos efektyviai organizacijos veiklai, jos produktyvumui, darbuotojų pasitenkinimui darbu, jų motyvacijai.

VEIKSNIAI, DARANTYS ĮTAKĄ ORGANIZACIJOS MIKROKLIMATUI

Analizuojant mokslinę literatūrą, pastebima, kad organizacijos mikroklimatui įtaką daro įvairūs veiksniai, kurie gali teigiamai veikti organizacijos mikroklimatą, tačiau ir bloginti jį, taip organizacijos narius priverčiant jaustis nepasitenkinimą, juos supančia vidine aplinka. Kaip rodo šaltinių analizė, autoriai skirtingai apibrėžia organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai.

Kaip pastebima, autoriai Kasiulis ir Barvydienė (2004) išskiria tris organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai:

- Organizacijos kultūra – esminių vertybių sistema, kuria vadovaujasi organizacija ir kuri yra pripažįstama organizacijos narių, įtakoja jų elgesį ir yra palaikoma organizacijos istorijų, mitų bei pasireiškia per tradicijas, ceremonijas, ritualus ir simbolius.

- Etninis klimatas – darbuotojų bendras teisingo elgesio supratimas, taip pat – nuostatos, kaip šie klausimai turi būti tvarkomi.

➤ Grupių psichologinis klimatas – atspindi žmonių psichologinę sąvijaūtą darbo grupėje, susidūrusią tarpasmeniniuose ir dalykiniuose santykiuose (Kasiulis ir Barvydienė, 2004).

Pasak Palidauskaitės (2001), organizacijos mikroklimatui įtakos turi septyni veiksniai:

- Pasitikėjimo ir pagarbos atmosfera.
- Atsakomybė.
- Draugiškumas.
- Orientacija į taisykles.
- Darbo įtampa.
- Rutina.
- Iniciatyvumas darbe.

Kaip rodo analizės duomenys, organizacijos mikroklimatą veikia tiek organizaciniai, tiek asmeniniai veiksniai. Zableckienės (2005) teigimu, organizaciniai veiksniai apima organizacijos centralizaciją, formalizaciją, technologiją, struktūrą ir dydį. Autorė išskiria, kad asmeniniai veiksniai apima lyderių ar vadovų elgesį ir vadovavimo stilių.

Atlikus mokslinės literatūros analizę apie organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai, pastebima, kad mokslininkė Targamadžė (1996) išskiria penkis pagrindinius organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai:

- Organizacijos kontekstas.
- Organizacijos struktūra.
- Organizacijos procesas.
- Fizinė aplinka.
- Vertybių ir normų sistemos.

Autorės nuomone, organizacijos konteksto filosofija yra nukreipta į žmones, kuria yra išreiškiama politika, taisyklės, nuostatai. Targamadžės (1996) teigimu, organizacijos struktūros veiksnys sukuria formalius santykius ir pasiskirsto autoritetą bei funkcinę atsakomybę. Galima išryškinti tai, kad organizacijos proceso, kaip įtaką darančio veiksnio organizacijos mikroklimatui reikšmė, parodo procesus ir būdus, su kuriais galima vykdyti ir pasiekti iškeltus tikslus.

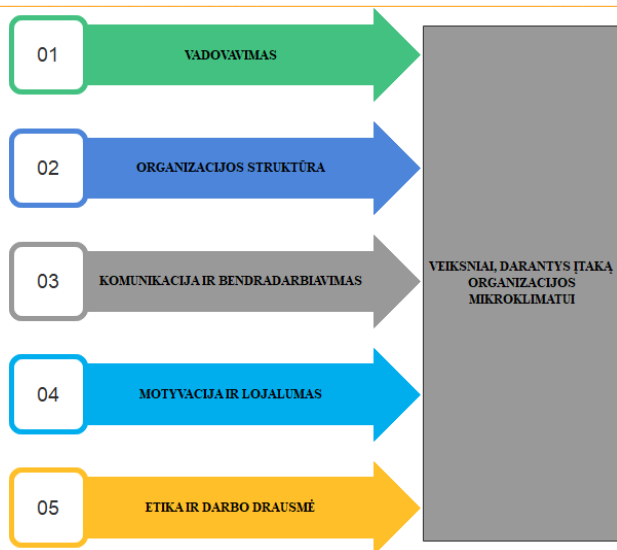
Taip pat pastebima, kad fizinės aplinkos veiksnys turi svarbią įtaką organizacijos mikroklimatui. Pabrėžtina, „kad darbuotojas, dirbantis santykinai ramioje, švarioje ir saugioje aplinkoje, tikėtina, kad turės palankesnę klimato suvokimą, nei tas, kuris dirba triukšmingoje, nešvarioje ir pavojingoje aplinkoje“ (Baršauskienė ir Ivaškevičienė, 2005, p. 213.).

Galima pastebėti, kad vertybių ir normos sistemos veiksnys, kaip organizacijos mikroklimatui įtaką darančio veiksnio svarba yra didelė. Teigiama, kad kai kurie elgesio tipai yra skatinami ir atlyginami, o kai kurie yra formaliai baudžiami (Targamadžė, 1996).

Išanalizavus įvairių autorių Jucevičienės (1996), Merkio, Beniušienės, Vveinhardt ir Dromanto (2005), Litwin ir Stringer (1968), Rekašiūtės-Balsienės (2005) darbus, galima pastebėti, kad autoriai Litwin ir Stringer (1968, p. 210) atlikę tyrimus pateikė aštuonis organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai: „struktūra, atsakomybės apribojimas, atlygis, užduotis, bendravimas, bendradarbiavimas, standartai, konfliktai“. Kaip matyti, autoriai House ir Rizzo (1972), analizuodami organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai, nurodė panašius veiksniai, kaip ir Litwin ir Stringer (1968), tačiau pateikė šešis veiksniai, atmesdami organizacijos struktūrą ir į pirmą vietą iškeldami vadovavimą ir lyderiavimą, nurodydami kaip svarbiausią veiksnį lemiantį organizacijos mikroklimatą (Jucevičienė, 1996).

Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, galima teigti kad autoriai (Kasiulis ir Barvydienė, 2005; Merkys ir kt., 2005), nagrinėdami organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai remiasi psichologiniais ypatumais. Autorių teigimu, kiekvienos organizacijos mikroklimatas yra išskirtinis. Autoriai išskiria tokius psichologinį mikroklimatą lemiančius veiksniai kaip darbo ir darbuotojų poilsio organizavimas, darbo sąlygos konkrečiose darbo vietose, darbuotojų vertikalūs ir horizontalūs santykiai, materialinis ir moralinis skatinimas, vadovo vadovavimo stilius.

Remiantis autorių įžvalgomis, galima išskirti penkis pagrindinius organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksniai (žr. 1 paveikslą).

1 pav. Organizacijos mikroklimatui įtaką darantys veiksniai, sudaryta darbo autorės

Iš 1 paveikslą rezultatų matyti, kad pagrindiniai veiksniai, tokie, kaip: *vadovavimas, organizacijos struktūra, komunikacija ir bendradarbiavimas, motyvacija ir lojalumas, etika ir darbo drausmė* yra svarbūs organizacijos mikroklimatui. Galima teigti, kad mikroklimatas organizacijoje yra priklausantis nuo šių veiksnių, ir teigiamai veikia organizacijos aplinką.

IŠVADOS

1. Išanalizavus organizacijos mikroklimato sampratą, matyti, kad analizuotoje mokslinėje literatūroje nėra vieningo apibrėžimo organizacijos mikroklimatui apibūdinti. Analizė rodo, kad organizacijos mikroklimatas apibrėžiamas, kaip organizacijos būseną, kuri suformuoja darbuotojų požiūrį į tarpusavio santykius ir nuo kurios tiesiogiai priklauso organizacijos veiklos kokybė. Pabrėžtina, kad organizacijos klimatas yra ilgalaikis, darantis įtaką aplinkiniams ir ypač organizacijos darbuotojams bei klientams.

2. Atlikus organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksnių analizę, galima išskirti dažniausiai pasikartojančius veiksnius, kuriuos galima apibrėžti kaip penkis pagrindinius organizacijos mikroklimatui įtaką darančius veiksnius: vadovavimas, organizacijos struktūra, komunikacija ir bendradarbiavimas, motyvacija ir lojalumas, etika ir darbo drausmė.

LITERATŪRA

1. Allen, D. K. (2003). Organizational climate and strategic change in higher education: Organizational insecurity. *Higher Education*, (p. 65). Prieiga per internetą <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1024445024385>
2. Baršauskienė, V., Janulavičiūtė-Ivaškevičienė, B. (2005). *Komunikacija: teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija.
3. Dubauskas, G. (2006). *Organizacijos elgsena*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
4. Jucevičienė, P. (1996). *Organizacijos elgsena*. Kaunas: Technologija.
5. Kasiulis, J. ir Barvydienė, V. (2015). *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija.

6. Litwin, G. H. Ir Stringer, R. A. (1968). *Motivation and Organizational Climate*. Boston: Harvard University Press. Prieiga per internetą [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkpozje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=497194](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkpozje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=497194)
7. Martin, K. D., ir Cullen, J. B. (2006). Continuities and Extensions of Ethical Climate Theory: A Meta-Analytic Review. *Journal of Business Ethics* 69(2), (p. 175–194). Prieiga per internetą doi:10.1007/s10551-006-9084-7.
8. Martinkus, B.(2003). *Darbo procesų valdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
9. Merkys, G., Beniušienė, I., Vveinhardt, J. ir Dromantas, M. (2005). Organisational climate test for Lithuanian work organisations: validation and correlation with team work test. *Socialiniai mokslai*, 3(49), (p. 39–44). Prieiga per internetą <https://www.lituanistika.lt/content/1055>.
10. Palidauskaitė, J. (2001) *Viešojo administravimo etika*. Kaunas: Technologija.
11. Rekašiūtė – Balsienė, R. (2005). *Verslo organizacijų klimato įvertinimo galimybės*. Psichologija.
12. Shim, J. K. (2010). Cultural Health Capital. *J Health Soc Behav*;51(1), (p. 1–15). Prieiga per internetą <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3887515/>.
13. Suslavičius, A. (2006). *Socialinė psichologija*. Vilniaus Universiteto leidykla. (p. 853- 4).
14. Targamadžė, V. (1996). *Švietimo organizacijų elgsena*. Kaunas: Technologija.
15. Trinkner, R., Tyler, T.R., Goff, P. A. (2016). Justice From Within: The Relations Between a Procedurally Just Organizational Climate and Police Organizational Efficiency, Endorsement of Democratic Policing, And Officer Well-Being. *Psychol Public Policy, Law*, 22(2), (p. 158–72). Prieiga per internetą <https://psycnet.apa.org/record/2016-13452-001>.
16. Vveinhardt, J. (2009). Mobingo kaip diskriminacijos darbuotojų santykiuose poveikis organizacijos klimatui. *Verslas: teorija ir praktika*, 10 (4), (p. 286 – 288). Prieiga per internetą <https://core.ac.uk/download/pdf/144798793.pdf>.
17. Zableckienė, A. (2005). Psichologinis klimatas įmonėse. *Reklamos ir marketingo idėjos*, Nr.3. Prieiga per internetą [https://www.researchgate.net/publication/318348998_Peculiarities_of_the_Link_Between_Teamwork_and_the_I](https://www.researchgate.net/publication/318348998_Peculiarities_of_the_Link_Between_Teamwork_and_the_Internal_Environment_of_the_Organization)
nternal_Environment_of_the_Organization

FACTORS AFFECTING THE ORGANIZATION'S MICROCLIMATE

GODA VARNAUSKIENĖ

Kaunas University of Technology, Faculty of Technology and Business

Assoc: Prof. Dr. Diana Lipinskiene

ANNOTATION

The article reveals the factors that affect the microclimate of an organization. The aim is to conduct a theoretical review of the factors that influence an organization's microclimate. Research method - analysis of scientific literature. The analysis of the concept of organizational microclimate revealed that there is no common definition describing organizational microclimate in the analyzed scientific literature. The analysis shows that the organizational climate is defined as the state of the organization that shapes the attitude of employees towards interpersonal relationships and on which the quality of the organization's activities directly depends. It should be emphasized that the organizational climate is long-lasting, affecting those around it, especially the organization's employees and customers. As the analytical data show, the researchers single out the most recurring factors that affect the organization's microclimate, such as leadership, organizational structure, communication and collaboration, motivation and loyalty, ethics and work discipline.

Key words: factors, organization, organizational climate, microclimate.

PANEVŽIO KOLEGIJOS STUDENTŲ POŽIŪRIS Į ŽIEDINĘ EKONOMIKOS SIEKIUS LIETUVOJE DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE

SANDRA ŽUKAUSKIENĖ

Panevėžio kolegija

ANOTACIJA

Užtikrinti tvarų, aplinkai ir klimatui palankų ekonominį augimą, žmonių sveikatą, ilgaamžiškumą bei gyvenimo kokybę išlieka vienu pagrindinių kiekvienos šalies tikslų. Vienas iš būdų siekiant šių tikslų pasaulyje bei Lietuvoje yra perejimas žiedinės ekonomikos link. Straipsnio tikslas - išanalizuoti Panevėžio kolegijos studentų požiūrį į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje, jų asmeninį indėlį siekiant žiedinio vartojimo. Atlikus tyrimą nustatyta, kad Panevėžio kolegijos studentų požiūriu vieni svarbiausių siekių diegiant žiedinę ekonomiką Lietuvoje yra jog iki 2030 m. visos pakuotės būtų arba perdirbamos arba pakartotinai naudojamos, sukurti ekonomiškai efektyvų ir konkurencingą žemės ūkį, pagrįstą mažesnę poveikį aplinkai darančiu ūkininkavimu, atsisakyti netvaraus plastiko, užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui. Studentai suvokia žiedinės ekonomikos naudą ir patys prisideda prie švaresnės aplinkos ir tvaresnės ateities kūrimo.

Pagrindiniai žodžiai: žiedinė ekonomika, darnus vystymasis.

ĮVADAS

Vienas iš būdų spręsti daugialypes problemas pasaulyje ir Lietuvoje bei pasiekti holistišką augimą yra užtikrinti darnų vystymąsi. Sparčiai vystantis ekonomikai didėja neigiamas jos poveikis aplinkai, o tai atsiliepia žmonių fizinei ir emocinei sveikatai. Žiedinė ekonomika viena iš priemonių galinti užtikrinti tvarų ekonomikos augimą ir yra neatsiejama Jungtinių Tautų Organizacijos paskelbtų darnaus vystymosi tikslų dalis.

Kad išsaugotume savo gamtinį kapitalą, vienas iš pagrindinių su darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimu susijusių veiksmų Europos Sąjungos mastu yra siekis užtikrinti tvarius vartojimo ir gamybos modelius t. y. įgyvendinti 12 darnaus vystymosi tikslą. Tarp jų – tausaus išteklių naudojimo ir žiedinės ekonomikos veiksmai, kuriais siekiama ekonomikos augimą atsieti nuo išteklių naudojimo ir aplinkos būklės blogėjimo. Siekiant tvaraus vartojimo taip pat reikia atitinkamos vartotojų politikos, kuria būtų didinamas informuotumas ir vartotojams būtų sudarytos sąlygos rinktis turint pakankamai informacijos ir taip prisidėti prie darnaus vystymosi (Europos komisija, 2016).

Europos Komisija skatina valstybes nares pereiti prie žiedinės ekonomikos, kurios cikle būtų siekiama kuo ilgiau išlaikyti produktų, medžiagų ir išteklių vertę, ir kuo labiau sumažinti sukuriamų atliekų kiekį (Europos Komisija, 2020).

Pasak Ghosh (2020) literatūros apžvalga parodė, kad yra daug iniciatyvų, kuriomis remiama žiedinė ekonomika arba tuo pačiu, arba koku nors kitu pavadinimu, tačiau akivaizdu, kad žiedinė ekonomika yra neišvengiama dabartiniame pasaulyje. Žiedinis vartojimas yra svarbi žiedinės ekonomikos sistemos, skirtos tvariam ekonomikos augimui ir kovai su aplinkos būklės blogėjimu ir išteklių išeikvojimu, dalis. Žiedinis vartojimas praktiškai gali būti sprendžiamas mažinant, perdirbant ir pakartotinai panaudojant (3R) principą. Žiedinis vartojimas padeda atliekas paversti vertingais produktais, vedančiais į nulinių atliekų visuomenę. Žiedinė ekonomika apima visas išteklių cirkuliacijos ir uždarojo ciklo sistemos sritis: kietojo ir skystojo atliekų tvarkymo, vandens, oro ir žemės taršos mažinimo, išteklių išsaugojimo, gamybos sektorių žalinimo ir daugelio kitų veiklos rūšių.

Natūralu, kad dabartiniu metu Europai (ir likusiam pasauliui) keliant uždavinius ir tikslus dėl žemės planetos ir žmonijos išlikimo bei ateities kartų gerovės būtina, kad studentai akademinėje ir

praktinėje veikloje susipažintų su žiedinės ekonomikos nauda ir patys prisidėtų prie švaresnės aplinkos ir tvaresnės ateities kūrimo. Taigi, koks yra jauno žmogaus požiūris į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje?

Tyrimo tikslas – įvertinti Panevėžio kolegijos studentų požiūrį į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje ir jų asmeninį indėlį siekiant žiedinio vartojimo.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu išanalizuoti žiedinės ekonomikos siekius darnaus vystymosi kontekste.
2. Įvertinti Panevėžio kolegijos studentų požiūrį į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje.
3. Įvertinti Panevėžio kolegijos studentų asmeninį indėlį įgyvendinant žiedinį vartojimą.

Tyrimo objektas – Panevėžio kolegijos studentų požiūris į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa. Tyrimo duomenys apdoroti SPSS 25.0 programa. Pasitelkti statistikos metodai: aprašomoji statistika, Kronbacho alfa (Cronbach α) koeficientas, Spearman koreliacija.

1. Žiedinės ekonomikos siekiai darnaus vystymosi kontekste

Žiedinės ekonomikos koncepcija iškilo kaip pagrindinis požiūris, užtikrinantis perėjimą prie tvaresnės ekonomikos. Anksčiau taikytas linijinis ekonomikos augimo modelis nebegali patenkinti šiuolaikinių globalizuoto pasaulio visuomenių poreikių. Ateitis negali būti kuriama pagal principą „imti, gaminti, išmesti“ (Lazarevičius, Valve, 2017). Žiedinė ekonomika yra ekonomika, kurioje kuo ilgiau išlaikoma produktų, medžiagų ir išteklių vertė ekonomikoje, o atliekų susidarymas sumažinamas iki minimumo. Perėjimas prie žiedinės ekonomikos iš esmės prisidėtų prie ES pastangų plėtoti tvarią, mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų, efektyviai išteklius naudojančią ir konkurencingą ekonomiką (Europos komisija, 2015). Žiedinė ekonomika neapsiriboja perdirbimu ir yra pagrįsta atkuriamąja pramonine sistema, skirta atliekas laikyti ištekliais. Kai produktas pasiekia savo naudingo tarnavimo laiko pabaigą, bandoma išlaikyti medžiagas gamybos ribose ir naudoti jas pakankamai produktyviai, kad iš jų būtų sukurta tolesnė vertė (Ellen McArthur, 2015). Žiedinės ekonomikos modelyje ilgalaikio vartojimo prekės projektuojamos taip, kad jas būtų galima pataisyti, o ne pakeisti, o biologinės medžiagos tvarkomos taip, kad jas būtų galima grąžinti į biosferą be užteršimo (Ghosh, 2020). Pasak autorių Korhonen, Nuur, Feldmann & Birkie (2018), žiedinė ekonomika yra darnaus vystymosi iniciatyva, kurios tikslas yra sumažinti visuomenės gamybos ir vartojimo sistemų linijinius medžiagų ir energijos srautus, taikant uždarus medžiagų ciklus, atsinaujinančius energijos išteklius. Žiedinė ekonomika skatina didelės vertės medžiagų ciklus kartu su tradiciškesniu perdirbimu ir kuria sisteminius požiūris į gamintojų, vartotojų ir kitų visuomenės veikėjų bendradarbiavimą darnaus vystymosi srityje.

Darnaus vystymosi srityje 2015-ieji visame pasaulyje buvo itin reikšmingi metai. 2015 m. rugsėjo 25 d. 70-ojoje Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje pasaulio lyderiai priėmė naują visuotinę darnaus vystymosi programą – Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m., kurios esmę sudaro darnaus vystymosi tikslai (toliau – DVT). Europos Sąjunga daug prisidėjo formuojant 2030 m. darbotvarkę. Šis Europos viziją visiškai atitinkantis dokumentas dabar tapo viso pasaulio visuotinio darnaus vystymosi projektu. 2030 m. darbotvarkė rodo šalių pasiryžimą iki 2030 m. visame pasaulyje išnaikinti skurdą ir užtikrinti darnų vystymąsi, nepaliekant nė vieno nuošalyje. 17 darnaus vystymosi tikslų ir 169 susiję uždaviniai yra visuotiniai, aktualūs visame pasaulyje ir tarpusavyje susiję. Darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimas yra bendra visų – išsivysčiusių ir besivystančių – šalių atsakomybė. 2030 m. darbotvarkė tolygiai apima visus tris darnaus vystymosi aspektus – ekonominį, socialinį ir aplinkos – ir rodo, kad pirmą kartą tarptautiniu mastu susitarta, jog taika, saugumas, teisingumas visiems ir socialinė įtrauktis yra ne tik savaime siektini, bet ir nedalomai tarpusavyje susiję. (Europos komisija, 2016).

Siekdama tvaresnės ekonomikos, 2015 m. Europos Komisija pristatė žiedinės ekonomikos dokumentų rinkinį – ES žiedinės ekonomikos veiksmų planą, kuris tapo žiedinės ekonomikos plėtojimo pagrindu, 2019 m. Europos Komisija parengė tvarios ekonomikos augimo strategiją –

Europos žaliasis kursas, kuria siekiama skatinti veiksmingą išteklių naudojimą pereinant prie švarios žiedinės ekonomikos, atkurti biologinę įvairovę ir sumažinti taršą, 2020 m. Europos Komisija parengė naują žiedinės ekonomikos veiksmų planą, kuriame pateikiamos tarpusavyje susijusios iniciatyvos, kad tvarūs gaminiai, paslaugos ir verslo modeliai taptų norma, o vartojimo modeliai pasikeistų taip, kad visų pirma nesusidarytų atliekų. Šie dokumentai pateikia veiksmų gaires, skirtas užtikrinti tvarų ekonomikos augimą ir yra neatsiejama Jungtinių Tautų Organizacijos paskelbtų darnaus vystymosi tikslų dalis.

Žiedinės ekonomikos veiksmų plane (2015) iškelti siekiai atlieka svarbų vaidmenį įgyvendinant 2030 m. darnaus vystymosi tikslus, visų pirma 12-ąjį tikslą – užtikrinti tvaraus vartojimo ir gamybos modelius. Atsakingo vartojimo skatinimas yra dažniausiai pasitaikanti priemonė, skirta keisti visuomenės įpročius, o įmonės turėtų būti skatinamos propaguoti ekologinį produktų projektavimą, investuoti į beatliekę gamybą ir vengti perteklinių įpakavimų. Siekiant didinti antrinių žaliavų naudojimo mastą, svarbu užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui. Didesnį komunalinių atliekų perdirbimą galėtų paspartinti kokybiškas atliekų rūšiavimas (visuomenės ir verslo švietimas) ir tinkama perdirbimo infrastruktūra (Skorupskaitė, Junevičius, 2017). Žiedinės ekonomikos kontekste naujų verslo modelių skatinimas taip pat yra labai aktualus. Kadangi dauguma įmonių vadovaujasi tradiciniu linijiniu verslo modeliu, būtina skatinti jų perėjimą prie žiedinių verslo modelių, kurie prisideda prie žiedinės ekonomikos laikantis pagrindinių jos principų. (Lietuvos inovacijų centras, 2021). Nauji verslo modeliai skatina produktų, paslaugų ar sistemų kūrimą, turi tiesioginę naudą aplinkai, mažina resursų naudojimą, gali suteikti įmonėms galimybę pertvarkyti savo vertės grandines ir sukurti naujus gamintojų ir vartotojų santykius bei pakeisti vartojimo kultūrą.

Autoriai Schroeder, Anggraeni, & Weber (2018) teigia, kad žiedinė ekonomika ir darnaus vystymosi tikslai daugeliu aspektų yra glaudžiai susiję. Žiedinė ekonomika gali tiesiogiai prisidėti prie daugelio darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo. Stipriausi ryšiai egzistuoja tarp žiedinės ekonomikos ir 6-ojo DVT (užtikrinti visiems vandens prieinamumą, darnų valdymą ir sanitariją), 7-ojo DVT (užtikrinti visiems prieigą prie prieinamos, patikimos, darnios ir modernios energijos), 8-ojo DVT (skatinti tvarų, visaapimančią ir darnų ekonominį augimą, produktyvų įdarbinimą ir tinkamą darbą), 12-ojo DVT (užtikrinti darnaus vartojimo ir gamybos modelius) ir 15-ojo DVT (saugoti, atkurti, skatinti darnų žemės ekosistemų naudojimą, darniai valdyti miškus, kovoti su dykumėjimu, sustabdyti žemės degradaciją, sustabdyti bioįvairovės praradimą). Žiedinė ekonomika taip pat suteikia galimybių sukurti kelių DVT sinergiją, pavyzdžiui, skatinti ekonomikos augimą ir darbo vietų kūrimą, skatinti tvarią maisto gamybą, panaikinti skurdą ir badą, taip pat tuos DVT, kuriais siekiama biologinės įvairovės apsaugos vandenynuose ir sausumoje.

Naujame žiedinės ekonomikos veiksmų plane (2020) pateikiama į ateitį orientuota darbotvarkė, kurios tikslas – kartu su ekonominės veiklos vykdytojais, vartotojais, piliečiais ir pilietinės visuomenės organizacijomis sukurti švaresnę ir konkurencingesnę Europą (Europos komisija, 2020). Jame išskirtos pagrindinės sritys: tvarių gaminių politika, dėmesys vartotojų apsaugai ir nauja „teisė į remontą“, žaliųjų viešųjų pirkimų vykdymo plėtra, atskirų sektorių veiklos peržiūra (elektronikos įrenginiai, baterijos, transporto priemonės, tekstilė, plastikas, statyba), atliekų prevencija, ekonominiai instrumentai ir mokesčiai, tarptautinio bendradarbiavimo klausimai ir tarptautinė prekyba, neužterštos medžiagos ir gaminiai (Žilinskienė, Žilinskas, 2020). Šiuo planu taip pat siekiama užtikrinti, kad žiedinė ekonomika būtų naudinga žmonėms, regionams ir miestams, visapusiškai padėtų neutralizuoti poveikį klimatui ir išnaudotų mokslinių tyrimų, inovacijų ir skaitmeninio potencialą (Europos komisija, 2020). Jame patvirtinama, kad Europos Sąjunga ir toliau vadovaus žiedinei ekonomikai pasauliniu lygmeniu ir panaudos savo įtaką, kompetenciją ir finansinius išteklius, kad būtų įgyvendinti 2030 m. darnaus vystymosi tikslai (Europos komisijos darbinis dokumentas, 2020).

Taigi, žiedinė ekonomika yra tvari esamos ekonomikos alternatyva ir vaidina svarbų vaidmenį siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus pasaulyje, Europoje bei Lietuvoje.

2. Panevėžio kolegijos studentų požiūrio į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje tyrimas

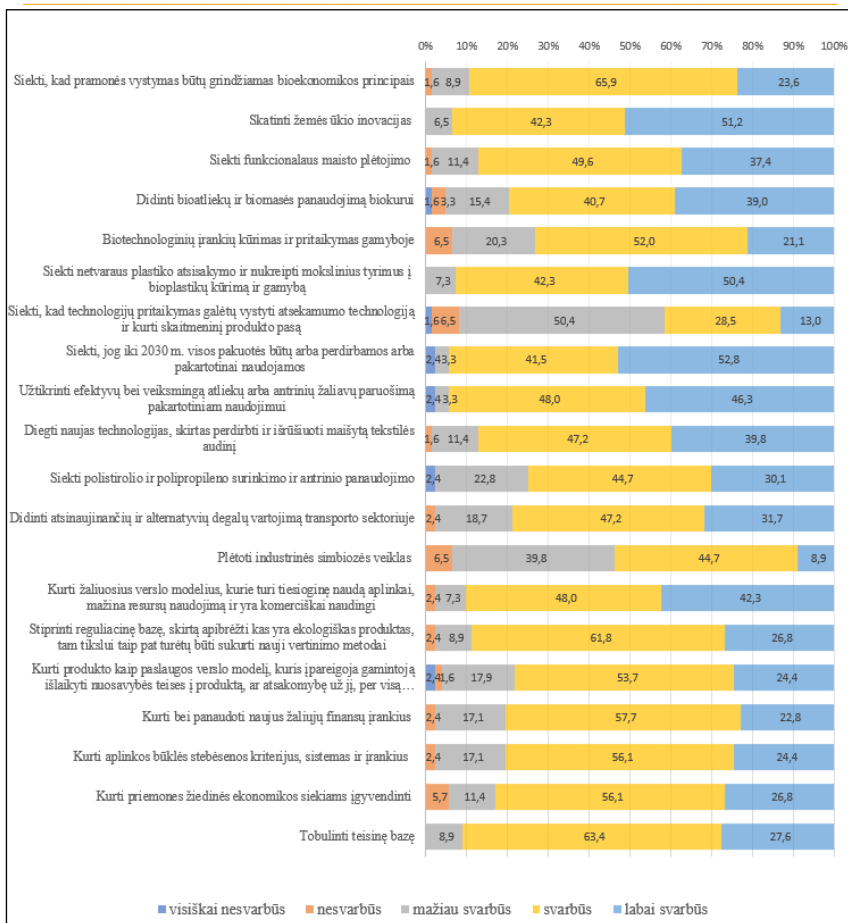
Europos Sąjungos pramonė, tame tarpe ir Lietuvos, transformacijos kontekste iki 2050 m., susiduria su trimis esminiais iššūkiais, kurie ne tik pakeis pramonės struktūrą ir performatuos tiekimo grandines, bet ir sudarys galimybes šalies verslui pakilti, plačiau ir giliau sudalyvauti Europos pridėtinės vertės grandinėse, tai: gamybos, paslaugų ir verslo modelių transformavimo, kad jie taptų tvarūs, atsiejant ekonomikos augimą nuo išteklių naudojimo, pasaulinio konkurencingumo išlaikymo bei stiprinimo diegiant skaitmenines technologijas ir klimato kaitos mažinimo kuriant žiedinę ekonomiką.

Lietuvos strateginiuose dokumentuose žiedinės ekonomikos plėtros prioritetą apibūdina 2021-2030 metų Nacionalinio pažangos plano uždavinys perorientuoti pramonę į žiedinę ekonomiką ir skatinti pažangiųjų technologijų ir inovacijų kūrimą, diegimą ir sklaidą (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020). Lietuva įgyvendindama žiedinės ekonomikos plėtra siekia: bioekonomikos plėtros, technologijų naudojimo sekant ir valdant resursus, žaliųjų technologinių ir netechnologinių inovacijų.

Norint sužinoti studentų požiūrį į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje apklausti Panevėžio kolegijos studentai (imtis, $N = 170$). Apklausa atlikta 2020-2021 metais. Į anketos klausimus atsakė 123 studentai. Įsivertinimui panaudota 5 žingsnių Likerto skalė, kurioje teiginiui „gebėjimų trūkumas“ priskiriamas vertinimas 1 balui, o „geri gebėjimai“ – 5 balai.

Anketos patikimumo laipsnį apibūdina jos vidinis suderinamumas, kuriam įvertinti naudotas Kronbacho alfa koeficientas. Kadangi koeficientas yra 0,919 galima teigti, kad kintamieji, žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje vertinantys klausimai, yra tarpusavyje suderinti.

Tyrimo rezultatai parodė (1 paveikslas), kad Panevėžio kolegijos studentų požiūriu svarbiausi žiedinės ekonomikos siekiai Lietuvai: siekti, jog iki 2030 m. visos pakuotės būtų arba perdirbamos arba pakartotinai naudojamos (52,8 proc.), skatinti žemės ūkio inovacijas (sukurti ekonomiškai efektyvų ir konkurencingą žemės ūkį, pagrįstą mažesnę poveikį aplinkai darančiu ūkininkavimu, plėtoti ekologinius ūkius ir aukštos kokybės sertifikuotų žemės ūkio ir maisto produktų gamybą) (51,2 proc.), siekti netvaraus plastiko atsisakymo ir nukreipti mokslinius tyrimus į bioplastikų kūrimą ir gamybą (50,4 proc.), užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui (46,3 proc.), kurti žaliuosius verslo modelius, kurie turi tiesioginę naudą aplinkai, mažina resursų naudojimą ir yra komerciškai naudingi (42,3 proc.), diegti naujas technologijas, skirtas perdirbti ir išrūšiuoti maišytą tekstilės audinį (39,8 proc.), didinti bioatliekų ir biomasės panaudojimą biokurui (panaudojama gaminant bioetanolį, biologinės kilmės trąšas, proteino produktus, įvairias chemijos pramonei reikalingas medžiagas) (39,0 proc.), siekti funkcionalaus maisto plėtojimo (plėtoti maisto su patvirtintais sveikatingumo teiginiais pramonę tokiais kaip, vitaminai, probiotikai, aminorūgštys, maistinės skaidulos) (37,4 proc.), didinti atsinaujinančių ir alternatyvių degalų vartojimą transporto sektoriuje (komercinio ir vietinio transporto perdarymas į elektromobilius) (31,7 proc.), siekti polistirolio ir polipropileno surinkimo ir antrinio panaudojimo (panaudojant tekstilėje esančias polistirolio skaidulas būtų galima paskatinti plastikų bei biopolimerų pramonę) (30,1 proc.).

1 pav. Panevėžio kolegijos studentų požiūris į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad Panevėžio kolegijos studentų aukščiausiai įvertinti žiedinės ekonomikos siekliai Lietuvoje rodo studentų galimybę asmeniškai praktiškai prisidėti prie atliekų surinkimo ir rūšiavimo tolesniam jų perdirbimui ar antriniam panaudojimui, auganti jaunimo poreikį ekologiškesniam ir tvaresniam maistui bei švaresnės aplinkos kūrimui.

Atlikus Panevėžio kolegijos studentų požiūrio į žiedinės ekonomikos siekius ir juos lemiančių veiksmų koreliacinę analizę nustatytas, stipriausias ryšys tarp siekio užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui ir siekio, kad iki 2030 m. visos pakuotės būtų arba perdirbamos arba pakartotinai naudojamos ($r = 0,867$; $p < 0,01$), vidutinio stiprumo priklausomybė fiksuota tarp siekio stiprinti reguliacinę bazę, skirtą apibrėžti kas yra ekologiškas produktas (tam tikslui turėtų būti sukurti nauji vertinimo metodai) ir polistirolio ir polipropileno surinkimo ir antrinio panaudojimo ($r = 0,696$; $p < 0,01$), siekio užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui ir polistirolio ir

polipropileno surinkimo ir antrinio panaudojimo ($r = 0,687$; $p < 0,01$), siekio užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui ir kurti žaliuosius verslo modelius, kurie turi tiesioginę naudą aplinkai, mažina resursų naudojimą ir yra komerciškai naudingi ($r = 0,655$; $p < 0,01$), siekio kurti aplinkos būklės stebėsenos kriterijus, sistemas ir įrankius ir polistirolio ir polipropileno surinkimo ir antrinio panaudojimo ($r = 0,644$; $p < 0,01$), siekio, kad iki 2030 m. visos pakuotės būtų arba perdirbamos arba pakartotinai naudojamos ir kurti žaliuosius verslo modelius, kurie turi tiesioginę naudą aplinkai, mažina resursų naudojimą ir yra komerciškai naudingi ($r = 0,641$; $p < 0,01$), siekio kurti produkto kaip paslaugos verslo modelį, kuris įpareigoja gamintoją išlaikyti nuosavybės teises į produktą, ar atsakomybę už jį, per visą produkto gyvavimo ciklą ir stiprinti reguliacinę bazę, skirtą apibrėžti kas yra ekologiškas produktas (tam tikslui turėtų būti sukurti nauji vertinimo metodai) ($r = 0,638$; $p < 0,01$), siekio kurti produkto kaip paslaugos verslo modelį, kuris įpareigoja gamintoją išlaikyti nuosavybės teises į produktą, ar atsakomybę už jį, per visą produkto gyvavimo ciklą ir polistirolio ir polipropileno surinkimo ir antrinio panaudojimo ($r = 0,627$; $p < 0,01$). Ryšių tarpusavio priklausomybės nenustatyta tarp siekio, kad technologijų pritaikymas galėtų vystyti atsekamumo technologiją ir kurti skaitmeninį produkto pasą bei funkcionalaus maisto plėtojimo; siekio diegti naujas technologijas, skirtas perdirbti ir išrūšiuoti maišytą tekstilės audinį bei siekio didinti atsinaujinančių ir alternatyvių degalų vartojimą transporto sektoriuje.

Įvertinus tai, kad stipri koreliacinė priklausomybė nustatyta tarp siekio užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui ir siekio, kad iki 2030 m. visos pakuotės būtų arba perdirbamos arba pakartotinai naudojamos galima teigti, kad siekiant didinti antrinių žaliavų naudojimo mastą ir investuojant į atliekų surinkimo ir rūšiavimo technologijas bus skatinama perdirbamų bei pakartotinai naudojamų pakuočių gamyba, mažinamas pakuočių atliekų kiekis.

Kiekvienas mūsų taip pat galime prisidėti prie žiedinės ekonomikos siekių praktiškai įgyvendindami atliekų surinkimą ir rūšiavimą, todėl Panevėžio kolegijos studentų buvo paklausta ar jie asmeniškai rūšiuoja atliekas?

Gauti rezultatai parodė (2 lentelė), kad dauguma apklaustų studentų rūšiuoja elektroninius prietaisus, depozitą (95,1 proc.) bei pirkdami prekes naudoja ekologišką daugkartinio naudojimo maišelį (68,3 proc.).

1 lentelė

Panevėžio kolegijos studentų asmeninis indėlis siekiant žiedinio vartojimo

		Taip	Ne	Viso
Ar elektroninius prietaisus, depozitą nuvežate į tam skirtus pridavimo punktus?	N	117	6	123
	%	95,1	4,9	100
Ar pirkdami prekes naudojate ekologišką, daugkartinio naudojimo maišelį?	N	84	39	123
	%	68,3	31,7	100

Iš pateiktų atsakymų matyti, kad studentai suvokia ir asmeniniame gyvenime taiko žiedinį vartojimą. Tikėtina, kad gamybinėse įmonėse, kur darbuosis absolventai, jau kuriant produktą, bus apgalvotas ir pasitvirtintas technologinis reglamentas ne tik užtikrinantis gaminių kokybę bei naudą vartotojams bet ir veiks žiedinės ekonomikos principu, tai yra bus aišku ir gamintojui ir vartotojui-klientui kaip gaminy, o ne tik jo pakuotė bus surenkamas ir technologiškai skaidomas ir vėl gaminami gaminiai iš jo atskirų komponentų. Tikėtina, kad Panevėžio kolegijos studentai tapę absolventais ir pradėję dirbti įmonėse ar įstaigose suvoks, rems ir taikys žiedinės ekonomikos verslo modelius. Atsinaujinantys energijos šaltiniai, jų panaudojimas kartu su gaminių gamybos-technologijos „žiedišku“ užtikrinimu, duoda bei duos žmonijai visapusiškas naudas įskaitant švarią aplinką, puikią sveikatą, o tai ir yra gyvenimo kokybė.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad žiedinė ekonomika yra tvari esamos ekonomikos alternatyva ir yra neatsiejama Jungtinių Tautų Organizacijos paskelbtų darnaus vystymosi tikslų dalis. Žiedinė ekonomika siekia kiek įmanoma sumažinti atliekų kiekį ir išteklių naudojimą pažangiu produktų projektavimu, pakartotiniu produktų naudojimu ir taisymu, perdirbimu, darniu vartojimu ir naujais verslo modeliais. Perėjimas prie žiedinės ekonomikos leis sušvelninti poveikį aplinkai, padidinti žaliavų tiekimo saugumą bei konkurencingumą, paskatinti inovacijas bei naujų darbo vietų kūrimą ir suteiks galimybę vartotojams įsigyti daugiau patvarių ir pažangių produktų.
2. Apibendrinus tyrimo, kuriuo buvo siekiama įvertinti Panevėžio kolegijos studentų požiūrį į žiedinės ekonomikos siekius Lietuvoje, rezultatus nustatyta, kad studentai aukščiausiai įvertino siekį, jog iki 2030 m. visos pakuotės būtų arba perdirbamos arba pakartotinai naudojamos (52,8 proc.), siekį skatinti žemės ūkio inovacijas (51,2 proc.), netvaraus plastiko atsisakymo siekį nukreipiant mokslinius tyrimus į bioplastikų kūrimą ir gamybą (50,4 proc.), siekį užtikrinti efektyvų bei veiksmingą atliekų arba antrinių žaliavų paruošimą pakartotiniam naudojimui (46,3 proc.), siekį kurti žaliuosius verslo modelius, kurie turi tiesioginę naudą aplinkai, mažina resursų naudojimą ir yra komerciškai naudingi (42,3 proc.). Žemiausiai įvertinti siekiai, kad technologijų pritaikymas vystytu atsekamumo technologiją kuriant skaitmeninį produkto pasą (13,0 proc.) ir industrinės simbiozės veiklos plėtra (8,9 proc.).
3. Tyrimo rezultatai parodė ir pagrindė esminį siekį, kad jaunoji karta, šiuo konkrečiu atveju Panevėžio kolegijos studentija, savo asmeniniame gyvenime vadovaujasi žiedinės ekonomikos principais ir taip prisideda prie švaresnės aplinkos ir tvaresnės ateities kūrimo. Dauguma apklaustų studentų rūšiuoja elektroninius prietaisus, depozitą (95,1 proc.), pirkdami prekes naudoja ekologišką daugkartinio naudojimo maišelį (68,3 proc.). Tikėtina, kad studentai tapę absolventais ir pradėję dirbti įmonėse ar įstaigose suvoks, remis ir taikys žiedinės ekonomikos verslo modelius.

LITERATŪRA

1. Ellen McArthur Foundation (2015). Towards a circular economy: Business rationale for an accelerated transition. [žiūrėta 2021 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_Ellen-MacArthur-Foundation_9-Dec-2015.pdf
2. European commission staff working dokument SWD(2020) 100 11.3.2020 *Leading the way to a global circular economy: state of play and outlook*. [žiūrėta 2021 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/pdf/leading_way_global_circular_economy.pdf
3. Europos Komisijos 2015 12 02 komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Nr. COM(2015) 614. Uždaro ciklo kūrimas. ES žiedinės ekonomikos veiksmų planas. [žiūrėta 2021 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/LT/1-2015-614-LT-F1-1.PDF>
4. Europos Komisijos 2016 11 22 komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Nr. COM(2016) 739. Tolesni tvarios Europos ateities užtikrinimo žingsniai Europos veiksmams siekiant tvarumo. [žiūrėta 2021 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0739&from=EN>
5. Europos Komisijos 2019-12-11 komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Nr. COM (2019) 640. Europos žaliasis kursas. [žiūrėta 2021 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1596443911913&uri=CELEX:52019DC0640#document2>
6. Europos Komisijos 2020-03-11 komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Nr. COM (2020) 98. Naujas žiedinės ekonomikos veiksmų planas, kuriuo siekiama švaresnės ir konkurencingesnės Europos. [žiūrėta 2021 m. vasario 05 d.]. Prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9903b325-6388-11ea-b735-01aa75ed771a1.0006.02/DOC_1&format=PDF

7. Ghosh, S. K. (2020). *Introduction to Circular Economy and Summary Analysis of Chapters*. Singapore, Springer. 4-8. [žiūrėta 2021 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1007/978-981-15-1052-6_1
8. Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., Birkie S. E. (2018). *Circular economy as an essentially contested concept*. Journal of Cleaner Production. Volume 175. 544-552. [žiūrėta 2021 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652617330706>
9. Lazarevičius D., Valve H. (2017). *Narrating expectations for the circular economy: Towards a common and contested European transition*. Energy Research & Social Science, Volume 31 60-69. [žiūrėta 2021 m. kovo 07 d.]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.05.006>
10. Lietuvos inovacijų centras (2021). *Žiedinės ekonomikos plėtros priemonės ir sprendimai*. Situacijos apžvalga ir rekomendacijos politikos formuotojams. [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <https://lic.lt/wp-content/uploads/2021/01/Ziedines-ekonomikos-pletros-priemones-ir-sprendimai.pdf>
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2020). *2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas*. Vilnius. [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c1259440f7dd11eab72ddb4a109da1b5?jfwid=-whxwii77y>
12. Schroeder, P., Anggraeni, K., Weber, U. (2018). *The relevance of circular economy practices to the sustainable development goals*. Journal of Industrial Ecology. [žiūrėta 2021 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/jiec.12732>
13. Skorupskaitė K., Junevičius A. (2017). *Atliekų tvarkymo politikos formavimas Lietuvoje taikant žiedinės ekonomikos modelį*. Viešojoji politika ir administravimas. 16(1).91-107. [žiūrėta 2021 m. vasario 07 d.]. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppaa.16.1.18016>
14. Žilinskienė, L., Žilinskas, T. (2020). *Žiedinės ekonomikos ir atliekų teisinio reguliavimo koreliacijos probleminiai aspektai*. Jurisprudencija 27(1). 95–112. [žiūrėta 2021 m. vasario 07 d.]. Prieiga per internetą: 5721-13255-1-PB(2).pdf.

PANEVĖŽYS UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS CIRCULAR ECONOMY OBJECTIVES IN LITHUANIA IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SANDRA ŽUKAUSKIENĖ

Panevėžys University of Applied Sciences

ABSTRACT

One of the ways to achieve a stable economy is the transition to a circular economy. The object of the research is the Panevėžys university of applied sciences students' attitudes towards circular economy objectives in Lithuania. Tasks: To analyse the objectives of the circular economy in the context of sustainable development from the theoretical point of view, to evaluate students' attitudes towards the objectives of the circular economy in Lithuania, to evaluate students' personal contribution to implementing waste collection and sorting. Research methods: analysis of scientific literature, questionnaire survey. The research revealed that the most important goals are that all packaging is either recyclable or reusable, to develop cost-effective and competitive agriculture based on low-impact farming, reject frail plastics, ensure an efficient and effective waste or secondary material re-use. Students contribute to a cleaner environment and a more sustainable future.

Key words: circular economy, sustainable development.

UTENOS RAJONO GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į MAISTO ŠVAISTYMĄ IR PASIRENGIMO RŪŠIUOTI MAISTO ATLIEKAS TYRIMAS

INGA JAKŠTONIENĖ, INGRIDA PLIOPAITĖ BATAITIENĖ, NIJOLĖ RUKŠTELIENĖ

Utenos kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojami Utenos rajono gyventojų nuomonės apklausos duomenys, kuriais siekiama išsiaiškinti gyventojų požiūrį į maisto švaistymą ir pasirengimą rūšiuoti maisto atliekas ir rūšiavimo svarbą. Nustatyta, kad 88 % apklaustųjų linkę išskirti maisto atliekas iš bendro atliekų srauto, 12 % - manantys atskirti nereikia. 15 % respondentų nežino, kad maisto atliekos turi būti pašalinamos iš pakuotės. Vadinasi, jie nuolat užteršia kontenerius pakuotėmis ir tokios atliekos netinka kompostavimui. Išsiaiškinta, kad gyventojų žinios yra paviršutiniškos, nes 35% respondentų nežino, kad ne visas maisto atliekas galima mesti į bioskaidžių atliekų surinkimo konteinerį ir 32 % nežino ar sąvokos bioskaidžios atliekos ir maisto atliekos yra tas pats. Prasta rūšiavimo kokybė mažina atliekų perdirbimo galimybes.

Reikšminiai žodžiai: *Utenos rajonas, maisto atliekos, maisto atliekų rūšiavimas, maisto švaistymas.*

IVADAS

Maisto švaistymas laikomas pasauline problema. Lietuvos gyventojai maistui išleidžia didžiausią pajamų dalį Europos Sąjungoje (Liobikienė G., 2011) o tai parodo, kokią didelę įtaką maisto vartojimas daro mus supančiai aplinkai. Skaiciuojama, kad kasmet maisto atliekos visoje Europos Sąjungoje sudaro apie 88 mln. tonų. Lietuvos namų ūkiai per metus, Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos duomenimis, išmeta daugiau kaip 50 tūkst. tonų maisto, o kiekvienas lietuvis vidutiniškai atsikaso apie 60 kg maisto, kuris dar galėtų būti suvartotas. Šaltinyje (Favoino et al., 2020) teigiama, kad vidutiniškai vienas Europos gyventojas per metus sugeneruoja 116,7 kg maisto atliekų. Tuo tarpu Lietuvos gyventojas sugeneruoja 121,4 kg maisto atliekų per metus. Palyginimui kaimyninės šalys, kurių gyventojų mentalitetas yra panašus į lietuvių, Latvijos ir Estijos gyventojas generuoja atitinkamai 107,4 ir 111,8 kg/m (Bio-waste...,2020). Daugiausia išmetama nepatrauklios išvaizdos ar jau nebeskanių vaisių, daržovių, taip pat grūdų produktų, kepininių ar namuose paruoštų nebaigtų suvalgyti patiekalų (Gudienė, 2020). Išmetamas maistas (atliekos) reiškia ne tik tai, kad tas maistas galėtų būti panaudotas pamaitinti daugiau žmonių, sutaupyti pinigų, bet ir tai, kad galima sumažinti su maisto apdorojimu, laikymu ir gaminimu susijusius neigiamus poveikius aplinkai – CO₂, vandens, oro tarša, energijos ir vandens ištekliai naudojimas ir panašiai (Dagiliūtė R., 2011).

Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) duomenimis, maždaug trečdalis viso pasaulyje pagaminamo maisto prarandama arba iššvaistoma. Dėl maisto atliekų susidarymo ne tik daromas svarbus poveikis ekonomikai ir visuomenei, bet ir papildomas spaudimas riboti gamtos ištekliams ir aplinkai. Maistui, kuris galiausiai prarandamas arba iššvaistomas, pagaminti kasmet sunaudojama apie ketvirtadalį viso žemės ūkio sektoriuje sunaudojamo vandens, dėl maisto atliekų kasmet susidaro apie 8 proc. visame pasaulyje išmetamo šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio (Budziniausienė, 2018).

Kovojant su maisto švaistymo problema, ES valstybės įsipareigojo iki 2030 m. siekti perpus sumažinti maisto atliekų susidarymą visoje maisto grandinėje „nuo lauko iki stalo“. Maisto atliekų prevencija įtraukta į Europos Komisijos naująjį žiedinės ekonomikos paketą, skirtą Europos perėjimui prie žiedinės ekonomikos, kuris turėtų paskatinti pasaulinį konkurencingumą bei tvarų augimą. Maisto švaistymo problema yra aktuali visoje maisto tiekimo grandinėje – pradedant auginimu, produktų gamyba ir baigiant sandėliavimu, transportavimu, prekyba ir vartojimu. Vienas paprasčiausių maisto atliekų gausėjimo problemos sprendimo būdų – maisto pirkimo, ruošimo ir valgymo įpročių keitimas (Gudienė, 2020).

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti Utenos rajono gyventojų požiūrį į maisto švaistymo problemą, jos sprendimo būdus, pasirengimą maisto ir virtuvės atliekų rūšiavimui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti Utenos rajono gyventojų požiūrį į maisto švaistymo problemą ir nusiteikimą rūšiuoti maistines atliekas.
2. Ištirti Utenos rajono gyventojų požiūrį į maistinių atliekų rūšiavimą pagal skirtingas amžiaus grupes, gyvenamąją vietą (butas/nuosavas namas), socialinę padėtį.
3. Įvertinti pasirengimo rūšiuoti maistines atliekas mastą Utenos rajone.

Tyrimo objektas - maisto švaistymo problema, jos sprendimo būdai, pasirengimas maisto ir virtuvės atliekų rūšiavimui.

Tyrimo metodai - mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, apklausos rezultatų palyginimas, apibendrinimas.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APIBENDRINIMAS

Vykdam tyrimą buvo apklausta 510 respondentų, iš jų 76 % mieste, 24 % kaime. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis 2019 m. pradžioje Utenos rajone gyveno 37257 gyventojų (68 % mieste, 32 % kaime), tai yra 16484 namų ūkiai. Tyrimo metu apklausti gyventojai, gyvenantys Utenos mieste ir rajone. Tyrimas yra reprezentatyvus, atliktas esant 95 % tikimybei ir 4,5 % paklaidai. Apklausa vykdyta elektronine forma.

Atliekant tyrimą respondentai buvo suskirstyti į amžiaus grupes, išsilavinimą, socialines grupes ir pagal skirtingas gyvenamąsias vietas.

Didžioji dalis respondentų amžių sudarė 45%, respondentų priklausė grupei 31-50 m., kita amžiaus grupė 18-30 m. sudarė 34%, 19 % sudarė 51-65 m., o daugiau nei 65 m. amžiaus apklaustųjų buvo 2 %.

Išsilavinimas bei užimama socialinė padėtis yra svarbus veiksnys nulemiantis aplinkosauginį atsakingumą ir suvokimą. Didžioji dalis respondentų (56 %) turi aukštąjį universitetinį, 5 % - vidurinį, neuniversitetinį išsilavinimą turi 33 % respondentų, 4 % - profesinį ir 2 % - pagrindinį išsilavinimą.

76 % respondentų gyvena mieste (56 % butuose ir 20 % individualiuose namuose) ir 24 % kaime. Galime teigti, kad tiek mieste ir kaime gyvenančių respondentų nuomonės atskleistos gana objektyviai, nes statistikos departamento duomenimis, Utenos rajono gyventojų pasiskirstymas 2019 m. buvo toks: 68 % mieste ir 32 % kaime.

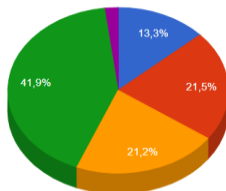
Pagal užimtumą respondentai pasiskirstė: 76 % - samdomi darbuotojai, 3 % - senjorai, 8 % - studentas/moksleivis, niekur nedirbantis – 8 %, bei kita dalis respondentų, kaip verslininkai, dirbantys studentai, ūkininkai sudarė - 5%.

Analizuojant respondentų vidutinės mėnesinės pajamas pastebima, kad 31% vidutinės šeimos pajamos 1 asmeniui per mėnesį yra 500 – 750 eurų, 26 % - 300-500 eurų, 28 % - 750 ir daugiau eurų, 13 % - iki 300 eurų, 2 % respondentų nenurodė pajamų.

Respondentų požiūris į maisto švaistymą. Didžioji dalis (90 %) apklaustųjų mano, kad maisto švaistymo problema egzistuoja ir tik 10 % mano priešingai.

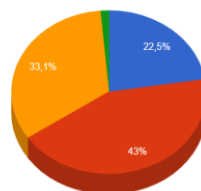
Respondentų klausiant „**Dėl kokių priežasčių, Jūsų nuomone, dažniausiai yra išmetamas maistas? (1 pav.)**“ didžioji dalis (42 %) apklaustųjų mano, kad maisto švaistymo problema egzistuoja dėl neapgalvoto apsipirkimo, 22 % apklaustųjų mano, kad šią problemą lemia pirkimas akcijų metu, 21 % - vaisių ir daržovių gedimas, 13 % - trumpas galiojimo laikas. 2 % apklaustųjų mano, kad maisto švaistymą lemia per dideli maisto gaminimo kiekiai bei įsigytos produkcijos netinkama kokybė.

- Trumpas galiojimo laikas
- Pirkimas akcijų metu
- Vaisių, daržovių gedimas
- Neapgalvotas apsipirkimas
- Kita (prašome įrašyti)

1 pav. Maisto švaistymo priežastys
prevencinės priemonės

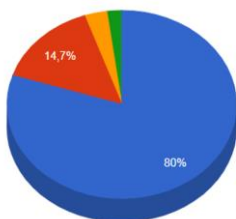
- Visuomenės švietimas
- Visuomenės sąmoningumo didinimas
- Tinkamos maisto atliekų tvarkymo sistemos buvimas
- Kita (prašome įrašyti)

2 pav. Maisto švaistymo problemos mažinimo

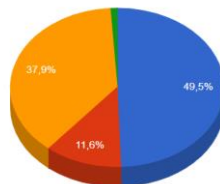
Respondentų klausiant „**Kaip manote, kokios priemonės leistų sumažinti maisto švaistymo problemą?**“ (2 pav.) 43 % apklaustųjų mano, kad visuomenės sąmoningumo didinimas, 33 % - tinkamos maisto atliekų tvarkymo sistemos buvimas, 23 % - visuomenės švietimas leistų sumažinti maisto atliekų švaistymo problemas. 1 % apklaustųjų nuomonės šiuo klausimu neturi. Analizuojant gautus rezultatus, galima padaryti išvadą, kad trečdaliui apklaustųjų maisto švaistymo problema ir maisto atliekų tvarkymo problema yra tapatu.

Respondentų klausiant „**Kiek Jūsų buityje susidaro maisto atliekų per savaitę?**“ (3 pav.) galima teigti, kad dažniausiai namų ūkiuose sugeneruojama iki 2 kg vienam žmogui per savaitę – taip nurodė 80 % apklaustųjų. 15 % apklaustųjų nurodė, kad jų namuose susidaro 2- 5 kg maisto atliekų vienam žmogui per savaitę, o 3 % - daugiau nei 5 kg vienam žmogui per savaitę. 2 % apklaustųjų nuomonės šiuo klausimu neturi.

3 pav. Susidarantys maisto atliekų kiekiai

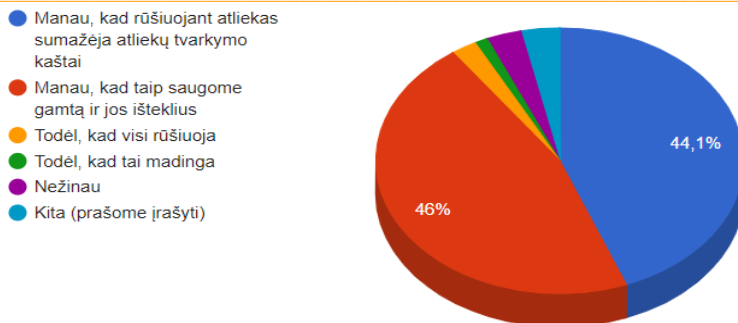
- Reikia
- Nereikia (prašysite 11 klausimą)
- Reikia, jeigu yra atskiras konteineris maisto atliekoms
- Neatsakė į klausimą

4 pav. Maisto atliekų atskyrimo iš bendro
srauto poreikis

Respondentų klausiant „**Gal galite pasakyti, ar reikia atskirti maisto atliekas iš bendro buitinių atliekų srauto?**“ (4 pav.) 50 % apklaustųjų mano, kad maisto atliekas reikia atskirti iš bendro atliekų srauto, 38 % - atskirtų, jei būtų atskiras konteineris maisto atliekoms, 12 % - nereikia atskirti. Beveik 1 % apklaustųjų nuomonės šiuo klausimu neturi.

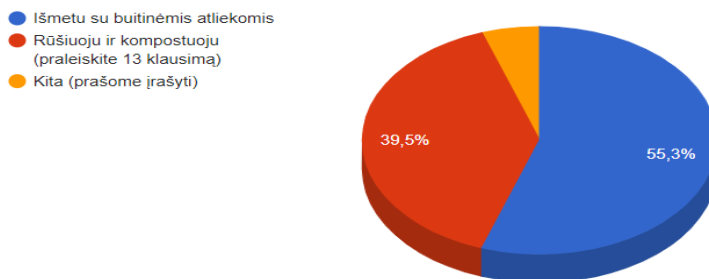
Pagal 4pav. duomenis galima manyti, kad 88 % apklaustųjų linkę išskirti maisto atliekas iš bendro atliekų srauto. Maisto atliekų išskyrimą iš bendro atliekų srauto lemia šios pagrindinės priežastys (žr. 5 pav.): saugoma gamta ir jos ištekliai (46 % apklaustųjų teigia taip); mažinami atliekų tvarkymo kaštai (44% apklaustųjų teigia taip).

5 pav. Maisto atliekų atskyrimo iš bendro atliekų srauto motyvacija

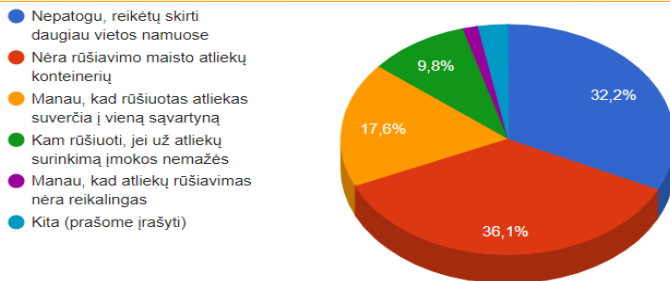
Atskirti maisto atliekas iš bendro atliekų srauto reikia, nes visi rūšiuoja – taip mano 2 % apklaustųjų, 1 % apklaustųjų rūšiuotų, nes tai madinga, o 3 % respondentų nežino, kodėl maisto atliekas reikia atskirti iš bendro atliekų srauto.

Nors 88 % apklaustųjų linkę išskirti maisto atliekas iš bendro atliekų srauto, 40 % maisto atliekas rūšiuoja ir tvarko jas kompostuodami, net 55 % apklaustųjų šias atliekas išmeta kartu su buitinėmis atliekomis, o 5 % apklaustųjų renka kitus maisto atliekų tvarkymo būdus – pvz. atiduoda gyvūnams (žr. 6 pav.).

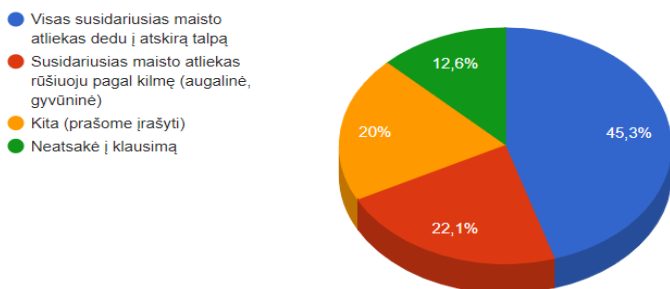
6 pav. Kaip tvarkomos buityje susidarančios maisto atliekos?

7 pav. įvardijamos maisto atliekų nerūšiavimo priežastys. Kaip pagrindinę priežastį, dėl ko žmonės nerūšiuoja maisto atliekų respondentai įvardina – maisto atliekų konteinerių nebuvimą (36 %). Kita reikšminga priežastis – nepatogu, nėra pakankamai vietos (32 %). Pagal apklausos duomenis, galima manyti, kad visuomenėje dar gajį nuomonė, jog rūšiuotos atliekos suverčiamos į vieną sąvartyną – 18 % apklaustųjų taip mano. 10 % apklaustųjų nerūšiuoja maisto atliekų, nes už atliekų surinkimą įmokos nemažės. 2 % apklaustųjų teigia, kad atliekų rūšiavimas yra nereikalingas.

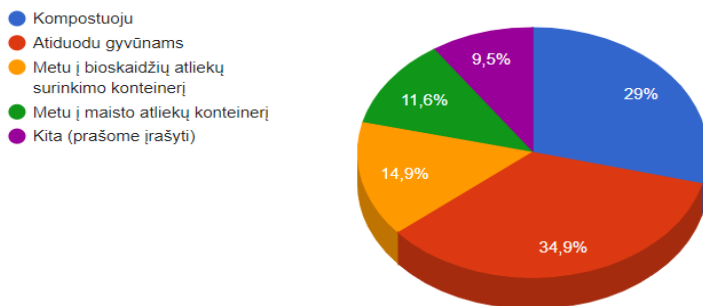
7 pav. Priežastys, lemiančios maisto atliekų nerūšiavimą

Respondentų klausiant „**Kaip rūšiuojate maisto atliekas?**“ galima teigti, kad 45 % apklaustųjų visas susidariusias maisto atliekas deda į atskirą talpą, 22 % rūšiuoja pagal kilmę. 13 % apklaustųjų neturi nuomonės kaip rūšiuojamos maisto atliekos. 20 % pasirinko atsakymą „kita“ ir nurodė pasirinktus maisto atliekų tvarkymo būdus : nerūšiuoju, atiduodu gyvūnams, kompostuoju (8 pav.).

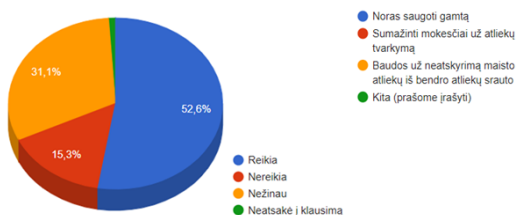
8pav. Kaip rūšiuojamos maisto atliekos

35 % apklaustųjų atskirtas maisto atliekas atiduoda gyvūnams, 29 % kompostuoja, 15 % meta į bioskaidžių atliekų konteinerį, 12 % meta į maisto atliekų konteinerį, 10 % pasirinko atsakymą „kita“ ir nurodė, kad nerūšiuoja arba meta į bendrą atliekų konteinerį (9 pav.)

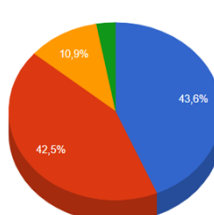

9 pav. Ką darote su atskirtomis maisto atliekomis?

Paanalizavus 10 pav. duomenis galima daryti prielaidą, kad 12 % apklaustųjų nežino skirtumo ar maisto atliekų, ar biokaidžių atliekų konteineriai yra tas pats – žinių stoka. Šią prielaidą patvirtina gauti atsakymai į klausimus „**Kaip manote, ar visas susidarančias maisto atliekas galima mesti į biokaidžių atliekų surinkimo konteinerį?**“ (10 pav.). (35 % respondentų atsakė „nežinau“) ir „**Kaip manote, ar sąvokos biokaidžios atliekos ir maisto atliekos yra tas pats**“ (11 pav.) (32 % respondentų atsakė „nežinau“, nors daugiau nei pusė (56 % respondentų atsakė „ne“).

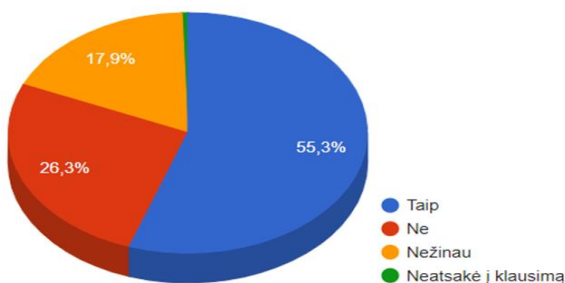
12 pav. Kaip manote, ar reikia maisto atliekų sraute išskirti žaliąsias atliekas ir gyvūninės kilmės biokaidžias atliekas?

13 pav. Ar papildomų priemonių gavimas neatlygintinai paskatintų Jus pradėti rūšiuoti maisto atliekas?

Nors tvarkant namų ūkiuose susidarančias maisto atliekas kyla respondentams klausimų dėl atskyrimo, tvarkymo būdo, tačiau tik 85 % mano, kad atskirtos maisto atliekos turi būti pašalintos iš pakuotės.

Respondentų klausiant „**Kokios priežastys jus paskatintų atskirti maisto atliekas iš bendro buitinių atliekų srauto?**“ (13 pav.) pagrindinėmis paskatomis buvo įvardintas noras saugoti gamtą (44 %) ir sumažinti mokesčiai už atliekų tvarkymą (43 %). 11 % respondentų atskirtų maisto atliekas iš bendro atliekų srauto jei grėstų baudos už neatskyrimą maisto atliekų iš bendro atliekų srauto, o 3 % respondentų – jei būtų patogios tvarkymo sistemos.

14 pav. Ar papildomų priemonių (pvz. kibirėlis maisto atliekoms) gavimas neatlygintinai paskatintų Jus pradėti rūšiuoti maisto atliekas?

Daugiau nei pusę apklaustųjų (55 %) motyvuotų atskirti maisto atliekas iš bendro atliekų srauto papildomos priemonės gavimas neatlygintinai, o trečdaliui (26 %) šios priemonės įtakos neturėtų. 18 % nežino ar papildomų priemonių (pvz. kibirėlis maisto atliekoms) gavimas neatlygintinai paskatintų pradėti rūšiuoti maisto atliekas (14 pav.).

Utenos rajono gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal skirtingas amžiaus grupes rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Amžiaus grupė	Išmeta maisto atliekas kartu su buitinėmis, %	Rūšiuoja, kompostuoja, %	Kita, %
18 - 30 metų	67	33	-
31 - 50 metų	51	42	7
51-65 metų	42	50	8
> 65 metų	60	40	-

Analizuojant Utenos rajono gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal skirtingas amžiaus grupes rezultatus, galima pastebėti, kad 18 - 30 (67 %), 31 - 50 (51 %), > 65 metų (60 %) amžiaus grupių respondentų didžioji dalis susidariusias maisto atliekas šalina kartu su buitinėmis atliekomis. Tuo tarpu 51 - 65 metų amžiaus grupės respondentų didesnė dalis (50 %) likusi rinktis maisto atliekų kompostavimą. Tokį maisto atliekų tvarkymą lemia žinių ir patogios tvarkymo sistemos stoka.

Utenos rajono gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal gyvenamąją vietą rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Gyvenamoji vieta	Išmeta maisto atliekas kartu su buitinėmis, %	Rūšiuoja, kompostuoja, %
Individualus namas Utenos mieste	49	51
Butas Utenos mieste	74	26
Utenos rajonas	27	73

Vertinant Utenos miesto gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal gyvenamąją vietą, galima pastebėti, kad miestiečiai, gyvenantys butuose net 74 % išmeta susidariusias maisto atliekas kartu su buitinėmis, o Utenos rajono gyventojai priešingai - net 73 % rūšiuoja, kompostuoja susidariusias maisto atliekas. Tuo tarpu miestiečiai, gyvenantys individualiuose namuose pasiskirsto beveik vienodai - 49 % išmeta susidariusias maisto atliekas kartu su buitinėmis, 51 % rūšiuoja, kompostuoja. Visgi, lyginant miesto gyventojus, galima pastebėti, kad didesnė dalis gyvenančių individualiuose namuose susidariusias maisto atliekas linkę rūšiuoti.

Utenos rajono gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal gyvenamąją vietą rezultatai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė

Vidutinės pajamos tenkančios 1 šeimos nariui	Išmeta maisto atliekas kartu su buitinėmis, %	Rūšiuoja, kompostuoja, %
iki 300 eur	52	36

300 - 500 eur	53	35
500-750 eur	54	42
> 750 eur	61	39

Analizuojant Utenos rajono gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal pajamas tenkančias vienam šeimos nariui, pastebima, kad kuo didesnės pajamos tenka vienam šeimos nariui, tuo didesnė dalis respondentų linkę susidariusias maisto atliekas išmesti kartu su buitinėmis atliekomis.

IŠVADOS

1. Atliekant tyrimą apklausa buvo vykdoma Utenos mieste ir Utenos rajono kaimuose, apklausta 510 respondentų. Tyrimas yra reprezentatyvus, atliktas esant 95 % tikimybei ir 4,5 % paklaidai.
2. Gyventojų žinios yra paviršutiniškos, nes 35% respondentų nežino, kad ne visas maisto atliekas galima mesti į bioskaidžių atliekų surinkimo konteinerį ir 32 % nežino ar sąvokos bioskaidžios atliekos ir maisto atliekos yra tas pats. Prasta rūšiavimo kokybė mažina atliekų perdirbimo galimybes.
3. Net 15 % respondentų nežino, kad maisto atliekos turi būti pašalinamos iš pakuotės. Vadinasi, jie nuolat užteršia konteinerius pakuotėmis ir tokios atliekos netinka kompostavimui.
4. Didžioji dalis respondentų, analizuojant pagal amžiaus grupes, susidariusias maisto atliekas šalina kartu su buitinėmis atliekomis. Tuo tarpu 51 - 65 metų amžiaus grupės respondentų didesnė dalis (50 %) likusi rinktis maisto atliekų kompostavimą.
5. Analizuojant Utenos rajono gyventojų požiūrio į maistinių atliekų rūšiavimą pagal pajamas tenkančias vienam šeimos nariui, pastebėta, kad kuo didesnės pajamos tenka vienam šeimos nariui, tuo didesnė dalis respondentų linkę susidariusias maisto atliekas išmesti kartu su buitinėmis atliekomis.

LITERATŪRA

1. Budzinauskienė, E. (2018). Lietuvis per metus išmeta 56 kg maisto. [Žiūrėta 2021-04-07]. Prieiga per internetą <https://m.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/lietuvis-metus-ismeta-56-kilogramus-maisto-865307>
2. Gudienė, V. (2020). Maisto švaistyma-viena didžiausių problemų pasaulyje. [Žiūrėta 2021-04-07]. Prieiga per internetą <https://m.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/maisto-svaistymas-viena-didziausiu-problemu-pasaulyje-98787>.
3. Liobikienė G. (2011). Bendras maisto ir gėrimų vartojimo poveikis aplinkai, Lietuvos vartotojų institutas, Vilnius
4. Favoino, E.; Giavini, M; et. al. (2020). Bio-waste generation in the EU: Current capture levels and future potential [Žiūrėta 2021-04-08]. Prieiga per internetą https://zerowasteeurope.eu/wp-content/uploads/2020/07/2020_07_06_bic_zwe_report_bio_waste_en.pdf
5. Dagiliūtė R. (2011). Maisto atliekos, Lietuvos vartotojų institutas, Vilnius

**THE RESEARCH OF UTENA DISTRICT MUNICIPALITY RESIDENTS' ATTITUDE
TOWARDS FOOD WASTE AND READINESS FOR FOOD WASTE SORTING**

INGA JAKŠTONIENĖ, INGRIDA PLIOPAITĖ BATAITIENĖ, NIJOLĖ RUKŠTELIENĖ
Utena College

SUMMARY

The article presents the data of opinion survey of Utena district municipality residents and the results of the analysis related to the attitude of the residents towards food waste and readiness to sort food waste and the importance of sorting. 50% of respondents believe that food waste should be separated from the total waste stream, 38% say that they would sort if there were a separate container for food waste, 12% of respondents do not think food waste should be sorted. According to research, 88% of respondents tend to separate food waste from the overall waste stream. Respondents indicated the main reasons for the separation of food waste from the overall waste stream: 46% say that food waste sorting protects nature and its resources, 44% believe that it helps to reduce waste management costs, 4% of respondents state that separating food waste from the general waste stream is necessary because everyone sorts, 1% would do this because it is fashionable, and 4% of respondents are unaware why food waste should be separated from total waste stream. Unfortunately, even 15% of respondents are unaware that food waste must be removed from packaging. Consequently, they constantly contaminate containers with packaging and such waste is not suitable for composting. The knowledge of the residents was found to be superficial, since 35% of respondents are unaware that not all food waste can be put in the container for biodegradable waste, and 32% do not know whether the concepts of biodegradable waste and food waste are the same. Low quality of sorting reduces the chances of recycling. During the research 510 respondents have been surveyed: 76 % urban, 24 % rural. According to the data of the Lithuanian Department of Statistics, at the beginning of 2019 the population of Utena district was 37257 residents (68% in urban areas, 32% in rural areas), i.e. 16484 households. During the research, residents living in Utena city and district were interviewed. A survey was conducted in electronic form.

Keywords: *Utena district, food waste, food waste management.*

EVALUATION OF ELECTROCHEMICAL PARAMETERS OF PLANT RAW MATERIALS GROWN BY ORGANIC AND CONVENTIONAL PRODUCTION METHODS IN 2020 (EDIBLE CARROTS, *DAUCUS SATIVUS* RÖHL.)

JUSTINA ZYKEVIČIŪTĖ-LAUGKS, PROF. DR. LAIMA ČESONIENĖ, ASSOC. PROF. DR. DAIVA ŠILEIKIENĖ

Vytautas Magnus university, Lithuanian agriculture Academy, Faculty of Forest Sciences and Ecology, Institute of Environment and Ecology

ANOTATION

To achieve the goal of the work, the quality indicators of agricultural products (carrots) of different cultivars and different produce farming (organic and conventional) were determined. In the case of electrochemical tests on carrots, it was found that in carrots of all studied breeds the lowest energy value P has 'Maestro' H breed. 'Maestro' H breed carrots are the most suitable for the human body (Kašėtienė K., 2015). However, the calculated P values of the 'Karotan' breed show that they are one of the smaller among the production methods - conventional 1.45, and organic 1.16. The P values of the 'Soprano' H variety are close to the values of the 'Maestro' H breed, pH value shows significant differences between organic and conventional produce methods of carrots. The greatest value of carrots specific electrical conductivity (SEC) was obtained in organic production method and by the 'Karotan' cultivar. A relationship of cultivation system and cultivars by determine electrochemical parameters of carrots was also established.

Organical and conventional cultivation system of various cultivars and hybrids of carrots, electrochemical indicators pH, redox potential (Eh), absolute redox potential, specific electric conductivity, P value.

INTRODUCTION

The growing demand for organic food in the world requires the assessment of the value aspects of food quality, it's safety, nutritional content and biological-physiological process (Axel Mie, 2017). When methodologically flawed studies are screened out and a complete assessment of nutritional quality is carried out, collectively, the available evidence supports the hypothesis that organically produced food is superior in terms of safety, nutritional content and nutritional value to that produced non-organically (Vigar V., 2020).

One of the most important indicators in electrochemical studies is the potential of redox, which is a measure of the progress of the oxidation and reduction system. When oxidizing a chemical compound, negative electrons are given during the reaction and the reduction reaction is joined. Thus, redox reactions are characterized by regrouping electrons, the potential of redox reflects the gradient of the electrons involved in the process. (Gliessman, 2007) When the system is alkalized, the value of the redox potential changes in the direction of negativity, and when acidification - in the direction of positivity. The strongest reducing power is negative and the strongest oxidizing power is positive (Hoffmann, 1991).

The value of rH is proportional to the value of P, the electrical conductivity is inversely proportional to the values of rH and P. Products with low P value and low rH value and high rho value are more valuable (Rutkoviėnė, Nominaitis, 2004). These measurements provide information on the energy value and suitability of the product for the human body, health status, age, degree of maturation, depending on climatic conditions and physiological characteristics. Healthier products are including those with pH values closer to the pH of human blood. The pH of healthy human blood is 7.4 and may vary (7.35 to 7.45). The pH in human blood is constant, below 7.0 or above 7.8, and there is a risk to life. (Rutkoviėnė, Nominaitis, 2004).

Object of investigation, materials and methods

According to bioelectronics theory, based on methabolic and physiological processes in plants (Goldin et al., 2007), protons activity and refleksion of energetic changes could be measured

by pH value. Electric conductivity value indicates ion concentrations in the cell as osmotic pressure characteristic of the plant. Redox potential is depended on ion concentration. The implicit value P (Formula 2) deducted of these parameters shows energetic value of a product and suitability to healthy consumption. Low rH, P (rH value is proportional to P value) and higher rh0 values (electrical conductivity is inversely proportional to rH and P values) indicate more valuable product as well. (Goldin et al., 2007; Rutkoviėnė, Nominaitis, 2004).

The amount electrochemical properties (pH, redox potential, specific electrical resistance) were investigated in some species of carrots juice (*Daucus sativa*) cultivars: 'Garduolė's (GA), Sylva', (SY), 'Karlena', (KA), 'Karotan' KAR, 6 hibrids: 'Ieva' H, (IE), 'Jola' H, (JO), 'Soprano' H, (SO), 'Maestro' H (MA), 'Senior' H, (SE), 'Romance' H (RO).

Electrochemical analysis is the most reliable method to estimate the vitality quality of conventional and organic vegetables.

The aim of the study was to determine electrochemical parameters (pH, Electric conductivity, redox potential and calculate P value) of different cultivars/hybrids of the different cultivation system: the organic and conventional growing.

Materials. Fresh carrots were provided by Lithuania Horticulture institute, Babtai.

Preparation of carrots. Sample preparation is the crucial first step in the analysis. Fresh carrots were washed, sliced in twice and pressed by juice press Phillipps (Germany). The juice was collected for further electrochemical evaluation.

Electrochemical evaluation. pH values were determined by using pH meter (pH Metrohm AG CH - 9101) and Pt electrode to determine **redox potential (E_h)**, at room temperature according to potentiometric method (Mickevicius D. 1990). The determined numerical values (mV) of the **redox potential E_h** are converted to the **absolute redox potential** rH, according to the James Clark Maxwell equation:

$$rH = (E_h + 200) / 30 + (2 * pH) \quad (1)$$

Where rH indicates the absolute redox potential after elimination of pH effects, when pH 7, E_h is the potential difference between the electrodes (Rutkoviėnė, Nominaitis, 2004).

Specific electric conductivity (γ) evaluated by using conductometer "inoLAB WTW Series Cond 730". The specific electrical conductivity (γ) was determined by the method of conductometric analysis according to LST ISO 11265: 1994 standard. Unit of measurement - mS/m. The data analysed by STATISTICA t-test, independent criteria (ANOVA), correlation was obtained between electrochemical parameter, Characteristic of energetic value P of the nutrition calculated by the Nernst formula (Rutkoviėnė, Nominaitis, 2004):

$$P[\mu W] = \frac{29,07 * (rH - 2pH)^2}{rh_0} \quad (2)$$

rh0 – recalculated specific electric conductivity.

The derived size calculated from electrochemical indicators for the energy value P.

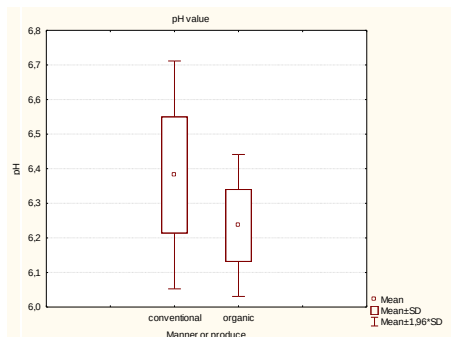
Results and discussion

The effect of different cultivation system organic and conventional grown carrots cultivars and hybrids on pH of carrots juice (Fig.1) statistical evaluation (Fig.2), redox potential (Fig.3), his statistical evaluation (Fig.4); redox absolute potential (Fig.5), his statistical evaluation (Fig.6) specific electrical conductivity (Fig.7) and statistical value (Fig.8) and P value of product (Fig.9) and statistical value (Fig.10) are depicted.

The value of rH is proportional to the value of P (Fig.5 and Fig.10), the electrical conductivity is inversely proportional to the values of rH and P (Fig.7 and Fig.10). Products with low P value and low rH value and high rho value are more valuable (Rutkoviėnė, Nominaitis, 2004). These measurements provide information on the energy value and suitability of the product

for the human body, health status, age, degree of maturation, depending on climatic conditions and physiological characteristics.

Figure 1-10. Characterisation of vitality process of different carrots cultivars and in different cultivation system (conventional (conv) & organic (org)).

pH values of organically and conventionally grown carrots

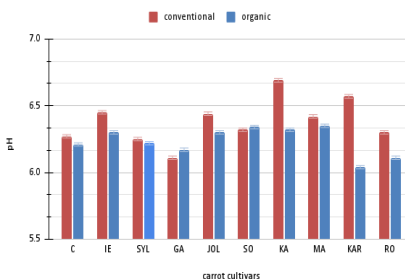

Fig. 1. pH values of different cultivars of carrots;

Fig.2 T-test of pH values $p=0,031521$ $t=2,331899$ (conv vs. org).

pH values determined: 6.23 (+ - 1.67%) lower values in organic than in convenient 6.38 (+ -2.63%) growing. Statistically significant differences between different cultivation systems were found, $p = 0.031521$. t test = 2.331899.

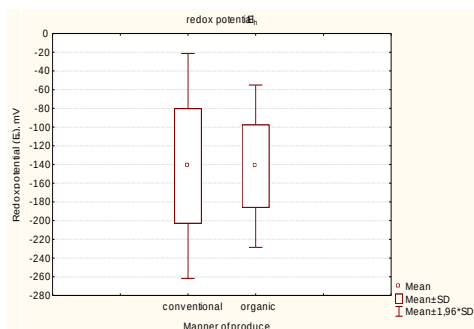

Fig. 3 Redox potential (conv. Vs org), mV.

Redox potential (Eh) values of conventional and organic growing

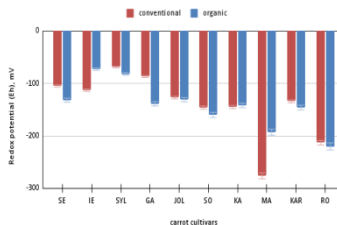

Fig.4 T-test of Redox potential (conv. Vs org).

Redox potential E_h values show reduced environment (<28), no significant differences were obtained, $p = 0.504561$, $t = 0.990131$, average values of conventional growing -141.8mV, organic produced methods -141.5mV. No significant differences were determined: $p = 0.990131$, $t = 0.012543$.

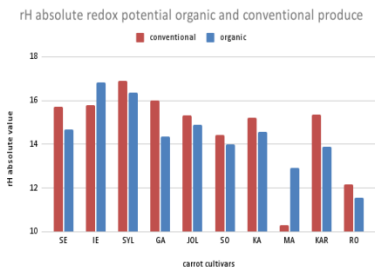

Fig.5. Redox potential absolute values (rH).

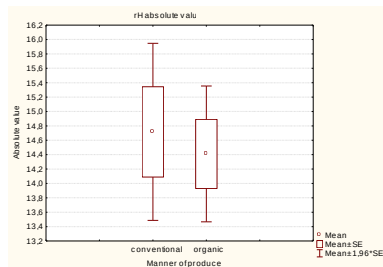

Fig. 6. T-test value for Absolute Redox (rH).

Differences in redox potentials were converted to absolute redox potential rH. Values were similar: organic growing (ranging from 11.55 to 16.89), conventional (10.31 - 16.89). No significant differences were found, $p = 0.702515$, $t = 0.388071$.

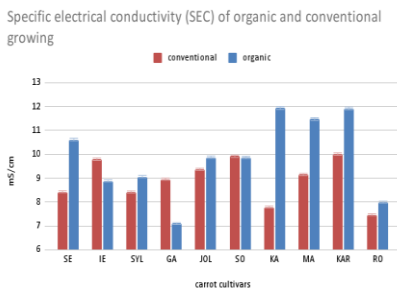

Fig. 7 specific electrical conductivity (SEC)

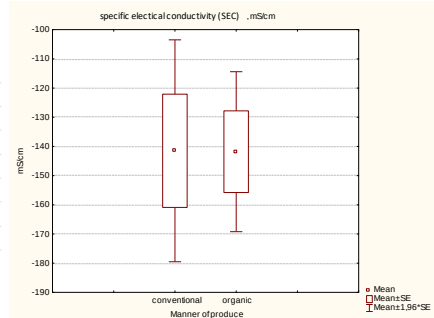

Fig. 8 T-test values of SEC.

The greatest value of carrots specific electrical conductivity (SEC) was obtained in organic growing and by the 'Karotan' cultivar, 10.01 mS / cm; in conventional farming produced 'Karotan' cultivar 11.92mS / cm. It can be said that this cultivar accumulates most dissolved minerals. Carrots of this cultivar also formed longer rhizomes. The cultivar itself is characterized by sugar content and carotene content. The average values of SEC of carrot cultivars produced by organic methods range from about 8,931 mS / cm + - 9%, by conventional production methods from 9,877 mS / cm + - 16%, the differences are not significant $p = 0.990131$, $t = 0.012543$.

P value of organically and conventionally proi

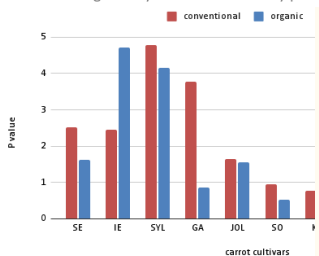
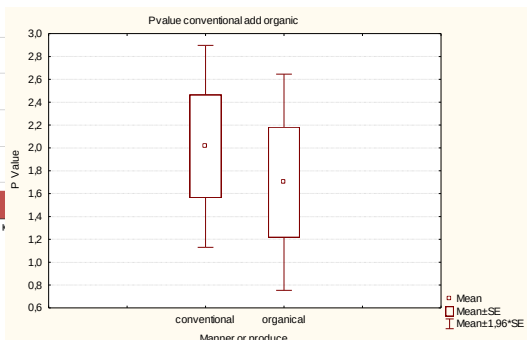

Fig.9 P value of conv. Vs. org. farming.

Fig. 10. T-test of P value.

The lower the P value, the more valuable the product. The results showed that the energy value of all studied carrot roots in the organic growing of all agricultural cultivation system is lower than in conventional growing, but there is no reliable difference $p = 0.504561$, $t = 0.695067$.

The lowest calculated P value for the organic farming produced 'Maestro' cultivar is 0.02.

According to LSDI data, 'Karotan' cultivar and 'Soprano' H hybrid had the highest number of damages of raw plants at the end of vegetation. However, the calculated P values of the 'Karotan' cultivar show that they are one of the smaller among the produced methods - conventional 1.45, and organic 1.16.

CONCLUSIONS

Statistically significant differences between different production methods were found by pH values: 6.23 (+ - 1.67%) lower values in organically grown than in conventionally 6.38 (+ -2.63%). Redox potential E_h and absolute redox values shows reduced environment (<28), no significant differences were obtained.

The greatest value of carrots specific electrical conductivity (SEC) was obtained in organic producing method and by the 'Karotan' cultivar, 10.01 mS /cm;

The lowest calculated P value for the organic cultivar Maestro is 0.02. According to LSDI data, 'Karotan' cultivar and 'Soprano' H hybrid had the highest number of damages at the end of vegetation. However, the calculated P values of the 'Karotan' cultivar show that they are one of the smaller among the production methods - conventional 1.45, and ecological 1.16. The P values of the 'Soprano' H hybrid are close to the values of the 'Maestro' H hybrid, conventional 0.96, organic 0.52.

REFERENCES

1. Hoffman M. 1991. Electrochemische Merkmale zur Differenzierung von Lebensmitteln. Karlsruhe, 12p.
2. Gliessman S. R. 2007. Agroecology: the ecology of sustainable food systems / -2 nd ed. - 384p.
3. Mickevičius D. 1999, 2000. Cheminės analizės metodai I, II d.; VDU Kaunas.
4. Mie ,A. Human health implications of organic food and organic agriculture: a comprehensive review.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5658984/>
(over internet access on the 2021-04-29)

5. Rutkoviienė, V.M., Nominaitis, S. 2004. Organic production quality. Akademija, p. 64 (Goldin et al., 2007)
6. Kašėtienė K., Šileikienė D., Grigalavičienė I., Application of holistic research methods for exceptional quality products (GDP) carrots quality research http://sauga.asu.lt/wp-content/uploads/sites/8/2015/03/72_Kasetiene.pdf (over internet access on the 2021-04-29).
7. Vanessa Vigar, A Systematic Review of Organic Versus Conventional Food Consumption: Is There a Measurable Benefit on Human Health? <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7019963/> (over internet access on the 2021-04-29).

**AUGALŲ ŽALIŲJŲ MEDŽIAGŲ, UŽAUGINTŲ ORGANINĖMIS IR ĮPRASTOMIS
GAMYBOS METODIKOMIS 2020 M. ELEKTROCHEMINIŲ PARAMETRŲ
VERTINIMAS (VALGOMOSIOS MORKOS, DAUCUS SATIVUS RÖHL).**

**JUSTINA ZYKEVIČIŪTĖ-LAUGKS, PROF. DR. LAIMA ČESONIENĖ, ASSOC. PROF. DR.
DAIVA ŠILEIKIENĖ**

*Vytautas Magnus university, Lithuanian agriculture Academy, Faculty of Forest Sciences and
Ecology, Institute of Environment and Ecology*

ANOTACIJA

Daržovės yra svarbi ir pagrindinė mitybos dalis. Daugiausiai randama maisto skaidulų, taip pat ir įvairių mikroelementų, mineralinių medžiagų, vitaminų, antioksidantų, morkos tarp auginamų daržo augalų, užima svarbiausią vietą ir yra viena iš labiausiai vartojamų daržovių. Biologiškai aktyvios medžiagos yra augalų antriniai metabolitai randami morkose ir kituose augaluose. 2020 m. morkų derliaus atlikti bandymai, pagal intensyvias ir ekologinės žemdirbystės auginimo technologijas. Tirtos keturios populiacinės 'Garduolės', Sylva', 'Karlena', 'Karotan' ir šešios hibridinės morkų veislės 'Ieva' H, 'Jola' H, 'Soprano' H, 'Maestro' H, 'Senior' H, 'Romance' H elektrocheminiai rodikliai nustatyti aplinkos ir ekologijos instituto laboratorijose. Pagrindiniai rodikliai, tokie, kaip pH, redokso potencialas (rH) ir laidumas yra nusakantys produkto energijos vertę, tinkamumą žmogaus organizmui, jo būklei ir net amžiui. Visų tirtų morkų veislių rH rodo morkų reduktyviąją aplinką (<28 vertės), t.y. labiau tinkamą žmogaus organizmui, pH vertės artimos neutraliam, o savitasis laidis skiriasi dėl skirtingos mėginio kiekybinės sudėties, ištirpusių mineralinių medžiagų kiekio. Tyrimo tikslas išsiaiškinti, ar patikimi elektrocheminių rodiklių skirtumai (pH, redokso potencialas, savitasis elektrinis laidis, P vertė), lyginant tarp pačių veislių ir gamybos būdo (ekologiškai ir įprastai). Labiausiai išsiskirianti ekologiškai auginama morkų veislė Maestro H.

DIRVOŽEMIO DRĖGMĖS REŽIMO REGULIAVO GALIMYBĖS NAUDOJANT BIOLOGINIUS PRIEDUS

**JURGITA BABILIENĖ, VILDA GRYBAUSKIENĖ, ERNESTA LINIAUSKIENĖ,
GITANA VYČIENĖ**

Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija

ANOTACIJA

Natūriniai drėgmės režimo tyrimai atlikti Plungės ir Anykščių rajonuose esančiuose ūkiuose 2020 m. gegužės-rugpjūčio mėn. Abiejuose ūkiuose 5 arų bandymų lauke buvo auginamos bulvės – Soraya ir Vineta veislės. Dirvožemio drėgmę sulaikančių priedų efektyvumas tirtas ant dirvožemio paviršiaus paskleidžiant skirtingo storio (0,5; 1; 2 cm) agroperlito arba agrovermikulito sluoksnius. Dirvožemio drėgmę sulaikančių priedų efektyvumo tyrimams pastarųjų (2020 m.) vasara nebuvo ypač palanki. Pavasarį, tik pasodinus bulves, dirvožemyje trūko drėgmės, vėliau vegetacijos laikotarpiu ūkiuose buvo stebimi vidutinio drėgnumo metams būdingi drėgmės svyravimai. Dirvožemio drėgmės dinamika su biologiniais priedais ženkliai nesiskyrė tarp skirtingų priedo normų abiejuose ūkiuose.

Raktiniai žodžiai: biologiniai priedai, klimatinės sąlygos, tūrinis vandens kiekis.

IVADAS

Klimato kaita - tai vienas didžiausių mūsų laikų pavojų ir iššūkių. Ypač kelia nerimą klimato kaitos problemos. Lietuva jau susiduria su kritulių kiekio pokyčiais, dažnesniais upių potvyniais, vegetacijos kaita, sausrų intensyvėjimu.

Lietuva yra perteklinio drėkinimo zonoje, tad vis dažniau tenka kalbėti apie tokį reiškinį kaip sausra, nes keičiantis klimatui vis dažniau fiksuojami sausrų laikotarpiai, kurie tęsiasi po kelis dešimtadienius. Sausros samprata Lietuvoje dažnai sutapatinama su jos padarytais nuostoliais žemės ūkiui. Taigi žemės ūkis yra svarbiausias ekonomikos sektorius, kurį labiausiai paveikia sausras. Agrometeorologinė sausra susidaro tada, kai dirvožemio drėgmė sumažėja tiek, kad vandens kiekis, reikalingas augalų vegetacijos metu, tampa nepakankamas. Jei meteorologinės sausras išvengti neįmanoma, tai agrometeorologinės sausras sukeliamus padarinius ūkiuose galima sumažinti diegiant drėkinimo (irigacines) sistemas arba naudojant įvairius biologinius priedus.

Auginamų lauko **augalų, tarp jų ir bulvių, produktyvumas** ir produkcijos kokybė priklauso nuo daugelio veiksnių: vietos dirvožemio savybių ir klimato sąlygų, drėgmės režimo dirvožemyje, kritulių kiekio, augalų rūšies ir veislės genetinių savybių, augimo stadijos, kenkėjų, ligų.

Bulvės atsparios trumpalaikėms sausroms, nors yra labai reiklios drėgmei. Vegetacijos metu joms drėgmės reikia skirtingai. Nuo pasodinimo iki butonizacijos pradžios bulvės yra labai jautrios drėgmės pertekliui. Butonizacijos ir žydėjimo metu bulvėms reikia drėgmės, o vėliau, iki nuvyntant bulvienojams, drėgmės trūkumui jos mažiau jautrios. Bulvės labai jautrios dideliems temperatūros ir drėgmės svyravimams. Siekiant jų derliaus stabilumo bei gausos svarbiausia yra užtikrinti optimalų drėgmės kiekį dirvoje gumbų mezgimo ir augimo metu. Tam būtina, kad bulvė iš dirvos drėgmės išteklių kiekvieną parą gautų ne mažiau kaip 5-6 mm vandens (Lazauskas ir kt., 2008; Taparauskienė, Adamonytė, 2013). Reikiamu momentu dirvos drėgmės atsargas gali padėti užtikrinti biologiniai priedai – agroperlitas ir agrovermikulitas, pasižymintys puikiomis vandens absorbcinėmis savybėmis. Jie gali savyje sulaikyti ar sukaupti daugiau vandens nei patys sveria, tai gali būti 400-1500 g vandens 1 sauso priedo gramui, ir sausuoju laikotarpiu lėtai atiduodami savo masėje sukauptas vandens atsargas gali papildyti būtinąsias vandens atsargas dirvožemyje, sumažindami vandens ir energijos išteklių naudojimą bei taršą (Adamonytė ir kt., 2017).

Tyrimų tikslas – ištirti dirvos drėgmės režimo reguliavimo galimybes, panaudojant biologinius priedus (agroperlitą ir agrovermikulitą).

Tyrimo uždaviniai:

- Įvertinti meteorologines sąlygas ūkiuose.
- Nustatyti agroperlito ir agrovermikulito įtaką dirvožemio tūrinio vandens kiekio kaitai.

Metodika

Natūriniai drėgmės režimo tyrimai atlikti dviejuose ūkiuose Plungės (PŪ) ir Anykščių (AŪ) rajonuose 2020 m. gegužės - rugpjūčio mėn. Ūkyje Anykščių rajone Vineta veislės bulvės pasodintos gegužės mėn. 7 d., ūkyje Plungės rajone Soraya veislės pasodintos gegužės mėn. 22 d. Dirvožemio drėgmę sulaikančių priedų efektyvumas tirtas ant dirvožemio paviršiaus, paskleidžiant skirtingo storio (0,5 - 2 proc.; 1 cm - 4 proc.; 2 cm - 8 proc.) agroperlito arba agrovermikulito sluoksni. Eksperimentinė tipinė 5 arų bandymo lauko schema ir bandymų lauko nuotrauka pateikta 1 paveiksle.

2-3	1-3	0,5-3		2-3	1-3	0,5-3
Agroperlitas			Kontrolė	Agrovermikulitas		
2-2	1-2	0,5-2		2-2	1-2	0,5-2
2-1	1-1	0,5-1		2-1	1-1	0,5-1

1 pav. Priedų įterpimo eksperimentiniame lauke schema

Fizinės ir cheminės dirvožemio savybės (1 lentelė) buvo nustatytos paėmus mėginį iš 0-30 cm gylio, tyrimai atlikti akredituotoje laboratorijoje. PŪ bandymų lauko dirvožemis pagal mechaninę sudėtį – priesmėlis, o AŪ – dulkiškas vidutinio sunkumo priemolis. Bulvėms tinkamiausi mažo rūgštingumo arba neutralios reakcijos dirvožemiai (pH 6,5-7,0).

1 lentelė

Eksperimentinių laukų fizinės ir cheminės dirvožemio savybės		
Dirvožemio savybės	Reikšmė	
	PŪ	AŪ
Smėlis, proc.	87,1	66,1
Dulkės, proc.	9	22,2
Molis, proc.	3,9	11,7
pH	4,6	5,3
Judriojo fosforo (P_2O_5) koncentracija, mg/kg	101	79
Judriojo kalio (K_2O) koncentracija, mg/kg	129	201
Judriojo magnio (Mg) koncentracija, mg/kg	67	370

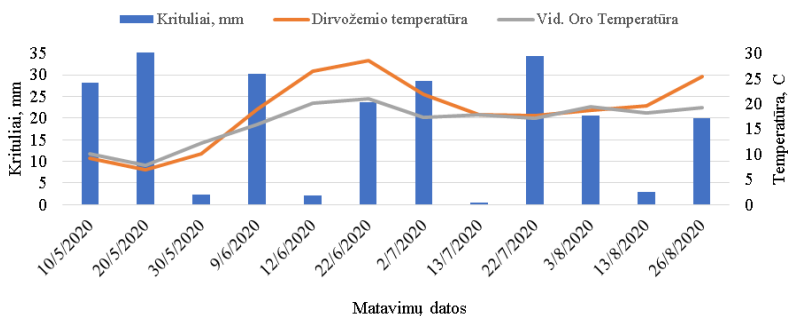
Tūrinio vandens kiekio (proc.) matavimams naudotas TDR 150 prietaisas, kurio veikimas pagrįstas įtampos (bangos) kitimo greičio matavimu. Įtampa tiekama laidu, iš kurio patenka į matavimo sondą, jis yra įterpiamas į dirvožemį. Įtampos impulso sklaidimo greitis matavimo zonde – tai dimensija, kuri atitinkamu santykiu gali būti interpretuojama kaip dirvožemio drėgmė. Kuo mažesnis impulso sklaidimo greitis, tuo dirvožemis yra drėgnesnis. Bandymų metu tūrinio vandens kiekio matavimai vykdyti kas 10 d. 0-20 cm gylyje, taip pat buvo fiksuota dirvožemio temperatūra, kiekviename bandymo lauke atliekant 3 matavimus.

Analizuojamo laikotarpio meteorologiniai duomenys naudoti iš artimiausių Telšių ir Ukmergės meteorologinių stočių.

Meteorologinių sąlygų analizė

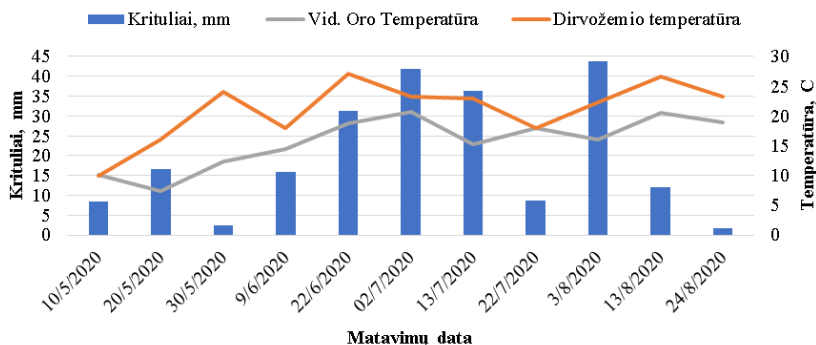
Daugelis autorių pažymi, kad žemės ūkio augalų derliui daug įtakos turi meteorologinės sąlygos (Bujauskas, 2001; Lazauskas, Dapkus, 1992; Mustonen, 2004). Bulvės yra tokie augalai, kurių produktyvumui klimato kaita gali turėti ypač didelę įtaką. Pastaraisiais metais vis dažniau kyla sausros ir užmirkimo problemos Lietuvoje.

Analizuojant klimatines sąlygas Anykščių rajone bulvių sodinimo laikotarpiu t.y. gegužės mėn. pirmą dešimtadienį vyravo žema vidutinė temperatūra - 10,1 °C ir iškrito 28,2 mm kritulių, tai užtikrino pakankamą dirvožemio drėgmės kiekį sodinimo laikotarpiu. Gegužės mėn. trečias dešimtadienis ir birželio mėn. antrą dešimtadienį iškrito vid. tik 2 mm (2 pav.) kritulių.

2 pav. Klimatinių sąlygų kitimas gegužės – rugpjūčio mėn. Anykščių rajone

Analizuojant iškritusius kritulius Plungės rajone esančiame ūkyje 2020 m. gegužės mėn. pasižymėjo netolygiu kritulių kiekiu, vid. iškrito 27 mm kritulių per mėnesį, tačiau trečią dešimtadienį, kai buvo pasodintos bulvės, iškrito tik 2,3 mm kritulių. Išgaravimą nuo dirvos paviršiaus lėtino žema vidutinė paros temperatūra (12,3° C), vyravusi trečią dekadą. Birželio mėnesio antrą dekadą iškrito 31,2 mm kritulių, toks kritulių kiekis lėmė pakankamą drėgmės kiekį bulvių augimui. Vidutinės oro temperatūros kito nuo 16 °C pirmą dekadą iki 23,5 °C trečią dekadą. Trečią dekadą net 7 dienas buvo fiksuojamos didesnė nei 23 °C temperatūra (3 pav.).

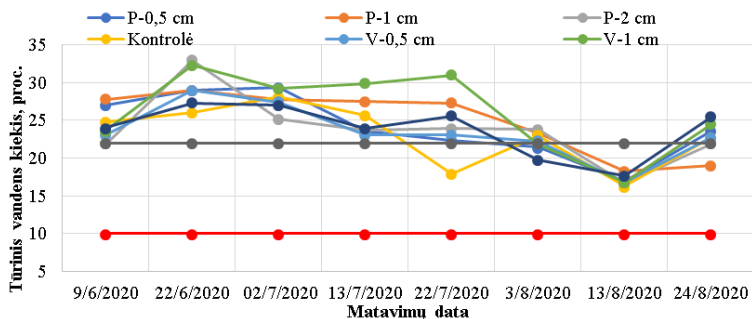
3 pav. Klimatinių sąlygų kitimas gegužės – rugpjūčio mėn. Plungės rajone

Remiantis literatūroje pateikta kitų tyrėjų nuomone, optimali temperatūra bulvių gumbų mezgimui yra 16-18 °C, o esant 20 °C - sulėtėja, esant 29 °C - sustoja (Jundulas, Asakavičiūtė, Ražukas, 2009). Birželio mėnesio temperatūros Anykščių ir Plungės rajonuose esančiuose ūkiuose buvo palankios gumbų mezgimui. Analogiškai šiltas buvo rugpjūtis: vidutinė paros temperatūra 19 °C. Tik gerokai sausesnis buvo Plungės rajone, kur iškrito per 13,9 mm kritulių, o Anykščių rajone - 23,4 mm.

Agroperlito ir agrovermikulito įtaka dirvožemio tūriniam vandens kiekiui

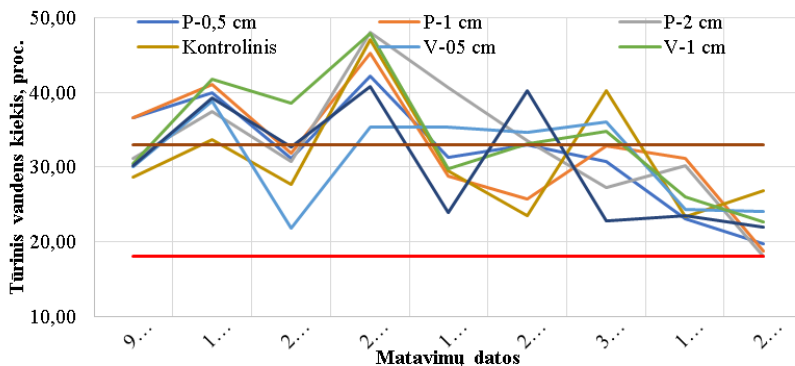
Vegetacijos laikotarpio pradžioje birželio mėn. Plungės r. ūkyje tūrinis vandens kiekis visuose bandymo lauko laukeliuose (variantuose) buvo vid. 24 proc. Šiuo laikotarpiu dirvožemio drėgmės pokytis variantuose nesiskyrė daugiau nei 1,5 proc. (4 pav.). Didžiausias tūrinio vandens kiekis, kaip ir buvo tikėtasi, fiksuotas laukeliuose su 2 cm įterpto agroperlito, tačiau jis nebuvo ženkliai didesnis, lyginant su kitomis įterpimo normomis.

Liepos mėnesio vidutinė oro temperatūra buvo 16,4-20,9 °C, žemiausia oro temperatūra fiksuota 9 °C, kritulių iškrito 88,8 mm kritulių, todėl eksperimentiniuose laukeliuose užfiksuoti ženklaus drėgmės pokyčio tarp variantų Plungės r. ūkyje nepavyko. Tūrinis vandens kiekis visą liepos mėn. buvo artimas pilnam dirvos drėgmės imlumui.

4 pav. Tūrinio vandens kiekio kitimas tiriamuoju laikotarpiu Plungės r. ūkyje

Liepos mėnesio pirmąjį dešimtadienį dirvos drėgnumas Anykščių ūkyje visuose laukeliuose su priedais buvo artimas 47 proc. Antrąjį dešimtadienį kritulių praktiškai nebuvo (0,5 mm), tuo tarpu dirvos drėgnumas vis dar artimas 33,5 proc. (P-2 cm) ir 40,2 proc. (V-2 cm) ir didesnis vid. 10-13 proc. negu kontrolės laukelyje (5 pav.).

5 pav. Tūrinio vandens kiekio kitimas tiriamuoju laikotarpiu Anykščių r. ūkyje

Plungės r. ūkyje rugpjūčio mėnesio pirmąjį dešimtadienį drėgmės kiekis (21 proc.) laukeliuose su priedais buvo artimas fiksuotam paskutinį liepos dešimtadienį, o antrąjį dešimtadienį sumažėjo (vid. 5 proc.), bet vis dar išliko optimaliose ribose (22 proc. nuo pilno drėgmės imlumo). Ženklių drėgmės skirtumų tarp skirtinga norma įterptų priedų, lyginant su kontrole, nepavyko užfiksuoti. Esant optimalioms drėgmės sąlygoms ir palankioms oro temperatūroms, dirvožemio drėgmės dinamika variantuose skyrėsi nežymiai - 1 proc. Tuo pačiu laikotarpiu Anykščių r. ūkyje dirvožemio drėgmė nenukrito žemiau 23 proc. kontrolės laukelyje, o didžiausia buvo fiksuota laukeliuose, kur įterpta 2 cm agroperlito (30,2 proc.) ir 1 cm agrovermikulito (26 proc.).

Dauguma tyrinėtojų teigia, kad didžiausią bulvių derlių galima išauginti, kai dirvos drėgmė yra 80 proc. nuo pilno drėgmės imlumo. Kai dirva per sausa (15–20 proc.) arba per drėgna (iki 90–100 proc.), bulvių derlius būna nedidelis (Bujauskas, 2001; Jacobson, Ramanna, 1994; Hermesen, Verdenius, 1973), kuo buvo galima įsitikinti analizuojant bulvių derlius Plungės ir Anykščių rajonų ūkiuose.

Apibendrinant 2020 m. ūkiuose atliktą tyrimą, nustatyta, kad dirvožemio drėgmės dinamika variantuose su biologiniais priedais ženkliai nesiskiria, tarp variantų fiksuotas 0,5-1 proc. skirtumas, tačiau Plungės ūkyje laukeliuose su agrovermikulitu buvo fiksuotos didesnės dirvožemio drėgmės reikšmės lyginant su agroperlitu (2 lentelė).

2 lentelė

Duomenų patikimumo analizės rezultatai ($P < 0,05$)

Biologinių priedų įterpimo norma	Tūrinis vandens kiekio vidurkis, mm		Standartinis nuokrypis, mm		Standartinė vidurkio paklaida, mm	
	PŪ	AŪ	PŪ	AŪ	PŪ	AŪ
P-2cm	48,27	95,93	8,33	21,77	2,94	7,26
P-1cm	49,97	97,30	8,46	23,89	2,99	7,96
P-0,5cm	47,49	99,00	9,05	25,53	3,2	8,51
Kontrolė	46,12	93,60	8,14	18,87	2,88	7,91

V-2cm	70,23	93,53	10,93	23,73	3,86	6,29
V-1cm	78,44	101,70	16,03	23,65	5,66	7,88
V-0,5cm	71,50	91,73	10,34	23,87	3,66	7,96

Vertinant agrometeorologines sąlygas analizuojamuose ūkiuose, 2020 m. vyravo perteklinio arba optimalaus drėgnumo sąlygos, todėl nepavyko užfiksuoti ženklų dirvožemio drėgmės skirtumų, taikant biologinius priedus, kaip drėgmės sulaikymo priemonę.

Atlikuose moksliniuose tyrimuose teigiama, kad agровермикулитас efektyvus esant temperatūrai 20 °C, drėgmės atsargų sulaikymo efektas +9 paros (Adamonytė ir kt., 2017; Adamonytė ir kt., 2018), agроверлито efektyvumas esant 17 °C temperatūrai, nustatytas 13 parų.

Todėl galima daryti prielaidą, kad ir natūriniuose lauko tyrimuose priedų efektyvumas išryškės tik esant ilgesniems sausiesiems periodams. Matuojant dirvos drėgmę kiekvieną dieną, būtų galima tiksliau įvertinti kiekvieno biologinio priedo galimybę sulaikyti drėgmę savyje ir dirvos paviršiuje. Kaip matyti iš atlikto tyrimo dirvos drėgmė glaudžiai siejasi su meteorologinėmis sąlygomis, dirvožemio struktūra, todėl būtini ilgesni ir detalesni tyrimai aprėpiant didesnį ūkių skaičių, kad būtų galima daryti patikimesnes įžvalgas apie priedų gebėjimą sulaikyti ir atiduoti augalams dirvožemio drėgmę kritiniais laikotarpiais.

Kitų mokslininkų atlikti eksperimentai parodė, jog agроверлитас puikiai išsilaiko dirvoje keletą metų, pagerindamas jos struktūrą ir aeracines savybes, o vermikulitas yra nepakankamai stabilios struktūros, todėl yra mažiau tinkamas naudoti ilgesniems periodams.

Atlikti pirmųjų metų tyrimai ūkiuose patvirtino literatūroje pateikiamus teiginius (Chaney, 2014; Sabahy et al., 2014), kad po gausių iškritusių kritulių sunkesniuose dirvožemiuose dirvos paviršius geriau drenuojamas, aeruojamas, o tai lemia spartesnį augalų augimą bei saugo viršutinį dirvos sluoksnį nuo vandens ir vėjo erozijos. Tačiau lengvesniuose dirvožemiuose paskleidus biologinius priedus, galime stebėti didesnius smulkių dalelių išnešimus iš dirbamo lauko. Toks pat poveikis stebimas ir žemės ūkio laukuose, kurie pasižymi dideliu plotu ir neturi priešerozių medžių stumų. Taigi labai lengvos struktūros dirvožemiams ne siūlytume naudoti biologinių priedų ir ypač nesant momentinio įterpimo į gilesnius sluoksnius galimybės.

ISVADOS

Dirvožemio drėgmės dinamika variantuose su biologiniais priedais Plungės ir Anykščių r. ūkiuose auginant bulves *Soraya* ir *Vineta* 2020 m. gegužės-rugpjūčio mėn. reikšmingai nesiskiria tarp bandymo lauko variantų su taikytomis skirtingomis priedų įterpimo normomis, vyrauja 0,5-1,5 proc. skirtumas. Kritulių kiekis bandymo metais vegetacijos laikotarpiu buvo artimas, o liepos mėn. didesnis už SKN, temperatūra artima vidutinei daugiametei temperatūrai. Būtina pabrėžti, kad sausieji laikotarpiai buvo trumpi, todėl priedo poveikis ne išryškėjo, taip pat esant galimybei dirvos drėgmę būtų optimalu matuoti kiekvieną dieną, tikėtina, kad būtų fiksuojami ženklūs tūrinio vandens kiekio skirtumai tarp įterptų priedų normų.

Remiantis atlikta kitų mokslininkų tyrimų analize, galima teigti, kad įterpiant mineralinius priedus dirbamuose laukuose galima sumažinti neigiamą vandens deficito poveikį augalams ir maždaug 50 proc. sumažinti drėkinimui būtino vandens kiekį, taip taupant vandens išteklius. Atsižvelgiant į modeliuojamus klimato kaitos scenarijus, žemės ūkis vis dažniau susidurs su agrometeorologinėmis sausromis augalų vegetacijos laikotarpiu, todėl atliekami tyrimai yra savalaikiai, tačiau siekiant išryškinti visus biologinių priedų privalumus būtinas ilgesnis stebėjimų laikotarpis ir didesnė aprėptis.

LITERATŪRA

1. Adamonytė, I., Grybauskienė, V., Vyčienė, G. (2017). Agроверлито ir vermikulito įtaka dirvožemio drėgmės sulaikymui. *Miškininkystė ir kraštovaizdis*, 2(13), 7-13.

2. Adamonytė, I., Grybauskienė, V., Vyčienė, G. (2018). Comparison of the effect of perlite and vermiculite on moisture retention. *Agrosym 2018* [elektroninis išteklis] : IX international scientific agriculture symposium, Jahorina, 4-7 October 2018, Bosnia and Herzegovina: book of abstracts / University of East Sarajevo [et al.]. East Sarajevo: Faculty of Agriculture, P. 884-884.
3. Bujauskas, A. V. (2001). *Bulvių selekcija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
4. Chaney, C. (2014). *Difference Between Perlite & Vermiculite*. Prieiga per internetą <http://homeguides.sfgate.com/difference-between-perlite-vermiculite-71758.html>
5. Jundulas, J., Asakavičiūtė, R., Ražukas, A. (2009). Bulvių derlingumo priklausomybė nuo oro temperatūros bei atmosferos kritulių Pietryčių Lietuvoje. *Žemės ūkio mokslai*. 16 (1–2), 23–30.
6. Lazauskas, J., Dapkus, R. (1992). *Lauko augalų selekcija Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. Lazauskas, S., Rainys, K., Semaškienė, R. ir kt. (2008). Bulvių veislių derliaus stabilumas ir priklausomumas nuo oro temperatūros bei kritulių. *Žemdirbystė. LŽI ir LŽŪU mokslo darbai*. 95(4), 110–121.
8. Mustonen, L. (2004). Yield formation and quality characteristics of early potatoes during a short growing period. *Agricultural and Food Science*. 13, 390–398.
9. Patane, C. S., Tringali, and Sortino, O. (2011). Effects of deficit irrigation on biomass, yield, water productivity and fruit quality of processing tomato under semi-arid Mediterranean climate conditions. *Scientia Horti*, 129, 590–596.
10. Sabahy, A., Bahnasawy, A., Ali, S., El-Haddad, Z. (2014). *Physical and chemical properties of some soilless media*. Prieiga per internetą <https://adelbahnasawy.files.wordpress.com/2014/09/physical-and-chemical-properties-of-soilless-media.pdf>
11. Taparauskienė, L., Adamonytė, I. (2013). *Žemės ūkio sausros vertinimas klimato kaitos kontekste. Ataskaita*.

REGULATION OF SOIL MOISTURE REGIME USING BIOLOGICAL ADDITIVES

JURGITA BABILIENĖ, VILDA GRYBAUSKIENĖ, ERNESTA LINIAUSKIENĖ, GITANA VYČIENĖ

Kaunas Forestry and Environmental Engineering University of Applied Sciences

ANNOTATION

Soil moisture regime researched on farms in Plungė and Anykščiai districts in May-August, 2020. Soraya and Vineta potato varieties were grown in farms on a 5-acre test field. The effectiveness of biological additives was studied by spreading different thickness (0.5; 1; 2 cm) layer of agroperlite or agrovermiculite on the soil surface. The aim of the research is to investigate the possibilities of regulating the soil moisture regime using biological additives (agroperlite and agrovermiculite). The summer of the last (2020) year was not very favorable for the research of the effectiveness of additives to soil moisture retention. In the spring when the potatoes were planted there was a lack of moisture in the soil. Later in farms during the growing period, soil moisture was observed typical to the year of moderate humidity. In both farms, the dynamics of soil moisture with biological additives did not differ significantly between the different rates of the additive.

Keywords: biological additives, climatic conditions, volumetric soil water content.

TAUTINIO PAVELDO PRODUKTŲ NAUDOJIMO TRANSFORMACIJA FORMUOJANT EKO MĄSTYMĄ

RASA BALSEVIČIENĖ, REGINA NAVICKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas sąvokų „natūralus“, „ekologiškas“, „tautinio paveldo produktas“ sampratos, jų skirtumai ir transformacijos etapai nuo seniausių laikų iki šių dienų. Transformacijos pasireiškimas tautinio paveldo produktų naudojimo tradicijose formuoja eko mąstymą šiuolaikinėje visuomenėje. Kosmetikos produktai (ypač akcentuojamas muilas) vis dažniau tampa ne tik kasdienio naudojimo preke, bet ir originaliu išskirtiniu turistiniu suvenyru. Atliktas tyrimas apima Lietuvos kosmetikos pramonę, ją lyginant su pasaulinėmis tendencijomis. Nors vartotojų, besirenkančių natūralius produktus skaičius vis auga, tačiau vis dar nedaug kas susimąsto apie jų sąsajas su ekomastyumu, atsakingumu, darniu vystymusi, tausojimu. Madinga tapo grįžti į praeitį, atgaivinant senas tradicijas. Straipsnyje pristatomi Vengrijoje atlikto tyrimo rezultatai, kurie tiesiogiai siejasi su nagrinėjama tema. Tyrimo rezultatai atskleidė, dėl kokių priežasčių žmonės įsigyja ir naudoja natūralius, tautinio paveldo ar ekologišką ženklinių turinčių produktus ir kaip tokie produktai galėtų prisidėti formuojant šiuolaikinės visuomenės eko mąstymą.

Raktiniai žodžiai: natūralūs produktai, ekologiški produktai, tautinio paveldo produktai, eko mąstymas, tarpukario kosmetikos pramonė.

IVADAS

Temos aktualumas ir problema. Gyvename globaliame ir nuolat kintančiame pasaulyje, kuriame viskas juda nenumaldomu greičiu, vyksta nuolatinė transformacija, vienas išradimas veja kitą, dar naujesnį. Tame tarpe ir pramonė, kurios viena iš šakų – kosmetikos pramonė. Per visą žmonijos gyvavimo laikotarpį, o ypač per pastaruosius šimtą metų vyko šios pramonės šakos gaminamų produktų transformacija. Daugybę šimtmečių pasaulyje žmonės gamino muilą ir kitas kosmetikos priemones iš gamtinių, natūralių žaliavų. Lietuvoje dar XIX a. muilas buvo prabangos prekė, nekalbant apie kitas kosmetikos priemones, o tuo laikotarpiu buvo įsteigti pirmieji muilo fabrikai. Didieji pokyčiai įvyko XX a., kai kosmetikos pramonė ėmė sparčiai augti ir joje ėmė dominuoti sintetiniai priedai, garantuojantys produkto ilgą galiojimą, ryškų spalvą, stiprų kvapą, patrauklią pakuotę. Daugelį metų žmonės vyliojo šios naujos net nesusimąstant apie padaromą žalą aplinkai ir žmogui. XX a. pabaigoje pastebimi pokyčiai, kai žmogus pradėjo atsisakyti gamtą akcentuojant ne tik atsakingą vartojimą, bet ir darnų vystymąsi. Pastebėta, kad visuomenės požiūris turi lemiamą įtaką visų gamtoje funkcionuojančių ekosistemų išlikimui, nuo kurio priklauso ir žmogaus, kaip biologinės būtybės, gerovė. Istoriniu įvykiu laikoma 2015 metais įvykusi JT klimato kaitos konferencija, kurios metu 195 šalys pasirašė Paryžiaus susitarimą dėl klimato kaitos. Augantis žmonių susirūpinimas klimato apsauga nelieka tik įrašų dokumentuose, jis vis sparčiau persikelia ir į įvairias buitinio gyvenimo sritis, nes net pradėjęs domėtis ekologija individas nenustoja buvęs vartotojiškos visuomenės dalimi. Perkamoji galia niekur nedingsta, ji tiesiog nukreipiama ne į tradicinius, o naujos kategorijos, aplinką tausojančius produktus (Gulbinaitė, 2020).

Šiandieninė visuomenė vis dažniau ieško produkto, turinčio ekologiško produkto, natūralaus produkto ar tautinio paveldo produkto ženklinių, tačiau vis dar lieka atviras klausimas, kodėl žmonės taip elgiasi, kokios priežastys lemia pasirinkimą bei kaip šis pasirinkimas galėtų daryti įtaką eko mąstymo ugdymui?

Nepaisant to, kad natūralių produktų (ypač muilo), turinčių ekologiškų bei tautinio paveldo produkto ženklinių randasi vis daugiau, tačiau nemažo populiarumo šiandieninėje visuomenėje ir visame pasaulyje vis dar turi sintetiniai, chemizuoti produktai (Geng, Fujita, Park, ir kt., 2014).

Taigi, susiduriama su *problema* – vis dar nepakankamas sąmoningas mąstymas apie tai, kokie produktai yra vartojami ir kodėl? Šiuo metu gausu amatininkų, gamintojų gaminančių natūralias kosmetikos priemones, tačiau trūksta tikslingos ir tinkamai perteiktos informacijos apie jų naudą pačiam žmogui ir aplinkai (Župerka, 2008; Mes'kov, Sabanina, Nevdobenko, 2019).

Tyrimo tikslas: Išsiaiškinti žmonių ekologiškų, natūralių bei tautinio paveldo produktų ženklinių turinčių produktų (akcentuojant muilą) pirkimo įpročius ir jų sąsajas su eko mąstymo formavimu.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti sąvokas ekologiškas, natūralus, tautinio paveldo produktas teoriniu aspektu ir jų transformacijos etapus.

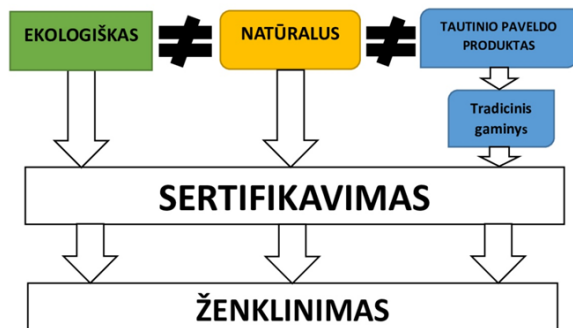
2. Apibendrinti natūralios kosmetikos vartojimą analizuojančių tyrimų rezultatus.

3. Išsiaiškinti žmonių pirkimo įpročius (natūrali, ekologiška, tautinio paveldo ženklinių turinti kosmetika) akcentuojant natūralios kosmetikos ir eko mąstymo sąsajas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, kokybinis tyrimas, struktūruotas interviu.

SAVOKŲ „NATŪRALUS“, „EKOLOGIŠKAS“, „TAUTINIO PAVELDO PRODUKTAS“ SAMPRATA

Sąvokos „natūralus“, „ekologiškas“, „tautinio paveldo produktas“ dažnai tapatinamos, tačiau nepaisant panašios jų reikšmės galima išskirti ir skirtumus. Norint suprasti natūralios, ekologiškos, tautinio paveldo produkto sertifikatą turinčios kosmetikos apibūdinimą, trumpai apžvelgiamos pagrindinės šios temos sąvokos vadovaujantis Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos apibrėžimu (2018) ir Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymu (2008). Taigi, **„ekologiškas produktas“** tai sertifikuotas produktas, kuris pagamintas nenaudojant pesticidų, genetiškai modifikuotų organizmų ar kitų sveikatai kenksmingų medžiagų bei neteisia aplinkos“ (Drazdauskaitė, 2019). Tuo tarpu **„natūrali kosmetika“** – tai priemonės, kurių didžioji dalis ar net visi ingredientai yra neperdirbti ir natūralūs“ (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija 2018). Apibendrinant galima teigti, kad tarp šių sąvokų pastebėti skirtumai. **Ekologiška kosmetika** gali būti natūrali, bet **natūrali kosmetika** nebūtinai bus ekologiška, nes ekologiškos kosmetikos gamintojams keliama standartai ne tik kosmetikos priemonių sudėčiai, bet ir jų ingredientų auginimo ar išgavimo būdams. Ekologiškai kosmetikai yra keliama griežti reikalavimai. Priemonės turi būti pagamintos iš natūralių, ekologiniuose ūkiuose išaugintų žaliavų, turi būti užtikrinamas minimalus cheminių reakcijų kiekis, prekių pakuotės turi būti perdirbamos. Toks gaminytis turi būti sertifikuotas ir paženklintas. Ekologiškos kosmetikos sertifikatas reiškia, kad produktas buvo įvertintas tam tikros nepriklausomos organizacijos, kaip atitinkantis ekologinio standarto reikalavimus“ (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija 2018). Kitas šiame straipsnyje naudojamas terminas, – **„tautinio paveldo produktas“** yra nustatyta tvarka sertifikuotas tradicinis gaminytis, tradicinių veislių augalai ir gyvūnai bei jų produktai, tradicinės paslaugos, kurie pasižymi istoriškai Lietuvoje ar jos atskirame etnografiniame regione susiformavusia produkto tradicine forma, sudėtimi ir kitais specifiniais kokybiniais ypatumais (Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas 2007). **„Tradiciniai gaminiai“** yra nemasinės gamybos amatininkų dirbiniai, maisto gaminiai, liaudies muzikos instrumentai ir kiti etninio materialaus paveldo gaminiai, pagaminti iš tradicinių žaliavų naudojant rankų darbą ir kitomis senosiomis arba jas atitinkančiomis naujomis technologijomis bei išsaugant unikalias kokybines gaminių savybes ir sudėtį (Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas 2007). Šių sąvokų tarpusavio sąveika pavaizduota 1 pav.

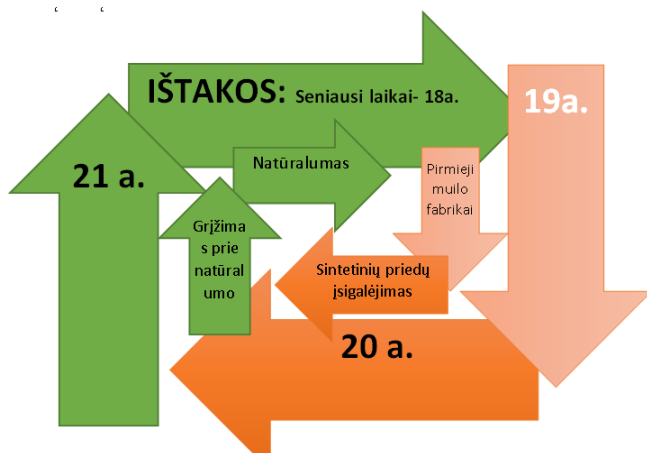

1 pav. Sąvokų „natūralus“, „ekologiškas“, „tautinio paveldo produktas“ skirtumai
(sudaryta darbo autorių)

„Sertifikavimas“ tai procedūra, kuria įvertinama ar tautinio paveldo produktas, tradicinio amato meistras, tradicinių amatų mokymo programos, tradicinės mugės atitinka jiems keliamus reikalavimus. Atitiktis paliudijama dokumentu – sertifikatu (Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas 2007). „Tautinio paveldo produkto ženklas“ yra vaizdinis žymuo rodantis, kad gaminy, paslauga, tam tikros veislės augalas, gyvūnas, jų produktai yra sertifikuotas tautinio paveldo produktas (Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas 2007). „Ženklinimas“ yra vartotojui skirta informacija, pateikta ant produkto pakuotės (Drazdauskaitė, 2019).

KOSMETIKOS GAMYBOS TRANSFORMACIJOS ETAPAI

Norint išsiaiškinti kosmetikos gamybos raidą, pokyčius, bus aptarti pagrindiniai transformacijos etapai, kurie pavaizduoti 2 pav.. Šiame paveiksle pavaizduoti keturi transformacijos etapai nuo seniausių laikų iki XXI a.

2 pav. Kosmetikos gamybos transformacijos etapai
(sudaryta darbo autorių)

Kosmetikos pramonės ištakos. Vertinant Fridmano, R. knygoje „Parfumerija ir kosmetika“ (1978) aprašytą muilo gamybos istoriją ir amerikiečių Kristine L. Konkol ir Seth C. Rasmussen straipsnį „An ancient cleanser: Soap production and use in antiquity“ („Senovinis valiklis: muilo gamyba ir naudojimas senovėje“, 2015) galima teigti, kad analizuotuose šaltiniuose pateikta informacija, istoriniai faktai leidžia suprasti to laikmečio šių produktų vartojimo paskirtį ir poreikį.

Kosmetikos gaminių istoriniai aspektai, šiuolaikinės aktualijos ir ateities tendencijos odos priežiūros, gražinimo priemonės ir su tuo susieti ritualai siekia žmonijos ištakas. Yra sunku vertinti kosmetikos vystymosi raidą, nes kitaip nei kitų archeologinių radinių, pvz.: molinių indų, kosmetikos gaminių iš seniausių laikų nėra išlikę, nes tai žemėje irstantys produktai. Įvertinus tai, istorija yra spėjama iš kitų istorinių faktų bei aplinkybių. Anot Fridmano (1978) „Žmonės dar nežinojo, kas yra duona, o jau vartodavo kvapniąsias medžiagas, puošdavo savo odą ir plaukus“. Jo teigimu „galima neperdedant sakyti, kad kosmetika gimė kartu su žmogumi. Žinoma, ji priklausė ir nuo žmonių išsivystymo lygio, klimatinių, materialinių, socialinių ir kitų sąlygų, tačiau svaros siekimas ir noras puošti savo kūną, pašalinti įvairius trūkumus egzistavo visada. Minėtuose analizuojamuose šaltiniuose pažymima, kad pirmasis archeologinis kosmetikos naudojimo įrodymas yra iš senovės Egipto ir siekia maždaug 6000 m. pr. m. e., kai kasdienei odos priežiūrai buvo naudojami aromatizuoti aliejai ir tepalai, skirti valyti bei minkštinti odą, saugoti ją nuo saulės ir vėjo, paslėpti kūno kvapus. Kasinėjant Nilo deltoje buvo rasti papirusai, kuriuose buvo muilo gaminių receptų, kaitinant gyvūninius ar augalinius riebalus kartu su šarminėmis druskomis. Tai labai panašu į muilą, kurį mes šiandien vadiname Lietuvos tautinio paveldo produktu, ir kurio tradicija Lietuvoje siekia daugiau nei šimtą metų. Makiažas aplink akis taip pat tapo senovės Egipte įprasta grožio išraiška, kuri buvo tikėta, kad dar ir apsaugo nuo piktybų dvasių bei pagerina regėjimą. Svarbi ne tik gražinimosi ar ritualinė kosmetikos paskirtis, bet ir jos teigiama įtaka asmens higienai. Jau senovės Egipte buvo naudojami ir pemziniai odos šveitikliai ar paprasčiausi apsityrimai smėliu prieš maudynes. Šiais laikais intensyviai naudojamos tokios priemonės, kaip antakių pieštukai, plaukų, lūpų dažai jau buvo išbandyti ir naudoti senovės egiptiečių. Egiptietiškių kosmetikos receptų aptinkama Hipokrato veikaluose ir netgi europietiškoje liaudies medicinoje. Kosmetiką taip pat naudojo senovės graikai ir romėnai. Galima teigti, kad yra svarus senovės graikų indėlis kosmetikos istorijoje, nes kosmetikos priemonės vieni pirmųjų pradėjo naudoti visi visuomenės sluoksniai.

Senajame testamente yra aprašytas kosmetikos naudojimas tarp žydų: „Jehuvus atvyko į Jezreelį. Tai išgirdusi, Jezabelė **pasidažė blakstienas**, dailiai susišukavo plaukus ir žiūrėjo pro langą (Karalių 9,30). Šis laikotarpis apytiksliai siekia 840 m. pr. m. e.

Kaip galima pasigaminti muilo taip pat žinota Viduržemio jūros pakrantėse, kurios buvo turtingos augaline soda, gyvuliniais bei augaliniais riebalais, kas buvo muilo žaliava. Manoma, kad muilą vartojo senovės šumerai, babiloniečiai, taip pat senovės romėnai, vėliau jį gamino germanai ir kiti barbarai. Plinijaus Vyresniojo duomenimis (70 m. e. m.) muilas buvo gaminamas iš ožkos riebalų ir buko pelenų. „Sumaišyti aliejų, augalų pelenus, pavyzdžiui, palmių medžių, ir visa tai virti tol, kol šis mišinys pavirs riebaluota mase. Ant ugnies kaitinama masė pavirsta vandenyje netirpstančia medžiaga, kuri pašalina purvą.“ Šiam receptui daugiau nei 2500 metų. **Ir tai buvo vienas pirmųjų žmonijos istorijoje chemijos produktų.** Receptas užfiksuotas ant šumerų molinės lentelės, kurios amžius – daugiau nei 2500 metų. Spėjama, kad Vakarų Azijoje, Mesopotamijoje, gyvenę šumerai buvo pirmieji, kurie savo drabužius skalbė muilu, tačiau pirmiausia jie muilą naudojo kaip medicinos priemonę gydymui odos ligas. Šį būtą vėliau pritaikė ir arabai. Gyvūniniai riebalai ir medžio pelenai labai ilgai buvo pagrindinė muilo žaliava. Šios žaliavos visiškai natūralios išgautos iš gamtos ir buvo naudojamos gydymui. Įžymus senovės romėnų gydytojas Klaudijus Galenas (130 – 201 m.e.m.) sukūrė, kaip manoma, pirmąjį kremą iš bičių vaško, alyvuogių aliejaus ir distiliuoto vandens (Bernatoniene, 2019). Klaudijus Galenas dar tada pažymėjo, kad yra kosmetika skirta natūraliam grožiui ir maskuojanti, kuriai priklauso įvairūs dažai ir pan.

Senovėje pagrindinės higienos, gydymo ir kosmetikos priemonės buvo vanduo ir riebalai. Taip pat didelė reikšmė buvo teikiama pienui, kuriame yra daug riebalų ir vandens. Žinoma, kad

Senovės Rytų gyventojai apilaudavo ir tepdavo odą įkvėpintais augalinės ir gyvulinės kilmės riebalais, o ypač buvo vertinamas alyvų aliejus.

IX amžiuje muilo gamybos centru tapo Marselis Prancūzijoje. Po 500 metų didžiausio muilo eksportuotojo laurus skynė Venecija. Itališkas aromatinių medžiagų prisotintas produktas buvo laikomas prabangos preke, kurio geidė visos aukštuomenės damos. Viduramžiais ir renesanso laikotarpiu vakarų Europoje kosmetikos vartojimas buvo ypač paplitęs, tačiau jas vartojo tik aukštesniosios klasės atstovai. Pramoniniu būdu Vakarų Europoje muilas pradėtas gaminti XV amžiuje. Pirmosios didžiosios dirbtuvės įkurtos Sevilijoje ir Malagoje, kiek vėliau ir Venecijoje.

XVI a. Paryžiuje buvo išleista knyga - Andre le Furnijė „Žmogaus prigimties pagrazinimas ir moterų papuošimas“. Senovės Rusijoje aromatinių medžiagų ir kosmetikos preparatai beveik nebuvo vartojami. Anot Fridmano (1978) „Petro I laikais rusų moterys pajuto laisvę ir entuziastingai puolė prie „vokiškų“ madų...Keliaklupsčiaiavimas užsieniui tapo juokingas madinga buvo laikoma visa tai, kas užsienietiška“. Jo knygoje pažymima, kad muilą vartodavo tik turtingieji, kiti vietoj muilo naudodavo pelenų šarmą, o baltinius skalbdavo specialiu moliu. Iki XVIII a. pradžios Rusijoje moterys kosmetikos tikslais naudojo duonos girą, rūgpienį, grietinę, raugintų agurkų sūrį, avižinius miltus, šviežią pieną, kiaušinio trynį, šviežių agurkų sultis, medų, gyvulinius ir augalinius riebalus. Plaukus tepdavo alyvų ir varnalėšų aliejumi. XVII – XVIII a. aukštuomenė pradėjo vartoti ypač daug parfumerijos ir kosmetikos priemonių.

Tam tikrais istorijos laikotarpiais į kosmetiką būdavo žiūrima neigiamai. Pavyzdžiui, XIX a. Anglijoje ją naudodavo daugiausiai tik prostitutės, o karalienė Viktorija viešai pasmerkė veido dažymą kaip netinkamą ir vulgarų paprotį, priimtą tik aktoriams. Adolfas Hitleris taip pat manė, kad kosmetika tinkama tik klounams, o ne aukštesniosios rasės moterims.

XIX a. pabaigoje muilo gamyba padidėjo išmokus sintetinti sodą. Šio proceso išradėjas prancūzas N. Leblanas, o atradimas tapo pagrindu galingai muilo pramonei plėtotis. Parfumerijos ir kosmetikos pramonės plėtrai didelį poveikį turėjo chemijos mokslo ir [farmacijos pramonės](#) pažanga. Su šiais išradimais prasidėjo spartesnė šios pramonės šakos transformacija.

Iki XX a. vidurio kosmetikos naudojimas išplito beveik visose pasaulio kultūrose. Lietuvoje XIX a. geros kokybės muilas dar buvo prabangos prekė, bet prastesnio ūkinio muilo lengvai galėjo pasigaminti kiekviena šeimininkė. Mardosa (2013) straipsnyje „Kvapiai lietuvių kaimo buityje ir kultūroje: XX a. 3-iasis dešimtmetis – XX a. pabaiga“ plačiai aprašė lietuvių kosmetikos naudojimo įpročius. Jis pažymjo, kad XX a. pirmaisiais dešimtmečiais kūno ir drabužių švarą palaikyti buvo sudėtinga dėl higienos priemonių stokos. XX a. pirmoje pusėje pagrindinė drabužių skalbimo priemonė buvo medžio pelenų šarmas, kurį naudojant žlugtą skalbė 2–3 kartus metuose. Pirtyse kūnui prausti kaip ir plaukams trinkti ilgą laiką taip pat naudotas medžio pelenų šarmas. Štai kas rašyta apie muilo gamybą Kupiškio rajone XX a. pirmoje pusėje: „Muilo virimas vaikams labai patikdavo. Atsiveždavo tėvelis „muilo akmens“, įvairių dėžučių nuo konservų. Pjaustydavome lašinius, virdavome muilą prie šulinio iškastoje duobėje ant rinkių bidone. Išvirtą išpilstydavome, aušino, o vėliau prausėmės, skalbėme nosinaites, skareles ir kojinaites“ (Grigaitė, 2009). Pirkintis muilas Žemaitijoje atsirado tik XIX a. pabaigoje ir geriausiu atveju naudotas burnai prausti. Tiesa, nuo XIX a. antros pusės buvo žinomi **naminio muilo gamybos receptai**, kurie **iki XX a. vidurio plačiai praktikuoti kaimuose**. Šie kaimuose naudoti receptai ir tapo Lietuvos tautiniu paveldu. Mardosa (2013) savo straipsnyje aprašė tuometinio muilo gaminimo procedūrą: „žaliava tokio muilo gamybai buvo po skerstuvų likusios įvairiausių riebalų liekanos, naudoti ir kritusių gyvulių taukai. Virindami dėdavo muilo akmenį (mėlynos spalvos vario sulfatas – vario ir sieros rūgšties druska). Toks muilas naudotas skalbimui, bet kartais juo taip pat ir prausdavosi. Turtingesni į verdamą muilą įmesdavo kokybiškesnių riebalų, kartais pridėdavo kvapnių žolynų ir toks muilas naudotas ir prausimuisi“ (2013). Tik XX a. 4-ajame dešimtmetyje kūno švarai ir jo kvapui gerinti pradėtas naudoti kvapnus pirktinis muilas. Tačiau jis dėl nemažos kainos nebuvo visiems prieinamas.

Pirmosios muilo dirbtuvės Lietuvoje įsteigtos tik XIX a. pradžioje. Panašiu metu duris atvėrė ir Vilniaus (1816 m.) bei Kauno (1853 m.) muilo fabrikai. 1927 m. veikė 15 muilą verdančių įmonių Kaune, Klaipėdoje ir Panevėžyje. 1937 m. buvo pagaminta 230 tonų tualetinio muilo. Nuo

šio laikotarpio yra nemaža išlikusių eksponatų, receptų ir kitų to meto kosmetikos ir parfumerijos pramonės veiklą įrodančių faktų.

Kauno retųjų spaudinių skyriaus bibliotekininkas Surblys (2017) surinko ir susistemino informaciją apie tarpukario Kauno kosmetikos ir parfumerijos pramonę. Jo teigimu, kosmetikos ir parfumerijos pramonė Kaune ypač stipri buvo tarpukariu. Visame Kaune veikė apie 40 kosmetikos ir parfumerijos įmonių. Juk Kaunas tuo laikotarpiu buvo laikinoji sostinė, todėl sparčiai vijosi kitas Europos sostines. Kaune, nors ir nedidelių muilo dirbtuvių buvo gana daug. Muilo fabrikų gamybos apimtys taip pat nebuvo didelės, tačiau įmonės galėjo pasigirti ypač dideliu kai kurių muilo rūšių populiarumu ir aukšta kokybe bei kitų kosmetikos produktų, parfumerijos gamyba. Vien muilą gamino tik keletas senesnių fabrikų ir nedidelės muilo dirbtuvės, o muilo pramonės raidai Kaune neturėjusios didesnės įtakos. 1918 – 1940 m. veikė apie 30 įmonių, grožio kabinetų, kosmetikos laboratorijų, muilo krautuvėlių, tuo laikotarpiu gaminti įvairūs kremai, pudros, muilai, plaukų bei lūpų dažai ir kt. Kone kiekvienoje vaistinėje turėjo savos gamybos odekolono. Kauno parfumerijos istorija prasidėjo nuo kvapijojo muilo. Švaros bei higienos prekių gamyba Kaune, sustiprėjus universaliems kosmetikos ir parfumerijos gamintojams, palaipsniui mažėjo ir vis labiau įsigalėjo grožio bei kvapų industrija. Kauno parfumerių sukurti aromatai prestižu nenusileido Europos sostinių produkcijai. Tais laikais geriausios lauktuvės iš Kauno būdavo kvepalai. Jie buvo labai kokybiški, gamintojai naudojo atsivežtines kvapiąsias esencijas. Tarpukario parfumeriai daug dėmesio skirdavo savo gaminių pakuotėms ir buteliukams. Šie būdavo rankų darbo, skirtingų formų, puošnūs, patrauklūs. Plastiko tuo metu nebuvo, tad pakuotės būdavo draugiškos aplinkai – popierinės. Kvepalai – didelės koncentracijos, sodrūs, todėl nepurškiami, o tepami ant pulsuojančių vietų. Moterys, išnaudojusios geresnius kvepalus, buteliukų neišmesdavo, nes į juos neretai pripildavo pigesnių kvepalų, o buteliukai tarnaudavo ne vienus metus. Čia galima įžvelgti tvarumo idėją, bet pagal to meto sąlygas visa tai buvo daroma ne gamtos labui, o taupumo sumetimais. Surblys (2017) teigia, kad „**Kaune, galima sakyti, prasidėjo muilo pramonė, tapusi Lietuvos kosmetikos ir parfumerijos pramonės pradžia**“. Pirmaisiais Nepriklausomos Lietuvos metais, veikiant šioms muilo fabrikams ir įsteigus keletą naujų, Kaunas tapo Lietuvos muilo pramonės centru, kurį vėliau pakeitė Klaipėda. Lietuvai Klaipėdos netekus, didžiausias muilo fabrikas buvo Panevėžyje veikęs „Lietuvos muilas“.

Ryškiausi kosmetikos bei parfumerijos atstovai anot Surblio (2017) buvo „Florance“. Įmonė pradėjo nuo muilo, kurį iš pradžių gamino pagal licenziją garsiuosius vokiečių „Bergman“ firmos muilus „Arkliukas“. Įmonė galėjo pasigirti didele kosmetikos ir parfumerijos įvairove. Taip pat gamino naktinius ir dieninius kremus, dantų pastą, skutimosi kremą. „Florance“ iš kitų gamintojų išsiskyrė ne tik gaminamais muilais ar kita kosmetikos produkcija, bet ir parfumerija. Su „Florance“ galima sieti Kauno parfumerijos pramonės pradžią. „Florance“, kaip ir kiti vėliau įsteigti parfumerijos gamintojai, naudojo atsivežtines kvepalų esencijas. Šis faktas liudija apie tai, kad jau tarpukaryje buvo naudojamos sintetinės medžiagos, tačiau, galima spėti, kad kartu kūrė ir savo originalius kvepalus bei odekolonus. 1926 m. pradėtų gaminti kvepalų ir odekolono „Lilas de Lithuanie“ reklamoje skelbiama, kad šie produktai atlikus ilgus tyrimus sukurti iš lietuviškų alyvų. Kvepalai „Lilas de Lithuanie“ prancūzų parfumerių „Florance“ kolegų Prancūzijoje buvo vertinami, kaip pasiekimas, kuris stebina ir verčia pasitempti. Nors tuo metu parfumerijos madas diktavo prancūzai, lenkai ir olandai, o kosmetikos – vokiečiai ir lenkai, tačiau Kaunas taip pat nebuvo kosmetikos, parfumerijos pramonės provincija. Geriausi gamintojai ne tik kopijavo, bet ir patys kūrė. Žinoma, vyravo atsivežtines, sintetines medžiagas, o patiems gaminti ir dar iš natūralių medžiagų, būtų buvę tiesiog per brangu. Didieji parfumerijos gamintojai sukūrė Lietuvos kvepalų kultūrą, žengiančią koją kojon su garsiausiais prancūzų, olandų bei lenkų parfumeriais. Laikinoji sostinė jau kvepėjo ne prasčiau nei Paryžius, tiek savo gamybos, tiek užsieniniais garsiausių firmų kvepalais. Kvepalus ir kosmetiką gamino ir vaistų garsiosios bendrovės, tačiau tik iš įvežtinių medžiagų. Galima teigti, kad tuomet prasidėjo sintetinių priedų naudojimas, stengtasi neatsilikti nuo Europos naudojant įsivežtinas medžiagas. Nemažai informacijos turi sukaupęs Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus Kaune, kuris turi išsaugojęs ir senovines parfumerijos gaminimo knygas rusų ir vokiečių kalbomis bei išlikusiu prašymus Lietuvos Sveikatos Departamentui leisti gaminti, pvz.: „Teerseife/deguto muilą“, „Bor-Tymolo-muilą“, „Cleansing

Cream“, „Odekoloną Tripple“, „Kremą Aldona“ ir kitus. Šiuose prašymuose nurodyti receptai, pagal kuriuos buvo gaminamas produktas. Išlikę nedaug lietuviškų muilo receptų, tačiau yra likę pačių muilų iš to laikmečio, kurie saugomi Kauno miesto muziejuje, Šiaulių „Aušros“ muziejuje, pas privačius kolekcininkus. Šis muilas yra tikras, autentiškas produktas, kurį būtų galima ištirti laboratorijoje siekiant sužinoti tikrąsias sudedamąsias dalis. To laikmečio reklamose labai gražiai ir įtikinamai pristatomi kosmetikos ir parfumerijos produktai: „Originalūs gaminiai yra brangumynas! Padirbimai niekad negali pasiekti originalų vertės, todėl LILAS DE LITHUANIE originalus alyvos odekolonas originaliame Florance butely yra ponios mėgstamiausias palydovas“ (Diena.-1937, rugs.5 (Nr. 36), p.6). Abejojama ar tai buvo natūralūs produktai, nes buvo naudojami sintetiniai ekstraktai. Tuo laikotarpiu egzistavo didžiulė konkurencija, kuri atsispindėjo ir reklamose, kuriose labai dažnai buvo pabrėžiama: „Saugokitės padirbimų!“ Buvo steigiami prizai, pasitelkiama reklama ant automobilio ir panašūs reklaminiai triukai. Dėl konkurencijos ir norint lygiuotis į Europą nebuvo siekiama natūralumo. Suprantama, naujovės žmones traukė, jiems norėjosi būti gražiesiems, kvėpantiems, švariems po ilgų metų priespaudos, badų ir kitų sunkių laikmečių. Todėl manytina, kad tokiu laikotarpiu nebuvo galvojama apie natūralumą, ekologiją ir panašiai. Be to analizuojamu laikotarpiu dar ir nebuvo pagrindo rūpintis žemės ištekliais, išradimas vijo išradimą, o tai žmonėse kėlė susižavėjimą.

Mardosa (2013) straipsnyje rašo, jog praktiškai kvapnieji muilai Lietuvos kaime visuotiniai paplito tik XX a. viduryje. Švaros palaikymo požiūriu tai buvo svarbus poslinkis į priekį. Šalia pelenų šarmo ir namų gamybos muilo II pasaulinio karo metais atsirado fabrikinės gamybos skalbimo milteliai, kurie ypač išplito sovietmečiu, pradedant 6-7 dešimtmečiais. Po II pasaulinio karo parfumerijos ir kosmetikos pramonės geografinė labai išsiplėtė, nes išsivysčiusių Vakarų šalių bendrovės pradėjo perkelti produkcijos gamybą į Trečiojo pasaulio valstybes. Iki pasirodant kaime dirbtiniams kvapams vienintelėmis prieinamomis kaimo gyventojui priemonėmis buvo įvairūs malonų aromatą skleidžiantys žolynai. Natūralūs kvapai šiuo požiūriu buvo gana tinkami, nes nebuvo kvapų gausos, tačiau neaštrūs ir artimi darželiams aromatai neleidavo peržengti beskonio jų vartojimo ribos. Ribos buvo peržengtos perėjus prie dirbtinių kvapų naudojimo. Prieš sovietinę okupaciją, o kartais ir pokariu, moterys sugebėdavo pasigaminti ir kvapų kompozicijų iš įvairių žiedų. Buvo mėgstami stipresnius ir gaivesnius kvapus skleidžiantys augalai ir jų žiedai. Šiuo požiūriu svarbiausias yra pats gamybos principo žinojimas ir kvėpalų gaminimas. Žinomi ir paprastesni atvejai, kai moterys kūną dėl kvapo trindavo džiovintais mėty, rozetų, šalavijų lapais. Aukštaitijoje namuose gamindami kvapnią kosmetiką topolių lapus dėjo į pastą su riebalais (Rokiškio r.). Kaimuose kiek ilgiau buvo užsilikusi tradicija naudoti natūralias priemones, bet ne dėl sveikatos, o daugiau dėl to, kad kaimai savo vartojimo įpročiais atsiliko nuo miesto madų. Kvapnus muilas, jau nekalbant apie kosmetiką, kaimo žmogui buvo ir brangu, ir neprieinama. Šiandien dauguma minėtų receptų pamiršta, o prisimenami tik faktai, tačiau matyti, kad nauji miesto kultūros vėjai palietė kaimo merginas ir jos, išeidamos į jaunimą ar šventadieniais į bažnyčią, siekdavo suteikti drabužiams malonų kvapą. Žinoma, tokių bei plintančių pirktinių kvėpalų naudojimas turėjo būti derinamas su bendra kūno higiena, prausimusi ir drabužių švara. XIX a. viduryje kinta požiūris į kvapus, kurie išpopuliarėjo atradus naujus eterinius aliejus 1830 m. ir perėjus nuo gyvulinės kilmės kvapų (muskuso ir kt.) prie gėlių aromatų. Tai reiškė pokyčius vertinant moteriškumą. Neatsitiktinai XX a. 3-iajame dešimtmetyje Lietuvos spaudoje skirtoje moterims pasirodė ir straipsnių apie kvėpalus. Dirbtiniai kvapai kaime plačiau pasklido tik XX a. 4-ajame dešimtmetyje, kai prasi-dėjo pirktinių kvapų vartojimas. Iš to meto periodinės spaudos žinoma apie reklamuojamus prancūziškus ir kitus kvėpalus, odekolonus. Nepriklausomoje Lietuvoje žinota latvių firma „Dzintars“, kurios ištakos 1849 m. Rygoje su savo gaminama produkcija. Sovietmečio pradžioje tapo prieinami įvairūs odekolonai ir kvėpalai. Ypač populiarūs buvo „Krasnaja Moskva“, „Landyš“, „Siren“ ir kiti kvėpalai, odekolonai. Sovietinė parfumerijos pramonė galėjo pasiūlyti didelę nebrangių kvapų nomenklatūrą, tačiau bendra tendencija rodė perėjimą nuo drabužių prie kūno kvėpinimo. Sovietinė parfumerijos pramonė siekė sukurti kokybišką prekę, o tam naudojo daugybę natūralios prigimties ingredientų. Turėdama pietiniuose šalies rajonuose galimybes auginti įvairias kvapniąsias žoleles bei augalus ir iš jų gaminti eterinį aliejų, naudoti gyvulinės kilmės ir įsiterpiančius į parfumerijos gamybą sintetinius kvapus, gebėjo sukurti gana gerai moterų vertinamus kvėpalus. Jie kvėpėdavo

ilgai, tačiau neprilygo kvapų paletės įvairovei. Kiekvienos sovietinės moters idealas buvo iš užsienio atvežami vokiški, lenkiški kvepalai, o apie prancūziškus kaimuose net nebuvo svajojama. Nepaisant to, lengvai įsigijami sovietinės gamybos kvapai palaipsniui tapo kaimo moterų įvaizdžio dalimi. Sovietmečiu merginų grožis tikrai reikalavo aukų. Rasti geros kosmetikos būdavo sunku, ji kainavo brangiai ir greitai dingdavo iš lentynų. Merginos naudodavo lūpų dažus vietų skaisalų ir atvirkščiai, plaukus dažydavo nepatikimais tirpalais, stovėdavo eilėse, norėdamos nusipirkti populiarių aromatą skleidžiančius kvepalus, netikėtai pasirodžiusius parduotuvėje. Štai ką rašė Fridmanas (1978) „Dabar parfumerija tapo mokslu tikra to žodžio prasme todėl, kad jos neįmanoma įsivaizduoti be chemijos, biologijos, fiziologijos, estetikos. Šios sparčiai besivystančios mokslo sritys tarytum šaknys maitina šiuolaikinę parfumeriją. Parfumerija kaip mokslas dabar gyvena klestėjimo epochą“. Autorius rašė, kad kvapus parfumeriai kuria iš daugiau kaip penkių tūkstančių pavadinimų natūralių ir sintetinių medžiagų, kaip natūraliais būdais išgaunami eteriniai aliejai, taip pat pažymėjo, kad vanilino susintetinimas laikomas kvapniųjų medžiagų pramoninės sintezės pradžia. Šis autorius rašė: „Šiuo metu parfumerijos bei kosmetikų, būtinės chemijos, maisto ir kitos pramonės šakos vartoja apie 80 % sintetinių kvapniųjų medžiagų.....Tarybiniai mokslininkai susintetino daugybę kvapniųjų medžiagų, tiek turinčių analogus gamtoje, tiek ir neturinčių“. Šis autorius iškėlė klausimą, ar gali sintetiniai produktai visiškai pakeisti natūralias kvapnias medžiagas? Jis atsako jog ne, jog tai neįmanoma, tačiau paaiškino, kad „be sintetikos šiuolaikinė parfumerija, ko gero, tebebūtų viduramžių lygio“. Savo knygoje jis teigė, kad „smarkiai išsiplėtė puikios kokybės sintetinių kvapniųjų medžiagų gamyba, todėl jų nebereikia įsivežti iš užsienio“. Įdomu tai, kad sovietmečiu, anot Fridmano muilai buvo skirstomi į tris grupes pagal riebalinę sudėtį ir specialius priedus, pagerinančius putojimą bei suteikiančius putoms minkštumą, pagal kvapą ir įpakavimą. Patys brangiausi buvo pirmos grupės muilai, o pigiausi – trečios grupės. Galima suprasti, kad tuose branguose muiluose buvo pridėta įvairiausių sintetinių priedų tam, kad muilas būtų patrauklesnis, bet tada jis nebėra natūralus, sveikas, tausojantis. Fridmano (1978) knygoje yra rašoma: „Reikia pažymėti muilų „Chvoinoje“ ir „Mindalnoje“ trūkumą: jų įkvėpinimas daugumai erzina odą, todėl vaikams jie nerekomenduojami“. Ką tai reiškia? Ogi tai, kad sintetiniai priedai šiame amžiuje visiškai okupavo rinką ir vartotoją. Grožio industrija tapo tarsi ideologija „Jauni privalo pražysti ir žydėti, o vyresnieji – kuo ilgiau nenuvysti“. Į šį siekį pajungiami ir medikai, ir kosmetologai, ir kosmetikos pramonė. Sovietų okupacijos metais parfumerijos ir kosmetikos pramonė buvo priskirta [maisto pramonei](#). Bendrovė *Lietuvos muilas* tęsė veiklą, o 1976 pavadinta Panevėžio muilo fabriku. Kosmetikos ir higienos gaminius (lūpų dažus, nagų laką, plaukų spalvos gaiviklius, šampūnus, antakių ir blakstienų pieštukus ir kitus) gamino gamybinis susivienijimas *Lietuvos buitinė chemija*. 1985 metais Lietuvoje pagaminta apie 10 800 tonų skalbiamojo ir apie 4700 tonų tualetinio muilo, dalis produkcijos eksportuota į kitas SSRS respublikas. Apibendrinant sovietmečio kosmetikos ir parfumerijos pramonės raidą, cituojant Fridmaną (1978) „Paskutiniaisiais metais, išsivysčiusi sintetikos pramonė, padidėjo plaunančiųjų preparatų asortimentas. Nors sintetinės priemonės daugeliu atžvilgių yra pranašesnės už muilą, tačiau jos gali per daug nuriebinti odą ir plaukus, dėl to oda pasidaro jautri, pleiskanoja, plaukai lūžinėja. Tiesa, pridėjus lecitino, lanolino ir pan., šiuos trūkumus pavyksta šiek tiek sumažinti“.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę kosmetikos pramonės produkcijos gamyba sumažėjo. Rinką užpildė užsienio produkcija. Atgimimo pradžioje ir atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę atsivėrė galimybės naudoti įvairiausių kvapų paletę ir rinktis kvapus pagal individualius poreikius ir pomėgius. Rinkoje atsirado daugybė įvežtinių, sintetinių kosmetikos produktų. Lietuvoje prasidėjo chemijos era ir tuomet apie jokią ekologiją ar natūralius produktus nebuvo kalbama. Tuo metu Lietuvoje vyravo cheminė pramonė. Žmonės buvo tarsi apsvaigę nuo naujovių dar labiau nei sovietmečiu, nes viskas buvo nepažįstama ir nauja. Lietuva turėjo pereiti cheminės pramonės pažinimo etapą. Pozityvu tai, kad šiuo metu vis daugiau žmonių atsisigręžia į natūralumą. Asmens higienos, gražinimosi, kvėpinimosi reikiniai lydi žmones nuo pat civilizacijos ištakų, bet tik XX amžiuje kosmetika ėmė sparčiai tobulėti, produktai įgijo aiškias funkcijas, susirūpinta priemonių saugumu. Dar visai neseniai – prieš gerą šimtmetį, kosmetikos prieinamumas buvo ribotas, ji buvo suprantama labiau kaip prabangos prekė. Dažnai asmens higienai naudojamos priemonės buvo paruošiamos abejotomis sąlygomis iš parankinių, kartais net pavojingų sveikatai priemonių.

Plačiai pagarsėjęs atvejis, kai 1901 m. JAV gamintojas žadėdamas pirkėjui stebuklingą poveikį pagamino ir siūlė įsigyti muilą su arsenu, kas kėlė didžiulį pavojų gyvybei bei tapo nuplikimu, stiprių uždegiminių reakcijų priežastimi. Siekiant pažaboti neatsakingus kosmetikos gamintojus JAV pirmoji pasaulyje 1938 metais pradėjo reguliuoti kosmetikos gamybą, kad ši būtų saugi vartotojų sveikatai. Europos Sąjungoje kosmetikos direktyva buvo priimta 1976 metais. Šiuo metu Lietuvoje ir visoje Europos Sąjungoje kosmetikos rinka reguliuojama „Europos lygiu“ ir vienas pagrindinių reguliacinių dokumentų buvo 2009 m. lapkričio 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1223/2009 dėl kosmetikos gaminių. Europa yra kosmetikos priemonių gamybos pasaulio lyderė, gaminanti bei dominuojanti juos eksportuojanti į kitas pasaulio šalis. Griežtėjant gamybos reikalavimams bei didėjant konkurencijai buvo siekiama gamintojus užtikrinti kosmetikos priemonių saugą ir kokybę.

Kyla daug klausimų ir abejonų ar iš kosmetikos priemonių laukiamas efektas tikrai atitinka gamintojų deklaracijas ir vartotojų lūkesčius? Teigiama, kad kosmetikos cheminių priemonių industrijos savireguliacija nėra pajėgi apsaugoti vartotojus, jiems dažnai trūksta žinių apie cheminių priemonių naudojimą ir jų toksiškumą, taip pat dažnai pamirštama vertinti ilgalaikį poveikį sveikatai. Pasitaiko, kai kosmetikos industrijos savireguliacinių institucijų nuomonė nesutampa su valstybinių institucijų ir ekspertų išvadomis.

Taigi, nuo seno žmonės siekė būti sveiki bei patrauklūs, o kosmetikos ir asmens higienos priemonės padėdavo tuos siekius įgyvendinti. Nuo seniausių laikų buvo gaminama kosmetika naudojant iš gamtos išgautas, natūralias priemones. Pramonei vystantis, steigiantis fabrikams kosmetikos pramonės ima tolti nuo natūralumo, vis labiau įsigali pakaitalai bei sintetiniai priedai. XX amžiuje tarsi įvyksta cheminis sprongimas, kai persisotinę šių dirbtinių produktų atsigręžta atgal. Šių laikų aktualijos ir ateities tendencijos tik dar labiau įtvirtina kosmetikos gaminių poreikį ir kasdieninį jų naudojimą tačiau šiuo metu daugelis jau nebenori tiek spalvingų, aitriai kvėpančių, gražiai į plastiko pakuotes įpakuotų produktų, nes daugeliui vartotojų žinoma jų žala. Ratas apsisuko ir vėl grįžtama prie ištakų, prie to, ką mūsų protėviai gamino (1 paveikslas). Gamino su meile iš gamtinių žaliavų, iš to, ką turėjo virtuvėje. 2007 m. buvo įteistas Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas, kuris „užtikrina tautinio paveldo produktų valstybinę apsaugą, patvirtino galimybę išsaugoti ir skleisti sukaupią tradicinių amatų patirtį, suteikus jai šiuolaikinį reikšmingumą, apibrėžė tautinio paveldo produktų, tradicinių amatų sąvokas, jų klasifikavimo principus, sertifikavimo procedūras, sudarė tradiciniam amatininkams palankias sąlygas kurti tautinio paveldo produktus, juos realizuoti ir populiarinti, nustatė valstybės paramos šiai sričiai principus ir formas, kiek to nereglamentuoja kiti įstatymai“ (LRTPI, 2007). Į šį sąrašą pateko ir muilas, kaip tautinio paveldo produktas, pagamintas pagal senovines tradicijas naudojant natūralias žaliavas, kokios buvo naudojamos prieš šimtą metų.

Šiuo metu galioja Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas, Europos Sąjungos reglamentas dėl ekologiškų produktų ir daugybė įvairių įsakymų bei įstatymų, reglamentuojančių kosmetikos gamybą. Rinkoje didžiulę pasiūlą produktų, tiek natūralių ekologiškų, tiek tautinio paveldo. Vistik, kyla klausimas ar šie produktai perkami, kuo vadovaudamiesi žmonės juos perka? Ar pakanka informacijos apie šiuos produktus, ir ar ta informacija pakankama ir aiški? Ko trūksta, kad natūralus, vienas iš tautinio paveldo produktų - muilas ar kitos kosmetikos priemonės galėtų prisidėti prie eko mąstymo formavimo, kuris yra svarbus darnaus vystymosi koncepcijos įgyvendinimui?

„ŽALIŲJŲ“ VARTOTOJŲ ELGSENA KOSMETIKOS RINKOJE – VENGRIJOS ATVEJIS

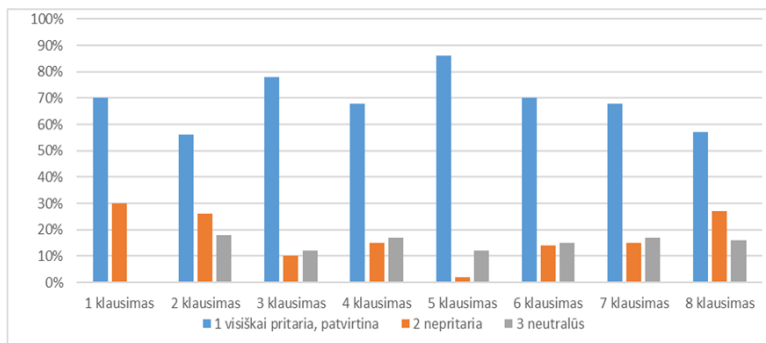
Nora Amberg ir Csaba Fogarassy straipsnyje „Green Consumer Behavior in the Cosmetics Market“ (2019) pažymi, kad yra pastebimas didesnis žmonių dėmesys natūraliai kosmetikai ir tai lemia sąmoningumo aplinkai ir sveikatai tendencija. Tai apima ir gamintoją, ir vartotoją. Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti kokie veiksniai skatina žmones įsigyti ir naudoti ekologiškus produktus. Atliekant tyrimą, pirmiausia buvo siekiama išsiaiškinti kokį poveikį vienas kitam turi biologinių maisto produktų vartojimas ir natūralios kosmetikos vartojimas. Vertinant natūralios kosmetikos

naudojimo paplitimą, buvo bandoma nustatyti šių produktų vartotojų grupes ir numatyti galimas ateities vartojimo tendencijas. Buvo siekiama susidaryti aiškų vaizdą apie ekologiškų maisto produktų ir natūralios kosmetikos vartojimo įpročių panašumus ir skirtumus. Šių tyrimų rezultatai leido padaryti išvadas apie tai, kokios papildomos informacijos reikia norint ugdyti sveiko vartojimo kultūrą. Vertinant kiekvieną vartotojų grupę galima apibrėžti komunikacijos ir švietimo strategijas bei programas. Vadovaujantis analizuotais literatūros šaltiniais šio straipsnio autorės pabrėžia, kad sveikai gyvensenai svarbu ką valgome ir ką vartojame iš šorės, t. y. svarbu rinktis natūralius maisto produktus ir naudoti natūralią kosmetiką. Šiuo metu rinkodaros tendencijos krypta į natūralios kosmetikos sprendimus, kurie yra susiję su sveiku gyvenimo būdu ir kosmetikos gaminių naudojimas susietas su sveikos mitybos įpročiais. Straipsnyje akcentuojama žala, kurią kosmetikos ir parfumerijos pramonė padaro gamtai. Kadangi pastaruoju metu naudojami didžiuliai kiekiai šių produktų, tie patys kiekiai patenka į aplinką, o kartu ir cheminės medžiagos esančios produktuose, neperdirbamos pakuotės. Tai dar viena priežastis, kodėl reikėtų vartoti ekologiškus produktus. Paminimi ir gamybai sunaudoti ištekliai. Pastebima, jog vartotojų elgsena pastaraisiais dešimtmečiais reikšmingai pasikeitė, o aplinkos bei sveikos gyvensenos poreikio supratimas įgijo svarbų vaidmenį. Nors vartotojai galvoja apie ateities kartas ir apie tai, kaip išsaugoti aplinką priimant sprendimus, tačiau trūksta žmonių supratimo susijusio su kosmetikos naudojimu. Nenatūralios kosmetikos naudojimas kelia didelę riziką sveikatai, ypač besivystančiose šalyse. Visuomenės informuotumo apie aplinką didinimas skatina vartotojus naudoti „žalius“ kosmetikos gaminius. Todėl pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo susipažinti su pagrindiniais „žaliosios“ kosmetikos įsigijimo veiksniais ir nustatyti žaliosios kosmetikos pirkėjų vartotojų grupes Vengrijoje. Siekiant iškelto tikslo suformuoti šie tyrimo klausimai:

- Ar moterys labiau linkusios pirkti natūralią kosmetiką nei vyrai?
- Ar vartotojai teikia pirmenybę natūraliems gaminiams, ar yra linkę labiau prie naujesnių, modernesnių natūralios kosmetikos prekių ženklų?
- Ar gerai suprantantys sveikatos ir aplinkosaugos naudą, vartotojai yra labiau motyvuoti pirkti natūralią kosmetiką, palyginti su mažiau informuotais vartotojais?
- Ar vartotojai, perkantys biologinius maisto produktus linkę pirkti ir natūralią kosmetiką?

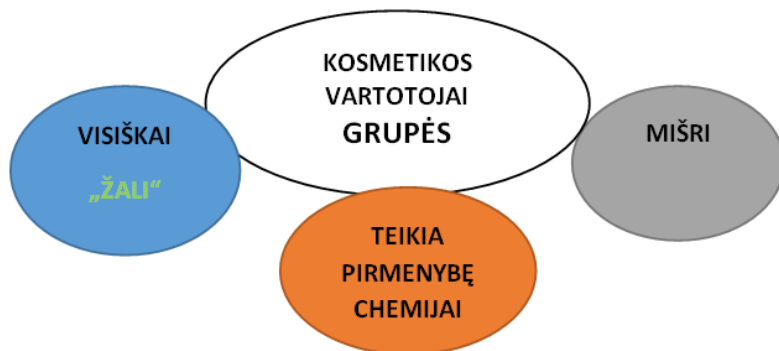
Duomenys surinkti naudojant internetinę anketą, kurią užpildė 197 respondentai. Tyrimo duomenys buvo renkami 2018 m. Respondentai pasiskirstė taip: 34 proc. vyrų ir 66 proc. moterų. Pagal amžiaus grupes respondentai pasiskirstė: 17 proc. dalyvių buvo 18–23 m., 28 proc. 25–34 m., 23 proc. 35–44 m., 22 proc. 45–54 m., 11 proc. 55 m. ir vyresnių (Amberg, Fogarassy, 2019).

Tyrimo rezultatai parodė, kad 70 proc. dalyvių nori įsigyti natūralios kosmetikos. Iš jų 56 proc. nori pirkti produktus, pažymėtus prekių ženklais, kurie yra naujokai kosmetikos rinkoje. 78 proc. dalyvių (visiškai pritaria, patvirtina) linkę laikytis sveikos gyvensenos, tuo tarpu 68 proc. dalyvių (visiškai pritaria, patvirtina) linkę pirkti biologinius produktus. 86 proc. (visiškai pritaria, patvirtina), priimant sprendimus daro įtaką aplinkos tausojimas. 70 proc. dalyvių yra pasirengę mokėti papildomai už natūralią kosmetiką, pagamintą iš natūralių ingredientų. 68 proc. dalyvių yra pasirengę papildomai mokėti už kosmetikos pakuotę, pagamintą iš natūralių medžiagų. Atsižvelgiant į tam tikros kosmetikos efektyvumą, 57 proc. dalyvių (visiškai patvirtino, patvirtino) pasirenka mažiau veiksmingą natūralią kosmetiką vietoj įprastos kosmetikos.

3 pav. **Pritarimo-nepritario skirstinys remiantis Amberg, Fogarassy (2019) tyrimu** (1.Ar norėtų pirkti natūralią kosmetiką? 2.Ar būtų linkę pirkti naujų natūralios kosmetikos prekinių ženklų produktus? 3.Ar linkę laikytis sveikos gyvensenos? 4.Ar linkę pirkti biologinius maisto produktus? 5.Ar perkant daro įtaką mintis apie aplinkos tausojimą? 6..Ar esate pasirengę mokėti papildomai už natūralią kosmetiką ? 7.Ar esate pasirengę mokėti papildomai už kosmetiką natūralioje pakuotėje? 8.Ar renkatės mažiau veiksmingą natūralią kosmetiką vietoj įprastos?)

Remiantis atliktų tyrimų rezultatais, galima sudaryti tris vartotojų elgesio kosmetikos rinkoje grupes (4 pav.).

4 pav. **Kosmetikos vartotojų grupės pagal Amberg ir Fogarassy (2019).**

Viena vartotojų grupė yra visiškai „žali“ vartotojai turintys tikslą perkti natūralią kosmetiką, kita teikia pirmenybę cheminei kosmetikai, o trečioji grupė yra mišri, kurioje perkama tiek natūrali, tiek cheminė kosmetika. Šios grupės parodė vartotojų nuomonių skirtumus. Yra vartotojų, kurie perka natūralią kosmetiką, net jei ji yra brangesnė nei cheminė kosmetika, nes jie mano, kad ji padeda išsaugoti tiek jų pačių sveikatą, tiek aplinką. Kiti vartotojai tiki tradiciniais ilgą laiką naudojamais prekiniais ženklais, tačiau tarp jų yra ir atviresnių naujiems produktams ir naujiems prekiniams ženkliams. Vartotojo elgesyje, perkant kosmetikos priemones, galima įžvelgti elgesio įvairovę. Remiantis pirminių tyrimų rezultatais, moterys labiau perka kosmetiką, kartu ir natūralią nei vyrai, tačiau tai nebūtinai susiję su kosmetikos pirkimu.

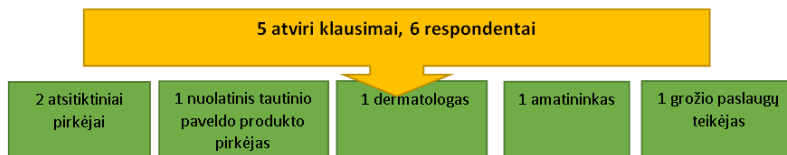
Ne visiems dalyviams pasirodė įtikinama, kad perkant biologinius maisto produktus jie turėtų taip pat teikti pirmenybę natūraliai kosmetikai. Vartotojai nenori naudoti natūralios kosmetikos jei ji nėra tokia veiksminga, kaip jų naudojama cheminė kosmetika. Žinojimas apie aplinkos tausojimą ir sveikatą ir pirmenybės teikimas natūraliai kosmetikai nebūtinai sukuria asociacinį ryšį. Be to, skirtingos amžiaus grupės taip pat nesupranta natūralios kosmetikos svarbos. Vartotojai, kurie kreipia dėmesį į sveikatą ir aplinkos apsaugą, yra labiau motyvuoti pirkti natūralią kosmetiką, tačiau vis tiek pasirinks įprastą prekę, atsižvelgdamas į žinias ir ranka pasiekiamą informaciją.

Teorinės literatūros analizė atskleidė, kad perkant natūralią kosmetiką egzistuoja daugybė pasirinkimų ir kiekvienam vartotojui skirtingi veiksniai gali būti lemiantys priimant galutinius sprendimus. Vadovaujantis tuo pavyko suformuoti tris galutines grupes, naudojant klasterinę analizę. Šios grupės pasižymi specifiskumu ir tam tikrais motyvais lemiančiais vartotojo apsisprendimą. Akivaizdus ir trūkstančių specifinių žinių poreikis kosmetikos srityje. Tyrimui atlikti svarbu tiek respondentų amžius, tiek lytis. Analizė atlikta Vengrijoje atlikta apklausa, praplečiant tyrimo imtį ir geografiją. Įvertinus tai, kad vartotojams, priimti sprendimą pirkti „žalią“ kosmetiką, svarbios tikslios žinios apie produktą ir apgalvotas vartotojų švietimas tyrimu bus siekiama išsiaiškinti kaip išsilavinimas, sveikos gyvensenos žinios ir žinios apie žalingą poveikį keičia vartojimo įpročius kiekvienoje produktų kategorijoje.

TYRIMO METODIKA

Norint pasiekti išsikeltą tikslą, buvo atliktas kokybinis tyrimas, kuris padėjo išanalizuoti priežastis, kodėl žmonės perka ir naudoja natūralius, ekologiškus ar tautinio paveldo kosmetikos ir parfumerijos produktus, ypač muilą, kuris naudojamas dažniausiai ir kaip šių priemonių naudojimas galėtų prisidėti formuojant eko mąstymą šiuolaikinėje visuomenėje.

Tyrimas buvo atliktas 2021 m. kovo mėn. Buvo apklausti šeši skirtingi respondentai, kurie skirtingai susiję su šiuo produktu. Tai yra: 1 dermatologas, 1 amatininkas, gaminantis tautinio paveldo sertifikuotą muilą, 2 atsitiktiniai pirkėjai, 1 pastovus pirkėjas, nuolat perkantis sertifikuotą tautinio paveldo muilą, 1 grožio paslaugų teikėjas. Tyrimo sandara pavaizduota 5 pav. Respondentai pasirinkti iš įvairių Lietuvos regionų (5 pav.).

5 pav. Tyrimo sandara

Respondentams buvo užduoti penki atviri klausimai. Interviu metu buvo numatyta jų pateikimo tvarka, tačiau tyrėjui buvo suteikta galimybė tyrimo eigoje papildomai užduoti plane nenurodytų klausimų. Pokalbis tarp tyrėjo ir tiriamojo nebuvo griežtai formalizuojamas, išlaikyta draugiška atmosfera, pokalbiui būdingas laisvumas. Papildomi klausimai padėjo atskleisti naujas iš anksto nenumatytas kryptis, formuojant eko mąstymą, naudojantis natūraliais, ekologiškais ar tautinio paveldo kosmetikos, parfumerijos produktais.

Pagrindinis dalykas, kurį atskleidė tyrimas, kad žmonėms nepakanka informacijos apie natūralias, ekologiškas tautinio paveldo kosmetikos ir parfumerijos priemones. Panašu, kad žmonės žino ir yra girdėję šiuos žodžius, įsigiję šių prekių, bet tai darė per daug negalvodami, neturėdami pakankamai informacijos.

1. Klausimas: **ką žinote apie ekologiškus – tautinio paveldo muilus, kitas kosmetikos ir parfumerijos priemones?**

Apklausus du atsitiktinius respondentus, jų atsakymai buvo gan panašūs. Jie teigė, kad žino, apie ekologiškus produktus, taip pat žino, kad tokie būna, jie juos gamina. Įvardijo, kad žino, jog tai natūralus produktas, palankus sveikatai. Paklauskus, kuo skiriasi natūralus, ekologiškas ir tautinio paveldo produktas, nelabai galėjo atsakyti, nes skirtumų neišskyrė. Pastovus klientas nuolat perkantis sertifikuotą tautinio paveldo muilą, kaip bebūtų keista, taip pat sakė jog apie tokius muilus žino mažai. Jis sakė žinąs, kad šie muilai pagaminti iš natūralių medžiagų, o visa tai yra ko reikia. Respondentas prisipažino, jog pora priemonių pagamina žmona, be to dar naudoja kietą šampūną galvai plauti, kuris yra natūralus. Taip pat naudoja natūralų japonišką kremą rankoms, japonų muilą skutimuisi. Amatininkė gaminanti sertifikuotą tautinio paveldo muilą, išsamiai atsakė į šį klausimą, nes gamyboje susiduria su tokiais produktais. Puikiai išmano tokių produktų naudą sveikatai ir gamtai. Stengiasi naudoti, kiek įmanoma daugiau popierinių pakuočių. Dažniausiai naudoja savo pagamintą muilą, lūpų balzamą, kremą. Perkant produktus atkreipia dėmesį į sudėtį ir stengiasi išvengti sintetinių priedų. Dermatologė tvirtino žinanti apie ekologiškas kosmetikos priemones. Ji teigė, jog „ekologiška kosmetika tinka ne kiekvienam“. Jei žmogus yra alergiškas, pavyzdžiui kanapių aliejui ar kokiai kitai natūraliai žaliai, jam šis produktas netinka. Be to, dermatologė pabrėžė, kad natūrali kosmetika, kuri neturi tam tikrų stipresnio poveikio priedų yra trumpo ir silpno veikimo. Grožio paslaugų teikėjas akcentavo puikiai žinantis natūralios kosmetikos naudą, nes naudoja darbe. Buvo pasakyta, jog kasdien moters vidutiniškai naudoja apie 10 grožio priemonių, o jose yra daugiau nei 130 cheminių medžiagų, tačiau nėra ištirta, kaip šie cheminiai medžiagų mišiniai veikia odą ir organizmą. Šiuo metu yra ištirti tik atskiri elementai, kurie mažomis dozėmis nėra kenksmingi. Buvo pabrėžta, kad moteriai pakanka vos poros natūralių, bet kokybiškų priemonių, kad išsaugoti sveiką odą.

2. Klausimas: **Kokios priežastys jus skatina domėtis ir pirkti ekologiškus tautinio paveldo muilus bei kitas kosmetikos priemones?** Atsitiktiniai respondentai tiesiog sakė, jog pirkti skatina natūralumas ir sveikata, plačiau negalėdami pagrįsti savo pasirinkimo. Pastovus pirkėjas pabrėžė, kad norisi natūralumo, kuo mažiau chemijos, nes jos šiais laikais ir taip visur apstu. Jis teigė, jog nesinori per odą į organizmą tiekti chemijos, kad natūralūs dalykai nedirgina odos, neerzina kvapai. Amatininkė pabrėžė didelę naudą pirmiausiai sveikatai. Natūralūs aliejai esantys tikrai natūraliuose produktuose ne tik nekenkia, bet ir puoselėja odą. Tuo pačiu tausojama „Motina gamta“. Nauda akivaizdi tuomet, kai pats tiesiogiai susiduri gamindamas, nes tada gali atskirti, kas natūralu, o kas tik vadinama natūraliu, bet neįmanoma, kad toks būtų, pvz.: ryškiai mėlynas muilas, nes iš gamtinių medžiagų tokios spalvos nepadarysi. Dermatologė teigė naudojanti mažai ekologiškų, natūralių priemonių. Labiau pasikliauja medicininiais tyrimais ir įrodymais. Tai skatina sukauptos žinios medicinos srityje. Šios žinios sąlygoja pasirinkimus. Grožio paslaugų teikėjas teigė, patyręs natūralių produktų naudą ir tai skatina toliau jais naudotis bei rekomenduoti kitiems. Bet akcentuoja, kad nereikėtų akiai pasitikėti ir pirkti bet ką su pavadinimu „natūralus“, nes šis žodelis yra „vienas geriausiai parduodamų žodžių“. Šį aspektą plačiau atspindi trečias klausimas.

3. klausimas apie ženklavimo standartų neatitikimus, apgaule: **Ar žinote, esate susidūrę su ekologišku tautinio paveldo ženklų paženklinimu muilu ar kitomis kosmetikos bei parfumerijos priemonėmis, kurios neatitinka ženklavimo, t. y. turi cheminių priedų, kurių turėtų nebūti tokiaame produkte? Kaip tai vertinate? Kokia Jūsų nuomonė apie tai?**

Vienas iš atsitiktinių respondentų teigė, kad yra tekę matyti panašią apgaule, kai produktas neatitiko sudedamųjų dalių etiketėje. Sakė, kad nepatinka tokie dalykai. Antras atsitiktinis respondentas sakė, kad nėra susidūręs su šia problema. Pastovus tautinio paveldo muilo pirkėjas sakė, kad nėra tekę matyti produktų su netinkamu ženklavimu. Taip pat sakė, kad nėra susidūręs su tautinio paveldo produktų netinkamu ženklavimu, ekologišką ženklavimą turinčių produktų nemažai yra sutikę. Respondentas teigė, kad ateityje mugėse būtinai paieškos ir pasidomės. Amatininkė pažymėjo dažnai susidurianti su šia problema, matanti prekyboje daug produktų, kurie apibūdinami kaip natūralūs, bet tokie nėra, nes tai matyti vizualiai. Tokiu atveju žmogus, kuris to neišmano nusiperka tokį produktą, o vėliau galbūt nusivilia ir išvis nebeperka produktų su užrašu „natūralus“. Dermatologė teigė, kad yra nemažai atvejų, kai gamintojų produktas neatitinka ekologiško produkto ženklavimo. Sakė, kad ženklavimą „natūralus“ turinčios kosmetikos priemonės nėra taip griežtai kontroliuojamos, todėl šis ženklavimas dažnai neatitinka realybės. Vartotojai turėtų patys

griežčiau tikrinti prekę, ja pasidomėti. Grožio paslaugų teikėjas absoliučiai teigė, jog reikėtų labai rimtai vertinti, domėtis perkamomis kosmetikos priemonėmis tiek natūraliomis, tiek ne. Reikėtų skaityti etiketes, nes tam tikrais atvejais iš gamintojų galima reikalauti ir sertifikatų.

4. Klausimas: Ar pakanka informacijos ir ar ta informacija pakankamai informatyvi bei motyvuojanti apie ekologiškus – tautinio paveldo, produktus, jų teikiamą naudą? Ko trūksta?

Atsitiktiniai respondentai abu atsakė skirtingai. Vienas teigė, kad informacijos nepakanka, nes mažai apie tai žino, vadinasi sunkiai pasiekia plačiąją visuomenę. Antras respondentas teigė, kad pakanka. Pastovus tautinio paveldo muilo pirkėjas sakė, kad užtenka jog yra ženklas tautinis paveldas, nes juo pasitiki „jei tautinis paveldas, tai automatiškai suprantame, jog eko ir senoliu receptai. Nebesirūpiname, imame ir naudojame“. Amatininkė teigė, kad informacijos labai mažai, ji labiau reklaminė nei informatyvi. Netgi būtų galima sakyti, kad kartais ji būna ir klaidinanti. Pardavėjas dažnai suinteresuotas produkto pardavimu, o ne žmonių švietimu ar nauda žmogui ar gamtai, o tokio klaidinimo vedamas šiuolaikinis žmogus dažnai susidaro klaidingą nuomonę, kuria vėliau vadovaujasi. Dermatologė neturėjo tvirtos nuomonės šiuo klausimu. Ji teigė, kad šiandieninė visuomenė gan sąmoninga ir išsilavinusi, besidominti ir ieškanti informacijos, todėl kiekvienas pasirenka kam ko reikia. Grožio paslaugų teikėjas teigė, kad moterys dažnai perka kosmetikos priemones ne dėl reikalo, o susižavėjusios reklama ar gražia pakuote, akcija. Jo teigimu, žmonės dar nėra pakankamai sąmoningi, nes jie vis dar yra vartotojiški ir besizavintys netikrais dalykais. Tam pakeisti reikalingas didesnis informacijos srautas apie natūralumą ir jo naudą.

5. Klausimas: Jūsų nuomone, kokie ir kieno daromi veiksniai paskatintų visuomenę formuoti eko mąstymą, renkančius muilus ir kitas kosmetikos bei parfumerijos priemones? Vienas atsitiktinių respondentų akcentavo, kad reikšminga būtų kaina, nes lietuviai yra akcijų medžiotojai. Mažiau apgaulės kad daiktas yra „eko nors toks nėra“. Antras respondentas teigė, kad padėtų didesnis informacijos kiekis. Pastovus tautinio paveldo muilo pirkėjas pabrėžė, kad padėtų televizija, politikai, politinė valia, valstybinis kursas „bet viso to dabar nėra nė su žiburiu“. Amatininkė išreiškė nuomonę, kad švietimas turėtų būti pradedamas nuo mokyklų - mokinių švietimo. Mokiniais mokyklose turėtų būti pateikiama daugiau suprantamos informacijos apie eko kosmetikos produktus, jų naudą žmogui ir gamtai. Tai galėtų būti edukaciniai užsiėmimai, kuriuose mokiniai galėtų patys patirti malonumą iš natūralių produktų pasigaminti muilą, kremą, lūpų balzamą ar kitą kosmetikos priemonę. Pačių pagamintas produktas jau pats savaime kvieštų naudoti savo rankomis pagamintą produktą, galbūt vėliau pačiam pasigaminti. Eko mąstymas turėtų būti formuojamas ne vienoje atskiroje pamokoje, bet tai turėtų būti bendra visoms pamokoms, siekiant to paties tikslo. Dermatologė taipogi paminėjo švietimą, kaip efektyvią informavimo priemonę, t.y. švietimą mokykloje. Taip pat buvo pažymėta, kad tėvai turėtų formuoti vienokią ar kitokią vaikų elgseną, rodydami pavyzdį šeimoje. Grožio paslaugų teikėjas pabrėžė, kad sveikas gyvenimo būdas neapsiriboja sportu, sveika mityba ar natūralios kosmetikos naudojimu. Tai sveiko mąstymo sistema, kuri apima atsakingą savo asmenybės ugdymą, tiek fizinį, tiek protinį, tiek dvasinį. Ir tai turi būti formuojama nuo vaikystės.

6 pav. Kokybinio tyrimo apibendrinti rezultatai

IŠVADOS

1. Išanalizavus sąvokų „natūralus“, „ekologiškas“, „tautinio paveldo produktas“ bei kitas su jomis susijusias sąvokas, galima teigti, kad reikia skirti šias sąvokas, nes jos nors ir priklauso tai pačiai produktų grupei, tačiau nėra vienareikšmės, turi savo skiriamuosius bruožus. Griežčiausiai vertinami ekologiški produktai, mažiausi reikalavimai taikomi natūralaus produkto ženklinimą turinčioms priemonėms. Tautinio paveldo produktas daugiausiai remiasi į tradicijas. Visi šie produktai turi skirtingą sertifikavimo procedūrą, bei ženklinais atitinkamais skirtingais ženklais.

Literatūros analizė atskleidė tam tikrus kosmetikos pramonės transformacijos etapus. Pasaulyje nuolat vyksta transformacija, viskas tobulėja ypač greitai, tame tarpe ir kosmetikos pramonė. Kosmetikos pramonės pradžia siekia žmonijos ištakas, kai 6000 m. pr. m. e., kasinėjant Nilo deltoje buvo rasti papirusai su muilo gaminimo receptais, kurie labai panašūs į Lietuvos tautinio paveldo ženklų pažymėtą muilą. Tūkstančius buvo naudojami šie receptai, kosmetikos pramonė buvo ypač primityvi, daugiausia buvo naudojamos natūralios, gamtinės žaliavos šiems produktams pagaminti. Per tūkstančius metų, ypač pastarąjį šimtmetį kosmetikos gamybos metodai ir medžiagos transformavosi. Antras etapas prasidėjo XIX a. pradžioje, kai Lietuvoje įsteigiamos pirmosios muilo dirbtuvės Kaune ir Vilniuje. Pramonė ėmė sparčiai augti ir netruko išaugti iki didžiulių kosmetikos bei parfumerijos fabrikų, mažai nusileidžiančių Europos gamintojams. Tuomet, didėjant konkurencijai, imta naudoti ir sintetinės medžiagos, kad išgauti tam tikras savybes. Iki XX a. vid. kosmetikos naudojimas išplito beveik visose pasaulio kultūrose. Sovietmečiu Lietuvoje tapo prieinama dar daugiau kosmetikos priemonių, tuo pačiu ir daugiau sintetinių preparatų. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę rinkoje atsirado daugybė įvežtinių, sintetinių kosmetikos produktų. Lietuvoje prasidėjo Chemijos era. Visai neseniai, tik XX a. pačioje pabaigoje, imta pastebėti, kokią žalą žmonių vartojimas daro gamtai bei sau. Todėl šiame amžiuje vėl grįžtame prie ištakų, t. y. kosmetikos pagamintos iš natūralių produktų.

2. Išanalizavus Vengrijoje atliktos apklausos rezultatus galima teigti, kad vartotojams priimti sprendimą pirkti „žalią“ kosmetiką svarbios tikslios žinios apie produktą ir apgalvotas vartotojų švietimas. Remiantis atlikta mokslinių šaltinių analize pastebėta, kad perkant natūralią kosmetiką yra daugybė pasirinkimų, todėl kiekvienam vartotojui skirtingi veiksniai gali būti lemiantys priimant galutinius sprendimus.

3. Atliktas kokybinis žvalgomas tyrimas atskleidė, kad tiek paprastas vartotojas, tiek specialistas daugiau ar mažiau žino apie tokias kosmetikos priemones (natūralias, ekologiškas, tautinio paveldo produktą). Visi apklaustieji paminėjo jog domisi tokia kosmetika dėl naudos sveikatai. Dauguma žino apie ženklavimo neatitikimus ir jiems tai nepatinka. Specialistai akcentavo, jog vartotojas turi domėtis sudėtinėmis dalimis ir pats būti labiau atsakingas bei sąmoningas. Akivaizdu, kad informacijos nepakanka, reikalingas žmonių švietimas suformuojant eko mąstymą. Švietimas apie natūralią kosmetiką turėtų būti diegiamas nuo mokyklos, taip pat šeimoje. Tam galėtų padėti praktiniai edukaciniai užsiėmimai.

LITERATŪRA

1. Amberg, N., Fogarassy, C. (2019). Green Consumer Behavior in the Cosmetics Market. *Journals. Resources*. Volume 8. Issue 3. (Žiūrėta 2021-03-01). Prieiga per internetą <https://www.mdpi.com/2079-9276/8/3/137>
2. Drazdauskaitė, K. (2019). Farmacijos specialistų ir gyventojų nuomonė apie ekologiškus produktus ir jų įsigijimą Klaipėdos miesto visuomenės vaistinėse. Magistro baigiamasis darbas. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą <https://www.lsmuni.lt/cris/bitstream/20.500.12512/100875/1/Karolina%20Drazdauskait%C4%97.pdf>
3. Fridmanas, R. (1978). Parfumerija ir kosmetika: istorija, paskirtis ir vartojimas. Mintis. Vilnius.
4. Geng, Y., Fujita, T., Park, H., Chiu, A., Huisin, D. (2014). Towards post fossil carbon societies: regenerative and preventative eco-industrial development. *Journal of Cleaner Production* 68, p. 4-6.
5. Gulbinaitė, A. (2020). Gamtos konceptas reklamoje. Magistro baigiamasis darbas. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą <https://gs.elaba.lt/object/elaba:61280720/>
6. Jones, G. (2016). Globalizing the Beauty Business before 1980. Harvard business school. Working knowledge. (Žiūrėta 2021-03-03). Prieiga per internetą <https://hbswk.hbs.edu/item/globalizing-the-beauty-business-before-1980>
7. Konkol, L. K. and Rasmussen, C. S. (2015). An Ancient Cleanser: Soap Production and Use in Antiquity. *Researchgate*. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą https://www.researchgate.net/publication/282650616_An_Ancient_Cleanser_Soap_Production_and_Use_in_Antiquity
8. Kunskaite, M. (2016). Muilo istorija. *Mokslas. Respublika*. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą https://www.respublika.lt/lt/naujienos/mokslas/mokslas/muilo_istorija/
9. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija (2018). Kuo skiriasi natūrali ir ekologiška kosmetika? Vilnius. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/kuo-skiriasi-naturali-ir-ekologiska-kosmetika>
10. Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas (2007). Nr. X-1207. I skyrius bendrosios nuostatos. 2 straipsnis. Pagrindinės sąvokos. Vilnius. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.301365>
11. Mardosa, J. (2013). Kvapai lietuvių kaimo butyje ir kultūroje: XX a. 3-iasis dešimtmetis – XX a. pabaiga. (Žiūrėta 2021-02-28). Prieiga per internetą https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/127388/2/ISSN1822-7309_2013_T_17.PG_216-230.pdf
12. Mes'kov, V., Sabanina, N., Nevdobenko, O. (2019). Methods of Eco-Thinking Forming in the Education System.
13. VLEe – Visuotinė lietuvių enciklopedija [elektroninis išteklius]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001. Prieiga internete: <<https://www.vle.lt/>> [žiūrėta 2021-02-28].
14. Župerka, K. (2008). Reklamos tekstas: pragmatika, stilius, kalba. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
15. Maršrutas nr. 19 - Kosmetikos ir parfumerijos pramonė, (gestų k.). <https://www.youtube.com/watch?v=JlDpf0oPjak>

THE ROLE OF COSMETICS AS A NATIONAL HERITAGE PRODUCT TRANSFORMATION IN FORMING ECO-THINKING

RASA BALSEVICIENE, REGINA NAVICKIENE

Vytautas Magnus University, faculty of arts, Kolping University of applied sciences

ABSTRACT

The article analyzes the role of the transformation of cosmetics as a product of national heritage in shaping eco-thinking in modern society. Geographically, the study covers the Lithuanian cosmetics industry, comparing it with global trends. One of the most popular products in the cosmetics industry of all time was soap, which the article focuses on. More and more consumers are choosing natural cosmetics, but still not many people think about saving. It has become fashionable to go back to the past, reviving old traditions. The article discusses the differences between the basic concepts and the transformation of cosmetic products from ancient times to the present day in theoretical terms, presents a study conducted in Hungary and a qualitative exploratory study, the results of which reveal the reasons why people purchase and use natural products with international heritage or eco-labeling. and how natural cosmetics could contribute to shaping the eco-thinking of modern society.

Keywords: *natural cosmetics, organic cosmetics, eco-thinking, national heritage product, perfumery industry.*

ECO3 – AN INTERNATIONAL PROJECT AIMED AT EDUCATING SUSTAINABLE MANAGEMENT IN THE SOCIAL ECONOMY

ŠÁRKA DOŘIČÁKOVÁ
VERONIKA MIA ZEGZULKOVÁ

Faculty of Social Studies, University of Ostrava

ANNOTATION

Since the UN has introduced the Sustainable Development Goals (SDG) and the EU is promoting the European Green Deal much more attention is drawn to sustainability management. The Social Economy consists mostly of nonprofits, who are lacking skills related to this new kind of management. These organisations need staff members with skills in sustainability too. It is necessary to include these topics in the university education of future managers in Social Economy. The main goal of eco3 is to fill this gap and elaborate an educational package with 15 ECTS for Social Economy study programmes.

INTRODUCTION

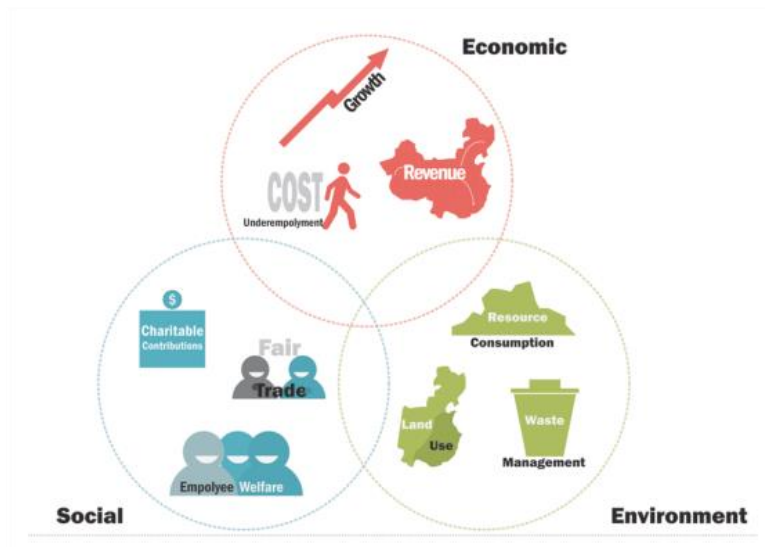
Sustainability and global responsibility are a trend not only in European companies. The "Fridays for the Future" movement and the "Global School Strike against Climate Change" are impressive symbols of changing global attitudes and expectations. Not only young pupils and students "demand that world leaders act on climate change." People around the world expect political solutions to be the starting point for our planet's major environmental problems, such as air pollution and climate change, deforestation, species extinction, soil degradation and overpopulation. With the current eco3 project, we want to contribute to the support of European efforts to protect the climate and the environment.

The aim of the presented article is to identify the basic barriers that graduates of the study of social work face with an interest in employment in the field of social economics. Based on this mapping, a proposal for an international research project, its goals and outputs that can help to overcome the mentioned barriers will be presented.

The purpose of the presented article is to increase awareness of the perspective of sustainability, to illustrate its transfer from the theoretical to the practical level and to suggest ways to implement it not only at the university or national level, but also at the international or global level. This will be illustrated by the examples of partner universities and organizations involved in the eco3 project. Through Erasmus + mobility programs (which will be implemented not only for students but also for academics).

The article will also focus on the role of students in the field of social work and their role in participating in the preparation of curricula and providing feedback and evaluation surveys. Here, the participatory approach of all parties involved, ie universities, organizations and students, is preferred.

Graph 1: Three-pillar model of sustainable development

Three-pillar model of sustainable development

Triple Bottom Line (see Graph 1) combines economic, environmental and social goals in society and considers them an equal part. The key in this approach is so-called CSR: Corporate Social Responsibility, which can be concretized as follows to illustrate specific issues: Who is responsible? While the CSR manager is concerned about these non-financial issues, the financial officer is still monitoring traditional financial data. Approach deals with everyday reality, specific very small steps or even about "green washing". If we were to talk about criticism, then CSR tends to be seen as another marketing event to sell more products instead of the new management concepts of these companies. The conclusion is, that the holistic management model is missing, but can green management be the answer?

Why is sustainability management needed in ecological controlling in the social economy?

(1) The company expects the contribution of every organization and company, whether they are motivated to make a profit or not. (2) The social economy and social work should be a good example. (3) Controlling must meet the requirements of the organization as well as the expectations of the funding body / donors / sponsors. (4) Will they expect sustainability information in the future?

Since the UN has introduced the Sustainable Development Goals (SDG) and the EU is promoting the European Green Deal much more attention is drawn to sustainability management. To ensure quality of life on earth, a contribution of every economic sector will be required. Sustainability management weights the importance of economic, ecological and social goals of a company equally. The Social Economy (an uprising European sector providing social services) consists mostly of nonprofits, who are lacking skills related to this new kind of management. These organisations need staff members with skills in sustainability too. It is necessary to include these topics in the university education of future managers in Social Economy.

The main goal of our project called Eco3 - Sustainability Management and Green Controlling in Social Economy- is to fill this gap and elaborate an educational package with 15 ECTS for Social Economy study programmes consisting of:

1. Two specific courses (sustainability management & green controlling) help students to develop specific competences/skills;
2. Learning and teaching materials will be developed with regard to different study programs (Social Work, Social Management) and groups of students: a lecturer's guide. Power Point slides, a notated list of recommended literature, a guidance for group work and discussion groups, and a script for every course.
3. A workshop simulation game "green monopoly" and a "green controlling tool" to experiment with 7 different scenarios in 5 social economy business cases, both specially developed for this project. In the game, students initiate, accompany and evaluate an introduction process of sustainability management in a social enterprise. The green controlling tool helps to select indicators suitable to find measures and to assess the management success.
4. Pocket Lectures: Video and podcast episodes for sustainability management in social enterprises, to repeat or to prepare for a flipped classroom concept.

The concept of sustainability management is based on the so-called triple bottom line (above, see Graph 1), combining economic, ecologic and social goals and sees them as being equal. Sustainability is not only a modern attitude of a saturated society; it is becoming an economic approach and a matter of survival for companies and ultimately for the planet.

The Social Economy and social workers should also set a good example as demanded from society. Therefore, social enterprises need staff with specific competences in sustainability management to implement sustainability goals, to set measures to reach them and to design a specific green management control system with regard to the Social Economy's parameters, limitations and specific approaches. As there is very little experience in managing a social enterprise in a sustainable way, this project is urgently needed and will be a perfect means to test these innovative methods. We are convinced that (near) future managers of social enterprises must be able to manage their enterprises sustainably.

Theoretical background

In this part, key theoretical concepts related to the defined topic of the article will be defined and described, and in this context also to its connection to the eco3 project.

The social economy is a way of behaving and thinking that is linked to the order of life values. It represents a modern approach to solving economic, social and environmental issues that have been addressed by developed countries since the beginning of the 21st century. The social economy can be said to fill a gap created by the failure of the state, the market and communities (Hunčová, 2007; Bouchard, 2009). The subject of the social economy are social enterprises, supporting financial, advisory and educational institutions and non-profit organizations that seek to employ clients or co-finance their activities. Business entities fulfill a public benefit goal, they apply democratic decision-making. They are often created on the initiative of citizens, their activities are independent of public and private resources, they return the generated profit back to the development of the company. The main aspect of business is compliance with the environmental principle, meeting the needs of the local community and the use of local resources (Bednářiková & Francová, 2011).

There are currently many definitions of social entrepreneurship, social enterprise, and the very concept of entrepreneurship, but they are full of abstracts and contradictions (Dacin et al., 2011; Birch & Whittam, 2008) and confusion (Jones & Keogh, 2006). Social entrepreneurship has become a controversial term in connection with the public sector. The idea that it could somehow intervene and save public resources has taken hold in a number of areas (Denny & Seddon, 2014). However, there is no uniform definition yet, many are defined from narrow to very broad understanding (Volkman, Tokarski & Ernst, 2012).

Social entrepreneurship is a tool of the social economy and is beneficial in several areas. The social benefit can be understood already by the fact that if a person has a job, his quality of life increases, including personal growth and strengthening of his own competencies. At the same time,

it is the prevention of socially pathological phenomena. Employees who have income pay taxes and levies to the state budget, creating value. They reduce public funds, do not receive unemployment benefits and social benefits, which can be described as an economic benefit. The environmental aspect is associated with recycling, but also the efficient and environmentally friendly use of resources. Today, sharing cars or offices and buying environmentally friendly products is no exception (Dořičáková & Pastrňák, 2017).

The Czech concept of the definition of social entrepreneurship approved by TESSEA in 2011 reads as follows: "Social entrepreneurship is a business activity that benefits society and the environment. **Social entrepreneurship** plays an important role in local development and often creates employment opportunities for people with health, social or cultural disadvantages. The profit is largely used for the further development of the social enterprise. Making a profit is as important for a social enterprise as increasing public benefit." (TESSEA CR, 2020).

A social enterprise is a competitive business entity operating on the current market, the purpose of which is to create job opportunities for people at a disadvantage on the labor market and to provide them with appropriate work and psychosocial support (Trčka, 2014). A social enterprise can be a legal or natural person who fulfills the principles of a social enterprise and has its socially beneficial goal specified in its founding documents. Social enterprises are subjects of the social economy, which we divide into integration and general. The British definition is as follows: "A social enterprise is an enterprise whose main objectives are social objectives, surpluses are in principle reinvested for this purpose in the business community or community, rather than motivated by the need to maximize profits for stakeholders and owners" (DTI, 2002, p. 7). In the United States, social enterprise is usually associated with market-risk business of nonprofits that can carry both social and financial goals" (Young, 2001). In Europe, a social enterprise is defined according to the European network of social enterprises, social cooperatives, NGOs and CEFEC. "Social enterprises are specific to their social goal, which creates sustainable paid employment for people who are either excluded or severely disadvantaged in the labor market. These are companies existing throughout Europe that use their market orientation to produce goods or provide services aimed at achieving their social mission, at different stages of business development and different levels of intervention or legal status" (CEFEC, 2016).

Social exclusion or social exclusion is a process of interactions between individuals, social groups and social systems (Sirovátka, 2004). Social exclusion is a social process in which an individual or group is excluded from society, at the level of restricting access to opportunities and resources (in the case of unemployment they do not reach the current economic standard) and institutions that are normally available to members of society, such as education (Mareš, 2006). The definition of a **person with social disadvantages** can be based on Act No. 435/2004 Coll., On employment, the provisions of Section 33 of this Act state: "When arranging employment, increased care is given to job seekers who, due to their health condition, age, childcare or for other serious reasons. ". Persons with significant disadvantages on the labor market are persons with disabilities: with mental illness, physical and mental disabilities, persons with combined disabilities. They can also be people with social disadvantages: former users of addictive substances, people returning from prison, homeless people who are expected to need long-term, recurrent, work and psychosocial support.

An integrated social enterprise means a "social enterprise entity", ie a legal entity or part thereof or a natural person who meets the principles of an integrated social enterprise and conducts business on the basis of the relevant trade license. An integrative social enterprise fulfills the public benefit goal by employing and integrating people with disabilities into the labor market, and this is defined in its founding documents. WISE integration social enterprises focus primarily on the employment of socially or medically disadvantaged people in the labor market. In many European countries, specific programs addressing the issue of long-term unemployment are being implemented and developed to support social entrepreneurship. However, only integrative social enterprises are perceived by social enterprises (Defourny & Nyssens, 2010; Gojová, 2014).

According to Hunčová (2007), the term WISE (Work Integration Social Enterprise) can be explain as "a social enterprise for the integration of people who are socially and socially excluded.

It is an area of participatory, democratic, non-profit and not-for-profit economy, enabling the employment of people with disabilities or the provision of social services, especially personnel, including retraining, job placement, support for business initiatives (Gojová, 2014; Dohnalová et al., 2016). In Czech social enterprises, the activities of the state employment policy in connection with the employment of people with disabilities are usually implemented within the framework of occupational rehabilitation (Malík-Holasová & Gojová, 2013). According to Dohnalová et al. (2016), the management of human resources in social enterprises is one of the hitherto little appreciated specifics, both in the field of management and in the field of volunteering. The goal of social entrepreneurship is the development of new economic activities and quality services at the local level, which will enable the growth of employment and the improvement of the quality of human life. Social enterprises create new jobs for the individual groups of the population that are most at risk in the labor market. These places are often associated with the development of services and the production of innovative products (Gunn & Durkin, 2010).

Social enterprise services are most often provided by small entrepreneurs (Borzaga & Defourny, 2001), but also by non-profit organizations in the secondary activity. However, it is necessary to take into account the ongoing discussions that have addressed the fact that social enterprises are hybridizing because they have different economic poles that serve social needs. These poles are specially (Laville & Nyssens, 2001):

- market economy, where the circulation of goods and services takes place in a market environment,
- a non-market economy, where the circulation of goods and services takes place under the auspices and jurisdiction of the welfare state, where redistribution takes place,
- a non-monetary economy, where goods and services are exchanged on the basis of reciprocity.

There is an important characteristic that distinguishes social enterprises from capitalist firms in that social enterprises focus on the collective advantages that affect the whole community in which they operate, and not just property. Collective benefits are not only generated by economic activity, but by those who actually promote and carry out the activity. Collective benefits themselves act as an incentive and motivation for setting up social enterprises (Laville & Nyssens, 2001).

Social worker in a social enterprise

The position of a social worker in a social enterprise is not mandatory, but it is desirable, especially when fulfilling the social principle. External social work or part-time work is sufficient. The role of a social worker (Řezníček, 2000): (1) carer or service provider; (2) social adaptation trainer; (3) counselor or therapist; (4) case manager; (5) job description manager; (6) personnel manager or personnel officer and (7) factor of social changes.

The professional goals of a social worker are connected with motivation. There are three models of professionalism as manifestations of a role in social work (Havrdová, 1999):

- practice: based on experience,
- technical expert: has knowledge derived from certain theories based on research,
- reflective expert: acts as a facilitator, derives knowledge from theories, applies a focused approach, uses critical thinking.

If we define the position of the main manager in the social enterprise in relation to the employee, then his role is as follows:

- professional guarantor: organizes the way of employment, teaches work habits, implements counseling, the employee from the target group usually does not know what his possibilities and demands are (Gojová, 2014),
- therapist: supports the employee in the area of his personal life,
- social worker: provides advice on executions, debts, benefits, etc.

A social worker in a social enterprise should have social competences. 1) In relation to the employee, he should be able to create a specific job position. He should check whether the selected job position is suitable and if not, adjust it so that it becomes suitable. The selection of employees is also related to this. 2) A social worker often provides social services, especially social rehabilitation services, personal assistance or support for independent living. In the event that the position of a social worker is absent, it is mainly the personnel officer who mediates social services and cooperates with the services. 3) Support is necessary on the part of the social worker: integration into the work process and the team (individual planning, psychosocial support).

A social worker can work very well with the target group of employees, so it is necessary to take this aspect into account and take on the team of someone who has experience in business or is well versed in the economic field. Only by reaching the intersection in the social and economic field can social entrepreneurship succeed. The element of entrepreneurship cannot be overlooked, if a social enterprise does not make a profit, jobs can be lost. It is also necessary to communicate with the environment, marketing, focus on your own services and products.

For the necessary to understand the integrity and completeness of the above mentioned theoretical background, it can be summarized that the Social Economy and social workers should also set a good example as demanded from society. Therefore, social enterprises need staff with specific competences in sustainability management to implement sustainability goals, to set measures to reach them and to design a specific green management control system with regard to the Social Economy's parameters, limitations and specific approaches. As there is very little experience in managing a social enterprise in a sustainable way, this project is urgently needed and will be a perfect means to test these innovative methods. We are convinced that (near) future managers of social enterprises must be able to manage their enterprises sustainably.

Possibilities of solving the proposed project

Why is there a need for Sustainability Management and Green Controlling in Social Economy?

We have outlined the 5 main reasons: (1) People/society expect a contribution of every organization and company, no matter if they have a profit motivation or not. (2) Management and Controlling has to meet the requirements of the organization as well as the expectations of the funding authority/donaters/sponsors? Will they expect information about sustainability in the future? (3) (Young) Employees want to work in an organizations that is responsible to society and the environment. (4) Social Economy and social work should set a good example. (5) Social Work / Community Work has a high potential to accompany a change of values in society.

Objectives of project include mainly to co-operatively elaborate the above mentioned results. To this object follows up effort to motivate other universities to use the educational material, which will be created within the project solution. Then promote to deepen the understanding of the specific framework conditions for Social Economy. And to broadly disseminate project results and to establish a future plan to maintain and to develop results after the project end in higher education

The expected **results** to which the project is directed are above all deepening the international cooperation of universities in the field of Social Economy, which we find to be key for further development in this area. Also elaboration of new ways of cooperation between universities and social economic enterprises to develop teaching content and research focuses. It is also important to enlarging the social impact of social enterprises and enfold sustainability effects and developing and sharing the importance of sustainability

During project designing, we also need to think about who will be targeted. **Target group** on which the project and especially its results are focused are dissemination activities and 2 multiplier events address university lecturers, students in Social Economy and social work in Austria, Germany, Romania and the Czech Republic and stakeholders and representatives of different study programmes as well as practitioners from the Social Economy and people from neighbor disciplines (like public management or health management). The **methodology** of our

project is research- and experience-based and will include a variety of didactic approaches for the educational package such as lectures, presentation of case studies, flexible interactive and self-study elements, gamification elements like the simulation game and software-based learnings; project management will be lean combined with critical path analysis.

The project **consortium** consists of 4 universities and 2 SMEs from 4 countries. Coordinator and principal investigator of the project is FH CAMPUS WIEN (AT), specifically Department of Social Work, Master's Degree Program Social Economy and Social Work. FH CAMPUS WIEN has invited the UNIVERSITY OF OSTRAVA and its Department of Social Work (CZ) and BABES BOLYAI UNIVERSITY (CLUJ-NAPOCA) with Faculty of Sociology and Social Work (RO) to co-operate in this project, as these three universities are already co-operating regarding their Social Economy classes. The CATHOLIC UNIVERSITY OF EICHSTÄTT-INGOLSTADT (DE), specifically Faculty Social Work, is also offering a Social Economy programme and will contribute further expertise in nonprofit management and impact measurement. Practitioners' inputs comes from the following SMEs: AKARYON (AT) is contributing expertise in sustainability reporting, in programming of web-based, interactive tools with impact assessment algorithms and in development of digital tools for teaching. XIT (DE) is providing services and support to primarily Social Economy organisations building on expertise in nonprofit management control and social impact measurement.

This section illustrate the participatory approach that was preferred for the eco3 project. The involvement of three parties or participants (universities, organizations, students) in the implementation of an innovative educational curriculum will achieve the highest possible degree of applicability and applicability of the sustainability approach, but also a possible (and expected) step to change the sustainable development process of individual organizations, targeted at this issue.

Impacts

This project's results educate lecturers and Social Economy students - future company founders or employees - with green skills needed for the upcoming required ecological transition. Eco3 contributes to opening education through new digital technologies, boosting digital competence as well as enhancing cross-cultural exchange.

CONCLUSION

Climate change is forcing us to rethink both our personal behavior and our economic system, which is causing dramatic ecological and social damage. While the social economy is not responsible for the largest carbon footprint, volume of waste or human exploitation in their supply chains, this social services sector must also consider its impact on the planet and people.

It's not just about reducing CO2, it's about a change in leadership. Social enterprises need employees and managers with specific sustainability skills. You have to implement sustainability goals, define appropriate measures and design a green management control system taking into account the framework conditions, limits and specific approaches of the social economy (eco3project; n.d.). The future-oriented curriculum for the Social Economy / Social Management degree programs provides students with the necessary competencies and skills to become aware of the effects of their behavior in dealing with resources, products and capital goods as well as the effects of their leadership behavior on the ecological and social goals of their organization.

Based on research, it can be argued that students are not prepared for these topics and therefore cannot implement the necessary learning goals into their (potential) practice. Although the perspective of the social economy is included in the educational content, it has not specifically addressed the sustainability approach. And it is in this fact that we see the importance of project implementation. Thus, as part of graduation, students will acquire the necessary professional skills, skills and competencies that can be further transferred to the practical area, which may result in a broader interest in the context of sustainability not only organizations and their clients (at the micro level) but also within the community. (at the meso level) and society (at the macro level).

LIST OF LITERATURE

1. Bednářiková, D., & Francová, P. (2011). *Study of social economy infrastructure in the Czech Republic: full version [Studie infrastruktury sociální ekonomiky v ČR: plná verze]*. Praha: Nová ekonomika.
2. Birch, K., & Whittam, G. (2008). The Third Sector and the Regional Development of Social Capital. *Regional Studies*, 42(3), 437–450.
3. Bouchard, M., J. (2009). *The worth of the social economy: an international perspective*. New York: Lang.
4. Borzaga, C., & Solari, L. (2001). Management challenges for social enterprises. In Borzaga, Carlo and Defourny, Jacques. (Eds), *The Emergence of Social Enterprise*. Basingstoke: Routledge, 333–349.
5. CEFEC (Social firms europe cefec). (2016). [online]. [19. 6. 2020] Available from: <http://socialfirmseurope.org/social-firms/>.
6. Dacin, M., T., Dacin, P., A., & Tracey, P. (2011). (forthcoming) Social entrepreneurship: a critique and futur directions. *Organization Science*, 22(5), 1203–13.
7. Defourny, J., & Nyssens, M. (2010). Conceptions of social enterprise and social entrepreneurship in Europe and the United States: convergences and divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1, 32–53.
8. Denny, S., & Seddon, F. (2014). *Social enterprise: accountability and evaluation around the world*. New York: Lang.
9. DTI (Department of Trade and Industry). (2002). *A Strategy for success*. London: HM Treasury.
10. Dohnalová, M., Deverová, L., Legnerová, K. & Pospíšilová, K. (2016). *Human resources in social enterprises [Lidské zdroje v sociálních podnicích]*. Prague: Wolters Kluwer.
11. Dořičáková, Š., & Pastrňák, R. (2017). *Current issues of social entrepreneurship in the Czech Republic [Aktuální otázky sociálního podnikání v České republice]*. Ostrava: University of Ostrava.
12. Eco3 Project. (n.d.). <https://eco3project.org/>
13. Gojová V. (2014). Integration goals of social enterprises - possibilities of social work [Integrační cíle sociálních podniků-možnosti sociální práce]. *Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*, 8 (1/2014), 6–19.
14. Gunn, R., & Durkin, D. (2010). *Social entrepreneurship: a skills approach*. Portland, OR: Policy Press.
15. Havrdová, Z. (1999). *Competence in the practice of social work [Kompetence v praxi sociální práce]*. Prague: Osmium.
16. Hunčová, M. (2007). *Social economy and social enterprise [Sociální ekonomika a sociální podnik]*. Ústí nad Labem: UJEP.
17. Jones, D, & William, K. (2006). Social enterprise: a case of terminological ambiguity and complexity. *Social Enterprise Journal*, 1(1), 11–26.
18. Malík Holasová, V., & Gojová, V. (2013). *Social work in the context of social entrepreneurship [Sociální práce v kontextu sociálního podnikání]*. Ostrava: Marionetti Press.
19. Laville, J-L., & Nyssens, M. (2001). The social enterprise: towards a theoretical socio-economic approach. In Borzaga, C. & Defourny, J. (Eds), *The Emergence of Social Enterprise*. London: Routledge, 312–332.
20. Mareš, P. (2006). Social exclusion, social inclusion and social cohesion: discourse and reality [Sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze: diskurs a realita]. In *Social exclusion and social policy [Sociální vyloučení a sociální politika]*. Brno: Masarykova univerzita a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

21. Řezníček, I. (2000). *Methods of social work: Materials for student internships and case seminars [Metody sociální práce: Podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům]*. Prague: Sociologické nakladatelství.
22. Sirovátka, T. (2004). *Social exclusion and social inclusion of minorities and marginalized groups [Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin]*. Brno: Masarykova univerzita, Georgetown.
23. TESSEA ČR. (2020). *Definitions and principles of social enterprise [Definice a principy sociálního podniku]* [online]. [20. 6. 2020]. Available from: <http://www.tessea.cz/tessea-o-nas/definice-a-principy-socialniho-podnikani>
24. Trčka, L. (2014). *Social entrepreneurship: theory for practice [Sociální podnikání: teorie pro praxi]*. Brno: Ústav sociálních inovací.
25. Volkmann, Ch., K., Tokarski, K., O., & Ernst, K., (Eds.) (2012). *Social entrepreneurship and social business an introduction and discussion with case studies*. Wiesbaden: Springer Gabler.
26. Young, D., R. (2001). *Social Enterprise in the United States: Alternative Identities and Forms*. [online]. Trento: The EMES Conference [online]. [21. 6. 2020]. Available from: <http://community-wealth.org/content/social-enterprise-united-states-alternate-identities-and-forms>
27. Act No. 435/2004 Coll., On employment [Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti]
28. Act No. 108/2006 Coll., On social services. [Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách]

ĮSIMINTINŲ TURIZMO PATIRČIŲ NARATYVO FORMULAVIMAS TEORINIŲ ASPEKTU

VILTĖ KRIŠČIŪNAITĖ,
Vytauto Didžiojo universitetas,

REGINA NAVICKIENĖ,
Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje analizuojama įsimintino turizmo patirčių teorinė samprata, kuri atliepia svarbų vaidmenį užtikrinant sėkmingą turizmo industrijos gyvavimą. Straipsnyje aptariami skirtumai tarp paprastos turizmo patirties bei įsimintinos turizmo patirties, aprašoma įsimintino turizmo patirčių svarba turizmo industrijoms, analizuojami atliktų mokslinių tyrimų rezultatai, pasitelkiant įsimintino turizmo patirtis kaip svarbiausią tiriamąjį aspektą lankant turistines ar su turizmu susijusias vietas.

Raktiniai žodžiai: patirtis, turizmo patirtys, įsimintinos turizmo patirtys, paprastosios turizmo patirtys.

ĮVADAS

Pasak autorių Coelho, Goslingb ir Almeida (2018) turizmas yra veikla, kuri gali suteikti skirtingų ir įvairių patirčių kelionės metu, tačiau norint pagerinti turistinės veiklos patrauklumą, bei turistų pasitenkinimo lygį kelionėje, reikėtų daugiau dėmesio atkreipti į tam tikrus naujus veiksmus, prisidedančius prie turisto įsimintinos turizmo kelionės. Dauguma turistų kelia ypatingus reikalavimus kelionės turiniui, neužtenka tik pamatyti ir susipažinti su tam tikru objektu ar vieta, turistai pageidauja patirti emocijų, kurios paliktų įsimintiną patirtį jų atmintyje.

Dauguma šiuolaikinių turistų yra linkę palikti tiek teigiamus, tiek ir neigiamus internetinius komentarus socialinėje erdvėje apie tam tikras vietas ar objektus, o taip pat dauguma turistų prieš pasirinkdami kelionę yra linkę skaityti kitų žmonių paliktus komentarus, tokiu būdu tarsi gavę informaciją „iš lūpų į lūpas“. Būtent tai parodo, kad turizmo industrijai neužtenka suteikti kokybišką ir patrauklią paslaugą ar produktą, tačiau reikia atsižvelgti ir į teigiamų patirčių formavimą sužadinant įsimintinas turizmo patirtis, kuriomis turistai norėtų pasidalinti ne tik socialinėje erdvėje, bet, esant galimybei, norėtų dar kartą atvykti ar dalytis įspūdžiais. Toks patirčių perdavimas formuoja tiesioginį ar antrinį klientų lojalumą (Kim, Liu ir kt., 2019; Wei ir kt., 2019).

Straipsnio problema: XXI a. pradžios turistui nebeužtenka patenkinti savo poreikius tik apsilankant tam tikroje turistinėje vietoje ar objekte, nes jis ieško patirčių, išskirtinių pojūčių, vengia įprastų turistinių vietovių, trokšta patirti tai, kas sukeltų įsimintiną turizmo patirtį, kuri ilgam liktų turisto atmintyje. Tačiau atsakyti į klausimą, kas yra įsimintina turizmo patirtis - sudėtinga.

Darbo tikslas: suformuluoti įsimintinų turizmo patirčių naratyvą.

Darbo uždaviniai:

1. Atlikti turizmo patirčių sampratos teorinę analizę.
2. Pateikti paprastųjų ir įsimintinių patirčių vertinimo kriterijus.
3. Apžvelgti mokslininkų atliktus tyrimus apie turistų įsimintinas patirtis turistinių kelionių metu suformuojant įsimintinų turizmo patirčių naratyvą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, sisteminimas, apibendrinimas, išvadų formulavimas.

Turizmo patirčių sampratos teorinė analizė

Norint suvokti turizmo patirtis bei jų svarbą turizmo industrijoje, pirmiausia vertėtų išsiaiškinti „patirties“ sąvokos apibrėžimus. Pasak internetinio portalo (www.tax-definition.org) autorių nuomone, patirtis yra tai, ką asmuo galėjo pamatyti, pajauti ar sužinoti. Šio portalo autorių nuomone „patirtis“ gali būti išreikšta 3 būdais (žr. 1 pav.)

1 pav. Patirties išreiškimo būdai

(sudaryta vadovaujantis internetinio portalo www.tax-definition.org autoriais)

Vertinant 1 paveiksle pateiktus patirties reiškimo būdus galima pastebėti, kad patirtis gali būti išreikšta 3 būdais:

- per ilgą praktiką, kuri suteikia galimybę kažką daryti, veikti arba pažinti;
- per tam tikrą įvykį, kurį patiria asmuo;
- per tam tikras žinias, įgytas patyrusių situacijų metu.

Autorės Teresevičienė ir Gedvilienė (2001) teigia, kad patirtis, tai praktika paremta jutiminiu ir empiriniu tikrovės pažinimu, kurį žmogus įgyja aktyviai veikdamas aplinkoje. Anot jų sąvoką „patirtis“ galima apibūdinti kaip nuolatinį patirties įprasminimą ir transformaciją į žinias, įgūdžius, požiūrius, vertybes ar įsitikinimus. Taigi, galima teigti, kad patirtis yra esminis mokymasis dažniausiai patiriamas per psichologinius jūmus.

Svarbu yra paminėti ar patirties svarbą turizmo srityje. Autoriai Wong Mac ir Xionga (2020) teigia, kad turistai nebesiekia kasdieniškų paslaugų ir turizmui vertėtų persikelti į „patirties“ turizmo ekonomikos erą, nes turistai vis labiau trokšta įgyti patirčių kelionės metu. Autorius Tan (2017) savo darbuose teigia, kad šiuo laikotarpiu laisvalaikio praleidimas yra tarsi nauja patirties forma, nes turistinės vietovės, kaip fizinės erdvės, teikia „atramas arba ženklus“ pagrindžiančius turizmo tam tikrą patirtį ir veikia, kaip turizmo produktų mišinys teikiantis holistinę patirtį. Pastebima, kad kai kurie autoriai atkreipia dėmesį į tai, kad patirtis yra viena iš ypatingai svarbių elementų norint sėkmingai vystyti turizmo veiklą ir dėl šios priežasties turizmo patirtis tapo vienu iš svarbiausių mokslininkų tyrinėjimo objektų.

Remiantis autoriais Coelhoa, Goslingb, ir Almeida (2018) šiandieniniame pasaulyje produktų ir paslaugų nebeužtenka norint sparčiai plėsti šalies turizmo ekonomiką. Todėl organizacijos (ypač turizmo srityje) yra priverstos naudoti žmonių patirtis kaip diferenciacijos valdymo priemones. Coelhoa ir kt. (2018) akcentuoja, kad paslaugų valdymas naudojant patirtines priemones gali ženkliai pagerinti turizmo ekonominę gerovę, tačiau žmonių patirtis yra subjektyvi, labai asmeniška ir neapčiuopiamas reiškiny, todėl šį aspektą sunku apibrėžti bei suvokti jo esmę.

Andereck, Bricker, Kerstetter ir Nickerson (2006) teigia, kad turizmo patirties srityje buvo akcentuojamas turistų minčių ir jausmų supratimas bei perpratimas, kuriuos turistai aprašo savo dienoraščiuose, atsiliepimuose ar papasakoja interviu metu (Coelhoa ir kt. 2018). Turizmo patirtis kaip sąvoka yra analizuojama daugumos mokslininkų kaip svarbus turizmo aspektas, tačiau iki šių

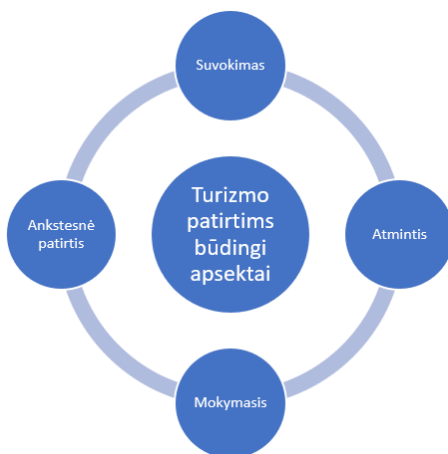
dienų šis aspektas nėra iki galo išaiškintas, nes pagrindiniu tiriamuoju objektu tampa – turisto emocinė būseną. Dėl šios priežasties nėra aiškaus turizmo patirties apibrėžimo, jo kvalifikacijos ir aiškių funkcijų.

Dauguma autorių turizmo patirties sąvoką supranta skirtingai, akcentuodami jų nuomone skirtingus aspektus.

Autoriai Zatori, Smith ir Puczko (2018) teigia, kad turizmo patirtis atitolina žmones nuo jų kasdieninio gyvenimo, tokiu būdu pritraukdama turistų valingą dėmesį. Ši sąvoka paaiškina, kad svarbiausia turizmo patirtis yra įgyti naujos ir patrauklios patirties kelionės metu, o Holbrook ir Hirschman (1892) teigia, kad patirtis atspindi emocinę būseną, kuri susideda iš pastovių fantazijų, jausmų srauto ir linksmumo pojūčio. Kiti autoriai akcentuoja emocinę svarbą, kaip svarbiausią elementą vystant turizmo patirtis (Zatori ir kt. 2018). Uysal, Perdue ir Sirgy (2012) teigia, kad turizmo patirtis svarbiausia tai, kad turistai dažnai jaustųsi laimingi, sveiki ir atsipalaidavę visos kelionės metu bei grįžus iš jos (Sthapit ir Barreto 2018). Tie patys autoriai teigia, kad kelionė turi suteikti prasmingumo jausmą. Cutler ir Carmichael (2010) teigia, kad pagrindinis elementas yra turisto atmintis, kuri sukelia turisto / lankytojo iškeltus norus ir lūkesčius, o to pasekoje formuojasi rezultatai: pasitenkinimas arba nepasitenkinimas (Sthapit ir Barreto 2018).

Apibendrinant skirtingas sąvokų interpretacijas galima teigti, kad turizmo patirtis – turisto emocinė būseną, kuri glaudžiai siejasi su atmintimi, turisto iškeltais norais bei lūkesčiais ir pasitenkinimo lygiu kelionės metu ir po jos.

Pasak autorių Coelho ir kt. (2018) turizmo patirtis būdingi 4 aspektai (žr. 2 pav).

2 pav. **Turizmo patirtis būdingi aspektai**
(sudaryta remiantis Coelho ir kt., 2018)

Nagrinėjant 2 paveikslą galima teigti, kad visi šie 4 aspektai, būdingi turizmo patirtims yra ypač svarbūs turizmo industrijai norint sėkmingai vykdyti turizmo veiklą.

Paprastųjų ir įsimintinųjų patirčių vertinimo kriterijai ir klasifikavimas

Norint labiau suprasti turizmo patirtis bei jų funkcionavimą turizmo srityje, svarbu apžvelgti turizmo patirčių klasifikaciją vaizduojamą 3 paveiksle (žr. 3 pav).

3 pav. **Turizmo patirčių klasifikacija**
(sudaryta remiantis Coelho ir kt., 2018)

3 paveiksle vaizduojamos 5 turizmo patirčių klasifikavimo tipologijos: kokybiška patirtis, nepaprasta patirtis, įsimintina patirtis, puiki patirtis ir kūrybinė patirtis. Kiekviena turizmo veikla gali suteikti skirtingos patirties turistams, tačiau būtina žinoti ir išmanyti kiekvieną iš šių 5 patirties tipologijų dominuojančius veiksniai. Dwyer ir Kim (2003) pabrėžė, kad norint pasiekti konkurencingumą turizmo vietovėms, kelionės tikslas turi suteikti turistams patirties, kuri būtų pranašesnė nei kitų alternatyvių turistinių vietovių kaip antai įsimintina patirtis (Bigne, Medinab ir Morini-Marrerob 2020).

Pasak Bigne, Medinab, Morini-Marrerob (2020) įsimintina turizmo patirtis sukuria tvarų konkurencinį pranašumą, padidėjusias pajamas ir padidėjusį turistų lojalumą.

Autoriai Slatten, Krogh ir Connolley (2011) teigia, kad įsimintinų įspūdžių siūlymas yra itin svarbus aspektas bandant įgyti konkurencinį pranašumą turizmo srityje, todėl įsimintina turizmo patirtis pastaroju metu atkreipė daugumos tyrėjų ir praktikų dėmesį (Sthapit ir Barreto, 2018).

Įsimintina turizmo patirtis buvo apibūdinta kaip - turizmo patirtis, kuri yra įsimenama ir po patirto įvykio (Campos, Mendes, Valle ir Scott, 2017). Chandralal ir Valenzuela (2015) įsimintiną turizmo patirtį apibrėžė kaip turizmo patirtį, kuri siejama su teigiamais prisiminimais ir primenama patirtus įvykius kelionės metu. Tyrimai parodė, kad įsimintina turizmo patirtis yra geriausia turistų elgesio prognozuotoja (Sthapit ir Barreto, 2018).

Vis labiau sutariama, kad turistinės vietovės turi pristatyti įsimintiną turizmo patirtį savo klientams. Chandralal ir Valenzuela (2013) pabrėžia įsimintinos turizmo patirties svarbą, kad įsimintina patirtis yra vertingas informacijos šaltinis, padedantis turistams priimti sprendimus dar kartą apsilankyti vietovėje arba rekomenduoti šią vietovę kitiems "iš lūpų į lūpas" metodu (Bigne, Medinab ir Morini-Marrerob, 2020). Vadovaujantis tuo turizmo vadybininkai, norėdami sukurti atmosferą turistui / lankytojų grįžti atgal ar rekomenduoti kitiems šią vietovę, turėtų sudaryti palankias sąlygas patirti teigiamą įsimintiną turizmo patirtį. Todėl labai svarbu, kad būtų nustatyti įsimintiną turizmo patirtį atskleidžiantys elementai.

Autoriai remiantis Kim, Ritchie ir McCormick, (2012) duotais duomenimis apie įsimintinio turizmo patirtis pateikė 8 įsimintinų turizmo patirčių dimensijas (Bigne, Medinab ir Morini-Marrerob, 2020) (žr. 1 lentelę).

Įsimintino turizmo patirčių dimensijos
(sudaryta remiantis Bigne ir kt., 2020)

Įsimintinos turizmo patirties dimensija	Trumpas apibrėžimas	Pojūčiai
Hedonizmas	Malonūs jausmai, kurie patenkina asmens lūkeščius	Linksminimasis Pasitenkinimas šia turizmo patirtimi Susijaudinimas Malonumas Darymas tai, ka nori daryti
Naujumas	Naujumo jausmas, atsirandantis dėl naujos patirties	Nekasdieninis potyris Nepakartojama patirtis Vienetinė patirtis Patyrimas kažko naujo Patirtis, kuri skiriasi nuo ankstesnės patirties
Atgaiva	Atsinaujinimo būsena	Išsivadavimas Laisvės pojūtis Gaivumas Pabėgimas nuo rutinos
Prasminguma	Didelės vertės ar reikšmingumo jausmas	Padarymas ko nors prasmingo/ svarbaus Savianalizė Savęs ugdymas
Įsitraukimas	Asmeninis dalyvavimas	Įsitraukimas į siūlomą veiklą
Žinios	Informacija, faktai ar asmens įgyta patirtis	Tyrinėjimas Žinių įgyjimas Naujos kultūros pažinimas Informacijos gausa Nauji įgūdžiai
Staigmenos	Neplanuota, bet teigiama ir įsimintina patirtis, nutikusi kelionės metu arba daug geresnė patirtis nei turistai tikėjosi ar įsivaizdavo	Neplanuota, bet teigiama patirtis kelionės metu Netikėta staigmena
Vietinė kultūra	Socialinė lankytojų ir vietos žmonių sąveika	Geras įspūdis apie vietinę kultūrą Galimybė iš arti patirti/pamatyti vietinę kultūrą Vietos žmonių svetingumas

Analizuojant 1 lentelėje pateiktą informaciją galima pastebėti, kad įsimintiną turizmo patirtį sudaro 8 dimensijos: hedonizmas (jam būdingi asmeniniai turistų pojūčiai, kuriuos turistai patiria kelionės metu), naujumas (naujumui būdingas naujos patirties jausmas, kuris atsiranda išbandžius naują veiklą susijusią su turizmu), atgaiva (atgaiva dažniausia siejama su laisvės pojūčiu ir aplinkos pakeitimu), prasmingumas (jam būdingas savęs analizavimas bei ugdymas), įsitraukimas (dažniausiai siejamas su turistų asmeniniu dalyvavimu tam tikroje siūlomoje turizmo veikloje), žinios (gavimas naujos informacijos apie tam tikrą vietovę ar objektą), staigmenos (jai būdingi netikėti teigiami sprendimai ar įvykiai), vietinė kultūra (dažniausiai siejama su vietinių žmonių įsitraukimu į turizmo veiklą).

Kiti autoriai Tung ir Ritchie (2011) įsimintino turizmo patirčiai nagrinėti plačiau siūlo tokius pagrindinius aspektus: poveikis, lūkesčiai, pasekmė, prisiminimai, tapatybės formavimas, šeimos vertybės, santykių plėtra, nostalgijos atkūrimas ir laisvė (Coelho ir kt., 2018).

Taigi apibendrinus skirtingas autorių pateiktas nuomones apie įsimintino turizmo patirtis bei pateiktas įsimintino turizmo patirčių dimensijas galima teigti, kad pagrindinis įsimintino turizmo išskirtinumas yra turistų atmintyje ilgai išlikusi teigiama emocija apie tam tikrą objektą ar vietovę, bei joje patirtą įsimintiną potyrį: hedinizmą, naujumą, žinias, įsitraukimą ir t.t.

Atlikti tyrimai apie turistų įsimintinas patirtis turistinių kelionių metu suformuluojant įsimintinų turizmo patirčių naratyvą.

Nagrinėjant turistų patirtis visų pirma svarbiausiu aspektu tampa pasirinkti tinkamą tyrimų metodologiją. Pagrindinės tyrimo metodologijos kryptys yra dvi: kiekybiniai arba kokybiniai tyrimai. Pasak autoriaus Kardelis (2002), skirtumas tarp šių dviejų tyrimų metodologijų yra tai, kad kiekybiniam tyrimui labiau būdinga normatyvinė, o kokybiniam - interpretacinė paradigma:

- **normatyvinė paradigma** apima dvi pagrindines idėjas: pirmą, žmogaus elgesys iš esmės yra valdomas taisyklių, o antra, turėtų būti tyrinėjamas gamtos mokslų metodais.

- **interpretacinei paradigmai** rūpi individai, bandymas suprasti subjektyvų žmogiškosios patirties pasaulį, stengiantis įeiti į žmogaus vidų.

Kita autorė Melnikova (2008) teigia, kad kiekybiniai tyrimai yra orientuoti į objekto / reiškinių išorinius požymius, kurie gali būti išmatuoti ir išreikšti skaičiais, o kokybiniai tyrimai yra orientuoti į reiškinių interpretaciją, ryšių nustatymą. Taip pat kokybiniais tyrimams netaikomi griežti imties reikalavimai ir tyrimų reprezentatyvumą lemia lankstūs kriterijai.

Melnikova (2008) pateikia skirtumus tarp kiekybinių ir kokybinių tyrimų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Kokybinių ir kiekybinių tyrimų palyginimas
(sudaryta remiantis Melnikova, 2008)

	Kokybiniai tyrimai	Kiekybiniai tyrimai
Požiūris	kokybinis	kiekybinis
Tikslas	gauti kokybinį supratimą apie esmines reiškinių priežastis	apskaičiuoti duomenis ir gautus rezultatus išplėsti visai populiacijai
Imtis	mažas nereprezentatyvių atvejų skaičius	didelis reprezentatyvių atvejų skaičius
Duomenų rinkimas	nestruktūrizuotas	struktūrizuotas
Duomenų analizė	nestatistinė interpretacija	statistinė
Rezultatai	pradinio supratimo išvystymas	rekomenduojami veiksmai
Ataskaitos	aprašomojo pobūdžio	kiekybiniais rodikliais

Vertinant 2 lentelėje pateiktą informaciją galima pastebėti, kad kokybiniai tyrimai daugiau yra orientuoti suprasti tam tikrą reiškinių esmę, o ne pateikti konkrečius apskaičiuotus duomenis. Kokybiniai tyrimai nuo kiekybinių tyrimų skiriasi savo lankstumu ir platesniu duomenų išanalizavimu.

Apibendrinus autorių pateiktus teiginius apie kokybinio ir kiekybinio metodų tyrimų skirtumus, galima teigti, kad nagrinėjant turistines patirtis reikėtų naudoti kokybinius tyrimus, kurie

labiau gilinasi į žmogaus (šiuo atveju turistų ar lankytojų) vidinius išgyvenimus, bandant atrasti esmines reiškinio priežastis bei pateikti informaciją aprašomuoju būdu.

Mokslininkai Bigne, Medina ir Marerro (2020) ir Sthapit ir Barreto (2018) tyrinėdami turistų patirtis taip pat naudoja kokybinius tyrimus. Dauguma mokslininkų norėdami surinkti reikiamą informaciją naudoja klausimynus, struktūruotus interviu arba internetinius komentarus. Norėdami šią informaciją susisteminti paistelia tematinę analizę, kuri atskleidžia tam tikras temas siauriau iš surinktos informacijos.

Nagrinėjant tokiu būdu įsimintinas turistines patirtis galima atlikti daug ir įvairių tyrimų, galinčių atkelti įvairius turistinės patirties aspektus, tokius kaip:

1. atskirti paprastą turistų patirtį nuo įsimintinos turistų patirties;
2. išanalizuoti turistų pasitenkinimą per įsimintinas turizmo patirtis tam tikroje turistinėje veikloje pvz.: viešbučių ar restoranų tinklo veikloje;
3. atskleisti naujas potencialias turistines veiklas;
4. išanalizuoti tam tikro objekto ar vietos patrauklumą;
5. atskleisti svarbiausius objektus vietovėje ir kt.

Žemiau 3 lentelėje vaizduojami du skirtingi kokybiniai tyrimai, atlikti pagrindiniu tyrimuojamų objektų pasirinkus - įsimintinas turizmo patirtis (žr. 3 lentelę).

Šie du tyrimai buvo pasirinkti, nes atskleidžia du skirtingus tyrimus, kurių tikslai yra ganėtinai skirtingai, tačiau nagrinėjami per tą patį vieną konkretų aspektą - įsimintinas turizmo patirtis, naudojant tuos pačius sisteminimo būdus.

3 lentelė

Kokybinių tyrimų analizės rezultatai
(sudaryta remiantis Bigne ir kt., 2020; Sthapit, Barreto, 2018)

Metodologinio tyrimo pavadinimas	Įsimintinių turizmo patirčių analizė Ispanijos nacionaliniuose parkuose	„Airbnb“ atostogų apgyvendinimo įmonės teigiamas patrauklumas lankytojų atžvilgiu
Mokslininkai	Bigne E., Medinab M.L.F. ir Morini-Marrero S.	Sthapit E. ir Barreto J.J.
Tyrimo požiūris	Kokybinis tyrimas	Kokybinis tyrimas
Tikslas	atskirti turistų paprastą turizmo patirtį nuo įsimintinių turizmo patirčių	ištirti pagrindinius įsimintinio apgyvendinimo patirtis, naudojant lankytojų pasakojimus apie savo naujausią „Airbnb“ įmonėje patirtą patirtį.
Imtis	8074 respondentų komentarų	20 respondentų
Vieta	Internetinis portalas www.tripadvisor.com	„Airbnb“ apgyvendinimo įstaiga
Informacijos šaltinio būdas	Internetinių komentarų analizė	Pusiaus struktūruotas interviu
Susisteminimo būdas	Tematinė analizė	Tematinė analizė
Rezultatai	Gautuose rezultatuose atsispindėjos tematinės, kuriose: -Nurodomi pagrindiniai skirtumai tarp paprastos ir įsimintinos turizmo patirties -Aprašomi rezultatai lemiantys įsimintinio turizmo patirčių įsimenamumą pagrįstą teoriniais aspektais.	Gautuose rezultatuose atsispindėjos tematinės kuriose: -Nurodomi pagrindiniai įsimintinių „Airbnb“ apgyvendinimo įmonės patirčių elementai -Atskleidžiamas lankytojų dalimasis teigiamais komentarais socialinėje erdvėje -Pateikiami „Airbnb“ apgyvendinimo įmonės privalumai

ir trūkumai apgyvendinime,
svetingume, lokacijoje ir kituose
aspektuose.

3 lentelėje pateikti duomenys parodo, kad abiejų tyrimųjų objektų galutiniai tikslai yra skirtingi, tačiau tiriamasis aspektas išlieka tas pats. Būtent tai parodo, kad tiriant įsimintinas turizmo patirtis kokybiniu būdu, galima išanalizuoti daug skirtingų veiksmų tenkinančių tyrėjų poreikius.

Remiantis teorine šio straipsnio dalimi bei atliktų mokslininkų tyrimų analize susijusia su įsimintino turizmo patirtimis, galima teigti, kad įsimintina turizmo patirtis yra siejama su teigiamais emociniais prisiminimais išlikusiais kelionės metu ir po jos, o pagrindiniu įsimintino turizmo patirčių elementu ir tyriamuoju objektu išlieka turistų atmintis, kuri nuolatos turistui primena teigiamus prisiminimus apie patirtas kelionėje įsimintinas akimirkas.

Ateityje, remiantis šiais tyrimais galima atlikti įsimintino turizmo patirčių tyrimą ir Lietuvos mastu, tačiau dėl nepalankių turizmui sąlygų (covid-19 pandemija) tyrimai yra nukeliami vėlesniam laikotarpiui.

IŠVADOS

Atlikus teorinę analizę (išnagrinėjus turizmo patirties ir įsimintinos turizmo patirties teorinius aspektus), apžvelgus turizmo patirties ir įsimintinos turizmo patirties klasifikavimo ir vertinimo kriterijų būdus bei išanalizavus kitų mokslininkų tyrimus susijusius su įsimintino turizmo patirtimis pateikiamos šios išvados:

- Turistai vis labiau trokšta įgyti patirčių kelionės metu, o žmonių patirtis tampa diferencijos valdymo priemone turizmo srityje. Turizmo patirtis suprantama, kai turistų minčių ir jausmų supratimas bei perpratimas, kuris padeda sėkmingai vystyti turizmo veiklą.
- Turizmo patirčių klasifikacija skirstoma į 5 dimensijas: kokybiška patirtis, nepaprasta patirtis, įsimintina patirtis, puiki patirtis ir kūrybinė patirtis. Daugiausiai dėmesio skiriama – įsimintinai turizmo patirčiai, kadangi ši patirtis sukuria tvarų konkurencinį pranašumą ir turistų lojalumą tam tikrai turistinei vietai. Įsimintina turizmo patirtis skirstoma į 8 dimensijas: hedonizmą, naujumą, atgaivą, prasmingumą, įsitraukimą, žinias, staigmeną ar vietinę kultūrą.
- Dauguma mokslininkų tyrinėdami turistų patirtis naudoja kokybinius tyrimus, norėdami surinkti reikiamą informaciją, informacijai surinkti naudoja klausimynus, struktūruotus interviu arba internetinius komentarus, o norėdami susisteminti gautą informaciją pasitelkia tematinę analizę. Išnagrinėjus teorinę šio straipsnio dalį bei išanalizavus atliktų mokslininkų tyrimus susijusius su įsimintino turizmo patirtimis, galima teigti, kad įsimintina turizmo patirtis yra siejama su teigiamais emociniais prisiminimais išlikusiais kelionės metu ir po jos, o pagrindiniu įsimintino turizmo patirčių elementu ir tyriamuoju objektu išlieka turistų atmintis, kuri nuolatos turistui primena teigiamus prisiminimus apie patirtas kelionėje įsimintinas akimirkas

LITERATŪROS ŠARŠAS

1. Bignea, E., Medinab, M.L.F. & Morini-Marrerob, S. (2020). Journal of Hospitality and Tourism Management: *Memorable tourist experiences versus ordinary tourist experiences analysed through user-generated content*. [žiūrėta 2020-11-04] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.08.019>
2. Campos, A.C., Mendes, J., Valle, P.O. & Scott, N. (2017). Tourism Management: *Co-creating animal-based tourist experiences: Attention, involvement and memorability*. [žiūrėta 2020-11-05] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.06.001>

3. Coelho, M.F., Gosling, M.S. & Almeida, A.S.A. (2018). Journal of Hospitality and Tourism Management: *Tourism experiences: Core processes of memorable trips* [žiūrėta 2021-01-12] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.08.004>
4. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
5. Melnikova, J. (2008). *Kokybiniai ir kiekybiniai tyrimai*.
6. Kim, J.H. (2017). *The Impact of Memorable Tourism Experiences on Loyalty Behaviors: The Mediating Effects of Destination Image and Satisfaction*. 57, p. 856–870 [žiūrėta 2021-03-12] Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0047287517721369>
7. Liu, Y.; Huang, K.; Bao, J. & Chen, K. (2019). Listen to the voices from home: An analysis of Chinese tourists' sentiments regarding Australian destinations. *Tourism Management*, 71, p. 337–347.
8. Sthapit, E. & Barreto, J.J. (2018). *Tourism Management Perspectives: Exploring tourists' memorable hospitality experiences: An Airbnb perspective*. [žiūrėta 2021-02-04] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.08.006>
9. Tan, W.K. (2017). *Telematics and Informatics: The relationship between smartphone usage, tourist experience and trip satisfaction in the context of a nature-based destination*. [žiūrėta 2020-11-08] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.10.004>
10. Tax-definition puslapio autoriai. *Patirties apibrėžimas*. [žiūrėta 2020-12-04] Prieiga per internetą: <https://lt.tax-definition.org/99050-experience>
11. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2001). *Pedagogika: Mokytojo profesinio tobulėjimo galimybės: patirtis ir refleksija*. [žiūrėta 2021-02-02].
12. Wei, C.; Zhao, W.; Zhang, C. & Huang, K. (2019). Psychological factors affecting memorable tourism experiences. *Asia Pac. Journal of Tourism Research*, 24, p. 619–632.
13. Wong, I.A., Mac, J. & Xiong, X. (2020). *Journal of Hospitality and Tourism Management: Tourist's experience at a nomadic sporting event: Craving cultural connection, sacredness, authenticity, and nostalgia*. [žiūrėta 2021-01-04] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.05.003>
14. Zatori, A., Smith, M.K. & Puczko, L. (2018). *Tourism Management: Experience-involvement, memorability and authenticity: The service provider's effect on tourist experience*. [žiūrėta 2020-11-08 d.] Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.12.013>

NARRATIVE FORMATION OF A MEMORABLE TOURISM EXPERIENCES IN THEORETICAL ASPECT

VILTĖ KRIŠČIŪNAITĖ

Vytautas Magnus University,

REGINA NAVICKIENĖ

Kolping University of Applied Sciences,

ANNOTATION

This scientific article examines the theoretical concept of memorable tourism experiences, which plays an important role in ensuring the success of the tourism industry in today's world. The article discusses the differences between a simple tourism experience and a memorable tourism experience, describes the importance of memorable tourism experiences for the tourism industries, analyzed the research is carried out using memorable tourism experiences as the most important research aspect when visiting tourist or tourism - related places.

IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ VERSLE

Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga

ISSN 2029–7130

SL 344. 2021-07-28. 11,25 leidyb. apsk. l.

Tiražas 26 egz. Užsakymas 205. Kaina sutartinė.

Išleido Kolpingo kolegija, Raguvos g. 7, 44275 Kaunas

Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424 Kaunas